...ణం - బుద్ధిం విభజతే - స్మృతిరనుభవశ్చేతి - స్మృతిం లక్షయతి - సంస్కా-
...తి - బహిరింద్రియాజన్యత్వ విశిష్ట సంస్కారజన్యత్వ విశిష్టజ్ఞానత్వం స్మృ
...ర్లక్షణం - సంస్కారజన్యత్వ విశేషణానుపాదానేను భవేతివ్యాప్తిరత
...ద్వారణాయ తదుపాదానం - సంస్కారధ్వంసేతివ్యాప్తి వారణాయ వి
...ష్యం - ధ్వంసం ప్రతి ప్రతియోగినః కారణత్వాత్సంస్కారధ్వంసేపి సం
...స్కారజన్యత్వస్య సత్వాత్ - ప్రత్యభిజ్ఞాయామతివ్యాప్తి వారణాయ
...మాత్రపదం - అనుభవం లక్షయతి - తద్భిన్నమితి - తద్భిన్నత్వం నామ స్మృ
...భిన్నత్వం - తథా చ స్మృతిభిన్నత్వ విశిష్టజ్ఞానత్వమనుభవస్య లక్షణం - వి
...శేషణానుపాదానే స్మృతావతివ్యాప్తిః - విశేష్యానుపాదానే ఘటాదా
...వతివ్యాప్తిరత స్తద్వారణాయ విశేషణవిశేష్యయోరుపాదానం - అనుభ

విధః । యథార్థోఽయథార్థశ్చేతి । తద్వతి తత్ప్రకారకానుభ
వో యథార్థః । సైవ ప్రమేత్యుచ్యతే । తదభావవతి తత్ప్రకార

...విభజతే - సద్వివిధ ఇతి - యథార్థానుభవం లక్షయతి - తద్వతీతి - త
...తీత్యత్ర సప్తమ్యర్థో విశేష్యత్వం - తచ్ఛబ్దేన ప్రకారీభూత ధర్మో
...గాహ్యః - తథా చ తద్వద్విశేష్యకత్వే సతి తత్ప్రకారకత్వే సత్యనుభవ
...ం యథార్థానుభవస్య లక్షణం - ఉదాహరణం రజతత్వవద్విశేష్య
...త్వే సతి రజతత్వ ప్రకారకం రజతే ఇదం రజతమితి జ్ఞానం - తద్వన్నిష్ఠ ... శే
...తా నిరూపిత తన్నిష్ఠ ప్రకారతాశాల్యనుభవత్వమితి నిష్క... అస్య ...
... చ - దర్శ...
యథా శుక్తే రంగరజతయోరిమే రజతరంగే ఇతి ...
...భ్రా ... తివ్యాప్తిస్తత్రాపి రజతత్వవద... ...మవాయి కపాలతంత్వాది
...ః - రంగత్వవద్విశేష్యకత్వ రం... ఏ తత్సంబంధావచ్ఛిన్న కారణతా
...పర్యాప్తేతు దర్శితభ్రమే నాతి ... ...తంతురూపా దావర్తత ఇతి ప్రతి
...ముభయభిన్నమితి సమవాయి కా...

తత్త్వావగాహిత్వే నరజతాంశే రంగత్వా వగాహిత్వే నచరజతత్వ ప్రకా
రతాయాంరంగత్వ వన్నిష్ఠవిశేష్య తానిరూపితత్వేపి రంగత్వ నిష్ఠ ప్రకా
తాయా రజతత్వవన్నిష్ఠ విశేష్యతా నిరూపితత్వేపి రజతత్వ ప్రకార స
యాంరజతత్వవన్నిష్ఠ విశేష్య తానిరూపితత్వా భావా ద్రంగత్వ ప్రకా
తాయా రంగత్వవన్నిష్ఠవిశేష్యతా నిరూపితత్వా భావాచ్చ - అయ
ర్థా-నుభవంలక్షయతి - తదభావవతీతి- అత్రాపిపూర్వ వత్తదభావ
ష్ఠవిశేష్యతా నిరూపిత తన్నిష్ఠ ప్రకారతాశాల్యనుభవత్వం వివక్షణీయ
అన్యథాయథా ప్రశుక్తెరంగ రజతయోరిమె రంగరజతె ఇత్యా కారకస
మాలంబన ప్రమాయామతి వ్యాప్తి స్తస్యా రజతరంగో భయ విశేష్య కత్వ
నరజతత్వ రంగత్వోభయ ప్రకారకత్వేనచరజతత్వా భావవ ద్రంగ వి

తానుభవో ఽయథార్థః । సఏవభ్రమఇత్యుచ్యతే। యథార్థాను
భవశ్చతుర్విధః। ప్రత్యక్షానుమిత్యుపమితిశాబ్దభేదాత్ ।తత్క-
-రణమపిచతుర్విధం। ప్రత్యక్షానుమానోపమానశబ్దభేదాత్ ।

కత్వరజతత్వ ప్రకారకత్వయో రంగత్వా భావ వద్రజతవిశేష్యకత్వ
త్వ ప్రకారకత్వయోశ్చ సత్వాదు క్తనిష్క-షేతు నతత్రాతి వ్యాప్తిః
ష్యక ప్రమాయారజతాంశే రజతత్వా వగాహిత్వేన రంగాంశే రంగత్వా
వగా... నచరజతత్వ ప్రకారతాయా రజతత్వా భావ వద్రంగనిష్ఠ
...త్వా భావా ద్రంగత్వ ప్రకారతాయా రంగత్వా భా
...రూపితత్వా భావాచ్చ - ఉదాహరణం - రజత
...ప్రకారకం శుక్తావిదం రజతమితి జ్ఞా
...థార్థానుభవ ఇతి - తత్...
...మిత్యర్థః - ప్రత్యక్షాదిచతుర్...

ప్రమాణానాం ప్రమాకరణత్వం సామాన్య లక్షణం :- ప్రకృతప్రమాణ లక్షణం
తు వక్ష్యతే ప్రత్యక్షజ్ఞానే త్యాది వా - కరణ లక్షణ మాహ - అ
సాధారణకారణమితి - వ్యాపారవదసాధారణ కారణం కరణమిత్యర్థః -
అసాధారణ కారణత్వంచ - కార్యత్వాతిరిక్త ధర్మావచ్ఛిన్న కార్యతానిరూ
పిత కారణతాశాలిత్వం - యథా - దండాదేర్ఘటం ప్రత్యసాధారణ కా
రణత్వం - కార్యత్వాతిరిక్తో ఘటత్వ రూపో ధర్మః - తదవచ్ఛిన్న కార్యతా
ఘటే తన్నిరూపిత కారణతా దండే - అతో ఘటం ప్రతి దండో సాధారణ కా
రణం భ్రమ్యాది రూపవ్యాపార వత్వాచ్చ కరణం - సాధారణ కారణ
త్వంచ - కార్యత్వావచ్ఛిన్న కార్యతానిరూపిత కారణతాశాలిత్వం - య
థా - ఈశ్వరాదృష్టాదేః కార్యత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్యేవ కారణత్వాత్సాధా

అసాధారణకారణం కరణం । కార్యనియతపూర్వవృత్తి కార
ణం । కార్యం ప్రాగభావప్రతియోగి । కారణం త్రివిధం । సమవా
య్యసమవాయినిమిత్తభేదాత్ । యత్సమవేతం కార్యముత్పద్య

రణ కారణత్వం - కారణం లక్షయతి - కార్యనియతేతి - కార్యం ప్రతినియత
త్వే సతి పూర్వ వృత్తిత్వం కారణత్వం - నియతత్వ విశేషణానుపాదానే
పూర్వవర్తినో రాసభాదేరపి కారణత్వం స్యాదతో నియతత్వే సతీతి విశే
షణం - నియత పూర్వవర్తినో దండరూపాదేరపి ఘటకారణత్వం స్యా
దత్యతోఽనన్యథాసిద్ధత్వ మపి కారణలక్షణే నివేశనీయం ఏవంచ - దండత్వరూ
పాదీనామన్యథాసిద్ధత్వాన్న తత్రాతివ్యాప్తిః [illegible] సమవాయి కపాలతంత్వాది
ప్రాగభావ ప్రతియోగిత్వం కార్యస్య [illegible] తత్సంబంధావచ్ఛిన్న కారణతా
[illegible] భవిష్యతీతి యా ప్రతీతిర్జాయతే తత్తంతురూపా దావర్తేత ఇతి ప్రతి
[illegible] ప్రాగభావః - తత్ప్రతియోగి ఘటాది కార్యముభయభిన్నమితి సమవాయి కా

విధమితి - సమవాయికారణంలక్షయతి - యత్సమవేతమితి - యస్మిన్ స
మవేతంసత్సమవాయసంబంధేనవర్తమానం సత్కార్యముత్పద్యతేతత్స
మవాయికారణమిత్యర్థః - ఉదాహరణం తంతవ ఇతి - యేషుతంతుషు సమ
వాయేనసంబద్ధంసత్పటాత్మకకార్యముత్పద్యతేతత్తంతవస్స మవాయి కా
రణమిత్యర్థః - సామాన్యలక్షణంతు సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నకార్యతా
నిరూపితతాదాత్మ్య సంబంధావచ్ఛిన్న కారణత్వం సమవాయి కారణత్వ
మితి - సమవాయసంబంధేన ఘటాద్యధికరణేకపాలాదౌ కపాలాదేస్తా
దాత్మ్యసంబంధేనైవ కారణత్వాత్సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్న ఘటత్వా
ద్యవచ్ఛిన్నకార్యతానిరూపితతాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛిన్నకపాలత్వాద్య
వచ్ఛిన్నకారణతాయాఃకపాలాదౌసత్వాల్లక్షణసమన్వయః - సమవాయే

తేతత్సమవాయికారణం। యథా తంతవః పటస్య । పటశ్చ
స్వగతరూపాదేః । కార్యేణ కారణేన వాసహైకస్మిన్నర్థే
సమవేతంసత్కారణమసమవాయికారణం । యథాతంతు

సజన్యభావత్వావచ్ఛిన్నంప్రతితాదాత్మ్యసంబంధేనద్రవ్యస్యైవ హేతు
త్వాజ్జన్యభావేషుద్రవ్యగుణకర్మసుత్రిషు ద్రవ్యమేవసమవాయి కారణమ
తోగుణాదావపిద్రవ్యమేవ సమవాయి కారణమిత్యాశయేనాహ - పటశ్చ
స్వగత రూపాదేరితి - సమవాయి కారణమిత్యనుషజ్యతే - అసమవాయి
కారణంలక్షయతి - కార్యేణేతి - అసమవాయి కారణంద్వివిధం - కార్యేణ
[illegible]కస్మిన్నర్థే సమవేతంసత్కారణమసమవాయికారణమిత్యేకం- కారణేన
[illegible]రణమసమవాయికారణమిత్యపరమిత్యర్థః
[illegible]వాయికారణేనేత్యర్థః - జన్యద్రవ్య మా
[illegible]వాయి కారణత్వాత్పటాత్మకకార్యే తద

వయవసంయోగస్యైవాసమవాయి కారణత్వ మితిదర్శయన్ప్రథమము
దాహరతి - యథాతంతు సంయోగః పటస్యేతి -పటాత్మక కార్యేణ సహై
కస్మిన్నర్థేతంతౌ సమవాయసంబంధేన విద్యమానత్వే సతి కారణత్వాత్పటా
త్మక కార్యం ప్రతితంతుసంయోగో సమవాయి కారణ మిత్యర్థః - ద్వితీయ
ముదాహరతి - తంతురూపమితి - స్వకార్య సమవాయికారణే పటే న స
హైకస్మిన్ తంతౌ సమవేతత్వే సతి కారణత్వాత్తంతురూపం పట రూపస్యా
సమవాయి కారణమిత్యర్థః - సామాన్యలక్షణంతు సమవాయ సంబంధావ
చ్ఛిన్నకార్యతానిరూపిత సమవాయస్వ సమవాయిసమవేతత్వాన్యతర
సంబంధావచ్ఛిన్న కారణతా శ్రయత్వం - సమవాయ సంబంధావచ్ఛిన్న
ఘటత్వాద్యవచ్ఛిన్నకార్యతానిరూపితసమవాయ సంబంధావచ్ఛిన్న కపా

> సంయోగః పటస్య | తంతు రూపం పటగత రూపస్యచ | త
> దుభయభిన్నం కారణంనిమిత్తకారణం | యథాతురీ వేమాది
> కంపటస్య | తదేతత్త్రివిధ కారణమధ్యే యదసాధారణ కా

లద్వయసంయోగత్వాద్యవచ్ఛిన్న కారణతా కపాలద్వయ సంయోగాదా
వర్తతే ఏవమాద్యపతనక్రియాయామాద్యస్పందన క్రియాయాంచ గురుత్వ
ద్రవత్వేఽసమవాయికారణే భవతః - ఆద్యపతనక్రియాంప్రత్యాద్యస్పందన
క్రియాంప్రతిచ సమవాయసంబంధేనైవ తయోః కారణత్వాత్ - అవయవి
గుణభూతఘటపటరూపాదావవయవగుణభూత కపాల తంతురూపాదె
స్స్వపదగ్రాహ్యకపాలరూపతంతు రూపాది సమవాయి కపాలతంత్వాది
సమవేతత్వ సంబంధేనైవ కారణత్వాత్తత్సంబంధావచ్ఛిన్న కారణతా
యత్వమవయవగుణభూతకపాలరూప తంతురూపా దావర్తత ఇతి
సంగతిః - నిమిత్తకారణంలక్షయతి - తదుభయభిన్నమితిసమవాయి కా

భిన్నత్వే సత్యసమవాయికారణభిన్నత్వే సతి కారణత్వం నిమిత్తకారణస్య
లక్షణమిత్యర్థః - కరణలక్షణముపసంహరతి - తదేతదితి - యదసాధార
ణకారణమితి వ్యాపారవత్త్వే సతీతి పూరణీయమన్యథా కపాలతంతు
సంయోగయోరతివ్యాప్తిః కపాలతంతుసంయోగయోరపి కార్యత్వాతి
రిక్తఘటత్వఘటత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతికారణత్వాదసాధారణకారణత్వమస్తీతి
వాతస్తత్రాతివ్యాప్తిః కారణాయవ్యాపారవత్త్వే సతీతి కరణలక్షణే విశేష
ణం దేయమేవ వ్యాపారత్వం చ తజ్జన్యత్వే సతి తజ్జన్యజనకత్వం భవతి హి దండజ
న్యత్వే సతి దండజన్యఘటజనకత్వాభ్రమణాత్మకవ్యాపారస్య - ఏవం కపాలసం
యోగతంతుసంయోగాదేరపి కపాలతంత్వాదివ్యాపారత్వం కపాలతంత్వా
దిజన్యత్వే సతి కపాలతంత్వాదిజన్యఘటపటాదిజనకత్వాత్ - కరణలక్షణే ఽసా
ధారణత్వానుపాదానే ఈశ్వరాదృష్టాదేరపి వ్యాపారవత్త్వాత్కారణత్వం స్యా

రణం తదేవ కరణం। తత్ర ప్రత్యక్షజ్ఞానకరణం ప్రత్యక్షం।

దతస్తత్రాతివ్యాప్తివారణాయాసాధారణేతి - షడ్విధేంద్రియభూతప్రత్య
క్షప్రమాణలక్షణమాహ - తత్రేతి - ప్రమాభూతప్రత్యక్షాదిషు ప్రత్యక్షాత్మకం
యద్జ్ఞానం చాక్షుషాదిప్రత్యక్షం తత్ప్రతికరణం వ్యాపారవదసాధారణ కా
రణమింద్రియం భవత్యతః ప్రత్యక్షజ్ఞానకరణత్వం ప్రత్యక్షస్య లక్షణం . ఆద్య
సన్నికర్షాతిరిక్తచతుర్విధ సన్నికర్షాణాం సమవాయరూపత్వే న వ్యా
పారత్వసంభవతీతీంద్రియమనస్సంయోగస్యైవ బాహ్యప్రత్యక్షజ
ననిరూప్యేంద్రియవ్యాపారతాబోధ్యా మానసప్రత్యక్షే త్వాత్మమనస్సం
యోగస్యైవ సా బోధ్యా - ప్రత్యక్షప్రమాణలక్షణముక్త్వా ప్రత్యక్షప్రమా
[illegible]ణమాహ - ఇంద్రియార్థసన్నికర్షేతి - ఇదం లక్షణం జన్యప్రత్యక్షస్యైవ
[illegible]త్యాభిప్రాయేణ - ఈశ్వరప్రత్యక్షసాధారణం లక్షణం తు జ్ఞానాకర

ణకం జ్ఞానమితి - జ్ఞానం వ్యాప్తిజ్ఞానం సాదృశ్య జ్ఞానం పదజ్ఞానం చ తదేవకరణం యేషాం తాని జ్ఞానకరణకాన్యనుమిత్యుపమితిశాబ్దాని తద్భిన్న మిత్యర్థః ప్రత్యక్షేఇంద్రియాణామేవకరణత్వం నజ్ఞానస్య తథాచ జ్ఞానాకరణకజ్ఞానత్వస్య ప్రత్యక్షసామాన్య ఎవ విద్యమానత్వా ల్లక్షణసంగతిః - ప్రత్యక్షం విభజతే నిర్వికల్పకమితి - తల్లక్షయతి నిష్ప్రకారక మితి - ప్రకారతా శూన్య జ్ఞానత్వ మేవ నిర్వికల్పకత్వ మిత్యర్థః - నిర్వికల్పకే చతుర్థ విషయతాస్వీక్రియతే త్రివిధ విషయతామధ్యే ఎకాపి తత్ర నాస్త్యతోవిశేష్యతాశూన్యజ్ఞానత్వం సంసర్గతాశూన్య జ్ఞానత్వ మిత్యపి లక్షణం సంభవతి। సవికల్పకం లక్షయతి

ఇంద్రియార్థసన్నికర్షజన్యం జ్ఞానం ప్రత్యక్షం। తద్ద్వివిధం। నిర్వికల్పకం సవికల్పకం చేతి। నిష్ప్రకారకం జ్ఞానం నిర్వికల్పకం। సప్రకారకం జ్ఞానం సవికల్పకం। యథా డిత్థోఽయం బ్రాహ్మణోఽయం శ్యామోఽయమితి। ప్రత్యక్షజ్ఞానహేతురింద్రియార్థసన్నికర్షః షడ్విధః। సంయోగస్సంయుక్తసమవాయస్సంయుక్తసమవేతసమవాయస్సమవాయస్సమవేతసమవాయో విశేషణవిశేష్యభావశ్చేతి। చక్షుషా ఘటప్రత్యక్ష...

తి సప్రకారకమితి - విషయతాయా జ్ఞాననిరూపితత్వాద్ జ్ఞానస్య విషయతానిరూపకత్వేన ప్రకారతానిరూపక జ్ఞానత్వం సవికల్పకస్య లక్షణమేవం విశేష్యతానిరూపక జ్ఞానత్వం సంసర్గతానిరూపక జ్ఞానత్వ మిత్యపి లక్షణం సంభవతి - ఉదాహరతి - యథేతి - ఇదంత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతానిరూపకం డిత్థత్వాది ప్రకారకం జ్ఞానం సవికల్పకమిత్యర్థః - చాక్షుషాదిప్రత్యక్ష కారణీభూతాన్ షడ్విధసన్నికర్షాన్ విభజతే సంయోగ ఇత్యాదినా - ద్రవ్యవృత్తిలౌకికవిషయతాసంబంధేన చాక్షుషత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి

చక్షుస్సంయోగస్య కారణత్వం- ద్రవ్యసమవేతవృత్తిలౌకిక విషయతా సంబంధేన చాక్షుషత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతిచక్షుస్సంయుక్తసమవాయస్య కారణత్వ -ద్రవ్యసమవేతసమవేతవృత్తిలౌకిక విషయతా సంబంధేన చాక్షుషత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతిచక్షుస్సంయుక్తసమవేతసమవాయస్య కారణత్వం- ఏవం ద్రవ్యవృత్తిలౌకిక విషయతా సంబంధేన త్వాచ ప్రత్యక్షత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతిత్వక్సంయోగస్య కారణత్వం- ద్రవ్య సమవేతవిషయకత్వాచ ప్రత్యక్షత్వక్సంయుక్తసమవాయస్య కారణత్వం - ద్రవ్య సమవేత సమవేతోష్ణత్వాదిజాతి ప్రత్యక్షే త్వక్సంయుక్త సమవేత సమవాయస్య కారణత్వం - ఏవమాత్మమానసే మనస్సంయోగస్య కారణత్వం - ఆత్మసమవే

> ననే సంయోగస్సన్నికర్షః। ఘటరూపప్రత్యక్షే సంయుక్తసమవాయః। చక్షుస్సంయుక్తే ఘటే రూపస్య సమవాయాత్। రూపత్వసామాన్యప్రత్యక్షే సంయుక్తసమవేతసమవాయః। చక్షుస్సంయుక్తే ఘటే రూపం సమవేతం తత్ర రూపత్వస్య సమవాయాత్। శ్రోత్రేణ శబ్దసాక్షాత్కా-

తసుఖాది మానసే మనస్సంయుక్తసమవాయస్య కారణత్వం - ఆత్మసమవేత సమవేత సుఖత్వాదిమానసే మనస్సంయుక్తసమవేత సమవాయస్య కారణత్వం - ద్రవ్య గ్రాహకాణీంద్రియాణి చక్షుస్త్వఙ్మనాంసి త్రీణ్యేవ - అన్యాని ఘ్రాణరసన శ్రవణాని తుగుణాది గ్రాహకాణి- తత్ర రసనఘ్రాణయోః రసగంధతద్గతజాతి గ్రాహకత్వేన ద్వితీయతృతీయయోస్సన్నికర్షయోరేవ రసగంధాది ప్రత్యక్షే కారణత్వం వాచ్యం - శ్రవణేంద్రియస్యాకాశరూపత్వేన శబ్దస్యాకాశ గుణత్వేన శ్రవణేంద్రియేణ సమం శబ్దస్య సమవాయస్సన్నికర్షః-శబ్దసమవేత శబ్దత్వ జా

తివిషయకశ్రావణ ప్రత్యక్షే సమవేత సమవాయస్య హేతుత్వంచ బో
ధ్యం - అభావ ప్రత్యక్ష ఇతి- విశేషణవిశేష్య భావో నామ విశేష ణతాస
న్నికర్షః - పంచసన్నికర్షేషుమధ్యే సంయోగస్థానే సంయుక్తపదం ఘ
టయిత్వా సమవాయస్థానేసమవేత పదంఘటయిత్వా అభావస్థలేనివా
హ్యం - తథాహి - ద్రవ్యాధికరణ కాభావ ప్రత్యక్షే సంయుక్తవిశేషణ
తా - ద్రవ్య సమవేతాధికరణ కాభావ ప్రత్యక్షేసంయుక్త సమవేత విశేష
ణతా-ద్రవ్యసమవేతసమవేతాధికరణకాభావ ప్రత్యక్షేసంయుక్తసమవేతస

రే సమవాయస్సన్నికర్షః। కర్ణవివరవృత్త్యాకాశస్య
శ్రోత్రత్వాత్ ॥ శబ్దస్యాకాశగుణత్వాద్గుణగుణినోస్సమవా
యాత్ । శబ్దత్వసాక్షాత్కారే సమవేతసమవాయస్సన్నిక
ర్షః। శ్రోత్రసమవేతే శబ్దేశబ్దత్వస్య సమవాయాత్ । అ
భావప్రత్యక్షేవిశేషణవిశేష్యభావ స్సన్నికర్షః।భూతలంఘ
టాభావవదిత్యత్రచక్షుస్సంయుక్తే భూతలేఘటాభావస్య
విశేషణత్వాత్ । ఏవంసన్నికర్షజన్యం జ్ఞానంప్రత్యక్షం। త
త్కరణమింద్రియం। తస్మాదింద్రియంప్రత్యక్షప్రమాణమితిసి
ద్ధం॥ ఇతిప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః

మవేతవిశేణతాచసన్నికర్షః-తత్ర-ఘటేపటత్వాభావఃసంయుక్తవిశేషణత
యాగృహ్యతే- ఘటసమవేత ఘటత్వాదౌపృథివీత్వాభావఃసంయుక్తసమ
వేతవిశేషణతయాగృహ్యతే - ఘటసమవేతసమవేతరూపత్వాదౌనీలత్వా
భావశ్చసంయుక్తసమవేతసమవేత విశేషణతయాగృహ్యతఇతిసంక్షేపః॥
ఇతిప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః

అనుమానంలక్షయతి అనుమితికరణమితి - అనుమితౌవ్యాప్తిజ్ఞానంకర

ణం-పరామర్శో వ్యాపారః-అనుమితిః ఫలం-పరామర్శస్య వ్యాప్తిజ్ఞానజన్య
త్వే సతి వ్యాప్తిజ్ఞానజన్యానుమితి జనకత్వాత్తజ్జన్యత్వే సతి తజ్జన్యజనకత్వరూ
పవ్యాపారత్వముపపన్నం - అనుమితికరణత్వమనుమానస్య లక్షణం-అను
మానం వ్యాప్తిజ్ఞానం-ఏతస్య పరామర్శ రూపవ్యాపారద్వారా అనుమితిం
ప్రత్యసాధారణకారణతయానుమితికరణత్వముపపన్నం - పరామర్శజన్య
మితి - పరామర్శజన్యత్వవిశిష్టజ్ఞానత్వమనుమితేర్లక్షణం - అత్రజ్ఞానత్వ
మాత్రోపాదానే ప్రత్యక్షాదావతివ్యాప్తిరతస్తద్వారణాయ పరామర్శ
జన్యత్వే సతీతి విశేషణోపాదానం - పరామర్శజన్యత్వమాత్రోక్తౌ పరా
మర్శధ్వంసేతివ్యాప్తిరతస్తద్వారణాయ జ్ఞానత్వోపాదానం - అను
మితిలక్షణఘటకీభూత పరామర్శలక్షణమాచష్టే - వ్యాప్తివిశిష్టేతి - వ్యా

అనుమితికరణమనుమానం। పరామర్శజన్యం జ్ఞానమనుమితిః।
వ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతాజ్ఞానం పరామర్శః। యథా వ
హ్నివ్యాప్యధూమవానయం పర్వత ఇతి జ్ఞానం పరామర్శః।

ప్తివిశిష్టంచ తత్పక్షధర్మతాజ్ఞానం చేతి కర్మధారయః - అత్రవిశిష్ట పద
స్య ప్రకారతా నిరూపకపరత్వాత్పక్షధర్మతాయాః జ్ఞానమిత్యత్ర షష్ఠ్యా
విషయత్వబోధనాత్ ధర్మతా పదస్య సంబంధార్థకత్వాత్ కర్మధా
ర[illegible]సేన సమస్యమానపదార్థయోరభేద సంసర్గలాభాచ్చ వ్యా
ప్తి[illegible]కాభిన్నం యత్పక్షసంబంధ విషయకజ్ఞానం తత్పరామర్శ ఇతి
లక్ష్యతే- ఏవం సతి-ధూమో వహ్నివ్యాప్యః ఆలోకవాన్ పర్వత ఇత్యాకారక
[illegible]లంబనే పూర్వోక్త పరామర్శ లక్షణమస్తీత్యత వ్యాప్తిః - తద్వార
[illegible]శేష్యతానిరూపిత హేతునిష్ఠ ప్రకారతా నిరూపిత వ్యాప్తి
[illegible]జ్ఞానం పరామర్శ ఇతి నిష్కర్షః కర్తవ్యః - ఏతాదృ

పరామర్శ జన్యత్వే సతిజ్ఞానత్వమనుమితేర్లక్షణం - అనుమితి పరామర్శ
యోర్విశిష్య కార్య కారణ భావశ్చేత్థం - వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న సంయోగ
సంబంధావచ్ఛిన్న విధేయతానిరూపిత పర్వతత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతాశా
ల్యనుమితిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతా నిరూపిత
వ్యాప్తిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతా నిరూపిత ధూమత్వావచ్ఛిన్న ప్రకార
తానిరూపితపర్వతత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతాశాలినిర్ణయః కారణం - వ
హ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతా నిరూపితవ్యాప్తిత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతా
యాః ధూమత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతా నిరూపిత వ్యాప్తిత్వావచ్ఛిన్న ప్ర
కారతాయాశ్చ అభేదానంగీకర్తృ మతే - వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతా
నిరూపితవిశేష్యత్వావచ్ఛిన్న వ్యాప్తిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతా నిరూపిత వి

తజ్జన్యంపర్వతోవహ్నిమానితిజ్ఞానమనుమితిః। యత్రధూమ
స్తత్రాగ్నిరితిసాహచర్యనియమోవ్యాప్తిః। వ్యాప్యస్యపర్వతా

శేష్యత్వావచ్ఛిన్న ధూమత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతానిరూపితపర్వతత్వావ
చ్ఛిన్నవిశేష్యతాశాలినిర్ణయః కారణమితివాచ్యం - సచ నిర్ణయో వ
హ్నివ్యాప్యధూమవాన్పర్వత ఇత్యాకారకో బోధ్యః - యత్రయత్రేతి య
త్రపదవీప్సాధూమాధికరణయావతివహ్నిమత్వ లాభాయ - యావత్వ మహి
మ్నావహ్నే ధూమవ్యాపకత్వం లబ్ధం - తథాచ ధూమవ్యాపకవహ్ని
ధూమవతీత్యర్థః - తదేవస్పష్టయతి సాహచర్య నియమ ఇతి నియత సా
హచర్యంవ్యాప్తిరిత్యర్థః నియతత్వం వ్యాపకత్వం సాహచర్యం-సామా
నాధికరణ్యం తథాచ ధూమనియత వహ్ని సామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిరి
త్యర్థః వహ్నే ధూమవ్యాపకత్వంచధూమ సమానాధికరణాత్యంతాభా
వ ప్రతియోగితానవచ్ఛేదక ధర్మవత్వం తథాహి ధూమాధికర

శేచత్వరమహానసాదౌవర్తతే యోఽభావః ఘటత్వాద్యవచ్ఛిన్న ప్రతియో
గితాకాభావః నతువహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావః కుతః ప
ర్వతాదౌవహ్నేస్సత్వాత్ ఏవంసతిధూమాధికరణేపర్వతాదౌ వర్తమా
నస్యఘటాద్యభావస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదకం ఘటత్వాదికమనవచ్ఛే
దకంవహ్నిత్వంతద్వత్త్వంవహ్నౌ వర్తతే తోధూమవ్యాపకత్వం వహ్నౌ
వర్తతే తథాచ ధూమవ్యాపక వహ్ని సామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిరితి
ఫలితం ఇతీయమన్వయవ్యాప్తిస్సిద్ధాంతానుసారేణ - పూర్వపక్షవ్యా

నివృత్తిత్వంపక్షధర్మతా । అనుమానంద్వివిధం । స్వార్థం
పరార్థంచేతి । స్వార్థంస్వానుమితిహేతుః । తథాహి । స్వయ
మేవభూయోదర్శనేనయత్రధూమస్తత్రాగ్నిరితి మహానసా
దౌవ్యాప్తింగృహీత్వాపర్వతసమీపంగతస్తద్గతే చాగ్నౌసం
దిహానఃపర్వతేధూమంపశ్యన్వ్యాప్తింస్మరతియత్రధూమస్త
త్రాగ్నిరితి । తదనంతరంవహ్నివ్యాప్యధూమవానయంపర్వ
తఇతిజ్ఞానముత్పద్యతేఅయమేవలింగపరామర్శ ఇత్యుచ్యతే
తస్మాత్పర్వతోవహ్నిమానిత్యనుమితిరుత్పద్యతే । తదేత
త్స్వార్థానుమానం । యత్తుస్వయమేవధూమాదగ్నిమను

వ్యాప్తిస్తుసాధ్యాభావవదవృత్తిత్వం - సాధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధావ
చ్ఛిన్నసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాక ప్రతియోగితావచ్ఛే
దక సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న వైయధికర
ణ్యావచ్ఛిన్నాభావవన్నిరూపిత హేతుతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్న వృ
త్తిత్వత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావో వ్యాప్తిరిత్యర్థః - తచ్చ కే
వలాన్వయిన్యవ్యాప్తమితిసిద్ధాంతానుసరణం - అనుమానం విభజతే స్వా

ర్థమితి - స్వార్థానుమాననా మన్యాయా ప్రయోజ్యాను మానం - తత్ప్ర
యోజ్యా నుమానంపరార్థా నుమానం - న్యాయత్వంచ ప్రతిజ్ఞాద్యవయ
వపంచకసముదాయత్వం - అవయవత్వంచ ప్రతిజ్ఞాద్యన్య తమత్వం - అన్వ
యేనేతి - సాధ్య సామానాధికరణ్య రూపాన్వయవ్యాప్తిమానిత్యర్థః - వ్య
తిరేకేణేతి - వ్యతిరేకోనామాభావ స్తథాచ సాధ్యా భావ హేత్వ భావయో

మాయపరప్రతిపత్త్యర్థంపంచావయవవాక్యంప్రయుఙ్క్తేతత్ప
రార్థానుమానం । యథా । పర్వతో వహ్నిమాన్ ధూమవ
త్త్వాద్యోయోధూమవాన్ సోఽగ్ని మాన్యథా మహానస స్తథా
చాయంతస్మాత్తథేతి । అనేనవాక్యేనప్రతిపాదితాల్లింగాత్ప
రోఽప్యగ్నిం ప్రతిపద్యతే । ప్రతిజ్ఞా హేతూదాహరణోప నయ
నిగమనానిపంచావయవాః । పర్వతోవహ్నిమానితిప్రతిజ్ఞా ।
ధూమవత్త్వా దితి హేతుః । యోయోధూమవాన్ సోఽగ్ని మా
న్యథామహానస ఇత్యు దాహరణం । తథాచాయ మిత్యుపన
యః । తస్మాత్తథేతినిగమనం । స్వార్థానుమితిపరార్థానుమి
త్యోర్లింగపరామర్శ ఏవకరణంతస్మాల్లింగపరామర్శోఽను
మానం-లింగంత్రివిధం । అన్వయవ్యతిరేకికేవలాన్వయికేవల
వ్యతిరేకి చేతి । అన్వయేనవ్యతిరేకేన వ్యాప్తిమదన్వయవ్య
తిరేకి । యథావహ్నౌసాధ్యేధూమవత్త్వం । యత్రధూమస్త

వ్యాప్తిర్వ్యతిరేకవ్యాప్తిః - అయంచ హేతుర్యత్రయత్ర వహ్న్యభా
వస్తత్రధూమాభావ ఇతియత్రపదవీప్సయావహ్న్యభావవతి యావతిధూ
మాభావ గ్రహణేయా వహ్న్యభావస్య వ్యాపకత్వ పరతయా. ధూమాభావేవ
హ్న్యభావవ్యాపకత్వం లభ్యతేవహ్న్యభావే ధూమాభావవ్యాప్యత్వం

తలభ్యతేవహ్న్యభావనిష్ఠవ్యాప్యత్వంచ స్వాశ్రయవహ్న్యభావ వ్యాపకీభూతాభావ ప్రతియోగిత్వ సంబంధేన ధూమనిష్ఠతయా గృహ్యత ఇతివ్యతిరేక వ్యాప్తిమత్త్వేనాన్వయ వ్యాప్తిమత్త్వేన చాన్వయ వ్యతిరేకిత్వేనగీయ్యతే - వ్యతిరేక పరామర్శాకారశ్చ వహ్న్యభావవ్యాపకీభూతాభావ ప్రతియోగి ధూమవానితి - కేవలాన్వయినో లక్షణమాహ - అన్వయీతి - వ్యతిరేక వ్యాప్తిశూన్యత్వే సత్యన్వయవ్యాప్తిమత్త్వం కేవలాన్వయిత్వం - అథవా కేవలాన్వయిసాధ్యకత్వంతత్ - ఏతచ్చ లక్షణం హే

త్రాగ్నిర్యథామహానస ఇత్యన్వయవ్యాప్తిః। యత్రాగ్నినాస్తి తత్రధూమోపినాస్తియథామహాహ్రద ఇతివ్యతిరేకవ్యాప్తిః। అన్వయమాత్రవ్యాప్తికం కేవలాన్వయి। యథా ఘటోభిధేయః ప్రమేయత్వాత్పటవదిత్యత్రప్రమేయత్వాభిధేయత్వయోర్వ్యతిరేకవ్యాప్తిర్నాస్తిసర్వస్యాపిప్రమేయత్వాదభిధేయత్వాచ్చ। వ్యతిరేకమాత్రవ్యాప్తికం కేవలవ్యతిరేకి। యథా। పృథివీతరేభ్యోభిద్యతే। గంధవత్త్వాత్। యదితరేభ్యోనభిద్యతేనతద్గంధవద్యథాజలం। నచేయంత

థోవ్యతిరేకిత్వేపి సంగచ్ఛతే - సాధ్యస్య కేవలాన్వయిత్వాదేవాన్వయ వ్యాప్తేరభావాదన్వయ మాత్రవ్యాప్తికం కేవలాన్వయీతి మూలోక్త లక్షణముపపన్నం - అత్యంతాభావా ప్రతియోగిత్వం - కేవలాన్వయిత్వం - నచైవమాకాశాభావే సంయోగాభావేచావ్యాప్తిరితి వాచ్యం - స్వవిరోధివృత్తిమదత్యంతాభావాప్రతియోగిత్వస్యైవ తదర్థత్వాత్ - తథాచ తయోరేకజాతీయ్యసంబంధేనసర్వత్ర విద్యమానత్వాన్నావ్యాప్తిః - కేవలవ్యతిరేకిణో లక్షణమాహ - వ్యతిరేకేతి - నిశ్చితాన్వయ వ్యా

ప్తిశూన్యత్వేసతి వ్యతిరేక వ్యాప్తిమత్వం కేవల వ్యతిరేకిత్వం - యథేతి -
అత్రపృథివీత్వా వచ్ఛిన్నం పక్షః - పృథివీతర జలాది భేదస్సాధ్యం - గంధవ
త్త్వం హేతుః - అత్రయద్గంధవత్తదితరేభ్యో భిద్యతే యథేత్యన్వయ దృ
ష్టాంతా భావా ద్గంధవ్యాపకేతరభేద సామానాధికరణ్య రూపా న్వయ
వ్యాప్తిగ్రహాసంభవః కింతు యత్ర యత్ర పృథివీ తరభేదా భావ స్తత్ర
గంధాభావః యథాజలాది కమితివ్యతిరేక దృష్టాంతే జలాదావితర భేదా
భావరూపసాధ్యాభావ వ్యాపక తాగంధాభావే గృహ్యతే - ఇమ మేవార్థ
మ్మనసినిధాయ యదితరేభ్యో నభిద్యతే - నతద్గంధవద్య థా జలమితి గ్రం
థేన మూలకారోవ్యతిరేకవ్యాప్తి మేవ ప్రదర్శితవాన్ - ఏవం ప్రకారేణ
వ్యతిరేక వ్యాప్తిగ్రహానంతర మితర భేదాభావ వ్యాపకీ భూతాభావ ప్ర

థా। తస్మాన్న తథేతి। అత్రయద్గంధవత్తదితరభిన్న మిత్య
న్వయదృష్టాంతోనాస్తి। పృథివీమాత్రస్య పక్షత్వాత్। సం
దిగ్ధసాధ్యవాన్పక్షః। యథాధూమవత్వే హేతౌపర్వతః। ని

తియోగి గంధవతీ పృథివీత్యా కారకవ్యతిరేక పరామర్శా త్పృథివీత్వా
వచ్ఛిన్నో ద్దేశ్య తానిరూపితే తరభేద త్వా వచ్ఛిన్న విధేయ తా కాపృథి
వీ ఇతరభేదవతీత్యాకారకానుమితిర్జాయత ఇతితత్వం - యథాశ్రుతమూ
లార్థ స్తు - యత్ జలం - ఇతరేభ్యోనభిద్యతే। ఇతరభేదా భావవత్ - న
తద్గంధవత్ జలమితరభేదాభావ వ్యాపక గంధాభావవత్ - నచేయం త
థా - ఇయం పృథివీ - నతథా గంధాభావ వతీన కింతుతదభావ గంధవతీ -
తస్మాన్నతథా తస్మాద్గంధాభావా భావవత్వాత్ గంధ వత్వాత్ - నత
థా ఇతరభేదా భావ వతీన కింతుఇతరభేదాభావాభావ వతీ ఇతరభేద వ
తీతి పర్యవసన్నమితి - పక్షలక్షణమాహ - సందిగ్ధేతి - సాధ్యప్రకారక సం

దేహవిశేష్యత్వం పక్షత్వం - సందేహశ్చ పర్వతో వహ్నిమాన్నవేత్యాకా
రకః- ఇదంచ లక్షణం అనుమితేః పూర్వం సాధ్య సందేహో నియమేన
పక్షే జాయత ఇత్యభిప్రాయేణ ప్రాచీనైః కృతం - గగన విశేష్యక మేఘప్ర
కారక సందేహాభావ దశాయామపి గృహమధ్యస్థ పురుషస్య ఘన గర్జిత
శ్రవణే సగగనం మేఘవదిత్యాకారక గగనత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతా నిరూ
పితమేఘత్వావచ్ఛిన్నవిధేయతాకానుమితిదర్శనాత్ప్రాచీన లక్షణం వి
హాయనవీనైరనుమిత్యుద్దేశ్యత్వం పక్షత్వమితి స్వీకృతం - సపక్ష లక్షణ
మాహ- నిశ్చితసాధ్యేతి - సాధ్య ప్రకారక నిశ్చయ విశేష్యత్వం సపక్షత్వం-
నిశ్చయశ్చ మహానసో వహ్నిమానిత్యాకారకః - విపక్షలక్షణ మాహ-

> నిశ్చితసాధ్యవాన్ సపక్షః। యథా తత్రైవ మహానసః। ని
> శ్చితసాధ్యాభావవాన్విపక్షః। యథా తత్రైవ మహాహ్రదః॥
> సవ్యభిచారవిరుద్ధసత్ప్రతిపక్షాసిద్ధబాధితాః పంచ హేత్వా
> భాసాః। సవ్యభిచారోऽనైకాంతికః। స త్రివిధః। సాధార

నిశ్చితసాధ్యాభావవానితి-సాధ్యాభావప్రకారకనిశ్చయవిశేష్యత్వం విప
క్షత్వం నిశ్చయశ్చ హ్రదో వహ్న్యభావవానిత్యాకారకః- సద్ధేతున్నిరూ
ప్య హేత్వాభాసాన్నిరూపయతి సవ్యభిచారేతి- హేతువదాభాసంత ఇతి హే
త్వాభాసాః దుష్టహేతవః- దోషాశ్చ వ్యభిచారవిరోధప్రతిపక్షాసిద్ధిబా
ధాః - ఏకజ్ఞానవిషయప్రకృతహేతుతావచ్ఛేదకవత్త్వసంబంధేన పక్షతద్విశిష్ట
హేతవ ఇత్యర్థః- యద్విషయకత్వేన జ్ఞానస్యానుమితి తత్కారణాన్యతరప్ర
తిబంధకత్వం తత్త్వం దోషసామాన్యలక్షణం- హేతౌ దోషజ్ఞానే సత్యనుమితి
ప్రతిబంధస్తత్కారణ ప్రతిబంధో వా జాయతే- అతో వాదిని గ్రహార్థం వాది
నోద్భావిత హేతౌ దోషోద్భావనార్థం దుష్ట నిరూపణమితి భావః - సవ్య

భిచారంవిభజ్య దర్శయతి సాధారణేతి-సాధారణాద్యన్యతమత్వం సవ్య
భిచారసామాన్యలక్షణం-సాధారణత్వం సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వం - ప
ర్వతోవహ్నిమాన్ప్రమేయత్వాదితి-అత్రప్రమేయత్వరూపహేతౌవహ్న్య
భావవద్వృత్తిత్వరూపవ్యభిచారేజ్ఞాతే వహ్న్యభావవదవృత్తిత్వరూప
వ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధః ఫలం - అసాధారణ ఇతి - సర్వసపక్షవ్యావృత్తత్వం
సాధ్యవద్వృత్తిత్వత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావః - హేతౌసాధ్య
వదవృత్తిత్వే నిశ్చితే సాధ్యవద్వృత్తిత్వరూపవ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధః ఫలం

ణాసాధారణానుపసంహారిభేదాత్ । తత్రసాధ్యాభావవ
ద్వృత్తిస్సాధారణః । యథాపర్వతోవహ్నిమాన్ప్రమేయ
త్వాత్ । అత్రప్రమేయత్వస్యవహ్న్యభావవతి హ్రదేవిద్య
మానత్వాత్ । సర్వసపక్షవ్యావృత్తోఽసాధారణః । యథా
శబ్దోనిత్యశ్శబ్దత్వాత్ । అత్రశబ్దత్వంసర్వేభ్యో నిత్యేభ్యో
వ్యావృత్తంశబ్దమాత్రవృత్తి । అన్వయవ్యతిరేకదృష్టాంతర
హితోఽనుపసంహారీ । యథాసర్వమనిత్యంప్రమేయత్వాత్ ।
అత్రసర్వస్యాపిపక్షత్వాద్దృష్టాంతోనాస్తి । సాధ్యాభావ

అనుపసంహారిణంలక్షయతి - అన్వయేతి - ఉభయదృష్టాంతాభావాదన్వయ
వ్యాప్తిజ్ఞానవ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞానోభయసామగ్రీనాస్తీత్యర్థః - కించిద్విశేష్య
కనిశ్చయావిషయసాధ్యకత్వేసతి కించిద్విశేష్యకనిశ్చయావిషయసాధ్యా
భావకత్వమేవానుపసంహారిత్వమేతజ్జ్ఞానస్యవ్యాప్తిసంశయజననద్వారా
వ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధః ఫలమితిభావః - వస్తుతస్తు అత్యంతాభావాప్రతియోగి
సాధ్యాదికమేవానుపసంహారిత్వమితిబోధ్యం - విరుద్ధం లక్షయతి - సాధ్యాభా
వవ్యాప్త ఇతి - సాధ్యాభావవ్యాప్తిస్సాధ్యాభావనిరూపితవ్యతిరేకవ్యా

ప్తిస్సాధ్యవ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిత్వం- తథాచ పక్షవిశేష్యకసా
ధ్యాభావవ్యాప్యహేతుప్రకారకజ్ఞానాత్ పక్షవిశేష్యకసాధ్యప్రకారకాను
మితిప్రతిబంధః ఫలం- ఏవం సత్ప్రతిపక్షేపి- విరుద్ధసత్ప్రతిపక్షయోర్వి
శేషస్తు హేతోరేకత్వేన హేతోర్ద్విత్వే నచజ్ఞాతవ్యః- సాధ్యాభావవ్యా
ప్యప్రకృతహేతు విరోధః సాధ్యాభావవ్యాప్యప్రతి హేతుమత్త్వం
సత్ప్రతిపక్ష ఇతియావత్ - విరుద్ధసాధ్యాభావసాధకో హేతుస్సాధ్య

వ్యాప్తో హేతుర్విరుద్ధః। యథాశబ్దోనిత్యః కార్యత్వాద్ఘటవ
త్ ।యస్యసాధ్యాభావసాధకం హేత్వంతరంవిద్యతే సస
త్ప్రతిపక్షః। యథాశబ్దోనిత్యశ్శ్రావణత్వాచ్ఛబ్దోఽనిత్యఃకా
ర్యత్వాద్ఘటవత్ । అసిద్ధస్త్రివిధః। ఆశ్రయాసిద్ధస్స్వ
రూపాసిద్ధో వ్యాప్యత్వాసిద్ధశ్చేతి। ఆశ్రయాసిద్ధోయథా।
గగనారవిందంసురభ్యరవిందత్వాత్సరోజారవిందవత్ ।అత్ర
గగనారవిందమాశ్రయః। సచనాస్త్యేవ। స్వరూపాసిద్ధో
యథా। శబ్దోగుణశ్చాక్షుషత్వాత్ । అత్రచాక్షుషత్వంశ
బ్దేనాస్తి శబ్దస్యశ్రావణత్వాత్ । సోపాధికోవ్యాప్యత్వాసి

సాధకత్వేనోపన్యాస్త ఇత్యసామర్థ్యసూచనమపి- ఆశ్రయాసిద్ధ- ఇతి- ప
క్షేపక్షతావచ్ఛేదకవిరహ ఆశ్రయాసిద్ధిః- యథేతి- అత్రారవిందే గగనీ
యత్వాభావేనిశ్చితే గగనీయత్వవిశిష్టారవిందే సౌరభ్యానుమితిప్రతి
బంధఃఫలం- స్వరూపాసిద్ధ ఇతి - స్వరూపాసిద్ధిర్నామ పక్షే హేత్వభావ
స్తథాచ హేత్వభావవిశిష్టపక్షజ్ఞానాత్పక్షవిశేష్యకహేతుప్రకారకపరా
మర్శప్రతిబంధఃఫలం- వ్యాప్యత్వాసిద్ధ ఇతి ప్రకృతే ధూమవ్యాపకత్వ
మార్ద్రేంధనసంయోగే గృహీతం చేద్ధూమేఆర్ద్రేంధనసంయోగవ్యా

త్వం గృహ్యతే. ఏవం వహ్నేరవ్యాపకత్వమార్ద్రేంధనసంయోగస్య హి
తం చేద్వహ్నౌ తదవ్యాప్యత్వం గృహ్యతే. తదేవ వ్యభిచరితత్వం తథా చో
పాధివ్యభిచరితత్వం సాధనే గృహీతం చేదుపాధిభూతార్ద్రేంధనసం
యోగవ్యాప్య ధూమవ్యభిచరితత్వం గృహ్యత ఏవ. అనుమానప్రకారశ్చ
పూర్వానుమానే హేతుం పక్షీకృత్య వహ్నిర్ధూమవ్యభిచారీ ధూమ
వ్యాపకార్ద్రేంధనసంయోగవ్యభిచరితత్వాద్ఘటత్వాదివత్ ఇత్యాయ

ద్యః। సాధ్యవ్యాపకత్వే సతి సాధనావ్యాపకత్వముపాధిః।
సాధ్యసమానాధికరణాత్యంతాభావాప్రతియోగిత్వం సాధ్య
వ్యాపకత్వం। సాధనవన్నిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగిత్వం
సాధనావ్యాపకత్వం। పర్వతో ధూమవాన్వహ్నేరిత్యత్రార్ద్రేం
ధనసంయోగ ఉపాధిః। యత్ర ధూమస్తత్రార్ద్రేంధనసం
యోగ ఇతి సాధ్యవ్యాపకతా। యత్ర వహ్నిస్తత్రార్ద్రేంధ
నసంయోగ ఇతి నాస్త్యయోగోళకే ఆర్ద్రేంధనసంయోగా
భావాత్ । ఏవం సాధ్యవ్యాపకత్వే సతి సాధనావ్యాపక
త్వాదార్ద్రేంధనసంయోగ ఉపాధిః। సోపాధికత్వాద్వహ్ని

ర్వ్యాపకవ్యభిచారీ స సర్వోఽపి తద్వ్యభిచారీతి రీత్యా బోధ్యః. ఏవం ప్రకా
రేణ ప్రకృతానుమానహేతుభూతపక్షే సాధ్యవ్యభిచారోన్నాపకతయా
దూషకత్వముపాధేః ఫలం . తథా చ ధూమాభావవదవృత్తిత్వాభావ
రూపధూమవ్యభిచారే గృహీతే వహ్నౌ ధూమాభావవదవృత్తిత్వరూ
పవ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధః ఫలం. న చ వ్యాప్యత్వాసిద్ధేర్వ్యభిచారాభేద ఇతి వా
చ్యం. ధూమాభావవద్వృత్తిత్వాభావాభావత్వేన వ్యాప్యత్వాసిద్ధిత్వం
ధూమాభావవద్వృత్తిత్వేన వ్యభిచారత్వమితి భేదాత్. యస్యేతి. య

స్య హేతో స్సాధ్యాభావస్సాధ్య బాధః ప్రమాణాంతరేణ ప్రత్యక్ష ప్ర
మాణేనవహ్నౌ నిర్ణీతస్స బాధిత ఇత్యర్థః -తథాచ ప్రాత్యక్షికసాధ్య బా
ధనిశ్చయేజాతే సాధ్యానుమితి ప్రతిబంధః ఫలం-బాధితసాధ్యకత్వా ద్బా
ధితహేతురిత్యుచ్యతే- ఇత్యనుమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః.

ఉపమానంలక్షయత్యుపమితి కరణమితి - ఉపమితిం లక్షయతి సం
జ్ఞాసంజ్ఞీతి- సంజ్ఞానామపదం సంజ్ఞీ అర్థః తయోస్సంబంధశ్శక్తిః - తథా

వహ్నిత్వం వ్యాప్యత్వాసిద్ధం। యస్యసాధ్యాభావః ప్రమాణాంత
రేణనిశ్చితస్సబాధితః। యథావహ్ని రనుష్ణః పదార్థత్వాత్।
అత్రఅనుష్ణత్వం సాధ్యం తదభావఉష్ణత్వం త్వాచ ప్రత్యక్షేణ
గృహ్యత ఇతిబోధ్యం। వ్యాఖ్యాతమనుమానం॥ ఇత్యను
మానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః-

ఉపమితికరణముపమానం। సంజ్ఞాసంజ్ఞి సంబంధజ్ఞాన ముప
మితిః। తత్కరణంసాదృశ్యజ్ఞానం॥ తథాహికశ్చి ద్గవయశ
బ్దార్థమజానన్ కుతశ్చిదారణ్యకపురుషాద్గోసదృశో గవయ ఇ
తిశ్రుత్వావనంగతో వాక్యార్థంస్మరన్ గోసదృశపిండంపశ్య
తి। తదనంతరమసౌగవయపదవాచ్య ఇత్యుపమితిరుత్పద్య
తే వ్యాఖ్యాతముపమానం॥ ఇత్యుపమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః-

చపదపదార్థసంబంధజ్ఞానముపమితిరిత్యర్థః- ఉపమానస్యాతిదేశవా
క్యార్థజ్ఞానం అతిదేశవాక్యార్థస్మరణం వ్యాపారః. ఉపమితిః ఫలం గోసదృశో
గవయపదవాచ్య ఇత్యాకారకవాక్యా ద్గోసాదృశ్యా వచ్ఛిన్న విశేష్యక గ
వయపదవాచ్యత్వప్రకారకం యద్ జ్ఞానం జాయతే తదేవ కరణం - ఇ
త్యుపమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః,

శబ్దంలక్షయతి - అప్తేతి - ఆప్తోచ్చరితత్వే సతి వాక్యత్వం లక్షణం -
ప్రమాణశబ్దత్వంలక్ష్యతావచ్ఛేదకం- వాక్యత్వ మాత్రోక్తావనాప్తోచ్చ
రితవాక్యేతివ్యాప్తిరతఆప్తోచ్చరితత్వనివేశః- తావన్మాత్రోక్తాజబగడదశా
జావతివ్యాప్తిరతోవాక్యత్వం -ఆప్తత్వంచప్రయోగహేతుభూత యథా
ర్థజ్ఞానవత్త్వం-తథాచప్రయోగహేతుభూతయథార్థజ్ఞానజన్య శబ్దత్వ మి
తిపర్యవసన్నార్థః - వస్తుతస్తుపదజ్ఞానం కరణంవృత్తిజ్ఞాన సహకృతపద
జ్ఞానజన్య పదార్థోపస్థితిర్వ్యాపారః - వాక్యార్థజ్ఞానంశాబ్దబోధఃఫలం - వృ
త్తిర్నామశక్తిలక్షణాన్యతరరూపా - శక్తిర్నామ ఘటాదిపదజన్యబో
ధవిషయత్వప్రకారకేశ్వర సంకేతః - ఈశ్వరసంకేతో నామ ఈశ్వరే
చ్ఛా - సైవశక్తిరిత్యర్థః - శక్తినిరూపకత్వమేవ పదేశక్తత్వం -విషయ

> ఆప్తవాక్యంశబ్దః । ఆప్తస్తు యథార్థవక్తా। వాక్యంతుపదస
> మూహః। శక్తంపదం। అస్మాత్పదాదయమర్థోబోద్ధవ్యఇతీశ్వ

తా సంబంధేనశక్త్యాశ్రయత్వ మర్థేశక్యత్వం - శక్య సంబంధో లక్ష
ణా - సాద్వివిధా - గౌణీశుద్ధాచేతి-గౌణీనామ సాదృశ్యవిశిష్టే లక్షణా-య
థాసింహోమాణవక ఇత్యాదౌ సింహపదస్య సింహసాదృశ్య విశిష్టే ల
క్షణా - శుద్ధాత్రివిధా- జహల్లక్షణాఽ జహల్లక్షణా జహదజహల్లక్షణా చే
తి-లక్ష్య తావచ్ఛేదకరూపేణలక్ష్య మాత్రబోధప్రయోజికా లక్షణా జహ
ల్లక్షణా- యథా- గంగాయాంఘోష ఇత్యత్ర గంగాపదశక్య ప్రవాహ సం
బంధస్యతీరేసత్వాత్తాదృశశక్య సంబంధరూపలక్షణాజ్ఞానా ద్గంగాపదా
త్తీరోపస్థితిః- లక్ష్యతావచ్ఛేదకరూపేణ లక్ష్యశక్యోభయబోధ ప్రయో
జికాలక్షణా ఽజహల్లక్షణా-యథాకాకేభ్యో దధిరక్ష్యతామిత్యత్ర కాక
పదస్య దధ్యుపఘాతుకే లక్షణాలక్ష్య తావచ్ఛేదకదధ్యుపఘాతుకత్వే

నరూపేణదధ్యుప ఘాతుకానాం కాక బిడాల కుక్కుటాదీనాంశక్యలక్ష్యో
ణాంసర్వేషాం బోధాత్ - శక్యతావచ్ఛేదకపరిత్యాగేనవ్యక్తిమాత్రబో
ధ ప్రయోజికా జహదజహల్లక్షణా-యథాతత్వమసీత్యత్రసర్వజ్ఞత్వకించి
ద్జ్ఞత్వపరిత్యాగేనవ్యక్తిమాత్రబోధనాజ్జహదజహల్లక్షణా - ఇయంచలక్ష
ణాజీవబ్రహ్మణోరైక్యం బ్రువతాంవేదాంతినాంసిద్ధాంతరీత్యా - ఆకాం
క్షేతి- అవ్యవహితోత్తరత్వాదిసంబంధేన యత్పదప్రకారకజ్ఞాన వ్యతిరే
కప్రయుక్తోహి యాదృశశాబ్దబోధాభావస్తాదృశశాబ్దబోధేతత్పదే తత్ప
దవత్వమాకాంక్షా - యథాఘటమిత్యాదిస్థలే ఽవ్యవహితోత్తరత్వాది

రసంకేతశ్శక్తిః। ఆకాంక్షాయోగ్యతాసన్నిధిశ్చవాక్యార్థజ్ఞా
నహేతుః। పదస్యపదాంతరవ్యతిరేకప్రయుక్తాన్వయానను
భావకత్వమాకాంక్షా। అర్థాబాధోయోగ్యతా। పదానామ
విళంబేనోచ్చారణంసన్నిధిః। ఆకాంక్షాదిరహితంవాక్యం
నప్రమాణం। యథాగౌరశ్వఃపురుషోహస్తీతివాక్యంనప్రమా
ణం। ఆకాంక్షావిరహాత్॥ అగ్నినాసించతీతివాక్యంనప్రమా
ణం। యోగ్యతావిరహాత్। ప్రహరేప్రహరేఽసహోచ్చరి

సంబంధేన అంపదంఘటపద వదిత్యాకారకాం పదవిశేష్యక ఘటపద ప్ర
కారకజ్ఞానసత్వేఘటీయ్యం కర్మత్వ మితిబోధో జాయతే అమ్ ఘట ఇతి
విపరీతోచ్చారణేతు తాదృశ జ్ఞానాభావాత్తాదృశశాబ్దబోధో నజాయ
తేఽతస్తాదృశాకాంక్షాజ్ఞానంశాబ్దబోధేకారణం- అర్థాబాధ ఇతి - బా
ధాభావోయోగ్యతేత్యర్థః - అగ్నినాసించతీత్యత్ర సేకకరణత్వస్య జల
ధర్మస్యవహ్నౌ బాధనిశ్చయ సత్వాన్న తాదృశవాక్యాచ్ఛాబ్దబోధః -
సన్నిధిన్నిరూపయతి - అసహోచ్చరితానీతి - అసహోచ్చరితాని

శంకేనోచ్చరితాని - వైదికమితి - వేదవాక్యమిత్యర్థః - ఇదముపలక్ష
ణం వేదమూలకస్మృత్యాదీన్యపి గ్రాహ్యాణి - లౌకికమితి - వేదవాక్యభిన్న
మిత్యర్థః - ఇతి శబ్దపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః.

యథార్థానుభవన్నిరూప్యాయథార్థానుభవం విభజతే - సంశ
యేత్యాదినా - ఏకేతి - ఏకధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యకభావాభావప్రకారక

కాని గామానయేత్యాదిపదానిన ప్రమాణం । సాన్నిధ్యాభా
వాత్ । వాక్యం ద్వివిధం । వైదికం లౌకికం చేతి । వైదికమీశ్వరో
క్తత్వాత్సర్వమపి ప్రమాణం । లౌకికం త్వాప్తవాక్యం ప్రమా
ణం । అన్యదప్రమాణం । వాక్యార్థజ్ఞానం శాబ్దజ్ఞానం । తత్క
రణం శబ్దః । ఏవం యథార్థానుభవో నిరూపితః ॥ ఇతి శబ్దపరి
చ్ఛేదస్సమాప్తః ॥

అయథార్థానుభవస్త్రివిధః । సంశయవిపర్యయతర్క
భేదాత్ । ఏకస్మిన్ధర్మిణి విరుద్ధనానాధర్మవైశిష్ట్యజ్ఞానం సం
శయః । యథా స్థాణుర్వా పురుషో వేతి । మిథ్యాజ్ఞానం విపర్య
యః । యథా శుక్తావిదం రజతమితి । వ్యాప్యారోపేణ వ్యాప
కారోపస్తర్కః । యథా యది వహ్నిర్న స్యాత్తర్హి ధూమో

జ్ఞానం సంశయ ఇత్యర్థః - భావద్వయకోటికసంశయాప్రసిద్ధేః - స్థాణు
ర్వేత్యాదౌ స్థాణుత్వస్థాణుత్వాభావపురుషత్వపురుషత్వాభావకోటికసం
శయ ఏవార్థః - మిథ్యాజ్ఞానమితి - అయథార్థజ్ఞానమిత్యర్థః - విపర్య
యో నామ భ్రమః - వ్యాప్యారోపేణేతి - తర్కే వ్యాప్యస్య వ్యాపకస్య
చ బాధనిశ్చయః కారణం - అన్యథేష్టాపత్తిదోషేణ తర్కానుత్పత్తేః - స

న్నిరూపయతి- సర్వేషామితి - ఇతరేచ్ఛానధీనేచ్ఛా విషయత్వ మితినిష్కర్షః-యథా ప్రతేఘటోనుకూల ఇత్యాకారకానుకూలత్వ ప్రకారక జ్ఞానవిశేష్యత్వస్యఘటాదావపి సత్వాత్తత్రాతి వ్యాప్తేః-సుఖేచ్ఛాధీనే భోజనాదావతివ్యాప్తివారణాయేతరేచ్ఛానధీనేతీచ్ఛావిశేషణం-సుఖేచ్ఛాతు సుఖత్వప్రకారకజ్ఞానజన్యైవ-దుఃఖంన్నిరూపయతి ప్రతికూలేతి-అత్రాపీతరద్వేషానధీనద్వేషవిషయత్వ మితినిష్కర్షః -ద్వేష విషయత్వ మాత్రోక్తౌసర్పాదావతివ్యాప్తిస్తత్రాపి ద్వేష విషయత్వ సత్వాదతస్తత్రాతి వ్యాప్తి

పినస్యాదితి। స్మృతిరపిద్వివిధాయథార్థా యథార్థా చేతి। ప్రమాజన్యాయథార్థా।అప్రమాజన్యాఽయథార్థా।సర్వేషామనుకూలతయా వేదనీయ్యంసుఖం।ప్రతికూలతయా వేదనీయ్యం దుఃఖం। ఇచ్ఛాకామః। క్రోధో ద్వేషః। కృతిఃప్రయత్నః। విహితకర్మజన్యో ధర్మః।నిషిద్ధకర్మజన్యోఽ ధర్మః।బుద్ధ్యాదయోష్టావాత్మ మాత్రగుణాః।బుద్ధీచ్ఛాప్రయత్నానిత్యాఽనిత్యాశ్చ। నిత్యాఈశ్వరస్య। అనిత్యాజీవస్య। సంస్కారస్త్రివిధః। వేగోభావ నాస్థితస్థాపకశ్చేతి। వేగఃపృథివ్యాదిచతుష్ట

త్తివారణాయేతరద్వేషానధీనేతిద్వేష విశేషణం-సర్పజన్య దుఃఖాదౌ ద్వేషాత్సర్పే ద్వేష ఇతిసర్పద్వేషస్య సర్పజన్య దుఃఖ ద్వేషజన్యత్వాదన్యద్వేషాజన్యద్వేషవిషయత్వ రూపలక్షణస్య సర్పాదావనాతివ్యాప్తిః - ఫలేచ్ఛాఉపాయేచ్ఛాంప్రతికారణమతః ఫలేచ్ఛావశాదుపాయేచ్ఛా భవత్యేవంఫలద్వేషాదుపాయద్వేషః - ధర్మాధర్మౌనిరూపయతి- విహితేత్యాదినా - వేద విహితేత్యర్థః - నిషిద్ధేతి - వేద నిషిద్ధేత్యర్థః - భావనాంలక్షయతి - అనుభవేతి - అనుభవ జన్యత్వేసతిస్మృతిహేతుత్వం భావనాయాలక్షణం-అత్రానుభవజన్యత్వే సతీతివిశేషణానుపాదానే ఆత్మమనస్సం

యోగేతివ్యాప్తిరాత్మమనస్సంయోగస్యజ్ఞానమాత్రం ప్రత్య సమవాయి
కారణత్వేనస్మృతిం ప్రత్యపికారణత్వా దతస్తదుపాదానమాత్మమనస్సం
యోగస్యానుభవజన్యత్వా ద్భావనాయామతివ్యాప్తిస్తావన్మాత్రేకృతేనుభవ
ధ్వంసేతివ్యాప్తిః ధ్వంసం ప్రతిస్వ ప్రతియోగినః కారణత్వేనానుభవధ్వం
సస్యాప్యనుభవజన్యత్వా దతస్స్మృతిహేతుత్వో పాదానమనుభవధ్వంసే
స్మృతిహేతుత్వా ద్భావనాయామతివ్యాప్తిః-నన్వత్రవిశిష్టబుద్ధిం ప్రతివిశేషణ
జ్ఞానస్యకారణతాసకలతాంత్రికమతసిద్ధాయథాదండవిశిష్టబుద్ధిం ప్రతిదండ
జ్ఞానంకారణందండవిశిష్టబుద్ధిర్నామదండ ప్రకారకజ్ఞానః తథాచదండ ప్ర
కారకబుద్ధిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతిదండజ్ఞానత్వే నకారణత్వమిత్యాపతితం దండ
ప్రకారకబుద్ధిర్దండీపురుష ఇత్యా కారకబుద్ధిస్తత్రదండజ్ఞానంకారణంన

యమనోవృత్తిః। అనుభవజన్యాస్మృతిహేతుర్భావనా। ఆ
త్మమాత్రవృత్తిః। అన్యథాకృతస్యపునస్తాదవస్థ్యాపాదకస్స్థితి
స్థాపకః। కటాదిపృథివీమాత్రవృత్తిః। చలనాత్మకంకర్మ।ఊ

ష్టాదండమజానానః పుమాన్ దండీపురుష ఇతి ప్రత్యేతి ఏవంచయత్రాయం
దండ ఇతిప్రత్యక్షంజాతంతదనంతరందండీపురుష ఇత్యాకారక ప్రత్యక్షము
త్పన్నంతత్రదండీపురుషఇత్యాకారక ప్రత్యక్షేతివ్యాప్తిస్తథాహ్యవ్యవహి
తపూర్వక్షణోత్పన్న దండజ్ఞానాత్మకానుభవజన్యంజనిష్యమాణేదండీపు
రుష ఇత్యాకారకస్మరణే కారణంచస్మృతింప్రత్యనుభవస్య కారణత్వాత్
తథాచానుభవజన్యత్వే సతిస్మృతిహేతుత్వరూపభావనాలక్షణస్య యథో
క్తదండీపురుషఇత్యాకారకానుభవే విద్యమానత్వా దతివ్యాప్తిరితిచేన్న-అ
త్రబ్రూమః - అనుభవజన్యత్వం అనుభవనిష్ఠకారణతానిరూపితకార్యతా
శ్రయత్వంతత్ర కారణతాయామనుభవత్వావచ్ఛిన్నత్వంనివేశ్యతే తథాచ

అనుభవత్వావచ్ఛిన్నకారణతానిరూపితకార్యతాశ్రయత్వమనుభవజన్యత్వ
మితిఫలితమతో నోక్తాతివ్యాప్తిస్తథాహి దండప్రకారకబుద్ధిత్వావచ్ఛి
న్నకార్యతానిరూపితదండజ్ఞాననిష్ఠాయాః కారణతాతస్యాం న దండానుభవ
త్వమవచ్ఛేదకం దండానుభవాద్దండస్మరణాదపి దండప్రకారకబుద్ధేరు
త్పత్తేరతో దండప్రకారకబుద్ధిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్యనుభవస్మరణసాధారణ
దండజ్ఞానత్వేనైవ దండజ్ఞానస్య కారణతాయాస్స్వీకరణీయత్వేన దండ
జ్ఞానత్వస్యైవ తదవచ్ఛేదకత్వాత్తథాచానుభవత్వావచ్ఛిన్నకారణ
తానిరూపితకార్యతాశ్రయత్వస్య యథోక్తప్రత్యక్షానుభవేఽభావాన్నా
తివ్యాప్తిః - భావనాయాం తు లక్షణమిదం వర్తతే తథాహి - అనుభవేనై
వ భావనాఖ్యసంస్కారోత్పత్త్యా భావనాత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్యనుభవస్య

ర్ధ్వదేశసంయోగహేతురుత్క్షేపణం। అధోదేశసంయోగ
హేతురపక్షేపణం। శరీరసన్నికృష్టసంయోగహేతురాకుంచ
నం। విప్రకృష్టసంయోగహేతుః ప్రసారణం। అన్యత్సర్వం

నుభవత్వేనైవ కారణతయా భావనాత్వావచ్ఛిన్నకార్యతానిరూపితానుభవ
నిష్ఠాయాః కారణతాతస్యా మనుభవత్వమవచ్ఛేదకమతోఽనుభవత్వావచ్ఛి
న్నకారణతానిరూపితకార్యతాశ్రయత్వం భావనాయాం వర్తత ఇతి నాసం
భవః-నన్వేవం స్మృతిహేతుత్వవిశేషణవైయర్థ్యమాపద్యేతేత్యర్థ్యనుభవ
ధ్వంసేఽతివ్యాప్తివారణాయ ప్రాగుపాత్తం న హి యథోక్తానుభవజన్య
త్వవివక్షాయామనుభవధ్వంసేఽతివ్యాప్తిః ప్రసజ్యేతేతి తథాహి ధ్వంసత్వా
వచ్ఛిన్నం ప్రతి ప్రతియోగినః కారణత్వం ప్రతియోగిత్వేన రూపేణ తత్ర ధ్వం
సత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి తత్తత్ప్రతియోగివ్యక్తేస్తద్వ్యక్తిత్వేన చ కారణ
త్వమిత్యేవం ధ్వంసప్రతియోగినోః కార్యకారణభావస్తథా చ ధ్వంసనిష్ఠ

కార్యతానిరూపితాయాఅనుభవనిష్ఠకారణతాతస్యాం ప్రతియోగిత్వమవ
చ్ఛేదకంతత్రస్వవ్యక్తిత్వంచనత్వనుభవత్వమపీతిసిద్ధాంతాదన్యత్రదూషి
తత్వాత్తథాచానుభవత్వావచ్ఛిన్నకారణతానిరూపితకార్యతాశ్రయత్వ
రూపానుభవజన్యత్వవిరహేణైవాతివ్యాప్తిపరిహారసంభవాత్కృతంస్మృ
తిహేతుత్వవిశేషణేనేతి చేన్న స్మృతావతివ్యాప్తివారణాయైవ తద్విశేష
ణప్రవేశాత్తథాహిస్మృతిం ప్రత్యనుభవ ఏవకారణం నతుస్మృతిరప్యతో
ఘటస్మృతిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతిఘటానుభవస్య ఘటానుభవత్వేనైవకార
ణత్వంనతు ఘటజ్ఞానత్వేనతథాచ ఘటస్మృతినిష్ఠ కార్యతా నిరూపితాయా
ఘటానుభవ నిష్ఠాకారణతాతస్యాంఘటానుభవత్వ మవచ్ఛేదకం తేనాను
భవత్వావచ్ఛిన్నకారణతానిరూపితకార్యతా శ్రయత్వస్యస్మృతా విరహా

గమనం। నిత్యమేకమనేకానుగతంసామాన్యం। పరంసత్తా।అ
పరంద్రవ్యత్వాది।నిత్యద్రవ్యవృత్తయోవ్యావర్తకావిశేషాః।

న్నత్వాదతి వ్యాప్తివారణాయ స్మృతిహేతుత్వ ముక్తం నహిస్మృతి స్మృ
తిహేతురతోనతత్రాతివ్యాప్తిరిత్యలంపల్లవితల్లజకల్పానల్పజల్పనేన - సా
మాన్యన్నిరూపయతి నిత్యమేకమితి - నిత్యత్వేసత్య నేకసమవేతత్వం సా
మాన్యలక్షణం -నిత్యత్వానుపాదానే సంయోగాదావతి వ్యాప్తిస్తత్రా
ప్యనేకసమవేతత్వసత్వాత్తద్వారణాయ నిత్యత్వ విశేషణం- అనేక సమ
వేతత్వానుపాదానే ఆకాశాదావతి వ్యాప్తిస్తద్వారణాయానేక సమ
వేతత్వ విశేషణం - అనేకత్వానుపాదానే జలపరమాణు రూపాదావతి
వ్యాప్తిరతోనేకేతి - నిత్యద్రవ్య వృత్తయ ఇతి- నిత్య ద్రవ్యేషు పరమాణ్వా
దిషువర్తమానాః అతఏవవ్యావర్తకా ఇతరభేదాను మితిహేతవః నిత్య
ద్రవ్యవృత్తిత్వరూపపక్ష ధర్మతా ప్రయోజ్యేతర భేదానుమాపకతాశ్చా

లిన ఇత్యర్థః - నిత్యద్రవ్యనిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితైకమాత్రవృత్తిభేదా
నుమితిజనకతావచ్ఛేదకప్రకారతాశ్రయత్వం విశేషాణాం లక్షణమితి భా
వః - పార్థివపరమాణౌ జలాదిభేదానుమాపకగంధేతివ్యాప్తివారణా
యైకమాత్రవృత్తిత్వం భేదవిశేషణం - ఘటాదౌ తదితరభేదానుమాపకే
తద్రూపాదావతివ్యాప్తివారణాయ నిరూపితాంతం ప్రకారతావిశేషణం
ఏతేన వ్యావర్తకా ఇత్యస్య నిత్యద్రవ్యవిశేష్యకేతరభేదానుమితి
ప్రయోజకా ఇత్యర్థకతయా లక్షణపరత్వేన సాఫల్యేఽపి నిత్యద్రవ్యవృత్తయ
ఇతి విఫలమేవ స్వరూపాఖ్యానస్యాపి కృతత్వాదితి ప్రత్యుక్తం - యయోర్ద్వ

> నిత్యసంబంధస్సమవాయః । అయుతసిద్ధవృత్తిః । యయో
> ర్ద్వయోః ఏకమవినశ్యదవస్థమపరాశ్రితమేవావతిష్ఠ
> తే తావయుతసిద్ధౌ । యథా అవయవావయవినౌ । గుణగుణినౌ ।
> క్రియాక్రియావంతౌ । జాతివ్యక్తీ । విశేషనిత్యద్రవ్యే చేతి । అ
> నాదిస్సాంతః ప్రాగభావః । ఉత్పత్తేః పూర్వం కార్యస్య । సాది
> రనంతః ప్రధ్వంసాభావః । ఉత్పత్తేరనంతరం కార్యస్య । త్రై
> కాలికసంసర్గాభావోఽత్యంతాభావః । యథా భూతలే ఘటో

థ్య ఇతి - యన్నిష్ఠకాలనిరూపితాధేయతాసామాన్యం యదవచ్ఛిన్నం తదుభ
యాన్యతరత్వమయుతసిద్ధత్వమిత్యర్థః - త్రైకాలికేతి - ప్రాగభావాప్ర
తియోగిత్వే సతి ధ్వంసాప్రతియోగిత్వే సత్యన్యోన్యాభావభిన్నత్వే స
త్యభావత్వమత్యంతాభావస్య లక్షణం - ధ్వంసప్రాగభావాన్యోన్యా
భావాకాశాదీనాం వారణాయ యథాక్రమం విశేషణోపాదానం - వస్తు
తస్తు సంసర్గాభావత్వం తాదాత్మ్యభిన్నసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగి
తాకాభావత్వం - ధ్వంసప్రాగభావయోశ్చ నసంసర్గావచ్ఛిన్నప్రతియో

గితాకత్వమితి తేనైవతద్వారణేత్రైకాలికేతిస్వరూపాఖ్యానమేవేతిబోధ్యం.
తాదాత్మ్యేతి అభావత్రయ వారణాయ విశేషణం - ఘటాభావ వానితి
ప్రతీతివిషయఘటాదివారణాయవిశేష్యం - ననుసాదృశ్యాదీనామతిరిక్తప
దార్థానామనిరూపణేనన్యూనతేత్యత ఆహ సర్వేషామితి-తద్భిన్నత్వవిశిష్టత
ద్గతభూయోధర్మరూపసాదృశ్యస్యాపిఘటపటాదిరూపత్వేనానతిరిక్తత్వ
మేవమన్యేషామప్యూహ్యం కాణాదేతి-కణాదస్యేదం కాణాదం కాణాదన్యా
యమతేఇతిద్వంద్వగర్భకర్మధారయః కణాదప్రోక్తగౌతమప్రోక్తమతయో

నాస్తీతి। తాదాత్మ్యావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావోన్యో
న్యాభావః। యథాఘటః పటోనభవతీతి॥ సర్వేషామపిపదా
ర్థానాముక్తేష్వేవాంతర్భావాత్సప్తైవపదార్థాఇతిసిద్ధం॥కా
ణాదన్యాయమతయోర్బాలవ్యుత్పత్తిసిద్ధయే। అన్నంభట్టే
నవిదుషారచితస్తర్కసంగ్రహః॥

ఇతితర్కసంగ్రహస్సమాప్తః,

రీతియావత్-కాణాదన్యాయేత్యాభిన్నమతద్వయవిషయకబాలసమవేతాభిన్న
వ్యుత్పత్తిసిద్ధిప్రయోజకాన్నంభట్టాభిన్నవిద్వన్నిష్ఠభూతకాలీనకృతివి
షయాభిన్నస్తర్కసంగ్రహాఖ్యగ్రంథఇత్యన్వయబోధః - కృష్ణావలంబితో
గాఃపుపోష గోవర్ధనస్తమభ్యర్చ్య। విపులాభీరసభాజనజనితబుధం. ప్ర
స్తవాభిరచనాభిః-

ఇతితర్కసంగ్రహవ్యాఖ్యాన్యాయబోధినాఖ్యా-
సంపూర్ణా-

శ్రీరస్తు.

నీలకంఠప్రకాశసహితతర్కసంగ్రహదీపికా ప్రారంభః.

వందే గురుంశివం సాంబం దక్షిణామూర్తిమవ్యయం । యద్వందనేన
మందోఽపి విందేద్గురుసమానతాం ॥ ప్రారిప్సితగ్రంధస్యనిర్విఘ్నపరిసమాప్తి
యే సమాచరితం మంగళమీశ్వరనత్యాత్మకం శిష్యశిక్షాయై నిబధ్నన్ చికీర్షి
తం ప్రతిజానీతే। విశ్వేశ్వరమితి। గిరాంగురుంనిఖిలవిద్యానాముపదేష్టారం। ఇ
దమపీశ్వరస్య విశేషణం। గిరంగురుమితి పాఠేతు సరస్వతీంవిద్యాగురుంచ ప్రణిప

విశ్వేశ్వరంసాంబమూర్తిం ప్రణిపత్య గిరాంగురుం।
టీకాం శిశుహితాం కుర్వే తర్కసంగ్రహదీపికాం । చికీర్షి
తస్యగ్రంధస్యనిర్విఘ్నపరిసమాప్త్యర్థం శిష్టాచారానుమి
తశ్రుతిబోధితకర్తవ్యతాకమిష్టదేవతానమస్కారాత్మకం
మంగళంశిష్యశిక్షాయై గ్రంథతోనిబధ్నన్ చికీర్షితం ప్రతి
జానీతే । నిధాయేతి । ననుమంగళస్యసమాప్తిసాధనత్వంనా
స్తి మంగళేకృతేఽపికిరణావళ్యాదావసమాప్త్యదర్శనాన్మం
గళాభావేఽపికాదంబర్యాదౌసమాప్తిదర్శనాచ్చాన్వయ

త్యేత్యతో- బోధ్యః- స్వగ్రంధస్యేతరగ్రంథేనాగతార్థతాందర్శయతి।
శిశుహితామితి.। తర్కసంగ్రహదీపికాం తర్కసంగ్రహార్థప్రకాశికాం। ఆ
రితస్యమంగళస్యతన్నిబంధనస్యచ ఫలం దర్శయతి। చికీర్షితస్యేత్యా
నా-ననుసమాప్తింప్రతి మంగళస్యకారణతాస్యాచ్చేత్తదాతదాచరణం
జ్యతే సైవ నసంభవతీత్యాశంకతే వ్యభిచారాదితి। అన్వయవ్యతిరేకవ్య

చారజ్ఞానరూపప్రతిబంధకసత్త్వాన్నియతాన్వయవ్యతిరేక సహచారనిశ్చయ
రూప కారణాసంభవేనన కారణత్వనిశ్చయ ఇత్యభిసంధిః-సమాప్త్యభావ ఇ
తి। అతోనవ్యభిచార ఇత్యనేనాన్వయః-విఘ్నన్యూనసంఖ్యాకస్య బలవత్తర
స్య వా మంగళస్య విఘ్ననిరసనద్వారా సమాప్తిసాధనత్వేన తాదృశ మంగళా
భావాన్నాన్వయవ్యభిచార ఇతి భావః-బహిరేవేతి। జన్మాంతర ఏవేత్యర్థః
అతః కుతశ్చిద్గ్రంథకర్తుర్నాస్తికత్వేపి నక్షతిః। అత ఇతి। తాదృశ మంగళస్య
విఘ్నధ్వంసద్వారా సత్త్వాన్నవ్యతిరేకవ్యభిచార ఇత్యర్థః ఏవంచ కారణ
త్వం సిధ్యతీతి భావః-పరేతు అతః ఉక్త హేతుద్వయాత్ నవ్యభిచారో నాన్వ
యవ్యతిరేకవ్యభిచార ఇత్యాహుః-మణికృతస్తు మంగళస్య విఘ్నధ్వంస ఏవాన్వ

వ్యతిరేకాభ్యాం వ్యభిచారాదితి చేన్న। కిరణావళ్యాదావిఘ్న
బాహుళ్యాత్సమాప్త్యభావః కాదంబర్యాదౌ గ్రంథాద్బహి
రేవ మంగళం కృతమతో న వ్యభిచారః। నను మంగళస్య కర్త
వ్యత్వే కిం ప్రమాణమితి చేన్న శిష్టాచారానుమితశ్రుతేరేవ ప్ర

లం సమాప్తిస్తు స్వసామగ్రీవశాదేవేత్యాహుః-ఏతత్తత్త్వమస్మదీయచింతా
మణివ్యాఖ్యాయామనుసంధేయం-మంగళస్య శ్రుతిబోధితకర్తవ్యతాకత్వం
వ్యవస్థాపయితుం శంకతే। నన్వితి-అనుమితశ్రుతేరేవేతి। అత్రాయమాశ
యః-శ్రుతేర్వేదబోధితకర్తవ్యతాకత్వ రూపవక్ష్యమాణ విధేయకోటిప్రవి
ష్టత్వేపి తదంతర్భావేణ విధేయత్వమభ్యుపగమ్యతే తచ్ఛ్రుతేరనుమితేః ప్రా
క్త్వమసిద్ధత్వాత్ -ఏతేన వహ్న్యాదిసాధ్యకానుమితి విషయతామాదాయ వ
హ్నిత్వాదికమనుమితమితి వ్యవహారాభావేన శ్రుతావనుమితత్వవ్యవహా
రః కథమితి శంకా నిరస్తా శ్రుతావిధేయత్వాభ్యుపగమేన తాదృశవ్యవహారే
బాధకాభావాత్ .ఏవకారోవ్యర్థః-కః తేన మంగళం కర్తవ్యం సమాప్తిఫలకే

త్వాదిత్యనుమానరూపప్రమాణాంతరసత్త్వేపి నక్షతిః-అన్యేతు స్వబోధితకర్త
వ్యతాకత్వసంబంధేన శ్రుతేరేవసాధ్యతాగ్రిమగ్రంథస్యాత్రైవతాత్పర్యం
ఏవంచశ్రుతేరనుమితత్వోపపత్తిరిత్యాహుః - అలౌకికేతి - విధిమంత్రరారా
గాదిప్రాప్తభిన్నేత్యర్థః-అవిగీతేతి-ధర్మశాస్త్రావిరుద్ధేత్యర్థః-శిష్టేతి-వేదో
క్తత్వజ్ఞానేన వేదవిహితకర్మకారీత్యర్థః- వేదోక్తాహింసాకర్తరిబాధ్ధేతి
వ్యాప్తివారణాయ తృతీయాంతం-ఆచారవిషయత్వాదితి-ఆచారః కృతిః త
తస్యావృత్త్యనియామకవిషయతాసంబంధేన హేతుతావివాదగ్రస్తేతి తద్వి
షయత్వస్య హేతుత్వానుధావనం-యథాక్రమం హేతువిశేషణప్రయోజన
మాహ - భోజనాదావిత్యాదినా - అలౌకికావిగీతాచారవిషయత్వస్యైక

> మాణత్వాత్ ।తథాహిమంగళంవేదబోధితకర్తవ్యతాకమలౌ
> కికావిగీతశిష్టాచారవిషయత్వాద్దర్శాదివత్ । భోజనాదౌవ్య
> భిచారవారణాయాలౌకికేతి। రాత్రిశ్రాద్ధాదౌవ్యభిచార వార
> ణాయావిగీతేతి।శిష్టపదంస్పష్టార్థం।నకుర్యాన్నిష్ఫలంకర్మేతిజ
> లతాడనాదేరపినిషిద్ధత్వాత్ | తర్క్యంతే ప్రతిపాద్యంత ఇతి
> తర్కాః ద్రవ్యాదిపదార్థాస్తేషాంసంగ్రహస్సంక్షేపేణస్వ

హేతుతాస్తు అశిష్టాచారవిషయేతాదృశహేతోరసత్త్వేనవ్యభిచారాసంభ
వాదిత్యాశంకామిష్టాపత్త్యాపరిహరతి - శిష్టపదమితి - జలతాడనాదావశిష్ట
చారవిషయేతాదృశ హేతోరసత్త్వంస్ఫుటయతి - నకుర్యాదితి - స్వర్గాదిఫ
లేవ్యభిచారవారణాయ - ఆచారవిషయత్వేతి - విధేయతాఖ్యాచారవిష
యత్వార్థకమితిసంక్షేపః - తర్కపదస్యారోపార్థకత్వభ్రమంవార
యితుం ద్రవ్యాదిసాధారణతర్కత్వంనిర్వక్తి। తర్క్యంతే ఇతి - ఉపాదా
నరూపసంగ్రహస్యాసంభవాదాహ - సంక్షేపేణేతి - స్వరూపకథనం

స్వరూపజ్ఞానానుకూలశబ్దః - ఏతావతా ద్రవ్యాదిపదార్థవిషయః
పదార్థతత్త్వావధారణం ప్రయోజనం సంబంధశ్చ ప్రతిపాద్యప్రతిపాద
కభావః పదార్థతత్త్వావధారణకామోఽధికారీత్యనుబంధిచతుష్టయం ప్రే
క్షావత్ప్రవృత్త్యంగం సూచితం - షష్ఠీతత్పురుషభ్రమవారణాయాహ
సుఖేనేతి - సుఖబోధరూపప్రయోజనస్యాన్యతస్సిద్ధత్వే నైతద్గ్రంథకరణ
ప్రయోజనాకాంక్షా న శామ్యతీత్యాశయేనావతారయతి - నన్వితి - తేషాం

రూపకథనం క్రియత ఇత్యర్థః। కస్మై ప్రయోజనాయేత్యత
ఆహ - సుఖబోధాయేతి - సుఖేనానాయాసేన బోధః పదార్థజ్ఞా
నం తస్మా ఇత్యర్థః। నను బహుషు తర్కగ్రంథేషు సత్స్వకిమ
ర్థమపూర్వోఽయం గ్రంథః క్రియత ఇత్యత ఆహ। బాలానామితి।
తేషామతివిస్తృతత్వాద్బాలానాం బోధో న జాయత ఇత్య
ర్థః। గ్రహణధారణపటుర్బాలః న తు స్తనంధయః। కింకృ
త్య క్రియత ఇత్యత ఆహ। నిధాయేతి। విశ్వేశం జగన్నియంతా
రం - హృది నిధాయ నితరాం స్థాపయిత్వా సదా తద్ధ్యానపరో
భూత్వేత్యర్థః। గురూణాం విద్యాగురూణాం। వందనం నమ
స్కారం। విధాయ కృత్వేత్యర్థః। పదార్థాన్విభజతే ద్ర
వ్యేతి। పదస్యార్థః పదార్థ ఇతి వ్యుత్పత్త్యాభిధేయత్వం ప

ఘాష్యాదిగ్రంథానాం - మూలే సప్తపదార్థా ఇతి - ద్రవ్యత్వాదిరూపా
యే సప్తోపాధయస్తదన్యతమవంతః పదార్థా ఇత్యర్థః - తత్ర సప్తత్వ
మపేక్షాబుద్ధివిశేషవిషయత్వం ఏవమగ్రిమగ్రంథస్యాపి పర్యవసానమవ
సేయం - నను సామాన్యధర్మజ్ఞానస్య విశేషజిజ్ఞాసాం ప్రతి హేతుత్వాత్సామా
న్యలక్షణకథనానంతరమేవ విభాగో యుక్తః మూలే కథమాదౌ విభాగ ఇ
తి న్యూనతాం పరిహరతి। పదస్యేతి। పదస్యార్థోఽభిధేయ ఇతి వ్యుత్ప

త్వాత్ పదసంబంధ్యభిధావిషయత్వస్య లాభేపి పదసంబంధిత్వాంశస్యా
వ్యావర్తకత్వాదాహ- అభిధేయత్వమితి- లక్షణాన్తరం లభ్యత ఇతి శేషః తథాచ
నన్యాన్యతేతి భావః - విభాగాదేవేతి । పదార్థత్వావాంతరధర్మపురస్కా
రేణ ధర్మిప్రతిపాదనాదేవేత్యర్థః - అధికసంఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థకత్వాదితి-
తాదృశసంఖ్యానిషేధసిద్ధిఫలకత్వాదిత్యర్థః - ఉద్దేశ్యవిధేయభావస్థలె
ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకే విధేయవ్యాప్యత్వభానమౌత్సర్గికమిత్యాశయేనాహ
పదార్థత్వమితి । వ్యవచ్ఛేదార్థకత్వాదితి- ఏతద్రూపాపోయోర్వ్యవచ్ఛేదో నిర్ణ
[illegible]
దార్థసామాన్యలక్షణం । నను విభాగాదేవ సప్తత్వే సిద్ధే స
ప్తగ్రహణం వ్యర్థమితి చేన్న అధికసంఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థక
త్వాత్ । నన్వతిరిక్తః పదార్థః ప్రమితో వా న వా నాద్యః ప్ర
మితస్య నిషేధాయోగాన్న ద్వితీయః ప్రతియోగిప్రమితిం వి
నా నిషేధానుపపత్తేరితి చేన్న పదార్థత్వం ద్రవ్యాదిసప్తా
[illegible]
న్యతమత్వవ్యాప్యమితి వ్యవచ్ఛేదార్థకత్వాత్ । నను సప్తా
న్యతమత్వం సప్తభిన్నభిన్నత్వమితి వక్తవ్యం సప్తభిన్నస్యా
ప్రసిద్ధ్యా కథం సప్తాన్యతమత్వవ్యాప్తినిశ్చయ ఇతి చేన్న
ద్రవ్యాదిసప్తాన్యతమత్వం నామ ద్రవ్యాదిభేదసప్తకాభా
[illegible]
య స్తదర్థకత్వాదిత్యర్థః - సప్తభిన్నభిన్నత్వమితి - ద్రవ్యాదయో యే స
ప్త పదార్థాస్తద్భేదకూటవిశిష్టభిన్నత్వం వక్తవ్యమిత్యర్థః - ద్రవ్యాదిభేదసప్త
కాభావవత్త్వమితి - ద్రవ్యాదిభేదానాం ప్రత్యేకం ప్రసిద్ధానాం సప్తానాం ప్రా
ప్యసత్త్వేన తాదృశభేదసప్తకత్వావచ్ఛిన్నాభావస్య సర్వత్ర సత్త్వాన్న దో
ష ఇతి భావః - వస్తుతస్తు పదార్థత్వం ద్రవ్యాదిసప్తాన్యతమత్వవ్యాప్యమిత్యస్య
పదార్థత్వం ద్రవ్యత్వాదిసప్తోపాధ్యన్యతమవత్త్వవ్యాప్యమిత్యర్థః తేన బహు

షుప్తకేషు సప్తాన్యతమత్వాప్రసిద్ధిశంకాతత్సమాధానపరస్య నను సప్తాన్యత
మత్వమిత్యాదిగ్రంథస్యాసత్త్వేపి న క్షతిరితి ధ్యేయం-ఏవమగ్రేపీతి-ఏవం రీత్యా ద్ర
వ్యాణీత్యాదావపీత్యర్థః। ద్రవ్యమితి జాత్యేకవచనం-మీమాంసకమతం దూషయి
తుముపన్యస్యతి - నన్విత్యాదినా - ప్రతీతిబలాత్ప్ర త్యక్షప్రతీతిబలాత్
తస్య ద్రవ్యత్వేనుమానం ప్రమాణయతి-నీలరూపాధారతయేతి సహనాయో
న నీలరూపవత్తయేత్యర్థః-తేన కాలికాదిసంబంధేన తస్యాతిప్రసక్తత్వేపి న క్ష

భవతు మతోద్దోషవిరహాదేవమగ్రేపి ద్రష్టవ్యం। ద్రవ్యం
విభజతే। తత్రేతి। తత్ర ద్రవ్యాదిమధ్యే। ద్రవ్యాణి నవైవే
త్యన్వయః। కాని తానీత్యత ఆహ-పృథివీతి। నను తమసోధికస్య
ద్రవ్యస్య విద్యమానత్వాత్కథం నవ ద్రవ్యాణీతి। తథాహి।
నీలం తమశ్చలతీత్యబాధితప్రతీతిబలాన్నీలరూపాధారత
యా క్రియాధారతయా చ తమసో ద్రవ్యత్వం తావత్సిద్ధం। త
త్ర తమసో నాకాశాదిపంచకేంతర్భావః రూపవత్త్వాత్। అత ఏవ
న వాయౌ స్పర్శాభావాత్సదాగతిమత్త్వాభావాచ్చ। నాపి తేజ

తిః-ఏవమగ్రేపి బోధ్యం-తత్ర ద్రవ్యత్వే సిద్ధే సత్యతిరిక్తత్వం వ్యవస్థాపయి
తుం క్లృప్తద్రవ్యేష్వంతర్భావం నిరాచష్టే-తమస ఇత్యాదినా-అత ఏవ రూప
వత్త్వాదేవ-న వాయావితి-అంతర్భావ ఇత్యనుషజ్యతే-సంబంధభేదాభిప్రాయే
ణాహ-స్పర్శాభావాదితి-ఇదం ధ్వంసప్రాగభావాధికరణేత్యంతాభావో
నాంగీక్రియత ఇతి ప్రాచీనమతాభిప్రాయేణ- అన్యథా సమవాయావచ్ఛిన్న
స్పర్శసామాన్యాభావస్య దైశికవిశేషణతయోత్పత్తికాలావచ్ఛేదేన
వాయావపి సత్త్వాద్వ్యభిచరితత్వాపత్తేః-వస్తుతస్తు నిరవచ్ఛిన్న దైశికవి

శేషణతయా తస్య హేతుత్వమితి ధ్యేయం-విషమహేతుమభిధాయ సమవ్యా
ప్త్యంతమాహ-సదాగతీతి-సదాగతిర్వి జాతీయక్రియా-ఉపసంహరతి తస్మాది
తి-క్లృప్తద్రవ్యేష్వనంతర్భావాదిత్యర్థః-తేజోభావరూపత్వాదితి - ప్రౌఢ ప్ర
కాశకతేజస్సామాన్యాభావరూపత్వాంగీకారాదిత్యర్థః-
అతస్తమోవత్యపి దేశే తేజఃపరమాణ్వాదిసత్త్వేన తేజస్సామాన్యాభావాభావే
పి న క్షతిః-త్ర్యణుకాది వారణాయ ప్రౌఢేతి దిక్-ఘటాదౌ వ్యభిచారవార
ణాయాలోకాసహకృతేతి-చక్షుర్గ్రాహ్యత్వం చక్షుర్జన్య లౌకికప్రత్య

సి భాస్వరరూపాభావాదుష్ణస్పర్శాభావాచ్చ। నాపి జలే శీ
తస్పర్శాభావాన్నీలరూపవత్త్వాచ్చ-నాపి పృథివ్యాం గంధా
భావాత్స్పర్శరహితత్వాచ్చ। తస్మాత్తమో దశమద్రవ్యమితి
చేన్న తమసస్తేజోభావరూపత్వాత్ తథాహి। తమో న రూ
పిద్రవ్యమాలోకాసహకృతచక్షుర్గ్రాహ్యత్వాదాలోకా
భావవత్। రూపిద్రవ్యచాక్షుషప్రమాయామాలోకస్య కా
రణత్వాత్తస్మాత్ప్రౌఢప్రకాశకతేజస్సామాన్యాభావస్త
మః। తత్ర నీలం తమశ్చలతీతి ప్రత్యయో భ్రమః। అతో నవ ద్రవ్యా

క్షవిషయత్వం తేన తమశ్చాక్షుషే తమోవాన్ఘట ఇతి ఘటాదీనాముపనయ
వ్యాదయాభావేఽపి న క్షతిః-విశేషాభావం దృష్టాంతయత్యాలోకాభావవదితి-
ఆలోకం వినా రూపవత్త్వేన తమోవిషయకచాక్షుషభ్రమోదయాదాహ-ప్ర
మాయామితి - కారణత్వాదితి - అన్యథాంధకారస్థఘటాదేశ్చాక్షుషత్వా
పత్తేరితి దిక్ - నను తమసోఽభావరూపత్వే తమసి రూపవత్త్వప్రతీతిః కర్మ
వత్త్వప్రతీతిశ్చ కథమభావే రూపకర్మణోరభావాదిత్యత ఆహ - తత్రేతి-తమ
సోఽతిరిక్తత్వే అనంతావయవతత్ప్రాగభావాదికల్పనాగౌరవమత అవశ్యం

తేజోఽభావరూపత్వంసిద్ధ్యతీత్యపిబోధ్యం । ముక్తిసాధనీభూతపదార్థతత్త్వ
జ్ఞానంలక్షణంవినానోపపద్యత ఇత్యత ఆహ - ద్రవ్యత్వేతి-సంయోగజనక
తావచ్ఛేదకతయా ద్రవ్యత్వజాతిసిద్ధిరితిభావః-ననులక్షణలక్ష్య తావచ్ఛే
దకయోరభేద ఇత్యత ఆహ - గుణవత్త్వమితి - ద్రవ్యసామాన్యలక్షణమితి-
ఏవంచ సామాన్యధర్మకథనేనన్యూనతేతిభావః-దూషణత్రయరహితధర్మ
స్యైవలక్షణత్వత్వ్యపూరణతయాతజ్జ్ఞానంవిశేషణీభూతదూషణత్రయరహి
తత్వజ్ఞానంవినానసంభవతిదూషణత్రయరహితత్వజ్ఞానంతువిశిష్యదూషణ
త్రయజ్ఞానాధీనం అభావబుద్ధిం ప్రతి ప్రతియోగితావచ్ఛేదకవిశిష్టప్రతి
యోగిజ్ఞానస్యతంత్రత్వాదిత్యాశయేనదూషణత్రయందర్శయతి- లక్ష్యైక
దేశావృత్తిత్వమితి- లక్ష్యతావచ్ఛేదకత్వాభిమతసంబంధేనకించిల్లక్ష్యావృ

> ణీతిసిద్ధం।ద్రవ్యత్వజాతిమత్త్వంగుణవత్త్వంవాద్రవ్యసామాన్య
> లక్షణం।లక్ష్యైకదేశావృత్తిత్వమవ్యాప్తిర్యథాగోఃకపిలత్వం
> అలక్ష్యేలక్షణస్యవృత్తిరతివ్యాప్తిర్యథాగోశ్శృంగిత్వం।ల
> క్ష్యమాత్రావృత్తిత్వమసంభవః।యథాగోరేకశఫవత్త్వం।ఏత
> ద్దూషణత్రయరహితధర్మోలక్షణం । సఏవాసాధారణధ

త్తిత్వమిత్యర్థః-లక్ష్యమాత్రేతి-మాత్రపదంకృత్స్నార్థకంసంబంధవిశేషావ
చ్ఛిన్నలక్ష్యావృత్తిత్వసామాన్యాభావస్ఫోరకం। ఏకశఫవత్త్వమితి-నచాత్రా
లక్ష్యావృత్తిత్వరూపాతివ్యాప్తేరపిసత్త్వాత్సంకర ఇతివాచ్యందుష్టసంకర
స్యాదోషాసంకర ఇతిన్యాయాత్ - ఏతద్దూషణత్రయరహిత ఇత్యు
క్తదూషణాభావత్రయవిశిష్ట ఇత్యర్థః సఏవసాధారణధర్మోలక్షణమితి
సిద్ధాంతః తస్మాత్కారణాత్కథం దూషణత్రయరహితోధర్మోల
క్షణమిత్యత ఆహ-సఏవేతి-ఉచ్యత ఇతి-అభియుక్తైరితిశేషః

ననుసాధారణ్యస్యలక్ష్యాలక్ష్యవృత్తితయా౽తదభావ రూపాసాధారణ్యస్యావ్యాప్త్యాదిదోషగ్రస్తధర్మేపిసత్త్వాత్-తద్దోష త్రయరహితఏవాసాధారణ ఇత్యాశంకాంపరిజిహీర్షురసాధారణత్వ మన్యాదృశంనిర్వక్తి-లక్ష్యతావచ్ఛేదకసమనియతత్వమితి-లక్ష్యతావచ్ఛేదక వ్యాపకత్వేసతిలక్ష్యతావచ్ఛేదకవ్యాప్యత్వమిత్యర్థః-అవ్యాప్త్యసంభవగ్ర స్తయోర్వారణాయసత్యంతం-అతివ్యాప్తస్యవారణాయవిశేష్యం-ధర్మప దంలక్షణతాఘటకసంబంధేనవ్యాపకత్వాదితాత్పర్యగ్రాహకమితిభావః అత్రేదంబోధ్యమేతద్దోషాఅసాధారణత్వస్యవిఘటకాఃఅతివ్యాప్త్యావ్యాప్తి త్వస్యేతరయోశ్చవ్యాపకత్వస్యచభంగాత్-ఏతేషాందూషకతాబీజంలక్షణే

మ-ఇత్యుచ్యతే। లక్ష్యతావచ్ఛేదకసమనియతత్వమసాధా
రణత్వం।వ్యావర్తకస్యైవలక్షణత్వేవ్యావృత్తావభిధేయ
త్వాదావతివ్యాప్తిరతస్తద్వారణాయతద్భిన్నత్వంధర్మవిశే

నేతరభేదసాధ నేతివ్యాప్త్యవ్యభిచారఃఇతరయోశ్చభాగాసిద్ధిస్వరూపాసి ద్ధీఇతి-లక్ష్యతావచ్ఛేదకసమనియతత్వస్యలక్షణలక్షణత్వేలక్షణస్యవ్యావృత్తి రేవప్రయోజనమితిమతేవ్యావర్తకస్యైవలక్షణలక్షణలక్ష్యతయావ్యావృ త్త్యాదావతివ్యాప్తిరిత్యాశంకాంతన్మతానుసారేణనిరాకరోతి-వ్యావర్తక స్యైవేతి- ఇతరభేదానుమితిజనకస్యేత్యర్థః-ఇతరభేదవిధేయకానుమితిజనక తావచ్ఛేదకవిషయతావిశేషాశ్రయస్యేతియావత్-ఏతేనవ్యావహారిక వ్యవచ్ఛేదః-లక్షణత్వేగవాదిలక్షణత్వే ఉక్తలక్షణలక్షణలక్ష్యత్వఇతియో వత్-లక్ష్యత్వేఇతిపాఠత్వయమేవార్థోబోధ్యః-వ్యావృత్తావితి-గవాదీతర భేదగోత్వాదిరూపలక్ష్యతావచ్ఛేదకసమనియతత్వస్యఅభిధేయత్వప్రమే యత్వాదావపదార్థత్వ సమనియతత్వస్యచసత్త్వే నాతివ్యాప్తివారణాయ

వ్యావృత్తిభిన్నత్వమభిధేయత్వాదిభిన్నత్వంచలక్షణేనివేశనీయమిత్యర్థః
యద్యపి వ్యావృత్తేరపి వ్యావహారికత్వస్య వక్ష్యమాణతయా తేనైవరూ
పేణ వ్యావహారికత్వేనసంగ్రహసంభవాత్పృథగభిధానమనుచితం తథా
పి హేతుసాధ్యయోరైక్యే హేతుమత్త్వనిశ్చయకాలేసాధ్యసంశయరూప
పక్షతాయా అసత్త్వేననానుమితిరితిప్రాచీనమతే ఇతరభేదస్యవ్యావర్తక
త్వాభావేనతత్రాతివ్యాప్తిస్సిసాధయిషావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావః పక్షతేతిసి
ద్ధాంతిమతేతు వ్యావృత్తేరపివ్యావర్తకత్వేనలక్ష్యతయాతత్ర లక్షణసంగ
మనస్యేష్టత్వేన నాతివ్యాప్తిరిత్యా వేదయితుం పృథక్కథనమితి ధ్యేయం

ననుకిమిదంనామలక్షణలక్షణలక్ష్యతావచ్ఛేదకం వ్యావర్తకత్వం - న తా
వత్సామాన్యతో భేదానుమాపకత్వం వ్యావృత్త్యభిధేయత్వాదేరపియ
త్కించిదుభయత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదానుమాపకతయా తత్రా
తివ్యాప్తికథనాసంగతేః సర్వేషామపి వ్యతిరేకిధర్మాణాం యత్కించి
ద్వ్యావర్తకతయా ఽసాధారణ్యాదిఘటకవ్యాపకత్వాదివైయర్థ్యా
పాతాచ్చ - నాపివిశిష్య తత్తద్ధర్మావచ్ఛిన్నేతరభేదానుమాపకత్వం - త
థా సతి గోత్వావచ్ఛిన్నేతరభేదానుమాపకస్య సాస్నాదిమత్త్వస్య గో
త్వసమనియతత్వం లక్షణమిత్యేవం రీత్యా విశిష్య తత్తల్లక్షణస్య వక్తవ్య
తయాగోత్వాదిరూపలక్ష్యతావచ్ఛేదకసమనియతత్వస్య గోత్వావచ్ఛి
న్నేతరభేదాదిరూపవ్యావృత్త్యానతివ్యాప్తేస్సంభవేఽప్యభిధేయత్వాదా
వతివ్యాప్త్యలగ్నకత్వాపత్తేర్గోత్వాదిసమనియతత్వస్య తత్రాసత్త్వా
దితిచెన్నైవం - సాస్నాదిమత్త్వంపక్షీకృత్య గోత్వావచ్ఛిన్నేతరభేదాను
మాపకత్వసాధ్యవిశేషవ్యాప్త్యావన్వయదృష్టాంతాలాభేన యద్యద్ధర్మ
సమనియతం తత్తదవచ్ఛిన్నవ్యావర్తకమితి రీత్యా సామాన్యముఖేన

వ్యాప్తేరభ్యుపగంతవ్యతయా తత్ర సిద్ధసాధనా ప్రసిద్ధిభ్యామవ్యావర్త
కయో ర్వ్యావృత్త్యభిధేయత్వయో స్తత్తద్ధర్మ సమనైయత్య రూప
ప్రకృతహేతో స్తత్తుల్యస్య వా హేతోస్సత్త్వేన ప్రకృత సాధ్యస్య తత్తుల్య
స్య వా సాధ్యస్యాసత్త్వేన వ్యభిచారస్యాపి దత స్తద్దోష వారణాయ తత్తద్ధ
ర్మావచ్ఛిన్నేతరభేద రూపవ్యావృత్తిభిన్నత్వమభి ధేయత్వాదిభిన్న
త్వంచ తాదృశలక్షణే నివేశనీయమిత్యభిప్రాయకో౽యం గ్రంథ ఇతి న పూ
ర్వోక్తదోషావసరః - అధిక విచార స్త్వన్య త్రాను సంధేయః - నను ల
క్షణస్య వ్యవహారోపి ప్రయోజనం తేనరూపేణ వ్యవహర్తవ్య జ్ఞానం వి
నా తద్రూపావచ్ఛిన్న బోధకశబ్దరూప వ్యవహారాసంభవాదేవంచ వ్యా
వహారిక లక్షణస్యాపి లక్ష్యతావచ్ఛిన్నత్వం నజేయమిత్యాహ - వ్యవ

షణం దేయః। వ్యవహారస్యాపి లక్షణ ప్రయోజనత్వేతన్నదే
యం వ్యావృత్తేరపి వ్యవహార సాధనత్వాత్। నను గుణవత్త్వం
న ద్రవ్యలక్షణమాద్యక్షణావచ్ఛిన్నఘటే ఉత్పన్నవినష్టను

హారస్యాపీతి - నను వ్యావృత్తావతివ్యాప్తివారణాయ తద్భిన్నత్వమావ
శ్యకం వ్యావృత్తేర్వ్యావహారికత్వాభావాదితి భ్రమం వారయతి - వ్యా
వృత్తేరపీతి - అపినాభిధేయత్వాదిపరిగ్రహః దృష్టాంతలాభాయ - నన్వా
ద్యక్షణావచ్ఛిన్న ద్రవ్యే గుణవత్త్వస్యాసత్త్వేపి కాలాంతరావచ్ఛిన్నే తత్ర
తత్సత్త్వమక్షతమేవంచ గుణాశ్రయత్వలక్షణం సాధ్వితి కృత ఆహ - ఉత్పన్న
శిష్టేతి - యాదృశద్రవ్యారంభక సంయోగ జనక క్రియోత్పత్తి తృతీయ
క్షణే౽వయవాంతరే తాదృశ సంయోగ నాశికా క్రియాజాతా తాదృ
ద్రవ్య ఇత్యర్థః - నవీనాః పునరసమవాయి కారణస్య కార్య సహభావే
న కారణతామవలంబ్యోత్పన్న వినష్టనాంగీ కుర్వంతి - గుణాదావతి వ్యా

జ్ఞానహానస్య మునేస్సమ్మతత్వాదితిభావః - పరమిత్యాది - సామాన్యలక్ష
ణంతుమూలకృతైవపఠ్యత ఇతినమ్యానతేతిధ్యేయం - సత్తాయాః- ద్రవ్య
త్వాపేక్షయాఽధికదేశవృత్తిత్వేనపరత్వమేవ ద్రవ్యత్వాదీనాంసత్తా
తోఽపరత్వంఘటత్వాదితఃపరత్వమితివివేకః - సమవాయస్య భేదోనా
స్తీతి-నచసమవాయస్యాభేదేస్పర్శసమవాయవతివాయౌరూపవత్తాప్ర
తీతిస్స్యాదితిశంక్యం-రూపసమవాయసత్త్వేపిరూపాభావేనతథాప్రతీతేర
భావాదితిదిక్- పృథివీలక్షణస్య ప్రాథమ్యేబీజమాహ - తత్రేతి - పృథివ్యా

> పంచత్వవిరోధః। సామాన్యంవిభజతే।పరమితి। పరమధికదే
> శవృత్తిఅపరంన్యూనదేశవృత్తి।సామాన్యాది చతుష్టయే జా
> తిర్నాస్తి। విశేషంవిభజతే నిత్యేతి। పృథివ్యాది చతుష్టయప
> రమాణవఃఆకాశాది పంచకంచనిత్యద్రవ్యాణి। సమవాయ
> స్యభేదోనాస్తీత్యాహసమవాయస్త్వేకఇతి। అభావం విభజతే
> ప్రాగభావేతి।తత్రోద్దేశక్రమానుసారాత్ప్రథమంపృథివ్యా
> లక్షణమాహ। తత్రేతి। నామ్నాపదార్థసంకీర్తనముద్దేశః।
> ఉద్దేశక్రమేచసర్వత్రేచ్ఛైవనియామికా। ననుసురభ్యసురభ్యా

దిమధ్య ఇత్యర్థః - గంధసమవాయికారణతావచ్ఛేదకతయాపృథివీత్వ
జాతిసిద్ధిరితిబోధ్యం - నామ్నేతి - తృతీయార్థోఽభేదస్సంకీర్తనే ప్రతి
పాదకశబ్దేన్వేతి - తథాచవస్తుప్రతిపాదకనామమాత్రముద్దేశ ఇతిలక్ష
ణంపర్యవస్యతి - అత్రఘట ఇతిపదేతివ్యాప్తివారణాయవస్తుపదంల
క్షణీయ్యావస్తుపరం - లక్షణీయ్యాస్య పృథివ్యాదెస్సామాన్యతః ప్రతిపాదక
ప్రమేయపదేతివ్యాప్తివారణాయనామపదం లక్ష్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛి
న్నపరం-లక్షణవాక్యేనాపత్వసత్వాదతివ్యాప్తివారణాయమాత్రపదమితి

ధ్యయం - అతశ్చైజన్యే। పరస్పరవిరోధేనేతి - సురభిగంధం ప్రత్యసురభి గంధస్యాసురభిగంధం ప్రతి సురభిగంధస్య ప్రతిబంధకత్వేనేత్యర్థః- ప్రతీత్యనుపపత్తిరితి - అతశ్చిత్రగంధ ఏవా ప్రతిబధ్య స్వీకార్య ఇతిభావః - అవయవగంధస్యేతిస్వాశ్రయసమవేతత్వ సంబంధేనేత్యర్థః - తుష్యతు దుర్జన ఇతిన్యాయేనాంగీకృత్యాహ - కించేతి - జలత్వాదికమాదాయాతివ్యాప్తివారణాయ గంధసమానాధికరణేతి - సత్తావారణాయద్రవ్యత్వాపరేతి ద్రవ్యత్వన్యూనవృత్త్యర్థకం - తేన ద్రవ్య

వయవారబ్ధద్రవ్యేపరస్పరవిరోధేనగంధానుత్పాదవ్యాప్తిః। నచతత్రగంధప్రతీత్యనుపపత్తిరితి వాచ్యంఅవయవగంధస్యైవతత్రప్రతీతిసంభవేనచిత్రగంధానంగీకారాత్।కించోత్పన్నవినష్టఘటాదావవ్యాప్తిరితిచేన్న। గంధసమానాధికరణద్రవ్యత్వాపరజాతిమత్వస్యవివక్షితత్వాత్। ననుజలాదావపిగంధప్రతీతిరితిచేన్నఅన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంపృథివీగంధస్యైవతత్రభానాంగీకారాత్। ననుకాలస్యసర్వాధారతయాసర్వేషాంలక్షణానాంకాలేతివ్యాప్తిరితిచేన్న సర్వాధారతాప్రయోజకభిన్నసంబంధేనలక్షణసత్వస్యవివక్షిత

త్వపర్యుదాసః - గంధప్రతీతిరితి - సురభిజలమిత్యాది ప్రతీతిరిత్యర్థః - పృథివీగంధస్యేతి - స్వాశ్రయసంయుక్తత్వ సంబంధేనేత్యర్థః- తత్రజలాదౌ - యథా శ్రుతగ్రాహీ శంకతే - నన్వితి - అనుగతరూపేణలక్షణతాఘటకసంబంధాన్నిశ్చిత్య కాలాదావతివ్యాప్తింవారయతి - సర్వాధారేతి - వస్తుతస్తుసమవాయాదీనాంసమవాయత్వాదినైవసంసర్గతయాతేనైవరూపేణతత్తత్సంబంధస్య తత్తల్లక్షణఘటకత్వంబోధ్యం।- నిత్య పృథివీత్వాది

రూపలక్షణగతంనిత్యత్వాదికందర్శయతి నిత్యత్వమితి - ప్రకారాంతరే
ణేతి । పృథివీమిత్యనుషజ్యతే - అత్రనిత్యపృథివ్యాశ్శరీరేంద్రియభిన్నత్వే
రూపవిషయలక్షణాక్రాంతత్వే నవిషయాంతర్గతత్వమితి పృథివ్యాస్త్రి
విధత్వమత ఎవమూలేపునస్త్రివిధేత్యుక్తిస్సంగచ్ఛత ఇతి ధ్యేయః - కేచిత్తు
నిత్యపృథివ్యా ఏవత్రైవిధ్యందర్శయంతి॥ ఉద్దేశక్రమానుసారేణప్రథమతః
శరీరలక్షణమాహ ఆత్మన ఇతి - ఆయతనమవచ్ఛేదకం - తథాచ మిళితం
యాదృశంలక్షణంసంపన్నంతాదృశమాహ - యదవచ్ఛిన్నేతి - సుఖదుఃఖ
సాక్షాత్కారావచ్ఛేదకమితిభావః - అత్రాంత్యావయవిత్వే సతీతివిశే
షణం దేయం - తేనపాదాదీనామవచ్ఛేదకత్వేఽపి తత్రనాతివ్యాప్తిః - శరీ

త్వాత్ । పృథివీంవిభజతే । సాద్వివిధేతి । నిత్యత్వంధ్వంసాప్ర
తియోగిత్వం అనిత్యత్వంధ్వంసప్రతియోగిత్వం । ప్రకారాంతరే
ణవిభజతే । పునరితి । ఆత్మనో భోగాయతనంశరీరం యద
వచ్ఛిన్నాత్మని భోగో జాయతే తద్భోగాయతనం । సుఖదుః
ఖసాక్షాత్కారో భోగః । శబ్దేతరోద్భూతవిశేషగుణానాశ్ర

రత్వన్నజాతిః పృథివీత్వాదినా సంకరాత్ తథేంద్రియత్వన్నజాతిరిత్యాశ
యేనాహ - శబ్దేతరోద్భూతేతి - ఆత్మాదావతివ్యాప్తివారణాయసత్యంతం -
శ్రోత్రేఽవ్యాప్తివారణాయశబ్దేతరేతి - చక్షురాదావిశేషగుణస్యానుద్భూ
తరూపాదేస్సత్త్వే నావ్యాప్తివారణాయోద్భూతేతి - ఉద్భూతత్వన్నజా
తిశ్శుక్లత్వాదినాసాంకర్యాత్ - నచశుక్లత్వాదివ్యాప్యంనానైవోద్భూత
త్వమితి వాచ్యం చాక్షుషాదావుద్భూతరూపత్వాదినా. కారణత్వానుపపత్తేః -
కింతుశుక్లత్వాదివ్యాప్యమనుద్భూతత్వన్నానాతదభావకూటవత్త్వముద్భూ
తత్వంతచ్చసంయోగాదావపీత ఆహ శబ్దేతరోద్భూతగుణంసంయోగమా

ఛాయాసంభవ వారణాయ విశేషేతి - కాలాదావతివ్యాప్తివారణాయవి
శేష్యదళం - తత్రైవాతివ్యాప్తివారణాయ జ్ఞానకారణేతి - ప్రాచీన మతేవి
షయేంద్రియావయవసంయోగస్య ప్రత్యక్షకారణతయా తదాశ్రయస్యేం
ద్రియావయవస్య నవీనమతే కాలాదౌ రూపాభావ ప్రత్యక్షే సన్నికర్షఘట
కతయా కారణీభూతచక్షుస్సంయోగాశ్రయస్య కాలాదేశ్చ వారణాయస
నఃవదరి - నచాత్మాన్యత్వే సతీత్యనేనైవాత్మని వ్యభిచార వారణ సంభవే కింగు
రుతరకజ్ఞత్వోద్భూతవిశేషగుణేత్యాదివిశేషణేనేతి వాచ్యం తథాసతిచక్షు

యత్వే సతిజ్ఞానకారణమనస్సంయోగాశ్రయత్వమింద్రియ
త్వం। శరీరేంద్రియభిన్నో విషయః। ఏవంచగంధవచ్ఛరీరం పా
ర్థివశరీరంగంధవదింద్రియం పార్థివేంద్రియం గంధవాన్వి
షయః పార్థివవిషయఇతితత్తల్లక్షణం బోధ్యం- పార్థివశరీ
రందర్శయతి। శరీరమితి। ఇంద్రియందర్శయతీంద్రియమితి।
గంధగ్రాహకమితి ప్రయోజనం। ఘ్రాణమితిసంజ్ఞా। నాసాగ్రే
త్యాశ్రయోక్తిః। ఏవముత్తరత్ర జ్ఞేయం। పార్థివవిషయందర్శ
యతి। మృత్పాషాణాదీతి। అపాంలక్షణమాహ శీతేతి। ఉక్త

మనస్సంయోగస్యజ్ఞానమాత్రం ప్రతి హేతుత్వాత్తత్రాతివ్యాప్తేరిత్యలంవి
స్తరేణ - ఏవం చేతి- తత్తదర్థస్య శరీరాదిసామాన్య లక్షణత్వేనేత్యర్థః - న
నుగంధవత్వానివేశేనైవ తల్లక్షణ సామంజస్యే గంధ గ్రాహకత్వ నివేశనమ
నుచితమేవంచేంద్రియంగంధ గ్రాహకమితిమూలమనుచితమిత్యాశంకాంప
రిజిహీర్షుస్తన్మూలంతత్ప్రయోజనకథనపురస్సరతయావ్యాచష్టే - గంధ
గ్రాహకమితి - ఉత్తరత్రఇంద్రియంరస గ్రాహకమిత్యాదౌ - శీతస్పర్శస
మానాధికరణేతి - తత్రవిశేషణప్రయోజనంపూర్వోక్తరీత్యోహ్యం - ఉ

లత్వజాతిసిద్ధిస్తుస్నేహజనకతావచ్ఛేదకతయేతి ధ్యేయం - అన్యత్సర్వంపూ
ర్వరీత్యేతి - నిత్యత్వాదికంజలశరీరాదిలక్షణంచగంధవత్త్వస్థానేశీతస్పర్శ
వత్త్వన్నివేశ్యపృథివీనిరూపణోక్తరీత్యేత్యర్థః - ఏవమగ్రేప్యూహ్యం - మూలే
ఽబింధనమితి - అద్భిరింధనందీపనంయస్యేత్యర్థః - భుక్తస్యాదనాదేః పరి
ణామః పరిపాకస్తత్రహేతురిత్యర్థః - ఆకరజమితి - ఆకరః ఖనిస్తత్రజాతమి
త్యర్థః - సువర్ణస్యతైజసత్వంవ్యవస్థాపయితుంశంకతేదీపికాయాం - నన్వితి
పార్థివత్వసాధకం పీతత్వహేతుముక్త్వాతైజసత్వాభావసాధకం హేతుమా

న్నవినష్టజలేఅవ్యాప్తివారణాయశీతస్పర్శసమానాధికరణ
ద్రవ్యత్వాపరజాతిమత్త్వంవివక్షితం । శీతం శిలాతలమిత్యాదౌ
జలసంబంధాదేవశీతస్పర్శభానమితినాతివ్యాప్తిః । అన్యత్స
ర్వంపూర్వరీత్యావ్యాఖ్యేయం । తేజసోలక్షణమాహ । ఉష్ణ
స్పర్శవదితి । ఉష్ణంజలమితి ప్రతీతేస్తైజససంయోగానువిధా
యిత్వాన్నాతివ్యాప్తిః । విషయం విభజతే - భౌమేతి । ననుసు
వర్ణంపార్థివంపీతత్వాద్గురుత్వాత్ హరిద్రావదితిచేన్న అ
త్యంతానలసంయోగేసతిఘృతాదౌ ద్రవత్వనాశదర్శనేనజ
లమధ్యస్థఘృతాదౌతన్నాశాదర్శనేనచాసతిప్రతిబంధకే పా

హ - గురుత్వాదితి - ఏతేనసువర్ణస్యతైజసోవిజాతీయ పీతరూపంస్వీక్రియ
తేపీతంసువర్ణమిత్యాద్యబాధితప్రతీతిబలాదేవంచతైజసత్వస్యనిర్బాధ
తయాపృథివీత్వన్నసిధ్యతీతి కస్య చిద్భ్రాంతిర్నిరస్తాగురుత్వస్యాప్రత్య
క్షత్వేనతథావక్తుమశక్యత్వాదితిదిక్ - సువర్ణస్యపీతిమగురుత్వాశ్రయతో
తిరిక్తత్వంవ్యవస్థాపయితుమసమానేఽప్రయోజకశంకావారణాయకార్య
కారణభావమనుకూలతర్కంవ్యవస్థాపయతి - అత్యంతానలేతి । సువర్ణ

స్యే త్యాదిః- అనుమాన ప్రయోగస్త్వి త్థమవసేయః - సువర్ణమపార్థివ
మసతిప్రతిబంధకే అత్యంతానలసంయోగేసత్యనుచ్ఛిద్యమాన ద్రవత్వా
ధికరణత్వాద్యన్నైవంతన్నైవం యథాపృథివీ - జలమధ్యస్థఘృతాదౌవ్య
భిచారవారణాయాసతి ప్రతిబంధక ఇతి - అగ్ని సంయోగా సమానాధిక
రణ ద్రవత్వ వతిఘృతాదౌవ్యభిచారవారణాయాత్యంతానలసంయోగే
సతీతి - ద్రవ ద్రవ్యాంతరసిద్ధావితి - అత్యంతానల సంయోగీ పీతిమా ప్ర

> తిర్వద్రవత్వ నాశాగ్నిసంయోగ యోః కార్య కారణభావా
> వధారణాత్సువర్ణస్యాత్యంతానలసంయోగేసత్యనుచ్ఛిద్యమా
> నద్రవత్వాధికరణత్వేనపార్థివత్వానుపపత్తేః పీత ద్రవ్యద్ర
> వత్వనాశప్రతిబంధకతయా ద్రవ ద్రవ్యాంతరసిద్ధౌ నైమిత్తిక
> ద్రవత్వాధికరణతయాజలత్వానుపపత్తేః రూపవత్తయావా
> య్వాదిష్వంతర్భావాత్ తేజస్త్వసిద్ధిస్తస్యోష్ణస్పర్శభా
> స్వరరూపయోరుపష్టంభక పార్థివరూపస్పర్శాభ్యాంప్రతి
> బంధాదనుపలబ్ధిస్తస్మాత్సువర్ణం తైజసమితిసిద్ధం। వాయుంలక్ష
> యతి। రూప రహితేతి। ఆకాశాదావతివ్యాప్తివారణాయ
> స్పర్శవానితి। పృథివ్యాదావతివ్యాప్తివారణాయరూపర

యః ద్రవత్వ నాశ ప్రతిబంధక ద్రవ ద్రవ్యాంతరసంయుక్తః అత్యంతానల
సంయోగేప్యనుచ్ఛిద్యమాన ద్రవత్వాధికరణత్వే సతి గురుత్వాజ్జలమధ్య
స్థఘృతాదివదిత్యనుమానేనతత్సిద్ధిర్ద్రష్టవ్యా-జలాదికమాదాయార్థాంత
రపర్యవసానం వారయతి - నైమిత్తికేతి - నసూక్ష్మస్పర్శభాస్వరరూప
యోరుపలబ్ధ్యభావేనసువర్ణస్యతైజసత్వమనుపపన్నమిత్యత ఆహ - త
స్యేతి - ప్రతిబంధాదితి - దశవిధయోత్యాదిః శరీరేతీతి- తథాచ ప్రాణస్య

విషయేంతర్భావ ఇతి భావః - స్థానభేదాదితి - హృది ప్రాణ ఇత్యాదికోశోక్తస్థానభేదాదిత్యర్థః - స్వమతం దర్శయతి - స్పర్శానుమేయ ఇతి - అస్యోపలభ్యమానస్పర్శస్యాశ్రయః పృథివీ న చేత్యన్వయః - చతుష్టయమితి - ఇదమాకాశాదిప్రత్యేకభేదసాధనాభిప్రాయేణ - సర్వత్రోపలబ్ధిప్రసంగాదితి స్పర్శస్యేత్యాదిః। ఆకాశాదీనాం విభుత్వాదితి భావః - ప్రత్యక్షః బహిరిం

హింతేతి। ప్రాణస్య శరీరాంతర్భావ ఇత్యత ఆహ। శరీరేతి। స చేతి। ఏక ఏవ ప్రాణః స్థానభేదాత్ ప్రాణాపానాదిశబ్దైర్వ్యపదిశ్యత ఇత్యర్థః। స్పర్శానుమేయో వాయుః తథా హి। యోయం వాయౌ వాతి సత్యనుష్ణాశీతస్పర్శః ఉపలభ్యతే స క్వచిదాశ్రితః గుణత్వాద్రూపవత్ న చాస్యాశ్రయః పృథివీ ఉద్భూతస్పర్శవత్త్వే పార్థివస్యోద్భూతరూపవత్త్వనియమాత్। న జలతేజసీ, అనుష్ణాశీతస్పర్శవత్త్వాత్। న విభుచతుష్టయం సర్వత్రోపలబ్ధిప్రసంగాత్। న మనః పరమాణుస్పర్శస్యాతీంద్రియత్వాత్। తస్మాద్యః ప్రతీయమానస్పర్శాశ్రయః స వాయుః। నను వాయుః ప్రత్యక్షః ప్రత్యక్షస్పర్శాశ్రయత్వాద్ఘటవదితి చేన్న ఉద్భూతరూపవస్యోపాధిత్వాద్యత్ర ద్రవ్యత్వే సతి బహిరింద్రియజన్యప్రత్యక్షత్వం తత్రోద్భూతరూపవత్త్వమితి సాధ్య

ద్రియజన్యప్రత్యక్షవిషయః - అనుద్భూతస్పర్శాశ్రయత్వేనింద్రియేవ్యభిచారవారణాయ ప్రత్యక్షేతి - ఉపాధిత్వాదితి - తథా చ హేతావుపాధేర్వ్యభిచారేణ సాధ్యవ్యభిచారోన్నయనసంభవాన్న ప్రత్యక్షత్వసిద్ధిరితి భావః - నను తాదృశప్రత్యక్షత్వస్య గుణాదావపి సత్త్వాన్న తత్రోద్భూతరూపాభావేన సాధ్యావ్యాపకత్వాత్కథం తస్యోపాధిత్వమిత్యత ఆహ-

యత్రేతి - తథాచపక్షధర్మావచ్ఛిన్న సాధ్యవ్యాపకోయముపాధిరితి భావః
ఏవంప్రత్యక్షస్పర్శాశ్రయస్యాప్యుద్భూతరూపాభావేన ప్రత్యక్షత్వా
నంగీకారే - అప్రత్యక్షత్వాపత్తిరితి - ఉద్భూతరూపాభావాదితి భావః
ననుపరమాణుపుంజస్యైవఘటాదిరూపత్వే నాతిరిక్తావయవినో సత్వా

వ్యాపకత్వం పక్షేసాధనావ్యాపకత్వం। సచైవం తత్ర
వారిస్థతేజసోప్యప్రత్యక్షత్వాపత్తిరిష్టత్వాత్తస్మాద్రూపర
హితత్వాద్వాయురప్రత్యక్షః॥ ఇదానీంకార్యరూపపృథివ్యాది
చతుష్టయస్యోత్పత్తివినాశక్రమఃకథ్యతే। ఈశ్వరస్యచికీర్షా
వశాత్పరమాణుషు క్రియాజాయతే - తతఃపరమాణుద్వయ
సంయోగేద్వ్యణుకముత్పద్యతే। త్రిభిర్ద్వ్యణుకైస్త్ర్యణుకముత్పద్యతే। ఏవంచతురణుకాది క్రమేణమహతీపృథివీ
మహత్యఆపోమహత్తేజోమహాన్వాయురుత్పద్యతే। ఏవము
త్పన్నస్యకార్యస్యసంజిహీర్షావశాత్క్రియయాపరమాణు
ద్వయవిభాగేద్వ్యణుకనాశఇత్యేవంపృథివ్యాదినాశః। అస
మవాయికారణనాశాద్ద్వ్యణుకనాశస్సమవాయికారణనా
శాత్త్ర్యణుకనాశఇతిసంప్రదాయః॥ సర్వత్రాసమవాయి
కారణనాశాద్ద్రవ్యనాశ ఇతినవీనాః। కింపునః పరమాణుస
ద్భావేప్రమాణం।ఉచ్యతే। జాలసూర్యమరీచిస్థంసర్వతస్సూక్ష్మ

త్పృథివ్యాదిచతుష్టయస్యనిత్యత్వానిత్యత్వాభ్యాంవిభాగకథనమనుప
న్నమిత్యాశంకాంవారయతి - ఇదానీమితి - పృథివ్యాదిచతుష్టయనిరూప
ణానంతరమిత్యర్థః - ద్వ్యణుకనాశ ఇత్యస్య పరమాణుద్వయసంయోగ
నాశఇత్యాదిః - సర్వత్రేతి - జన్యద్రవ్యసామాన్య ఇత్యర్థః - ఏకరీతిరేవ

చితేతిభావః - చాక్షుషద్రవ్యత్వాదితి - చాక్షుషత్వే సతి ద్రవ్యత్వాదిత్య
ర్థః - రూపాద్యాత్మనిచవ్యభిచారవారణాయవిశేష్య విశేషణే - నచేదమ
ప్రయోజకమితిశంక్యంచాక్షుషంప్రతికారణస్య మహత్త్వస్య త్రుటావపేక్షి
తతయాసావయవత్వంవినావయవసంఖ్యాజన్యస్య తస్యసిద్ధే కథమశక్య
త్వాదితిసఙ్క్షేపః - యత్కించిజ్జన్య ధ్వంసస్యే దానీమపి సత్త్వాత్సర్వేతి -
నిత్య ద్రవ్యాణాంధ్వంసాసంభవాత్కార్యేతి - పరమాణునిష్ఠరూపాదీనాం

త్ర్యణుకమంయద్ద్రవ్యముపలభ్యతే తత్సావయవం చాక్షుష
ద్రవ్యత్వాద్ఘటవత్ త్ర్యణుకావయవోపి సావయవః మహ
దారంభకత్వాత్తంతువత్ యోద్వ్యణుకావయవస్స పరమా
ణుస్స చనిత్యః కార్యత్వే నవస్థాప్రసంగాత్ సృష్టిప్రళయస
ద్భావేధాతా యథాపూర్వమకల్పయదితి శ్రుతిరేవప్రమా
ణం। సర్వకార్యద్రవ్య ధ్వంసోవాంతరప్రళయః। సర్వభావకా
ర్యధ్వంసో మహాప్రళయ ఇతివివేకః। ఆకాశం లక్షయతి। శ
బ్దగుణకమితి॥ ననాకాశమపిపృథివ్యాదివన్నానా కిం నేత్యా
హ। తచ్చైకమితి। భేదేప్రమాణాభావాదిత్యర్థః। ఏకత్వాదే
వసర్వత్రశబ్దోపలబ్ధేర్విభుత్వమంగీకర్తవ్య మిత్యాహ। వి

తదానీమపిసత్త్వాద్ద్రవ్యేతి - ధ్వంసానాంధ్వంసాసంభవేనమహాప్రళయే
పిసత్త్వాద్భావేతిదిక్ - శబ్దగుణకమిత్యత్రశబ్దవదితివక్తవ్యే తథాకథనమా
కాశేశబ్ద ఏవవిశేషగుణ ఇతిద్యోతనాయ - ఘటాకాశోమఠాకాశ ఇత్యా
దివ్యవహారస్యోపాధికృతత్వే నాసాధకత్వాదాకాశస్యానేకత్వే ప్రమా
ణన్నేత్యాహ - భేద ఇతి - ఏకత్వాదితి - ఆకాశస్యేత్యాదిః - నన్వేకత్వే
ప్యవిభుత్వమస్త్విత్యత ఆహ - సర్వత్రేతి - సర్వదిగవచ్ఛేదేనేత్యర్థః - వి

చ్ఛిన్న పరిమాణవత్త్వ మితి - యదిపరిచ్ఛిన్నత్వ స్యావకర్షాశ్రయత్వాత్ప్ర కర్షతయా పరమాణో రణుతరత్వే సద్వ్యణుకపరిమాణాపేక్షయాపరమా ణుపరిమాణస్యా పకృష్టత్వా భావాత్ పరమాణుష్వ వ్యాప్తమిదంలక్షణ మిత్యు చ్యతేతదాహ- క్రియావత్త్వ మితి - వస్తుతస్తులాఘవమేవో త్తరక ల్పానుసరణేబీజమితిధ్యే యం - అతీతాదివ్య వహారహేతుఃకాల ఇతిమూలె ఆదినానాగతాదిపరి గ్రహః। అతీత్వంచ వర్తమానధ్వంస ప్రతి యోగి త్వం - వర్తమానత్వ మిహాశబ్ద ప్రయోగాధి కరణ కాలవృత్తిత్వం - భవి త్వంచవర్తమానప్రాగభావ ప్రతియోగిత్వం - అత్రసర్వ త్రకాలస్యఘట కతయా ఽ తీతాదివ్యవహారహేతుత్వంతస్యేతిధ్యే యం - నచతాదృ శవ్య

వ్యాప్తిః। సర్వమూర్తద్రవ్యసం యోగిత్వంవిభుత్వం। మూర్తత్వం పరిచ్ఛిన్నపరిమాణవత్త్వంక్రియా వత్త్వంవా। విభుత్వా దేవా త్మవన్నిత్యమిత్యాహ। నిత్యంచేతి। కాలంలక్షయతి।అతీతేతి॥ సర్వాధారః కాలస్సర్వ కార్య నిమిత్తకారణం। దిశో లక్షణ మాహ ప్రాచీతి। దిగపికార్యమాత్రనిమిత్త కారణం।ఆత్మనోల

వహారస్సూర్య పరిస్పందోపాధిమాదాయసంభవతీతివాచ్యం అనుగతస్య వ్యవహారస్యా నుగతవిషయంవినా ఽ సంభవేనాతిరిక్తకాలస్యై కాదాదితి దిక్ - సర్వాధార ఇతి - కాలికసంబంధేనేత్యాదిః - అత్రవిభిన్నకాలికయో రాధారాధేయభావవిరహాత్కథం యాదేస్సర్వా ధారత్వ శంకైవనావతర తీతిభావః - ప్రాచ్యా దివ్య వహారహేతురితిమూలె ఆదినా ప్రతీచ్యా దిపరి గ్రహః- ఉదయాచలసన్నిహితమూర్తావచ్ఛిన్నా దిక్ప్రాచీ - అస్తాచల సన్నిహితమూర్తావచ్ఛిన్నాదిక్ప్రతీచీ - మేరోస్సన్నిహితమూర్తావచ్ఛిన్నా దిగుదీచీ - తద్వ్యవహితమూర్తావచ్ఛిన్నా తుదక్షిణా - మూలేజ్ఞానాధికరణ

మితి - సమవాయేనజ్ఞానవదిత్యర్థః - తత్రద్వయోర్మధ్యే - దీపికాయాంనిత్య
జ్ఞానాధికరణత్వ మితి - నచనిత్యంవిజ్ఞానమానందంబ్రహ్మేతిశ్రుత్యా విరోధ
ఇతి వాచ్యం ఆనందపదస్యానందవద్ధరకతాయా ఇవవిజ్ఞానపదస్యాపి విజ్ఞాన
వదర్థకతాస్వీకారేణా విరోధాత్ - నచానందపదస్యైవ తాదృశార్థ
కత్వమసిద్ధమితివాచ్యం అర్శ ఆద్య జంతత్వాంగీకారేణతాదృశార్థ
సిద్ధేగన్యథానపుంసకత్వానుపపత్తేః - అత్రానందోభారావగమేసుఖీసం
వృత్తోహమితివద్దుఃఖాభావే ఉపచర్యతే - నవీనాస్తునిత్యసుఖమీశ్వరస్యాం

తుణమాహ । జ్ఞానేతి । ఆత్మానం విభజతే । సద్వివిధఇతి । పర
మాత్మనోలక్షణమాహ । తత్రేతి।నిత్య జ్ఞానాధికరణత్వ మీ
శ్వరత్వంననీశ్వరసద్భావేకింప్రమాణం।నతావత్ప్రత్యక్షం ।
తద్ధిబాహ్యమాంతరంవా।నాద్యఃఅరూపిద్రవ్యత్వాత్ । నద్వి
తీయఃఆత్మసుఖదుఃఖాదివ్యతిరిక్తత్వాత్ ।నాప్యనుమానంలిం
గాభావాదితిచేన్న । అంకురాదికంసకర్తృకంకార్యత్వా
ద్ఘటవదిత్యనుమానస్యైవ ప్రమాణత్వాత్ । ఉపాదానగో
చరాపరోక్షజ్ఞానచికీర్షాకృతిమత్త్వంకర్తృత్వముపాదా

గోచర్వంతీత్య లమధికజల్పనేన - అరూపి ద్రవ్యత్వాదితి - బాహ్య ప్రత్యక్షం
ప్రత్యుద్భూతరూపస్య హేతుత్వాదితి భావః - ఆత్మసుఖదుఃఖాదీతి - విజాతీయా
త్మమనస్సంయోగస్య మానసప్రత్యక్షహేతోరీశ్వరేఽభావాదితిభావః -
ప్రమాణత్వాదితి - నచేదమప్రయోజకమితిశంక్యంకార్యత్వావచ్ఛిన్నం
ప్రతికృతిత్వావచ్ఛిన్నస్య హేతుత్వేనాప్రయోజకత్వాభావాదితిదిక్ - ఉ
పాదానేతి - యద్యపి కృతిమత్త్వమేవసంభవతితథాప్యపరోక్షజ్ఞానాదే
శ్చికీర్షాదికంప్రతికారణత్వప్రదర్శనాయతథోక్తిరితిధ్యేయం - సర్వవిదితి -

విదధాత్వర్థోవిశేషరూపేణజ్ఞానం - లక్షణమాహేతి - స్వరూపమాహేత్య
ర్థః - మూలే ప్రతిశరీరంభిన్న ఇతి - నచావయవోపచయాపచయాభ్యాంత
త్తచ్ఛైత్రాదిశరీరాణాం విభిన్నత్వే పిజీవభేదాభావాదిదమసంగతం ఏవం
కాయవ్యూహస్థలేపీతి వాచ్యంసమానకాలికయోగజధర్మాజన్య శరీరభేదేన
జీవభేదస్యైవ వివక్షితతయా ఉ దోషాదేవంచైతచ్ఛరీరావచ్ఛిన్నభోగ
వాసమానకాలికయోగజధర్మాజన్యతచ్ఛరీరావచ్ఛిన్నభోగవచ్ఛిన్న ఇతిరీ

నంసమవాయికారణం సకలపరమాణ్వాదిసూక్ష్మవస్తుదర్శి
త్వాత్సర్వజ్ఞత్వం।యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యాగమోపితత్ర ప్రమాణం।
జీవస్య లక్షణమాహ । జీవ ఇతి । సుఖాదికంజీవలక్షణం । న
నుమనుష్యోహంబ్రాహ్మణోహమిత్యాదౌసర్వత్రాహంప్ర
త్యయేశరీరస్యైవ విషయత్వాచ్ఛరీరమేవాత్మేతిచేన్న శరీర
స్యాత్మత్వేకరపాదాదినాశే శరీరనాశాదాత్మనోపినాశ ప్ర
సంగాత్ ।నాపీంద్రియాణామాత్మత్వం। యోహం ఘటమద్రా
క్షంసోహమిదానీంస్పృశామీత్యనుసంధానాభావ ప్రసంగా
దన్యానుభూతేర్థేన్యస్యానుసంధానాయోగాత్ । తస్మాద్దే
హేంద్రియవ్యతిరిక్తోజీవస్సుఖదుఃఖాదివైచిత్ర్యాత్ప్రతిశరీ

త్యా ప్రతిశరీరంజీవభేదస్సాధ్య ఇత్యలం - శరీరస్యైవేతి - అన్యథామనుష్య
త్వాదీనాంశరీరధర్మత్వేనతథా ప్రత్యయస్యైవాసంగతిరిత్యభిమానః - నా
శప్రసంగాదితి - సమవాయికారణనాశస్యద్రవ్యనాశకత్వాదితిభావః - యో
హమితి - భూతకాలికదర్శనవతివర్తమానకాలికస్పార్శనవత్త్వం ప్రత్య
య్యే తేతచ్ఛభవతాన్మతేనసంభవతిచాక్షుషస్పార్శనవతోభేదాదితిభా
వః - అనుసంధానాయోగాదితి - అన్యథాచైత్రేణానుభూతస్య వస్తునోమై

త్రేణస్మరణాపత్తేరితిభావః - ననుసర్వశరీరావచ్ఛేదేనాత్మనిసుఖాదిసాక్షా
త్కారోపపత్తయేసర్వశరీరవ్యాపిత్వమాత్మనోస్తుతథాపివిభుత్వాంగీకా
రే ప్రయోజనాభావ ఇత్యత ఆహ-నమధ్యమేతి - అనిత్యత్వప్రసంగే నేతి
యన్మధ్యమపరిమాణంతదనిత్యమితివ్యాప్తేరితిభావః - కృతస్యేతి - కృతస్య
యాగాదినాసంపాదితస్య ధర్మాదేః హానం నాశః అకృతస్యాభ్యా
గమః ప్రాప్తిః తత్ప్రసంగాదిత్యర్థః - కర్తురాత్మనః ఉత్తరజన్మన్యసత్వా
దకర్తుస్సత్వాదితిభావః - ననుజీవస్యాణుత్వమేవాస్తాంతావతానోక్త

రంభిన్నః స చ న పరమాణుస్సర్వశరీరవ్యాపిసుఖాద్యనుపలబ్ధి
ప్రసంగాత్ । నమధ్యమపరిమాణస్తథాసత్యనిత్యత్వప్రసంగే
నకృతహానాకృతాభ్యాగమప్రసంగాత్తస్మాన్నిత్యో విభుర్జీ
వః । మనసో లక్షణమాహ । సుఖేతి । స్పర్శరహితత్వే సతి
క్రియావత్వంమనసోలక్షణం-తద్విభజతే । తచ్చేతి । ఏకైక
స్యాత్మనః ఏకైకం మన ఇత్యాత్మనామనేకత్వాన్మనసోప్యనే
కత్వమిత్యర్థః । పరమాణురూపమితి । మధ్యమపరిమాణ
త్వే అనిత్యత్వప్రసంగాదిత్యర్థః । నను మనోవిభుస్పర్శర

దోషసూన్నాత్మదీపస్య సర్వగృహావచ్ఛేదేనేవాణురూపస్యాపిజీవస్య ప్ర
భా ప్రసరణాంగీకారాదితిచెన్న - తథాసతికాయవ్యూహస్థలే సుఖాదిసా
క్షాత్కారానుపపత్తేరితిదిక్ - మనస్సంయోగాస్యతివ్యాప్తివారకేంద్రియత్వ
ఘటితమూలోక్తలక్షణాపేక్షయాలఘులక్షణమాహ - స్పర్శరహితత్వే సతీ
తి-ఏకైకస్మిన్నితి - సర్వాత్మనామేకస్యమనసస్స్వీకారే ఏకస్యజ్ఞానదశాయా
మపరస్య తదనుపపత్తిస్తస్యాణుత్వే నసకలేంద్రియైరేకదాసంయోగాభా
వాదితిభావః - విభ్వితి - తథాచ తస్యపరమమహత్పరిమాణవత్వే నపూర్వోక్త

క్తదోషానవకాశ ఇతిభావః - అభావాదితి- విభుద్వయసంయోగానభ్యు
పగమాదితిభావః - జ్ఞానానుత్పత్తీతి - భావకార్యస్యాసమవాయికారణజన్య
త్వనియమాదితి భావః - విభుద్వయసంయోగోస్త్వితి - తస్యనిత్యత్వేనాసమ
వాయికారణక్రియాద్యసత్వేపి నక్షతిరితిభావః - మాత్రపదమితి - యద్య
పిచక్షుర్మాత్రగ్రాహ్యత్వం చక్షురితరాగ్రాహ్యత్వే సతి చక్షుర్గ్రా
హ్యత్వం తచ్చ నరూపె సంభవతి తథాపి త్వగింద్రియాగ్రాహ్యత్వే స

హితత్వే సతి ద్రవ్యత్వా దాకాశాదివదితి చేన్నమనసో విభుత్వే
ఆత్మమనస్సంయోగస్యాసమవాయికారణస్యాభావాద్జ్ఞా
నానుత్పత్తిప్రసంగః । నచవిభుద్వయసంయోగోస్త్వితివా
చ్యంతత్సంయోగస్య నిత్యత్వేనసుషుప్త్యభావప్రసంగా
త్పురీతద్వ్యతిరిక్తస్థలె ఆత్మమనస్సంయోగస్య సర్వదావి
ద్యమానత్వాత్ అణుత్వేతుయదామనఃపురీతత్ప్రవిశతితదా
సుషుప్తిర్యదానిస్సరతితదాజ్ఞానోత్పత్తిరిత్యణుత్వసిద్ధిః ।
రూపంలక్షయతి । చక్షురితి ।సంఖ్యాదావతివ్యాప్తివారణా
యమాత్రపదం-రూపత్వేతివ్యాప్తివారణాయగుణపదం । న
న్వవ్యాప్యవృత్తినీలాదిసముదాయ ఏవచిత్రరూపమితిచేన్న
రూపస్యవ్యాప్యవృత్తిత్వనియమాత్ -ననుచిత్రపటేవయవ

తిచక్షుర్గ్రాహ్యత్వం తదితిధ్యేయం - గుణపదమితి - నచైవమపి ప్రభా
భిత్తిసంయోగేతివ్యాప్తిరితి వాచ్యంత్వగగ్రాహ్య చక్షుర్గ్రాహ్య గుణ
విభాజకధర్మవత్వపర్యవసానేనాదోషాత్ అత ఏవ పరమాణురూపా
దౌనావ్యాప్తిరితిబోధ్యం - సముదాయ ఏవేతి - ఏవకారేణాతిరిక్తచిత్ర
రూపవ్యవచ్ఛేదః - వ్యాప్యవృత్తిత్వేతి - దెశికవ్యాప్యవృత్తిత్వేత్యర్థః ।

ఇదముపలక్షణ మేకైకచిత్ర రూపస్థలే నేకరూపాణా మేకైక త్వాత్ప్రాగ
భావాదిస్థలేచానేక ప్రాగభావాదీనాం కల్పనేనా నేకరూపేషుచిత్ర త్వా
కారకప్రతీతివిషయత్వ కల్పనేనచగౌరవమితి ।- రూపరహితత్వే నేతి - స
మవాయేనేత్యాదిః - ప్రసంగాదితి - ద్రవ్య చాక్షుషం ప్రతి సమవాయేన
రూపస్య కారణత్వా దితిభావః - రూపవత్సమ వేతత్వమితి-స్వా శ్రయసమ
వేతత్వసంబంధేనరూపం - ప్రత్యక్షత్వ ప్రయోజకమితి-ప్రత్యక్ష విషయ
త్వ ప్రయోజకమస్త్విత్యర్థః - గౌరవాదితి - సాక్షాత్సంబంధేన కారణ

రూపస్యైవప్రతీతిరితిచేన్న రూపరహితత్వే నపటస్యా ప్రత్య
క్షత్వ ప్రసంగాత్ । నచరూప వత్సమవే తత్వం ప్రత్య
క్షత్వ ప్రయోజకంగౌరవాత్ । తస్మాత్ప టస్య ప్రత్యక్ష
త్వానుపపత్త్యాచి త్రరూప సిద్ధిః । రూపస్యా శ్రయమాహ ।
పృథివీతి । ఆశ్రయంవిభజ్యదర్శయతితత్రేతి । రసంలక్షయతి । రస
నేతి-రసత్వేతివ్యాప్తివారణాయగుణపదం-రసస్యాశ్రయమా
హ । పృథివీతి । ఆ శ్రయంవిభజ్య దర్శయతి । తత్రేతి-గంధం
లక్షయతి । ఘ్రాణేతి । గంధత్వే తి వ్యాప్తివారణాయగుణ

త్వాపేక్షయా గౌరవాదిత్యర్థః - చిత్రావయవ కావయవకపాలైరా
రబ్ధఘటస్య చాక్షుషత్వా నురోధేన స్వ సమవాయి సమ వేత సమవేత
త్వ సంబంధేనరూపస్యతత్ప్రయోజకత్వ మంగీకర్తవ్యం ఏవంచపటె
శ్చాక్షుషత్వానుపప త్తిరపి ద్రష్టవ్యా - ప్రత్యక్షత్వా నుపపత్త్యేతి - ఏతేన
చిత్రరూప వచ్చిత్ర రసోపిసిధ్యే దితిశంకానిరస్తా ద్రవ్య లౌకికరాసనస్యా
ప్రసిద్ధ్యాతదనుపపత్త్య భావేననచిత్రరసాంగీకార ఇతి సంక్షేపః - రసత్వ
ఇతి- రసనగ్రాహ్య గుణవిభాజకోపాధిమత్త్వే తాత్పర్యం - ఏవంగంధలక్ష

శేషి- మాత్రపదమితి - చక్షురగ్రాహ్యత్వ గింద్రియగ్రాహ్య గుణవిభాజ
కోపాధిమత్వ మితిఫలితోర్థః - పరమాణుష్వేవపాక ఇతి - పరమాణు
ష్వేవపూర్వరూపపరావృత్యాదిజనక తేజస్సంయోగ ఇత్యర్థః - ఏవకార
వ్యవచ్ఛేద్యంస్పష్టయతి - నద్వ్యణుకాదావితి - ఆమనిక్షిప్తేఘటఇతి - ఘటే
ఆమనిక్షిప్తేసతిశ్యామఘటనాశే పరమాణుషు రూపాంతరోత్ప త్తావిత్య
న్వయః- తత్రపరమాణురూపే- అవయవిని పాకానంగీకారాదాహ - కార

పదం । స్పర్శాంలక్షయతి । త్వగితి । స్పర్శత్వే తివ్యాప్తివా
రణాయగుణపదం । సంయోగాభావేతివ్యాప్తివారణాయ
మాత్రపదం । పాకజమితి । పాకస్తేజస్సంయోగస్తేనపూ
ర్వరూపంనశ్యతి । రూపాంతరముత్పద్యతఇత్యర్థః-తత్రప
రమాణుష్వేవపాకోనద్వ్యణుకాదౌ ఆమనిక్షిప్తేఘటేపర
మాణుషురూపాంతరోత్పత్తౌశ్యామఘటనాశేపునర్ద్వ్యణుకా
దిక్రమేణరక్తఘటోత్పత్తిస్తత్రపరమాణవస్సమవాయికార
ణం । తేజస్సంయోగోసమవాయికారణమదృష్టాదికంనిమిత్త
కారణంద్వ్యణుకాదిరూపేకారణరూపమసమవాయికారణ
మితిపీలుపాకవాదినోవైశేషికాః । పూర్వఘటస్య నాశం

నరూపమితి - పరమాణుష్వేవపాకం వదతాంవైశేషికాణామయమా
శయః - వేగాతిశయవతా తేజసా పరమాణూనామభిఘాతసంయోగే స
త్యవశ్యంతేషు క్రియాజాయతే తతోవిభాగస్తతః ఆరంభకసంయోగ
నాశేసత్యవశ్యంయావదవయవినాశస్తతస్స్వతంత్రేషు పరమాణుషు రూ
పాంతరోత్పత్తౌపునరదృష్టాదిఘటితసామగ్రీవశాత్పరమాణుషుక్రియావి
భాగాదిక్రమేణయథాస్థితమపరావయవిపర్యంతముత్పత్తిరితి - అవయవి

న్య పిపాకం వదతాంనైయ్యాయికానాంత్వ యమాశయః - తేజసావర
మాణూనామభిఘాత సంయోగేపి తస్య నియమతః ఆరంభక సంయోగ
ప్రతిద్వంద్వివిభాగజనక క్రియాజనకత్వేనానాభావే నావయ విన్యపి పా
కస్వీకారః ఉచితః అతఏవసోయంఘట ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞాపిసంగచ్ఛతే సంతా
వయవినాశాద్యకల్ప నేనలాఘవంచేతి - నచావయవి రూపం ప్రత్య వయ
వరూపస్య తన్నాశం ప్రత్యా శ్రయనాశస్య చ హేతుతాయాంవ్య భిచార
ఇతివాచ్యం కార్య తావచ్ఛేదకకోటౌ వైజాత్య నివేశ నేనవ్య భిచారవార

వినైవావయవిన్యవయవేషుచపరమాణుపర్యం తేషుయుగప
ద్రూపాంతరోత్పత్తిరితి పిఠరపాక వాదినో నైయ్యా యి
కాః। అత ఏవపార్థివపరమాణు రూపాదికమనిత్య మిత్య
ర్థః। అన్యత్రజలాదావిత్య ర్థః। నిత్య గతమితి। పరమా
ణుగతమిత్యర్థః।అనిత్యగతమితి।ద్వ్యణుకాది గతమిత్యర్థః।
రూపాదిచతుష్టయముద్భూతం ప్రత్యక్షమనుద్భూ తమ ప్ర
త్యక్షం ఉద్భూతత్వం ప్రత్యక్షత్వ ప్రయోజకోధర్మః। త
దభావోనుద్భూ తత్వం। సంఖ్యాం లక్షయతి। ఏకేతి। పరిమా

ణ సంభవాత్ - అన్య త్ర జలాదావిత్యర్థ ఇతి - యద్యపి రూపాది చ
తుష్టయం జలాదౌ బాధితం తథాపియథా యోగ మన్వ యో త్రాత్వ ర్యం -
ఉద్భూతత్వ మితి- ఉద్భూతత్వంజాతిర్నచశుక్లత్వా దినాసాం కర్యం గుణ
గతసాంకర్యంనదోష ఇతినవీన మతాభి ప్రాయకోయం గ్రంథ ఇతినదోషః-
కేచిత్తుశుక్లత్వాదివ్యాప్య మనుద్భూతత్వ న్నానాంతదభావ కూటవత్వ మే
వోద్భూతత్వ మిత్యాహుః - మూలేద్విత్వా దికంసర్వత్రానిత్య మేవేతి -
హేతుభూతాపేక్షా బుద్ధినాశేనద్విత్వాదినా శాదితి భావః - పరిమాణస్య

గుణిబోధకశబ్దైర్విభజనమసంగతమతో దీపికాయాం భావప్రధాన ఇతి. అసాధారణేతీతి-కాలాదేస్సాధారణకారణత్వేనతత్రాతివ్యాప్తిరితి భావః- స్వాత్యంతాభావేతి - స్వప్రతియోగిత్వస్య సామానాధికరణ్యోభయసంబంధేనాభావవత్త్వమితినిష్కర్షః - సంయోగనాశక ఇతీతి - నవ

ణాంలక్షయతి। మానేతి।పరిమాణంవిభజతే। తచ్చేతి।భావప్రధానోనిర్దేశః। అణుత్వం మహత్త్వం దీర్ఘత్వం హ్రస్వత్వంచేత్యర్థః। పృథక్త్వంలక్షయతి। పృథగితి। ఇదమస్మాత్పృథగితివ్యవహారకారణంపృథక్త్వమిత్యర్థః। సంయోగంలక్షయతి। సంయుక్తేతి। ఇమౌ సంయుక్తావితివ్యవహారహేతురిత్యర్థః-సంఖ్యాదిలక్షణేసర్వత్రదిక్కాలాదావతివ్యాప్తివారణాయాసాధారణేతి విశేషణీయం।-సంయోగో ద్వివిధః। కర్మజస్సంయోగజశ్చేతి। ఆద్యో హస్తక్రియయా హస్తపుస్తకసంయోగః ద్వితీయో హస్తపుస్తకసంయోగాత్కాయపుస్తకసంయోగః-అవ్యాప్యవృత్తిస్సంయోగః। స్వాత్యంతాభావసమానాధికరణత్వమవ్యాప్యవృత్తిత్వం విభాగంలక్షయతి-సంయోగేతి। కాలాదావతివ్యాప్తివారణాయగుణ ఇతి। రూపాదావతివ్యాప్తివారణాయ సంయోగనాశక ఇతి। విభాగోఽపిద్వివిధః కర్మజో విభాగజశ్చేతి। ఆద్యో

తథాపిసంయోగేతి వ్యాప్తిస్తస్య ప్రతియోగివిధయానాశం ప్రతి కారణత్వాదితి వాచ్యం ప్రతియోగితాసంబంధానవచ్ఛిన్ననాశనిష్ఠజన్యతానిరూపితజనకత్వవివక్షణేనాదోష ఇతి కేచిత్ - పరేతుసంయోగనాశత్వావచ్ఛిన్నకార్యతానిరూపితసమవాయసంబంధావచ్ఛి

స్య కారణత్వ మితినిష్కర్షః - ఏతత్తాత్పర్య గ్రాహకం గుణపద మిత్యా
శయః - విభాగ ఇతి - అయమస్య వ్యాఖ్యా వృత్తిరితి బోధ్యం - ఆద్యేతి - ఆద్య
స్యమిహాస్య సమానాధి కరణ పతన ప్రతియోగిక ధ్వంసాసమాన కాలిక

హస్తపుస్తకవిభాగః ద్వితీయో హస్తపుస్తకవిభాగాత్కా-
యపుస్తకవిభాగః । పరత్వాపరత్వయోర్లక్షణమాహ । ప
రావరేతి । పరవ్యవహారాసాధారణ కారణం పరత్వం అపరవ్య
వహారాసాధారణ కారణమపరత్వ మిత్యర్థః । తే విభజతే ।
తే ద్వివిధే ఇతి । దిక్కృతయోరుదాహరణమాహ దూరస్థ ఇతి ।
కాలకృతయోరుదాహరతి । జ్యేష్ఠ ఇతి । గురుత్వం లక్షయతి - ఆ
ద్యేతి । ద్వితీయాదిపతనస్య వేగాసమవాయికారణకత్వా
ద్వేగేతివ్యాప్తివారణాయాద్యేతి । ద్రవత్వం లక్షయతి - ఆద్యే
తి । స్యందనం స్రవణం తేజస్సంయోగజం నైమిత్తికం । తద్భి
న్నం సాంసిద్ధికం । పృథివ్యాం నైమిత్తికముదాహరతి । ఘృ
తాదావితి । తేజసి తదాహ । సువర్ణాదావితి । స్నేహం
లక్షయతి । చూర్ణేతి । కాలాదావతివ్యాప్తివారణాయ గుణ
పదం రూపాదావతివ్యాప్తివారణాయ పిండీభావేతి । శబ్దం లక్ష
యతి । శ్రోత్రేతి । శబ్దత్వేతివ్యాప్తివారణాయ గుణపదం । రూ
పాదావతివ్యాప్తివారణాయ శ్రోత్రేతి । శబ్దస్త్రివిధస్సం
యోగజో విభాగజశ్శబ్దజశ్చేతి । తత్రాద్యో భేరీదండసంయో

త్వం - ద్వితీయస్య పతనాదీనాం ప్రాథమికపతనధ్వంస సమాన కాలికత్వాన్ని
రాస ఇతి భావః - తదాహేతి - నైమిత్తికమాహేత్యర్థః -
పిండీభావేతి - పిండీభావస్సంయోగవిశేషః - భేరీదండసంయోగజన్య ఇతి -

ఆద్యే అసమవాయికారణం భేర్యాకాశసంయోగః నిమిత్తకారణం భేరీదం
డసంయోగః ద్వితీయే వంశదళాకాశవిభాగోఽసమవాయికారణం దళద్వ
యవిభాగో నిమిత్తకారణం తృతీయే తు పూర్వపూర్వశబ్దోఽసమవాయికా
రణం పవనాదిర్నిమిత్తకారణమితి వివేకః - జానామీతీతి - జ్ఞానత్వం మా
త్రం లక్షణం - జానామీత్యనువ్యవసాయగమ్యత్వం తు జ్ఞానత్వస్య ప్రమా
సిద్ధత్వసూచనాయ - తథా హి ఘటం జానామీత్యనుగతానువ్యవసాయస్యా
నుగతధర్మమంతరానుపపన్నత్వే న తస్యసిద్ధిః కర్తవ్యత్వే న లాఘవాజ్జాతి

గజన్యః ద్వితీయో వంశే పాట్యమానే దళద్వయవిభాగజన్య
శ్చటచటశబ్దః - భేర్యాదిదేశమారభ్య శ్రోత్రదేశపర్యంతం
ద్వితీయాదిశబ్దాశ్శబ్దజాః । బుద్ధేర్లక్షణమాహ । సర్వవ్య
వహారేతి । జానామీత్యనువ్యవసాయగమ్యం జ్ఞానత్వమేవల
క్షణమితి భావః । బుద్ధిం విభజతే - సేతి - స్మృతేర్లక్షణమాహ ।
సంస్కారేతి । భావనాఖ్యస్సంస్కారః । సంస్కారధ్వం
సేతివ్యాప్తివారణాయ జ్ఞానమితి । ఘటాదిప్రత్యక్షేతివ్యా
ప్తివారణాయ సంస్కారజన్యమితి । ప్రత్యభిజ్ఞాయామతి

త్వ సిద్ధిః - ఇత్థం చ మూలే సర్వవ్యవహారహేతురితి బుద్ధేస్స్వరూపక
థనమితి భావః - సంస్కారస్య త్రివిధత్వాదాహ - భావనాఖ్య ఇతి - ప్ర
త్యభిజ్ఞాయామతివ్యాప్తిరితి - సోఽయం దేవదత్త ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞాయాం త
ద్దేశకాలవృత్తిత్వరూపతత్తాంశే సంస్కారజన్యత్వస్య సత్త్వేన తత్రాతివ్యా
ప్తిరితి భావః - మాత్రేతి - యద్యపి సంస్కారమాత్రజన్యత్వం సంస్కారేత
రాజన్యత్వే సతి సంస్కారజన్యత్వం తచ్చ స్మృతావసంభవి తత్ర సంస్కా
రేతరాత్మాదిజన్యత్వస్య సత్త్వాత్ తథాపి చక్షురాద్యజన్యత్వే సతి సంస్కార

రజతత్వే తాత్పర్యమనసేయం. మూలే తద్వతి తత్ప్రకారక ఇతి - స_మష్ట్య
ర్ణోవిశేష్యత్వమా క్రయతా సంబంధేనానుభవాన్వయి - తథాచ తద్వద్వి
శేష్యకతత్ప్రకారకానుభవత్వం యథార్థానుభవస్య లక్షణం - తత్ప దార్థః
ప్రకార_స్తద్వత్త్వం ప్రకారతావచ్ఛేదకసంబంధేన గ్రాహ్యం తేన కాలిక
సంబంధేన శుక్త్యాదౌ రజతత్వ సత్త్వే పీదం రజతమితిభ్రమే నాతివ్యాప్తిః -
నచ తథాపి రంగత్వే న రజతావగాహిని రజతత్వే న రంగావగాహిని ఇమే రంగ
రజతే ఇత్యా కారకసమూహాలంబన భ్రమే తివ్యాప్తి_స్తత్ర రంగవిశేష్య
కత్వ రంగత్వ ప్రకారకత్వయోః రజతవిశేష్యకత్వ రజతత్వ ప్రకారకత్వయో
శ్చ సత్త్వాదితి వాచ్యం తద్వద్విశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న తత్ప్రకారకత్వస్యార్థవి

వ్యాప్తివారణాయ మూలపదం । అనుభవం లక్షయతి । త
ద్భిన్నమితి - స్మృతిభిన్నం జ్ఞానమనుభవ ఇత్యర్థః - అనుభ
వం విభజతే । సద్వివిధ ఇతి । యథార్థాను భవస్య లక్షణ
మాహ । తద్వతీతి । ననుఘటత్వ మితి ప్రమాయామ

వ్యాప్తిః - స్మృతివ్యావృత్తయే అనుభవత్వ

వక్షణేనాదోషాత్తథాహియయోర్విషయతయోర్నిరూప్యనిరూపకభావ_స్త
న్నిరూపితవిషయితయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావ ఇతి సిద్ధాంతః దర్శితభ్రమే
రంగత్వ ప్రకారతాయాం రంగవిశేష్యతానిరూపితత్వస్య రజతత్వ ప్రకా
రతాయాం రజతవిశేష్యతానిరూపితత్వస్య చాభావేన రంగవిశేష్యకత్వావ
చ్ఛిన్న రంగత్వ ప్రకారకత్వ రజతవిశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న రజతత్వ ప్రకార-
కత్వయోశ్చాసత్త్వాన్నాతివ్యాప్తిః - స్మృతివ్యావృత్తయే అనుభవత్వ
నివేశః - ఏతత్ఫలమనుపదం స్ఫుటీభవిష్యతి - ననుతద్వతీత్యస్యాధికరణ ఇ
త్యర్థకతయా ఘటే ఘటత్వమితి ప్రమాయామవ్యాప్తిరాధేయతాయావ్య
క్తిర్నియామకతయా తేన సంబంధేన ఘటరూపప్రకారాధికరణాప్రసిద్ధే

రిత్యాశయేనశంకతే - నను ఘటే ఘటత్వమితీతి - తద్వతీత్యస్య తత్సంబంధి
నీత్యర్థః - ఏవంచ ఘటత్వస్యాపి ఘటసంబంధితయా తాదృశప్రమాయా మాధ
యతయా ఘటసంబంధిఘటత్వవిశేష్యకత్వావచ్ఛిన్నఘటప్రకారకత్వస్యాస
త్త్వేనావ్యాప్తిరితి సమాధత్తే - యత్రేతి - యథార్థానుభవ ఏవేతి - ఏవకారే
ణ యథార్థస్మృతివ్యవచ్ఛేదః - యథార్థజ్ఞానమాత్రస్య ప్రమాత్వే స్మృ
తికరణస్య ప్రమాణాంతరతాపత్తేరితి భావః - అతివ్యాప్తిరితి - సంయో
గాభావవతి సంయోగప్రకారకత్వస్య సత్త్వాదితి భావః - యదవచ్ఛే ద

వ్యాప్తిః ఘటత్వే ఘటాభావాదితి చేన్న। యత్ర యత్సంబం
ధోఽస్తి తత్ర తత్సంబంధానుభవ ఇత్యర్థాత్ ఘటత్వే ఘటసం
బంధోఽస్తీతి నావ్యాప్తిః । సైవేతి । యథార్థానుభవ ఏవ
శాస్త్రే ప్రమేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః। అయథార్థానుభవం లక్ష
యతి । తదభావవతీతి। నన్విదం సంయోగీతి ప్రమాయామతి
వ్యాప్తిరితి చేన్న। యదవచ్ఛేదేన యత్సంబంధాభావస్త
దవచ్ఛేదేన తత్సంబంధజ్ఞానస్య వివక్షితత్వాత్ సంయోగా
భావావచ్ఛేదేన సంయోగజ్ఞానస్య భ్రమత్వాత్ సంయో
గావచ్ఛేదేన సంయోగసంబంధస్య సత్త్వాన్నాతివ్యాప్తిః।

నేతి- యదవచ్ఛేదేన యత్సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక యదభావస్తద
వచ్ఛేదేన తత్సంబంధేన తత్ప్రకారకానుభవస్య వివక్షితత్వాదిత్యర్థః - సం
యోగాభావావచ్ఛేదేనేతి - సంయోగాభావావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనేత్య
ర్థః - సంయోగావచ్ఛేదేనేతి - సంయోగావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనేత్యర్థః
సంయోగసంబంధస్యేతి - సమవాయసంబంధేన సంయోగస్యేత్యర్థః - అ
త్రేదమవధేయమిదమవ్యాప్యవృత్తిసంయోగాది (ప్రకారకభ్ర) మానుకో

ధేన - వ్యావృత్తిరజతత్వాది ప్రకారకభ్రమలక్షణం తు తత్సంబంధావ
చ్ఛిన్నప్రతియోగితాకతదభావవాన్ యస్తద్విశేష్యకత్వావచ్ఛిన్నతత్ప్ర
కారకత్వవిశిష్టానుభవత్వం - ప్రతియోగితాయాం ప్రకారతావచ్ఛేదకసం
బంధావచ్ఛిన్నత్వనివేశాత్పర్వతో వహ్నిమానితి ప్రమాయాం సమవాయావ
చ్ఛిన్నవహ్న్యభావవత్పర్వతవిశేష్యకత్వస్య సత్త్వేపి నాతివ్యాప్తిః - విశేష్య
త్వప్రకారిత్వయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావవివక్షణేనేమే రంగరజతే ఇత్యా
కారకప్రమాయాం రంగత్వాద్యభావవద్రజతాదివిశేష్యకత్వరంగత్వాదిప్రకా
రకత్వయోస్సత్త్వేపి నాతివ్యాప్తిరిత్యలమతివిస్తరేణ - ప్రసంగాదితి - స్మృత
స్యోపేక్షానర్హత్వం ప్రసంగస్తస్మాదిత్యర్థః - సామాన్యతోవగతస్యైవ విశే

యథార్థానుభవం విభజతే। యథార్థేతి । ప్రసంగాత్ప్ర
మాకరణం విభజతే తత్కరణమపీతి ।। ప్రమాకరణమిత్యర్థః
ప్రమాకరణం ప్రమాణమితి ప్రమాణసామాన్యలక్షణం । కర
ణలక్షణమాహ । అసాధారణేతి । దిక్కాలాదావతివ్యాప్తి

షరూపేణ ప్రతిపాదనం సంభవతీతి సామాన్యలక్షణం స్ఫుటయతి - ప్రమాయాః
కరణం ప్రమాణమితీతి - అసాధారణేతీతి - దిక్కాలాదృష్టాదేః కార్యత్వా
వచ్ఛిన్నం ప్రత్యేవ కారణత్వాదనుభవత్వవ్యాప్యధర్మావచ్ఛిన్నప్రమా
వృత్తికార్యతానిరూపితకారణత్వస్యాసత్త్వాన్నాతివ్యాప్తిః - వ్యాపా
రవత్త్వే సతీత్యపి వక్తవ్యమతశ్చక్షుస్సంయోగాదౌ నాతివ్యాప్తిః - శ్రోత్ర
మనస్సంయోగశ్శబ్దో వా వ్యాపారస్సంభవతీతి తేన నశ్శ్రోత్రేంద్రియే కరణల
క్షణానాక్రాంతిరితి వదంతి - యద్విలంబాత్ప్రకృతకార్యానుత్పాదస్తత్కా
రణత్వస్యైవాసాధారణకారణత్వాత్మకతయా కాలాదిషు తాదృశకార
ణత్వాభావాన్నాతివ్యాప్తిః వ్యాపారత్వే నాభిమతేంద్రియసంయోగాది

కమేవకరణమే తచ్చ లింగపరామర్శ ఏవానుమాన మితి మూల ఏవస్ఫు
టీభవిష్యతి అతఏవమణికృద్భిరుక్తం తచ్చ లింగపరామర్శ ఇతి గ్రంథే నేతి
తునవ్యాః - అధికమస్మదీయ చింతామణి ప్రభాయామనుసంధేయం - ని
యతేతీతి-నియతత్వం హివ్యాపకత్వం తచ్చ రాసభాదేర్న సంభవతీతి త
త్రనఘటకారణత్వాపత్తిప్రసక్తిరితిభావః - పూర్వవృత్తీతీతి - స్వవ్యాప
కత్వస్య స్వస్మిన్నసత్వే పిస్వపూర్వకాలవృత్తిత్వస్యాసత్వే ననా
తి ప్రసంగ ఇతిభావః - కార్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన కార్యాధికరణేకా

వారణాయానాధారణేతి । కారణ లక్షణమాహ । కార్యే
తి । పూర్వవృత్తి కారణమిత్యుక్తె రాసభాదావతి వ్యాప్తి
స్స్యాదతోనియతేతి । తావన్మాత్రే కృతేకార్యే తివ్యాప్తిర
తః పూర్వవృత్తీతి । ననుతంతు రూపమపి పటం ప్రతి కార
ణంస్యాదితిచేన్న । అనన్యథాసిద్ధత్వే సతీతివిశేషణాత్ । అ
నన్యథాసిద్ధత్వమన్యథాసిద్ధి రహితత్వం(అన్యథాసిద్ధిస్త్రి
విధా । యేన సహైవయస్య యం ప్రతిపూర్వవృత్తిత్వమవ
గమ్యతేతం ప్రతితత్తేనాన్యథాసిద్ధం । యథా తంతునాతం

ర్యావ్యవహితప్రాక్క్షణావచ్ఛేదేనవిద్యమానాత్యంతాభావప్రతియోగి
తానవచ్ఛేదకతద్ధర్మవత్వం తేనరూపేణకారణత్వమితిసముదితోర్థో
ధ్యః - కారణంస్యాదితి - తస్య నియతపూర్వవృత్తిత్వాదితిభావః - నిబం
ధాంతరేష్వన్యథాసిద్ధేః పంచవిధత్వే పిమణికారమతాభిప్రాయేణాహ -
త్రివిధేతి - యేనసహేత్యాది - యేనతంతునాసహైవ యస్య తంతురూప
స్యయం పటంప్రతిపూర్వవృత్తిత్వమవగమ్యతేతం పటంప్రతితత్తంతురూపం
తేనతంతునాన్యథాసిద్ధమిత్యర్థః - సహితత్వమేకజ్ఞానవిషయత్వంబో

ధ్యం - తంతురూపస్య పటపూర్వ వృత్తిత్వ జ్ఞానే అనతి ప్రసక్తతంతురూ పత్వే నైవవిషయతావాచ్యా తథాచతంతురూపమన్య థాసిద్ధమితి - ఏవం తంతుత్వస్యపూర్వవృత్తిత్వ జ్ఞానమపితంతువిషయకమేవేతితదన్య థాసిద్ధ మితిభావః - అత్రయేనేత్యస్యస్వతంత్రాన్వయవ్య తిరేకశాలి నేతియస్యే త్యస్యచస్వతంత్రాన్వయవ్యతిరేకశూన్యస్యే తివిశేషణం బోధ్యం - తేనా తథాభూతేనతంతుత్వే నతంతోరనన్య థాసిద్ధిర్వాతతంతుసంయోగస్య తం తునాన్య థాసిద్ధిరితిసంక్షేపః - ఇతరాన్వయవ్యతిరేక ప్రయుక్తాన్వ యవ్య తిరేకశాలియత్తదన్యథాసిద్ధమితితుపరే - శబ్దం ప్రతీతి - ఆకాశత్వంహిశబ్ది

తురూపం తంతుత్వంచపటం ప్రతి । అన్యం ప్రతిపూర్వ వృ త్తిత్వే జ్ఞాత ఏవయస్యయం ప్రతి పూర్వ వృత్తిత్వ మవగ మ్యతే । తంప్రతితదన్యథాసిద్ధం । యథాశబ్దం ప్రతిపూర్వ వృత్తిత్వేజ్ఞాత ఏవఘటం ప్రత్యాకాశస్య । అన్యత్రక్లృప్తనియ తపూర్వవర్తినఏవకార్య సంభవేతత్సహభూత మన్యథా సిద్ధం । యథాపాకజస్థలే గంధం ప్రతిరూప ప్రాగభావస్య।

సమవాయికారత్వంతథాచశబ్దకారణత్వమగృహీత్వాకాశత్వే నఘటపూ ర్వవృత్తిత్వంగృహీతుమశక్యమిత్యాకాశోన్య థాసిద్ధ ఇత్యర్థః - అన్యత్ర క్లృప్తేతి - అపాకజస్థలేగంధం ప్రతిక్లృప్తనియతపూర్వ వృత్తినాగంధ ప్రాగ భావేనైవపాకజస్థలేపితత్సంభవేరూపప్రాగభావోన్యథాసిద్ధ ఇత్యర్థః - అ థైవంనియతపదంవ్యర్థమనియతరాసభాదేస్తృతీయాన్యథాసిద్ధత్వేనసత్యం తేనైవవారణసంభవాదితిచేన్నఘటసామాన్యం ప్రత్యన్యథాసిద్ధ్యసంభవాద న్యత్రఘటభిన్నేపటాదౌక్లృప్తపూర్వవర్తిన స్తంత్వాదితోఘటోత్ప త్త్యసంభ వాదితిఃనవీనాఃపునరేవమాహుర్లఘునియతపూర్వవర్తినఏవకార్యసంభవేత

ద్భిన్నత్వమన్యథాసిద్ధత్వంలఘుత్వం చశరీరకృతముత్థసితి కృతౌసం
బంధకృతంచతత్ర ప్రథమమనేకద్రవ్యసమవేతత్వాపేక్షయామహత్వే
ద్వితీయ్యంగంధం ప్రతిరూపప్రాగభావాపేక్షయాగంధప్రాగభావేగంధ
స్య ప్రతియోగినఃఉపస్థితత్వే నశీఘ్ర్యంతమనుపస్థితేఃతృతీయందండత్వే దండ
రూపాద్యపేక్షయాదండాదౌస్వాశ్రయదండసంయోగాదిరూపపరంప
రాయాగురుత్వాద్దేవంచైతావతైవనిర్వాహేన్యథాసిద్ధిస్త్రివిధాపంచ
విధాచేతిప్రపంచో వ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యాయ । నచానియతరాసభాదేస్తృ
తీయాన్యథాసిద్ధత్వేనైవవారణాన్నియతపదంవ్యర్థమితివాచ్యంయతో

ఏవమనన్యథాసిద్ధనియతపూర్వవృత్తిత్వంకారణత్వం । కా
ర్యలక్షణమాహ । కార్యమితి । కారణంవిభజతే । కారణమి
తి । సమవాయికారణలక్షణమాహ । యత్సమవేతమితి । య
స్మింత్సమవేతమిత్యర్థః । అసమవాయికారణం లక్షయతి ।
కార్యేణేతి । కార్యేణేత్యేతదుదాహరతి । తంతుసంయోగ
ఇతి కార్యేణపటేనసహైకస్మిన్తంతౌసమవేతత్వాత్తంతుసం
యోగః పటస్యాసమవాయికారణమిత్యర్థః । కారణే నే

న్యథాసిద్ధత్వస్యానుగతస్య దుర్వచతయాయత్ర ప్రామాణికానామన్య
థాసిద్ధత్వవ్యవహారస్తత్రత్ద్భేదఘటానివేశనియ్యాంలఘునియతేత్యాదికం
తత్తద్భేదప్రతియోగితత్తద్వ్యక్తిపరిచాయకమిత్థంచానియతానంతరాస
భాదీనామేకేననియతత్వవిశేషణేనైవవారణాద్భేదఘటనివేశేగౌరవం
నియతానాందండత్వాదీనాం తు తత్తద్భేదఘటితత్వంనివేశనియ్యామిత్య
భిసంధిః । యస్మిన్సమవేతమిత్యర్థ ఇతి । యద్ధర్మావచ్ఛిన్నం యద్ధర్మా
వచ్ఛిన్నేసమవాయేనోత్పద్యతే తద్ధర్మావచ్ఛిన్నం ప్రతితద్ధర్మావచ్ఛిన్నంస

మవాయికారణమితి పరమార్థః - కారణేనసహేనేతి - స్వ కార్య కారణేనస
హేనేత్యర్థః - స్వంతంతురూపం - పటాదికం ప్రతితురీతంతుసంయోగాదీనా
మసమవాయికారణత్వ వారణాయతత్తదసమవాయికారణలక్షణేతత్తద్భి
న్నత్వం దేయమితిదిక్ - ననుతురీయ్య విషయతానిరూపకస్య నిర్వికల్పకజ్ఞా
నస్యనిరూపకతాసంబంధేనప్రకారతాశూన్యత్వమివవిశేష్యతాశూన్యత్వం
సంసర్గతాశూన్యత్వమపిలక్షణంభవతివినిగమనావిరహాదిత్యతోలక్షణం త్ర

త్యేతదుదాహరతి । తంతురూపమితి । కారణేనసహేనసహ।
ఏకస్మిన్ తంతౌసమవేతత్వాత్ తంతు రూపం పటరూపస్యాస
మవాయి కారణ మిత్యర్థః । నిమిత్తకారణం లక్షయతి । త
దుభయమితి। సమవాయ్యసమవాయిభిన్నం కారణం నిమిత్త
కారణమిత్యర్థః । కరణలక్షణముపసంహరతి । తదేతదితి ।
ప్రత్యక్ష లక్షణమాహ । తత్రేతి । ప్రమాణ చతుష్టయమధ్య
ఇత్యర్థః ॥ ప్రత్యక్షజ్ఞానస్యలక్షణమాహ । ఇంద్రియేతి। ఇం
ద్రియం చక్షురాది కమర్థో ఘటాది స్తయోస్సంనికర్ష
స్సంయోగాది స్తజ్జన్యం జ్ఞానమిత్యర్థః । తద్విభజతే । త
ద్ద్వివిధేతి। నిర్వికల్పకస్య లక్షణమాహ । నిష్ప్రకారకమి

యం దర్శయతి - విశేష్య విశేషణేతి - విశేష్యాదివిధయావిశేషాద్య
నవగాహిజ్ఞాన మిత్యర్థః - తథాచజ్ఞానత్వఘటితంవిశేష్య తాశూన్యత్వంవి
శేషణతాశూన్య త్వంసంసర్గతాశూన్య త్వంచలక్షణంపర్యవసితమితిభా
వః - కేచిత్తునిష్ప్రకారకత్వం ప్రకార తాశూన్య త్వం ప్రకారతాచ
భాసమానవైశిష్ట్య ప్రతియోగిత్వంసంసర్గావచ్ఛిన్న విషయతేతియా
వత్ తథాచసంసర్గానవగాహిజ్ఞానత్వమేవ సంసర్గతాశూన్యజ్ఞాన

త్వమేవవాలక్షణమాస్తాంలాఘవాదిత్యత స్తథైవమూలార్థమాహ - విశే
ష్య విశేషణశూన్యత్వాహుః తచ్చింత్యం సిద్ధాంతే సంసర్గతాయా ఇవ ప్రకా
రతాయా అపివిలక్షణవిషయతాత్మకత్వేన నిష్ప్రకారకత్వ రూపలక్షణేగౌ
రవానవకాశాదితిదిక్ - నిర్వికల్పకజ్ఞానస్యాతీంద్రియతయాతత్ర ప్రత్యక్ష
ప్రమాణాసంభవాదనుమానం ప్రమాణయతి - గౌరితీతి - విశిష్టజ్ఞానత్వా

తి। విశేష్యవిశేషణసంబంధానవగాహిజ్ఞానమిత్యర్థః। న
నునిర్వికల్పకే కిం ప్రమాణమితి చెన్న। గౌరితి విశిష్టజ్ఞానంవి
శేషణజ్ఞానజన్యం। విశిష్టజ్ఞానత్వాద్దండీతి జ్ఞానవదిత్యను
మానస్య ప్రమాణత్వాత్। విశేషణజ్ఞానస్యాపి సవికల్పక
త్వే అనవస్థాప్రసంగాన్నిర్వికల్పకసిద్ధిః। సవికల్పకంలక్ష
యతి। సప్రకారకమితి। నామజాత్యాదివిశేష్య విశేషణసం
బంధావగాహిజ్ఞానమిత్యర్థః। సవికల్పకముదాహరతి।
యథేతి। ఇంద్రియార్థసంనికర్షంవిభజతే। ప్రత్యక్షే
తి। సంయోగసన్నికర్షముదాహరతి। చక్షుషేతి। ద్రవ్యప్ర
త్యక్షే సర్వత్ర సంయోగస్సంనికర్షః। ఆత్మామనసా సం
యుజ్యతే। మనఇంద్రియేణ। ఇంద్రియమర్థేన। తతః ప్రత్యక్షజ్ఞా
నముత్పద్యత ఇత్యర్థః। సంయుక్తసమవాయముదాహర

దితి - విశిష్టబుద్ధిం ప్రతివిశేషణజ్ఞానస్య కారణత్వాన్నా ప్రయోజకతాశం
కేతిభావః - సవికల్పకస్య విశిష్టబుద్ధిత్వే నవిశేషణజ్ఞానజన్యత్వ నియ
మాదితి భావః - విశేష్య విశేషణ సంబంధావగాహీతి - అత్రాప్యుక్త
త్వాల్లక్షణత్రయం బోధ్యం - మనఇంద్రియేణేతి - సంయుజ్యత ఇత్యనేనా
న్వయః - ఏవమగ్రేపి - ఆత్మప్రత్యక్షసంగ్రహస్తు ఆత్మామనసాసంయు

జ్యతేతతః ప్రత్యక్షజ్ఞానముత్పద్యత ఇతియోజనాంతరేణ - కథం శ్రోత్రసం
బంధ ఇతి - నచ శ్రోత్రస్య నభోరూపత్వే నతత్సమవాయోదూరస్థశబ్దప్ర
త్యక్షజనక ఇతి వాచ్యం అతి ప్రసంగభంగాయకర్ణవివరావచ్ఛిన్న
నభోనుయోగికత్వ విశిష్టసమవాయస్యైవ ప్రత్యక్షహేతుత్వాంగీకా
రేణ తాదృశ సంబంధస్య దూరస్థశబ్దేఽభావాదితి భావః - ప్రథమతో
భేరీదండసంయోగేన నభసి శబ్ద ఉత్పద్యతే తేన శబ్దాపైక్ష్య పున

తి । ఘటరూపేతి । తత్రయుక్తిమాహ । చక్షుస్సంయుక్త ఇ
తి । సంయుక్తసమవేతసమవాయముదాహరతి । రూపత్వే
తి । సమవాయముదాహరతి । శ్రోత్రేణేతి । తదుపపాదయ
యతి । కర్ణేతి । ననుదూరస్థశబ్దస్య కథం శ్రోత్రసంబంధ ఇ
తిచేన్న । వీచీతరంగన్యాయేన కదంబముకుళన్యాయేనవాశ
బ్దాంతరోత్పత్తిక్రమేణ శ్రోత్రదేశేజాతస్య శ్రోత్రేణసంబం
ధాత్ప్రత్యక్షసంభవః । సమవేతసమవాయముదాహరతి ।
శబ్దత్వేతి । విశేషణవిశేష్యభావముదాహరతి అభావేతి । త
దుపపాదయతి । ఘటాభావవదితి । భూతలే ఘటో నాస్తీత్య
త్రాభావస్య విశేష్యత్వం ద్రష్టవ్యం । ఏతేనానుపలబ్ధేః ప్రమా

శ్శబ్దా ఇత్యేవం క్రమేణ నిఖిలదిగవచ్ఛేదేన శబ్దోత్పత్తేరంగీకరణ
పరతయాతదంశేపి సామ్యనిర్వాహాయాహ । కదంబేతి । ద్రష్టవ్యమితి ।
అత్రేదమవధేయం । విశేషణతానాం సంయుక్తవిశేషణతాత్వాదిరూపే
ణబహువిధత్వేపి విశేషణతాత్వేనైవపరిగణనాన్నషడ్విధత్వహానిః । నచై
వం సమవాయత్వేనైవసంయుక్తసమవాయాదీనామనుగమః కుతోనత్య
తఇతివాచ్యం స్వాతంత్ర్యేచ్ఛస్యైత్యాదిన్యాయానుసారేణాదోషాదితి । ఏతే

నఞ్భావప్రమాయా విశేషణవిశేష్యభావసన్నికర్షజన్యత్వప్రదర్శనేన-
ప్రమాణాంతరత్వం ప్రత్యక్షాద్యతిరిక్తప్రమాణత్వం। నన్వనుపలబ్ధేః ప్ర
మాణాంతరత్వానంగీకారే ఘటోపలబ్ధిదశాయాంతదభావప్రత్యక్షాప
త్తిర్దుర్వారా మతేత్యనుపలబ్ధ్యాత్మక ప్రమాణాంతరాభావాన్నాపత్తిరితి
భాట్టకంటకాంకురినిర్జిహీర్షుర్యోగ్యానుపలబ్ధేరింద్రియసహకారిత్వమాత్రే
ణైవనిర్వాహేఽతిరిక్తప్రమాణత్వం న సంభవతీత్యాహ। యద్యత్రేత్యా
దినా - అత్రచక్షుస్సంయోగాదిమత్యుపభూతలే - తర్కస్యాపాదకాభావసాధ
కవిపర్యయప్రతియోగ్యాపాద్యకత్వరూపం విపర్యయే తత్కోటివర్యవసాయి
త్వం దర్శయతి - దర్శనాభావాన్నాస్తీతి - తద్దర్శనాభావాన్నాస్తీత్య

కాంతరత్వం నిరస్తం। యత్ర ఘటో భవిష్యత్తర్హి భూత
లమివ ప్రత్యక్ష్యేత దర్శనాభావాన్నాస్తీతి తర్కితప్రతియో
గిసత్త్వవిరోధ్యనుపలబ్ధిసహకృతేంద్రియేణైవాభావజ్ఞా
నోత్పత్తావనుపలబ్ధేః ప్రమాణాంతరత్వాసంభవాత్ । అ

ర్థః - తర్కితా ఆపాదితా ప్రతియోగినో ఘటాదేస్సత్త్వస్య సత్త్వప్రసక్తేర్వి
రోధినీయా ఉపలబ్ధిస్తత్ప్రతియోగికోఽభావోఽనుపలబ్ధిస్తత్సహకృతేనే
త్యర్థః - విరోధిత్వవిశేషణమనుపలబ్ధేరనాహార్యత్వసూచనాయ-ప్రతియోగి
సత్త్వాపాదనాపాదికోపలంభప్రతియోగికత్వరూపయోగ్యతావిశిష్టానుప
లబ్ధిసహకృతేనేతి తు పరమార్థః-ఆలోకసంయోగాద్యసత్త్వదశాయాం య
ద్యత్ర ఘటస్స్యాత్తర్హ్యుపలభ్యేతేత్యాపాదనాసంభవేనయోగ్యానుపల
బ్ధ్యభావాన్న తత్ర ఘటాభావప్రత్యక్షమితి సంక్షేపః- కేచిత్తు తర్కితేత్యా
ది- తర్కితమారోపితం యత్ప్రతియోగిసత్త్వం తద్విరోధినీయానుపలబ్ధిస్త
త్సహకృతేనేత్యర్థః- ఏతావతా ప్రతియోగిసత్త్వరూపకారణాభావప్రయో

జ్యోపలబ్ధ్యభావాద్యోభావప్రత్యక్షే కారణం నత్వితరకారణవిరహ ప్రమో
జ్యోపలబ్ధ్యభావ ఇతిసూచితమత ఏవాంధకారేఢ పలం ఘాభావసత్వే పిన
ఘటాభావప్రత్యక్షమిత్యాహుః-నన్వభావ ప్రమాయామింద్రియస్యకర
ణత్వమనుపలబ్ధేస్సహకారిత్వంచత్వయాకల్ప్య నియ్యంతదపేక్షయానుపల
బ్ధేరేవకరణత్వ కల్పనంవరమిత్యాశంక్యాభావాధికరణభూతల ప్రత్యక్షే
ఇంద్రియస్యావశ్యమపేక్షణీయ్యతయాక్లృప్తే నైవేంద్రియకరణత్వే నాభా
వప్రత్యక్షోత్పత్త్తావనుపలబ్ధేర్విజాతీయ్యప్రమితికరణత్వ కల్పనమయుక్త
మిత్యాహ-అధికరణేతి-నను విశేషణవిశేష్యభావాఖ్యోతిరిక్తస్సంబంధఃకల్ప
య్యస్త్వయేత్యతఆహ-విశేషణవిశేష్యభావేతి- అత్రేదంబోధ్యంప్రత్యక్షం

ధికరణజ్ఞానార్థమపేక్షణీయ్యేంద్రియస్యైవకరణత్వో
పపత్త్తావనుపలబ్ధేఃకరణత్వాయోగాత్ ।విశేషణవిశేష్య భా
వోవిశేషణ విశేష్య స్వరూపమేవ । నాతిరిక్తస్సంబంధః।
ప్రత్యక్షజ్ఞానముపసంహరన్తస్య కరణమాహ । ఏవమితి ।
అసాధారణకారణత్వాదింద్రియం ప్రత్యక్షజ్ఞానకరణమిత్య

ద్వివిధంలౌకికమలౌకికం చేతిలౌకికత్వంచవిషయతావిశేషః-లౌకికేషో భా
సన్నికర్షః కారణం-అలౌకికేతుసామాన్యలక్షణాజ్ఞానలక్షణాయోగజధర్మ
శ్చేతిత్రివిధప్రత్యాసత్తిస్తత్రసామాన్యలక్షణాధూమత్వాదిరూపాతజ్ఞాన
రూపావాసామాన్యంజాతిస్తజ్జ్ఞానంవా లక్షణంస్వరూపంవిషయోవాయ
స్యా ఇతివ్యుత్పత్త్తేస్సాచాశ్రయాణాంనిఖిలధూమాదీనామలౌకిక ప్రత్యక్షే
ఉపయుజ్యతేఽతీతానాగతధూమాదిషు చక్షుస్సంయోగాదేరభావాదింద్రి
యాణామసన్నికృష్టానాంప్రత్యక్షాజనకత్వాత్ -జ్ఞానలక్షణాతుసురభిచం
దనమితిచాక్షుషోపనీతభానే సౌరభేణచక్షుషోయోగ్యసన్నికర్షాభావా

ఏవం యోగినాం దేశకాలవిప్రకృష్టపదార్థప్రత్యక్షే యోగజధర్మః ప్రత్యాస
త్తిరితి సంక్షేపః ॥ ఇతి తర్కసంగ్రహదీపికాప్రకాశే భగవదర్పితే ప్రత్యక్ష
పరిచ్ఛేదస్సమాప్తః ॥

అనుమానం లక్షయతీతి - ప్రత్యక్షోపజీవకత్వసంగత్యానుమానం నిరూప
యతీత్యర్థః - పరామర్శేతి - తథా చ ప్రత్యక్షప్రమిత్యపేక్షయానుమితే
ర్విలక్షణప్రమాత్వాదనుమానస్య ప్రమాణాంతరత్వం సిధ్యతీతి భావః - వి
పరీతజ్ఞానోత్తరప్రత్యక్షం ప్రతి విశేషదర్శనస్య హేతుత్వమంగీకుర్వతాం

ర్థః । ప్రత్యక్షప్రమాణముపసంహరతి । తస్మాదితి ।
ఇతి ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః ॥

అనుమానం లక్షయతి । అనుమితికరణమితి । అనుమితిం
లక్షయతి । పరామర్శేతి । నను సంశయోత్తరప్రత్యక్షే
తివ్యాప్తిః స్థాణుపురుషసంశయానంతరం పురుషత్వవ్యా
ప్యకరాదిమానయమితి పరామర్శే సతి పురుష ఏవేతి ప్ర
త్యక్షజననాత్ । న చ తత్రానుమితిరేవేతి వాచ్యం । పురు
షం సాక్షాత్కరోమీత్యనువ్యవసాయవిరోధాదితి చేన్న ।

మతమవలంబ్య శంకతే - నన్వితి - స్థాణుపురుషసంశయేతి - ఇదం విరుద్ధభావ
ద్వయకోటికసంశయాంగీకారేణ - పక్షే తు స్థాణుపురుషేతి - స్థాణుత్వతదభా
వపురుషత్వతదభావకోటికేత్యర్థ ఇత్యాహుః - పురుష ఏవేతి నిర్ణయసూ
చనాయ - తత్ర సంశయోత్తరప్రత్యక్షస్థలే - అనువ్యవసాయవిరోధాదితి -
ఇదముపలక్షణం - పురుషమనుమినోమీత్యనువ్యవసాయాభావేన ప్రమా
ణాభావాదిత్యపి ద్రష్టవ్యం - సంశయోత్తరప్రత్యక్షే జననివ్యోపక్షితాయాః
పరామర్శసహకారిత్వే ప్రయోజనాభావేన పక్షతాసహకృతపరామర్శ

జన్యత్వ వివక్షణాన్నాతివ్యాప్తిరిత్యాహ - పక్షతేతి - ఏతేనవహ్నివ్యా
ప్యధూమవత్పర్వతవానయం దేశ ఇతి విశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిబుద్ధిం ప్రతివి
శేషణతావచ్ఛేదకప్రకారకనిర్ణయవిధయా వహ్నివ్యాప్యధూమవాన్పర్వత
ఇతిపరామర్శస్య కారణత్వేపి నతత్రాతివ్యాప్తిః । పక్షతాసహకృతపరా
మర్శజన్యత్వస్యాసత్వే నాతివ్యాప్తేరక్షావాదితిసంక్షేపః । యద్యపిసా
ధ్యసంశయస్యపక్షతాత్వేపిసాధ్యనిశ్చయకాలేనుమితివారణం సంభవతి
తథాపిఘనగర్జితేన మేఘానుమితౌవ్యభిచారః - అతోన్యాదృశీం పక్షతా
మాహ - సిసాధయిషేతి - సిషాధయిషా యాసాధ్యానుమితీచ్ఛా యాస్స

పక్షతాసహకృతపరామర్శజన్యత్వస్య వివక్షితత్వాత్ ।
సిసాధయిషావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావఃపక్షతా ।సాధ్య సిద్ధిరను
మితి ప్రతిబంధికా । సిద్ధిసత్వేప్యనుమినుయామితీచ్ఛా యా
మనుమితి దర్శనాత్సిసాధయిషా ఉత్తేజికా । తతశ్చోత్తేజ
కాభావ విశిష్టమణ్యభావస్య దాహకారణత్వవత్సిసాధయి
షావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావస్యాప్యనుమితికారణత్వం - పరా

మవాయేనయోఽభావస్స్వరూపసమవాయోభయఘటితసామానాధికర
ణ్యసంబంధేనతద్విశిష్టాయాస్సిద్ధేస్సమవాయేనాభావ ఇత్యర్థః - సాధ్య
సిద్ధిఃపక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టేసాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిని
శ్చయః - సిద్ధావపిసాధయిషావిరహవైశిష్ట్య నివేశనస్య ప్రయోజనం
దర్శయతి - సిద్ధిసత్వేపీతి - అత్రసిద్ధిశ్చ పర్వతోవహ్నిమాన్ వహ్నివ్యా
ప్యధూమవాంశ్చేతిసమూహాలంబనరూపా - అతఃపరామర్శసంపత్తిరితి
ధ్యేయం - వ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతాజ్ఞానమిత్యత్రవ్యాప్తివిశిష్టేపక్షధ
ర్మతావ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతా తజ్జ్ఞానమితి సప్తమీతత్పురుషాంగీకారే

వ్యభిచారిలింగకానుమితౌ వ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతాజ్ఞానజన్యత్వాభావేనా
వ్యాప్తిరతో వ్యాప్తివిశిష్టపదస్య వ్యాప్తివిషయకేత్యర్థమవలంబ్య జ్ఞానాం
శపదేన కర్మధారయమంగీకరోతి వ్యాప్తివిషయకమితి - వ్యాప్త్యవచ్ఛి
న్నప్రకారతానిరూపితపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యతాశాలినిశ్చ
యః పరామర్శ ఇతి తు నిర్గలితార్థః - అభివియ్య అభిలాపకశబ్దముచ్చా
ర్య - నియతసామానాధికరణ్యం సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాదిరూపం న సం
భవతి ఇదం వాచ్యం జ్ఞేయత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తేః సాధ్యాభావాప్రసిద్ధేరి
త్యాలోచ్యాహ - హేతుసమానాధికరణేతి - వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ

పరామర్శం లక్షయతి । వ్యాప్తీతి । వ్యాప్తివిషయకం యత్ప
క్షధర్మతాజ్ఞానం స పరామర్శ ఇత్యర్థః । పరామర్శమ
భినియ్య దర్శయతి - యథేతి । అనుమితిమభినియ్య దర్శ
యతి । తజ్జన్యమితి । పరామర్శజన్యమిత్యర్థః । వ్యా
ప్తిలక్షణమాహ । యత్రేతి । యత్రధూమస్తత్రాగ్నిరితి
వ్యాప్తేరభినయః సాహచర్యనియమ ఇతి లక్షణం । సాహచ
ర్యం సామానాధికరణ్యం । తస్య నియమః హేతుసమానా

ధూమసమానాధికరణో యోఽత్యంతాభావః ఘటాత్యంతాభావః తదప్రతి
యోగీవహ్నిః తత్సామానాధికరణ్యం ధూమేఽస్తీతి లక్షణసమన్వయః ధూ
మవాన్వహ్నేరిత్యాదౌ ధూమసామాన్యాభావస్య హేతుసమానాధికరణ
తయా తత్ప్రతియోగ్యేవ ధూమ ఇతి నాతివ్యాప్తిః - న చ వహ్నిమాన్ధూ
మాదిత్యాదౌ తత్తద్వహ్న్యభావస్య చాలినీన్యాయేన ధూమసమానాధి
కరణతయా తాదృశాభావాప్రతియోగిత్వం న కస్యాపి వహ్నేరిత్యవ్యాప్తి
రితి వాచ్యం - అప్రతియోగిసాధ్యేత్యస్య ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకసాధ్య

తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నేత్యర్థతాత్పర్యకతయా ఽదోషాత్ - ప్రతియోగి తాయాం సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వం వివేశనీయ్యంతేనవ హ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ సమవాయేనవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగి తాకాభావస్య ధూమసమానాధికరణత్వేపినక్షతిః - హేతుపదం హేతు తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నపరం అతోద్రవ్యం విశిష్టసత్త్వాదిత్యాదౌ విశిష్టస్య శుద్ధానతిరేకితయా హేత్వధికరణగుణాదినిష్ఠత్వేపిద్రవ్యత్వాభావస్య నా వ్యాప్తిః - హేత్వధికరణతా హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నాగ్రా హ్యాతేనవహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌవహ్నిసామాన్యాభావస్య ధూమస మవాయినిష్ఠత్వేపి నావ్యాప్తిః - నచైవమపికపిసంయోగీ ఎతద్వృక్ష

ధికరణాత్యంతాభావాప్రతియోగిసాధ్యసామానాధిక రణ్యంవ్యాప్తిరిత్యర్థః। పక్షధర్మతాస్వరూపమాహ। వ్యాప్యస్యేతి। అనుమానంవిభజతే। అనుమానమితి। స్వార్థానుమానం దర్శయతి। స్వయమేవేతి। నను సాధ్య

త్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిఃసాధ్యస్య హేతుసమానాధికరణాత్యంతాభావ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వాదితివాచ్యం హేతుసమానాధికర ణాత్యంతాభావే ప్రతియోగివైయధికరణ్యస్య నివేశనీయత్వాత్। కేవలాన్వయిసాధ్యకేతాదృశస్య ఘటాభావాదేః ప్రసిద్ధత్వాన్నావ్యా ప్తిరితి - అధికమస్మదీయమణిదీధితివ్యాఖ్యాయాం బుద్ధికుశలైరనుసం ధేయం - స్వార్థానుమానమితి - స్వస్యార్థః ప్రయోజనం సాధ్యసంశయని వృత్తిరూపంయస్మాదితివ్యుత్పత్త్యా స్వీయసంశయనివృత్తిప్రయోజన కానుమానమిత్యర్థః - మూలేపక్షస్యేతి- పక్షసంబంధిజ్ఞానమశరసంబం ధిస్మారకమితిరీత్యాదర్శనస్య స్మృతిహేతుత్వాదిత్యర్థః - కథంవ్యాప్తి

గ్రహ ఇత్యత - వ్యభిచారజ్ఞానదశాయాం నకశ్చిదపి వ్యాప్తినిశ్చయమ
భ్యుపైతీతి భూయోదర్శనస్య వ్యాప్తినిశ్చయహేతుత్వం న సంభవతీతి
భావః - ఇదముపలక్షణం భూయోదర్శనమిత్యస్య భూయసాం దర్శనా
నాం సమాహార ఇతి భూయసాం సాధ్యహేతూనాం దర్శనమితి భూయస్స్వ
ధికరణేషు దర్శనమితి వార్థః నాద్యః ఏకత్రైవ సహచారదర్శనధార
యా వ్యాప్తినిశ్చయప్రసంగాత్ నద్వితీయతృతీయావేతద్రూపవానేత
త్రసాదిత్యాదౌ సాధ్యహేతోరధికరణేచ భూయస్త్వాభావేన వ్యాప్త్యని
శ్చయప్రసంగాదిత్యపి బోధ్యం - మణికారసిద్ధాంతమవలంబ్యాహ - వ్య
భిచారజ్ఞానవిరహేతి - వ్యాప్తిగ్రాహకత్వాదితి - వ్యాప్తిశ్చ హేతుస

వత్వాభ్యోహాలేఖ్యత్వాదాశతశస్సహచారదర్శనేపి ప్రచు
రశో వ్యభిచారోపలబ్ధేః భూయోదర్శనేన కథం వ్యాప్తిగ్ర
హ ఇతి చేన్న। వ్యభిచారజ్ఞానవిరహసహకృతసహచార
జ్ఞానస్య వ్యాప్తిగ్రాహకత్వాద్వ్యభిచారజ్ఞానం నిశ్చయ

మానాధికరణాత్యంతాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకసాధ్యతావ
చ్ఛేదకావచ్ఛిన్నసాధ్యాధికరణవృత్తితావిశిష్టహేతుతావచ్ఛేదకరూ
పైవసామానాధికరణ్యం తస్య తాసభాదిసాధారణ్యాత్। ధూమత్వా
దేస్స్వరూపతో వ్యాప్యతావచ్ఛేదకత్వం తాదృశధూమత్వత్వాదిరూపే
ణచ వ్యాప్తిత్వమిత్యవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకయోరైక్యేపి న క్షతిః - ఇత్థంచ సా
ధ్యతావచ్ఛేదకే తథావిధప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వాంశగ్రహే
సాధ్యతావచ్ఛేదకే తథావిధప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వరూపవ్య
భిచారగ్రహాభావాద్విపరీతగ్రహాభావవిధయా హేతుః సాధ్య
సమానాధికరణవృత్తిహేతుతావచ్ఛేదకాంశగ్రహే

తువిశేషణజ్ఞానవిధయా సామానాధికరణ్యజ్ఞానం హేతురితిరీత్యా వ్యభిచా
రజ్ఞానాభావసామానాధికరణ్యజ్ఞానయోర్వ్యాప్తిగ్రహహేతుత్వమితిధ్యే
యం - వస్తుతస్తు - హేతువ్యాపకసాధ్యసామానాధికరణ్యమేవ వ్యా
ప్తిః - నచ వ్యాప్తేః రాసభాదిసాధారణ్యే న ప్రమాత్మకరాసభలింగకపరా
మర్శాద్భ్రమాత్మకవహ్న్యనుమిత్యాపత్తిః ప్రమాత్మకపరామర్శస్య
భ్రమాత్మకవహ్న్యనుమిత్యజనకత్వనియమసత్వే నేష్టాపత్తేరయోగాదితి
వాచ్యం - యద్ధర్మావచ్ఛిన్నవ్యాపకత్వం వ్యాప్తిఘటకం తద్ధర్మధర్మి
తావచ్ఛేదకకవ్యాప్తిప్రకారకనిశ్చయస్యైవానుమితిహేతుత్వోపగమే
నాదోషాదతఏవ వ్యాప్తిశరీరేధర్మత్వాప్రవేశేనలాఘవమితిదిక్ - శంకా
చేతి - వ్యభిచారసంశయస్యాపి వ్యాప్తిగ్రహప్రతిబంధకత్వానుభవాత్త

చ్ఛంకాచ తద్విరహః క్వచిత్తర్కాత్ క్వచిత్స్వతస్సిద్ధ ఏ
వ । ధూమాగ్న్యోర్వ్యాప్తిగ్రహే కార్యకారణభావ
భంగప్రసంగలక్షణస్తర్కోవ్యభిచారశంకానివర్తకః । స

త్సాధారణవ్యభిచారజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నాభావో హేతురితిహృదయం - త
ద్విరహఃవ్యభిచారశంకావిరహః - క్వచిదితి - తర్కాభావేతరనిఖిలకార
ణసమవధానస్థలఇత్యర్థః - క్వచిత్స్వతస్సిద్ధఏవేతి - ఇతరకారణవిరహ
స్థలేతాదృశకారణవిరహప్రయుక్తఏవేత్యర్థః - తథాచతత్రతర్కాపేక్షా
నేతిభావః - ధూమాగ్న్యోరితి - ధూమాగ్న్యోర్వ్యాప్తిగ్రహే ఉత్ప
త్స్యమానేవ్యభిచారశంకానివర్తకః కార్యకారణభావభంగప్రసంగ
లక్షణస్తర్క ఇత్యన్వయః సచతర్కః ధూమో యది వహ్నివ్యభిచా
రీస్యాత్తర్హి వహ్నిజన్యోనస్యాదిత్యాకారకో బోధ్యః - నను మహానసి
య్యావహ్నిధూమయోస్సన్నికృష్టత్వేన సహచారగ్రహేప్యన్యేషాం వ

హ్ని ధూమానాం సన్నికర్షేణ సహచారప్రత్యక్షాసంభవేన నిఖిల
ధూమేషు వ్యాప్తిప్రత్యక్షం న సంభవతి తథాచ పర్వతీయధూమదర్శ
నేన వ్యాప్తిస్మరణాసంభవాత్పరామర్శానుపపత్తిరిత్యాశఙ్కాం
శఙ్కతే - నన్వితి - సకలవహ్నిధూమేషు లౌకికసన్నికర్షాభావేపి సామా
న్యప్రత్యాసత్త్యాత్మకాలౌకికసన్నికర్షసద్భావాద్వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న
సామానాధికరణ్యత్వేన నిఖిలవహ్నిధూమసహచారప్రత్యక్షసంభవా
న్నిఖిలధూమేషు వ్యాప్తిగ్రహస్సంభవతి - ఏవంచ పర్వతీయధూమేపి
వ్యాప్తిగ్రహీతత్వేన ధూమదర్శనేన వ్యాప్తిస్మరణసంభవాన్నప

ననకలవహ్నిధూమయోరసన్నికర్షాత్కథం వ్యాప్తిగ్ర
హ ఇతిచేన్న। వహ్నిత్వధూమత్వరూపసామాన్యప్రత్యా
సత్త్యా సకలవహ్నిధూమజ్ఞానసంభవాత్ । తస్మాదితి ।
లింగపరామర్శాదిత్యర్థః। పరార్థానుమానమాహ। యత్త్వి
తి। యచ్ఛబ్దస్య తత్పరార్థానుమానమితితచ్ఛబ్దేనాన్వయః।
పంచావయవవాక్యముదాహరతి। యథేతి। అవయవస్య

రామర్శానుపపత్తిరితి సమాధత్తే - వహ్నిత్వధూమత్వేతి - యద్యపి ప
రార్థానుమానశబ్దస్య పరస్య మధ్యస్థస్యార్థః ప్రయోజనం సాధ్యాను
మితిరూపం - యస్మాదితి వ్యుత్పత్త్యా పరసమవేతానుమితికరణం లింగప
రామర్శోర్థః - అత ఏవ స్వార్థానుమితి పరార్థానుమిత్యోర్లింగప
రామర్శ ఏవ కరణమిత్యగ్రే మూలం సాధు సంగచ్ఛతే తథాపి పరార్థా
నుమానప్రయోజకే పంచావయవవాక్యే పరార్థానుమానశబ్దో పచా
రికప్రయోగ ఇతి మనసికృత్వా మూలమవతారయతి - పరార్థానుమా
నమాహేతి - పంచావయవవాక్యమిత్యనేన పంచ అవయవాః యస్య తా

క్యస్యేతివ్యుత్పత్త్యా ప్రతిజ్ఞాద్యవయవపంచకసముదాయత్వం న్యాయ
లక్షణంబోధ్యం- అనేన ప్రతిపాదితాల్లింగాదితి మూలస్య ప్రతిజ్ఞాద్యవ
యవపంచకసముదాయప్రయోజ్యలింగపరామర్శాదిత్యర్థః - సాధ్య
వత్తయా పక్షవచనమితి - సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నసాధ్యప్రకారక
పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నపక్షవిశేష్యకబోధజనకవాక్యమిత్యర్థః -ఉదా
హరణాద్ధేతువిశిష్టేసాధ్యతావచ్ఛేదక విశిష్టవైశిష్ట్య జ్ఞానం నపక్షతావ
చ్ఛేదకవిశిష్టే - ఉపనయాచ్చ పక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టే హేతుతావచ్ఛే
దకవిశిష్ట వైశిష్ట్యజ్ఞానం నతుసాధ్యతావచ్ఛేదక విశిష్టజ్ఞానమితి తయో
ర్నిరాసః - వాక్య పదస్య న్యాయావయవవాక్యపరత్వాన్నాన్యయక

రూపమాహ, ప్రతిజ్ఞేతి। ఉదాహృతవాక్యేప్రతిజ్ఞాదివిభాగమా
హ। పర్వతోవహ్నిమానితి। సాధ్యవత్తయా పక్షవచనంప్ర
తిజ్ఞా।పంచమ్యంతంలింగప్రతిపాదకం హేతుః। వ్యాప్తిప్రతి
పాదక ముదాహరణమ్। వ్యాప్తివిశిష్టలింగ ప్రతిపాదకంప

హిభూతవాక్య వ్యుదాసః - ఏవమగ్రేపి - అయన్న దండాద్దండసంయో
గాజన్య ద్రవ్యత్వాదిత్యాదౌ ప్రతిజ్ఞాయాం పంచమ్యంతత్వస్య సత్త్వాదతి
వ్యాప్తేర్వారణాయలింగ ప్రతిపాదకమితి- హేతు ప్రతిపాదకమిత్యర్థః
వ్యాప్తి ప్రతిపాదకమితి - ప్రకృతహేతుమతి ప్రకృతహేతువ్యాపకసా
ధ్య బోధకవాక్యమిత్యర్థః - కథముదాహరణస్య వ్యాపకత్వ బోధకత్వే
తిచేదిద్ధంసాధ్యపదస్య హేతువ్యాపకత్వే విశిష్టేసాధ్యే నిరూఢలక్షణయా

నచద్విరుక్తయత్పదస్య వైయర్థ్యమితి శంక్యంతాదృశ తాత్పర్య గ్రాహ
కతయా సార్థక్యాత్, అథవా ప్రథమ యత్పదార్థే మహానసేద్వితీ
య యత్పదార్థే మహానసాన్యస్మిన్ ప్రకృతహేతుమత్త్వస్య తత్పదా

ర్థేఽతస్మిన్నాసాధ్య స్యచశాబ్దబోధే జాతే ఉత్తరకాలే వ్యాపకతా బోధో మానసః తథాచ వ్యాప్తి ప్రతిపత్తిపరత్వ ముదాహరణ వాక్యస్యేత్యుప మితినకశ్చి ద్దోష ఇతిదిక్ - వ్యాప్తిపశిష్టలింగ ప్రతిపాదకమితి - పక్షతావ చ్ఛేదకవిశిష్టవిశేష్యక ప్రకృతసాధ్య వ్యాప్య హేతు ప్రకారకబోధ జనక వాక్య మిత్యర్థః - పక్షధర్మతాజ్ఞానార్థ ముపనయ ఇతిపాఠేతు ప్రయు జ్యత ఇతి శేషపూరణేన ప్రదర్శితార్థ ఏవయథాకథంచిత్సంగమనియః హేతుసాధ్య వత్త్వయాపక్ష వచనమితి - హేతుజ్ఞాన జ్ఞాప్యత్వ విశిష్టసాధ్య వద్విషయకబోధజనక వాక్య మిత్యర్థః - ఉత్తరకాల మబాధితాసత్ప్ర

చనముపనయః । హేతు సాధ్య వత్త్వయాపక్ష ప్రతిపాదకం వచనంనిగమనం । అబాధితత్వాదికం నిగమన ప్రయోజనం అనుమితి కరణ మాహ । స్వార్థేతి । నసువ్యాప్తిస్మృతిపక్ష ధర్మతాజ్ఞానాభ్యామేవానుమితి సంభవే విశిష్టపరామర్శః కిమర్థమంగీ కర్తవ్య ఇతిచేన్న । వహ్ని వ్యాప్య వానయ

మితిపక్షితత్వ విషయకబోధో మానసో ద్రష్టవ్యః - ననువిశిష్ట వైశిష్ట్య వగా హిపరామర్శ స్యానుమితిం ప్రతి హేతుత్వే తత్రాననృథాసిద్ధత్వ నియత పూర్వవృత్తిత్వ యోర్ద్వయోః కల్ప నియ్య తయాగౌరవం వహ్ని వ్యా ప్యో ధూమః ధూమవాన్పర్వత ఇతిజ్ఞానద్వయస్య తవమతే విశిష్ట పరామ ర్శం ప్రతికారణత్వే నక్లప్తస్యకారణత్వేత్వ నన్యథాసిద్ధత్వ మాత్రస్య క ల్పనియ్య తయాలాఘవ మితి ప్రాభాకరశ్శంకతే - నస్వీతి - వహ్ని వ్యా ప్య వానయమితి- అత్రత్వ దభిమత కారణస్య సత్వేనవ్య భిచారాన్న జ్ఞా నద్వయస్య కారణత్వం సంభవతీతి భావః - కథంచిదపివ్యాప్య తావచ్ఛే దకధూమత్వా దిరూప సంపరామర్శేన సంభవతీతిసోఽపరణాయ శాబ్దేతి

లాఘవేనేతి - కల్పనాలాఘవేనేత్యర్థః - తథాహి జ్ఞానద్వయేనాన్యథా సిద్ధత్వనియతపూర్వవృత్తిత్వయోః కల్పనాపేక్షయా విశిష్టపరామర్శే తత్కల్పనస్యైవ లఘీయస్త్వమితి - వస్తుతస్తు - తద్ధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యకవ్యాప్తిప్రకారకనిశ్చయవిశిష్టతద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రకారకత్వ తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యకనిశ్చయత్వస్యైవ కారణతావచ్ఛేదకత్వం జ్ఞానద్వయసాధారణ్యే న తన్మతే మంతవ్యం నైయాయికమతే తు వ్యాప్తివిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహినిశ్చయత్వం కారణతావచ్ఛేదకమితి కారణతావచ్ఛేదకలాఘవమవధేయం - వినిగమనావిరహేణ జ్ఞాయమానలిం

మితి శాబ్దపరామర్శస్థలే పరామర్శస్యావశ్యకతయా లాఘవేన సర్వత్ర పరామర్శస్యైవ కారణత్వాత్ । లింగం న కరణమతీతాదౌ వ్యభిచారాత్ । వ్యాపారవత్కారణం కరణమితి మతే పరామర్శద్వారా వ్యాప్తిజ్ఞానం కరణం । తజ్జన్యత్వే సతి తజ్జన్యజనకో వ్యాపారః । అనుమానముపసంహరతి । తస్మాదితి । లింగం విభజతే । లింగమితి । అన్వయవ్య

గత్వే నాపి కారణత్వం వదతామాచార్యాణాం మతం నిరస్యతి - లింగం న కరణమితి - వ్యభిచారాదితి - తత్రాప్యనుమితేరనుభవసిద్ధత్వే న తదవ్యవహితపూర్వం భూతభవిష్యద్ధూమాదేరసత్త్వాదితి భావః - మత ఇతి - ఫలాయోగవ్యవచ్ఛిన్నం కారణం కరణమితి మతే పరామర్శ ఏవ కరణమితి ధ్యేయం - కరణేతివ్యాప్తివారణాయ తజ్జన్యత్వే సతీతి - యద్యప్యనుమాననిరూపణస్యైవ ప్రతిజ్ఞాతత్వే న తద్విభాగ ఏవోచితస్తథాపి లింగస్య త్రైవిధ్యే ప్రదర్శితే తద్జ్ఞానస్య త్రైవిధ్యం ఫలతీతి మనసికృత్యాహ - లింగం విభజత ఇతి - అన్వయేనవ్యతిరేకేణ వ్యాప్తిమదితి మూలస్యాన్వయ సహ

చారగ్రహ గ్రాహ్యవ్యాప్తిమత్త్వే సతి వ్యతిరేకసహచారగ్రహ గ్రాహ్యవ్యాప్తిమదిత్యర్థం పునసి కృత్వా తాదృశవ్యాప్తిద్వయం ప్రకాశయతి - హేతుసాధ్యయోరితి - అన్వయమాత్రవ్యాప్తికత్వరూపకేవలాన్వయిలక్షణే మాత్రపదేన వ్యతిరేకవ్యాప్తేర్వ్యవచ్ఛేద్యతయా సిద్ధ్యసిద్ధిభ్యాం వ్యాహతత్వమిత్యాలోచ్య ప్రకారాంతరేణ పరిష్కరోతి - కేవలాన్వయిసాధ్యకమితి - కేవలాన్వయిసాధ్యకవ్యతిరేకిహేతోస్సంగ్రహాయ సాధ్యే కేవలాన్వయిత్వం నివేశితం - తదేవ నిర్వక్తి - అత్యం

తిరేకిణం లక్షయతి। అన్వయేనేతి। హేతుసాధ్యయోః వ్యాప్తిరన్వయవ్యాప్తిస్తదభావయోర్వ్యాప్తిర్వ్యతిరేకవ్యాప్తిః। కేవలాన్వయినో లక్షణమాహాన్వయేనేతి। కేవలాన్వయిసాధ్యకం లింగం కేవలాన్వయి। అత్యంతాభావాప్రతియోగిత్వం కేవలాన్వయిత్వం। ఈశ్వరప్రమావిషయత్వం సర్వపదాభిధేయత్వం చ సర్వత్రాస్తీతి। వ్యతిరేకో భావః। కేవలవ్యతిరేకిణో లక్షణమాహ। వ్యతిరేకేతి। తదుదాహరతి। యథేతి। నన్వితరభేదః ప్రసిద్ధో వా న వా ఆద్యే యత్ర

తత్రాభావేతి - నిరవచ్ఛిన్నవృత్తిమదత్యంతాభావేత్యర్థః - తేన గగనాభావసంయోగాభావాదిసాధ్యకహేతోస్సంగ్రహః ఘటపదాభిధేయత్వస్య పటాదావసత్త్వే న సర్వత్రసత్త్వాసంభవాదాహ - సత్త్వపదాభిధేయత్వమితి - మూలే వ్యతిరేకమాత్రవ్యాప్తికమితి నిశ్చితవ్యతిరేకమాత్రవ్యాప్తికమిత్యర్థః - తేన పృథివీతరేభ్యో భిద్యతే గంధవత్త్వాదిత్యాదావన్వయవ్యాప్తేస్సత్త్వేఽపి న లక్షణాసంగతిః - ఇతరభేదః పృథివీతరత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదః - అన్వయిత్వమితి,

అన్వయసహచారగ్రహగ్రాహ్యవ్యాప్తిమత్త్వం స్యాదిత్యర్థః - తథా చ
ప్రసిద్ధానుమానమివ ఏతదప్యన్వయవ్యతిరేక్యేవ స్యాదితి భావః - అసా
ధారణ్యమితి - సపక్షవ్యావృత్తత్వరూపాసాధారణ్యాక్రాంతత్వాదితి భావః -
అప్రసిద్ధసాధ్యకేపి సాధ్యవిశేషణకానుమితిరేవేత్యభిప్రాయేణాహ -
సాధ్యేత్యాది - వ్యతిరేకవ్యాప్తీతి - సాధ్యాభావవ్యాపకాభావప్రతి
యోగిత్వరూపేత్యర్థః - పృథివీతరసామాన్యభేదో న సాధ్యతే
అపి తు జలాదిభేదకూటం సాధ్యతే తథా చ నోక్తదోషావస

ప్రసిద్ధస్తత్ర హేతుసత్త్వేన్వయిత్వం అసత్త్వే అసాధారణ్యం।
ద్వితీయే సాధ్యజ్ఞానాభావాత్కథం తద్విశిష్టానుమితిర్విశే
షణజ్ఞానాభావే విశిష్టజ్ఞానానుదయాత్ప్రతియోగిజ్ఞానా
భావాద్వ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞానమపి న స్యాదితి చేన్న। జ
లాదిత్రయోదశాన్యోన్యాభావానాం త్రయోదశసు ప్రత్యే
కం ప్రసిద్ధానాం మేళనం పృథివ్యాం సాధ్యతే। త్రయోదశ
త్వావచ్ఛిన్నభేదాత్మకసాధ్యస్యైకాధికరణవృత్తిత్వాభా
వాన్నాన్వయిత్వాసాధారణ్యే। ప్రత్యేకాధికరణప్రసి

రః ఇత్యాహ - జలాదీతి - జలాదీనాం యే త్రయోదశాన్యోన్యా
భావాస్తేషాం కూటం సాధ్యత ఇత్యర్థః - సముచ్చాయస్య ప్రసి
ద్ధ్యసంభవాదాహ - ప్రత్యేకమితి - త్రయోదశత్వావచ్ఛిన్నేతి - అను
మితేః పూర్వం నిశ్చితసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవతో ధర్మిణ ఏవాప్రసి
ద్ధ్యా న తత్ర హేతోస్సత్త్వాసత్త్వనిబంధనే అన్వయిత్వాసాధారణ్యే ఇతి
సముదితార్థః - ప్రత్యేకం ప్రసిద్ధావపేక్షాబుద్ధివిశేషవిషయత్వరూపసము
చ్చాయత్వవిశిష్టజ్ఞానం సంభవతి తథా చ విశేషణతావచ్ఛేదకప్రకారకని-

యస్యసత్త్వాభావాత్సాధ్య తావచ్ఛేదకవిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహ్యనుమితిర్వ్యతి
రేకవ్యాప్తిజ్ఞానంచ సంభవతీత్యాహ- ప్రత్యేకాధికరణేత్యాదినా
యద్యపిజలాదిచతుర్దశాన్యోన్యాభావానాంచతుర్దశసు ప్రత్యేకమి
తరేత్యావృత్తముచితంతథాప్య ర్థాపత్తేః ప్రమాణాంతరత్వ మంగీకుర్వం
తంప్రాభాకరమతం ప్రత్యంవ్యతిరేకవ్యాప్తేరనుమిత్యంగత్వ స్యప్రదర్శ
నియ్యతయాతన్మతసాధారణ్యేనవ్యతిరేకవ్యాప్తిందర్శ యితుంజలాది
త్రయోదశేత్యాదికథనం - నచతన్మతేచతుర్దశాన్యోన్యాభావాఃప్ర
సిద్ధాఃఅభావస్యాధికరణాత్మకస్యతేనాంగీకారాదితిధ్యేయం - కేచిత్తుజల

ధ్యాసాధ్య విశిష్టానుమితివ్యతిరేకవ్యాప్తినిరూపణంచేతి ।
పక్షలక్షణమాహ । సందిగ్ధేతి । నను శ్రవణానంతరభావిమ
ననస్థలేఅవ్యాప్తిః తత్ర వేదవాక్యైరాత్మనోనిశ్చితత్వే న
సందేహాభావాత్కించ ప్రత్యక్షేపివహ్నౌ యత్రేచ్ఛ
యానుమితి స్తత్రావ్యాప్తిరితి చేన్న । ఉక్తపక్షతాశ్రయ
త్వస్య పక్షలక్షణత్వాత్ । సపక్షలక్షణమాహ । నిశ్చితేతి ।

మేవాదిర్యేషాం త్రయోదశానామితివిగ్రహేణజలాదిప్రతియోగికానాం
చతుర్దశానామిత్యర్థః-త్రయోదశస్వితి-జలాదీత్యాదిః-ఉక్తవిగ్రహేణచ
తుర్దశస్విత్యర్థఃఅగ్రేప్యేవంబోధ్య మిత్యాహుః - మూలే సందిగ్ధసాధ్య
వానితి-విశేష్యతాసంబంధేనసాధ్య ప్రకారకసంశయవిశిష్టఇత్యర్థః - సప
క్షలక్షణాదికమప్యేవం పరిష్కర్తవ్యం - పక్షలక్షణస్యావ్యాప్తిమాశం
కతేటీకాయాం-నన్వితి - సంశయవిఘటకశాబ్దబుద్ధిస్థలేవ్యాప్తిముక్త్వాప్ర
త్యక్షస్థలేతామాహ - కించేతి - ఉక్తేతిసిషాధయిషావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభా
వరూపపక్షతాశ్రయత్వస్య పక్షలక్షణత్వాదిత్యర్థః - సద్ధేతుం నిరూప్య

వ్యాప్త్యాదివిశిష్టహేతుం నిరూప్యేత్యర్థః - సద్ధేతునిరూపణే అసద్ధేతుస్మరణాత్ప్రసంగసంగత్యా తన్నిరూపణమితి భావః - మూలే హేత్వాభాసా ఇతి - హేతువదాభాసంత ఇతి హేత్వాభాసాః దుష్టహేతవో నిరూప్యంత ఇత్యర్థః - వనుసామాన్యధర్మప్రకారకజ్ఞానమంతరా విశేషజిజ్ఞాసానుదయేన సవ్యభిచారేత్యాదినా విభాగోనుచిత ఇత్యాశంకాంపరిజిహీర్షుర్దోషలక్షణే ఽభిహితే దోషవత్త్వరూపదుష్టలక్షణస్యాతిస్ఫుటత్వాల్లాభో భవతీత్యాశయేన దోషసామాన్యలక్షణమాహ - అనుమితీతి - హేత్వాభాసత్వమితి - హేతోరాభాసాః హేత్వాభాసాః హేతునిష్ఠదోషాః తేషాం భావస్తత్త్వమిత్యర్థః - హ్రదో వహ్నిమానిత్యాద్యనుమితిం ప్రతి వహ్న్యభావవాన్హ్రద ఇత్యాది బాధనిశ్చయః ప్రతిబంధకః ప్రమాత్మకతాదృశని

విభక్తలక్షణమాహ । నిశ్చితేతి। ఏవం సద్ధేతుం నిరూప్యాసద్ధేతుం నిరూపయితుం విభజతే । సవ్యభిచారేతి । అనుమితిప్రతిబంధకయథార్థజ్ఞానవిషయత్వం హేత్వాభాసత్వం సవ్యభి

శ్చయవిషయత్వం వహ్న్యభావవద్ధ్రదాదావక్షతమితి లక్షణసమన్వయః - అత్రానుమితిపదమజహల్లక్షణయానుమితితత్కారణాన్యతరపరం తేన వ్యభిచారాదిజ్ఞానస్య పరామర్శప్రతిబంధకత్వేనైవ నిర్వాహాదనుమిత్యప్రతిబంధకత్వేఽపి వ్యభిచారాదిషు నావ్యాప్తిః - పర్వతో నిర్వహ్నిరితి బాధభ్రమస్య పర్వతో వహ్నిమానిత్యనుమితిప్రతిబంధకత్వాత్తద్విషయే వహ్న్యభావాదావతివ్యాప్తిరతో యథార్థేతి - భ్రమభిన్నేత్యర్థః - అథైవమపి వహ్న్యభావవద్ధ్రదాత్మకబాధైకదేశే వహ్న్యభావాదావతివ్యాప్తిః - వహ్న్యభావవాన్ హ్రద ఇత్యాకారకయథార్థజ్ఞానవిషయత్వస్య తత్ర సత్త్వాదితి చేన్న యద్రూపావచ్ఛిన్నవిషయకజ్ఞానసామాన్యమనుమితిప్ర

తిబంధకంతద్రూపావచ్ఛిన్నత్వం దోషత్వమిత్యర్థపర్యవసానేనాదోషాత్
వహ్న్యభావత్వావచ్ఛిన్నవిషయకస్య వహ్న్యభావవాన్హ్రద ఇతి
జ్ఞానస్యానుమితిప్రతిబంధకత్వేపితాదృశజ్ఞానసామాన్యాంతర్గతస్యవహ్న్య
భావవానిత్యాకారకజ్ఞానస్యాప్రతిబంధకత్వేనవహ్న్యభావత్వాదేఃయ
ద్రూపపదనోపాదానాసంభవాత్ - నచతర్హియథార్థపదంవ్యర్థంవ
ర్వతోనిర్వహ్నిరితిభ్రమవిషయేపివహ్న్యభావాదావతివ్యాప్తేరుక్త
రీత్యైవవారణాదితివాచ్యంజ్ఞానపదస్యజ్ఞానవిశేషతాత్పర్యగ్రాహకత
యాయథార్థపదసార్థక్యాత్. ఏవంచయద్రూపావచ్ఛిన్నవిషయకా
నాహార్యాప్రామాణ్యజ్ఞానానాస్కందితనిశ్చయసామాన్యంప్రకృతానుమి
తిప్రతిబంధకంతద్రూపావచ్ఛిన్నత్వందోషత్వమిత్యర్థఃపర్యవసితఃతేనవ
హ్న్యభావవద్ధ్రదవిషయకస్యాహార్యస్యాప్రామాణ్యజ్ఞానవిశిష్టస్య
సంశయస్యచానుమిత్యప్రతిబంధకత్వేపినాసంభవ ఇత్యాలంపల్లవితేన-
పరేతు ఇదందుష్టానామేవలక్షణంపరంతుజ్ఞాయమానవ్యభిచారాదేః ప్రతి
బంధకత్వమభ్యుపేత్యతదర్థమిత్థమనుమితిప్రతిబంధకాఃయేవ్యభిచారాద
యఃఏకజ్ఞానవిషయప్రకృతహేతుతావచ్ఛేదకవత్వసంబంధేనతత్ప్ర
కారకయథార్థజ్ఞానవిశేష్యత్వం - ధూమవాన్వహ్నిరిత్యాదౌధూమా
భావవద్వృత్తిత్వవిశిష్టవహ్నిర్వ్యభిచారః ఉక్తసంబంధేనతద్వాన్వహ్ని
రిత్యాకారకయథార్థజ్ఞానవిశేష్యత్వమస్తీతిలక్షణసమన్వయః - అను
మితిపదస్యప్రకృతానుమితిపరతయాసద్ధేతావనుమితిప్రతిబంధకీభూత
వ్యభిచారాదీనామప్రసిద్ధత్వాన్నాతివ్యాప్తిర్యథార్థపదానుపాదానేద
ర్శితసంబంధేనవ్యభిచారప్రకారకభ్రమవిశేష్యత్వస్యసద్ధేతావపిసత్వే
నాతివ్యాప్తిస్స్యాదితితన్నివేశ ఇత్యాహుః - స త్రివిధ ఇతీతి-సామాన్య

లక్షణంతుసాధారణాద్యన్యతమత్వంస్ఫుటం - మూలేతత్రేతి - సాధారణా
దిమధ్య ఇత్యర్థః - సాధ్యాభావవద్వృత్తిరితి - సాధ్యతావచ్ఛేదకధర్మ
సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావవన్నిరూపితహేతుతావచ్ఛేదక
సంబంధావచ్ఛిన్నాధేయతావానిత్యర్థః - తేన వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యా
దౌ హేతుమతిపర్వతాదౌతత్తత్సాధ్యాభావస్య సంబంధాంతరావచ్ఛిన్న
సాధ్యసామాన్యాభావస్య చ సత్వేపిచనాతివ్యాప్తిః - తత్రచసాధ్యాభా
వవత్త్వాయాంసంబంధవిశేషావచ్ఛిన్నత్వానివేశేవహ్నిమాన్ధూమాదిత్యా
దౌవహ్న్యాద్యభావస్య కాలికసంబంధేనపర్వతాదావృత్తేరతివ్యాప్తిః -
దైశికవిశేషణతావిశేషావచ్ఛిన్నత్వనివేశేఘటత్వాదేర్విశేషణతావిశే
షేణాధికరణాప్రసిద్ధ్యావ్యాప్తిరతస్సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేనసాధ్య

చారంవిభజతే।సత్రివిధఇతి।సాధారణంలక్షయతి। తత్రేతి।ఉదా
హరతి।యథేతి।అసాధారణంలక్షయతి।సర్వేతి।అనుపసంహారి.

వత్త్వాగ్రహం ప్రతియేనసంబంధేనసాధ్యాభావవత్త్వనిశ్చయః ప్రతిబంధక
స్తేనసంబంధేనసాధ్యాభావవత్త్వంవివక్షణీయంవహ్న్యాదౌసాధ్యేతాదృ
శసంబంధోదైశికవిశేషణతా - ఘటత్వాభావాదౌచ సాధ్యే సమవాయ
స్తథేతినదోషః - కపిసంయోగ్యేతద్వృక్షత్వాదిత్యాదౌతాదృశ సంబం
ధోనిరవచ్ఛిన్నదైశికవిశేషణతేత్యాదిక్ - నచవిరుద్ధేతివ్యాప్తిరితిభ్రమిత
వ్యం - ఉపధేయసంకరేప్యుపాధేరసంకర ఇతిన్యాయాత్తస్య విరుద్ధసా
ధారణ్యేపిక్షతివిరహాత్ - సర్వసపక్షవ్యావృత్త ఇతి - సపక్షవృత్తిత్వ
సామాన్యాభావవానిత్యర్థః - సర్వ పదం సపక్ష వృత్తిత్వ సామాన్యా
భావనివేశస్ఫోరకంసపక్షపదంనిశ్చితసాధ్యవదర్థకంశబ్దే అనిత్యత్వసా
ధకశబ్దత్వాదిసద్ధేతావపివత్తేః సాధ్యసందేహదశాయామసాధారణ్యస్యే

ష్టత్వా దితిసంప్రదాయవిదః - నవీనాస్తుసద్ధేతావపిపక్షే సాధ్య సందేహద
శాయామసాధారణ్యస్య ప్రకృతపరామర్శ కాలికవిరుద్ధపరామర్శ దశా
యాం సత్ప్రతిపక్షస్యచస్వీకారే బాధభ్రమదశాయాం బాధస్యాప్యంగీకా
రాపత్తేః - నహివైషమ్యే యుక్తింపశ్యామః ఏవంచాత్రసపక్షపదం కేవల
సాధ్య వత్పరం శబ్దోనిత్యశ్శబ్దత్వా దితిసాధ్య వదవృత్తిహేతోః కేవలత్వతే
తేనదోష ఇతి ప్రాహుః - అన్వయేతి - అన్వయవ్యతిరేకదృష్టాంతరహిత
త్వంచకించిద్విశేష్యకనిశ్చయావిషయసాధ్యకత్వే సతికించిద్విశేష్యకని
శ్చయావిషయసాధ్యాభావకత్వం-నవీనమతేత్వత్యంభావాప్రతియోగిత్వ
విశిష్టసాధ్యాదికత్వమేవానుపసంహారిత్వం తద్జ్ఞానస్యవ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞా
నప్రతిబంధకతా - సాధ్యాభావ వ్యాప్త ఇతి - సాధ్యాభావవ్యాప్తిస్సా

నోలక్షణమాహ। అన్వయేతి। విరుద్ధంలక్షయతి।సాధ్యేతి।
సత్ప్రతిపక్షంలక్షయతి।యస్యేతి। అసిద్ధంవిభజతె। ఆసిద్ధఇ

ధ్యవదవృత్తిత్వమసాధారణ్యస్యతునిశ్చితసాధ్యవదవృత్తిత్వరూపతయా
నాభేదఃనవీనమతేతుసాధ్యాభావస్యవ్యతిరేకవ్యాప్తిస్సాధ్యవ్యాపకాభా
వప్రతియోగిత్వరూపేతినాసాధారణ్యాభేదః ఏతాదృశవిశిష్టహేతుమత్తా
జ్ఞానంసాక్షాదనుమితిప్రతిబంధకమితిధ్యేయం - యస్య సాధ్యాభావేత్యా
ది - యత్సంబంధిసాధ్యంతదభావవ్యాప్యహేత్వంతరస్యజ్ఞానంపక్షే ఉ
ప్తిసస్సత్ప్రతిపక్ష ఇత్యర్థఃప్రకృతసాధ్యవ్యాప్యత్వే నజ్ఞాయమానోయః ప్ర
కృతహేతుస్తతోన్యస్మిన్నేతాసాధ్యాభావవ్యాప్యత్వజ్ఞానదశాయామే
వతస్యసత్ప్రతిపక్షతేతి సూచనాయహేత్వంతరేతి ప్రాంచః - నవీనాఃపున
శ్చైవంవర్ణయంతియత్సంబంధిసాధ్యాభావవ్యాప్యహేత్వంతరస్యపక్షేస
త్త్వంతథావిధ ఇత్యర్థ ఇతి-ఆశ్రయాసిద్ధోయథేతి। ఆశ్రయాసి

ద్ధిశ్చ పక్షే పక్షతావచ్ఛేదకవిరహః పక్షతావచ్ఛేదకవిరహ
వాన్పక్షో వా - సచనాస్త్యేవేతి - అరవిందస్య ప్రసిద్ధత్వాత్తద్విశేషణీహి
తస్యాయోనారవిందేగగనీయత్వం నాస్తీతిపర్యవసితోర్థః - స్వరూపాసి
ద్ధిశ్చ పక్షే హేత్వభావః హేత్వభావవాన్పక్షో వా - నను సోపాధికస్యాతి
రిక్తస్య సద్భావాత్కథం పంచ హేత్వాభాసా ఇత్యత ఆహ - సోపాధిక ఇతి -
వ్యాప్యత్వాసిద్ధిర్వ్యాప్త్యభావస్తస్యాస్సోపాధికహేతౌ నియమేనస
త్త్వాత్సోపాధికో వ్యాప్యత్వాసిద్ధ ఏవ న త్వతిరిక్తో హేత్వాభాస ఇతి భావః -
ఉపాధేర్దోషత్వం న సంభవతీతి దీపికాయాం వ్యక్తీభవిష్యతి గ్రం- అత్రైవ
మువధేయం సాధ్యే సాధ్యతావచ్ఛేదకాభావస్సాధ్యాప్రసిద్ధిః హేతౌ హేతుతావ
చ్ఛేదకాభావస్సాధనాప్రసిద్ధిర్యథా కాంచనమయవహ్నిమాన్ కాంచనమయ

తి । ఆశ్రయాసిద్ధముదాహరతి । ×× నేతి । స్వరూపాసిద్ధముదా
హరతి । యథేతి । వ్యాప్యత్వాసిద్ధస్య లక్షణమాహ । సోపా
ధిక ఇతి । ఉపాధిలక్షణమాహ । సాధ్యేతి । ఉపాధిశ్చతుర్విధః

ధూమాదిత్యాదౌ తద్గ్రహదశాయాం హేతుతావచ్ఛేదకవిశిష్ట
సాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టవ్యాప్తిగ్రహప్రతిబంధః ఫలం తయోర్వ్యాప్యత్వా
సిద్ధావంతర్భావాన్న హేత్వాభాసాధిక్యమితి - సాధ్యవ్యాపకత్వ ఇతి -
సాధ్యవ్యాపకత్వసాధనావ్యాపకత్వే ఏకరూపేణైకసంబంధేనచ గ్రా
హ్యే తేన వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ తద్వహ్ని వహ్నిత్వేన సాధ్య
వ్యాపకత్వస్య తత్తద్వహ్నిత్వేన సాధనావ్యాపకత్వస్య చ సత్త్వేపి నా
తివ్యాప్తిః నవా సంయోగేన సాధ్యవ్యాపకస్య వహ్నేస్సమవాయేన
సాధనావ్యాపకత్వేపి తత్రాతివ్యాప్తిః - మూలోక్తోపాధిలక్షణే వ్యాప్తిం
వారయితుం లక్ష్యలక్షణభేదం ప్రదర్శయతి - ఉపాధిశ్చతుర్విధ ఇతి - య

ద్ధర్మావిశిష్టసాధ్య వ్యాపకత్వం తద్ధర్మావిశిష్టసాధనావ్యాపకత్వం లక్ష
ణేనివేశనీయమన్యథాపర్వ తత్వాత్మకపక్షధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యా
పకస్య కస్య చిద్ధూమత్వావచ్ఛిన్నావ్యాపకత్వాదతివ్యాప్తిస్స్యాదితి
ధ్యేయం - ఉదాసీనేతి - పక్షధర్మసాధనాభ్యాంభిన్నేత్యర్థః - బహి
ర్ద్రవ్యత్వమాత్మాన్య ద్రవ్యత్వం-ఇదంకేవల ప్రత్యక్షత్వస్యైవసాధ్యత్వా
నుసారేణ - ప్రాగభావో వినాశీజన్యత్వాదితి - అత్రజన్యత్వం పక్షధర్మో

కేవలసాధ్య వ్యాపకః పక్షధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్య వ్యాపక
స్సాధనావచ్ఛిన్నసాధ్య వ్యాపకః ఉదాసీనధర్మావచ్ఛి
న్నసాధ్య వ్యాపకశ్చేతి। ఆద్యఃఆర్ద్రేంధనసంయోగః।
ద్వితీయో యథా వాయుః ప్రత్యక్షః ప్రత్యక్షస్పర్శాశ్ర
యత్వాదిత్యత్రబహిర్ద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్నప్రత్యక్షత్వ
వ్యాపకముద్భూతరూపవత్వం। తృతీయో యథా ప్రాగ
భావోవినాశీజన్యత్వాదిత్యత్రజన్యత్వావచ్ఛిన్నానిత్యత్వ
వ్యాపకంభావత్వం। చతుర్థో యథా ప్రాగభావోవినాశీ
ప్రమేయత్వాదిత్యత్రజన్యత్వావచ్ఛిన్నానిత్యత్వవ్యాపకం
భావత్వం। బాధితస్యలక్షణమాహ।యస్యేతి। అత్రబాధ
స్యగ్రాహ్యాభావనిశ్చయత్వే నసత్ప్రతిపక్షస్య విరోధిజ్ఞా

నభవతీతి సాధనావచ్ఛిన్నసాధ్య వ్యాపకత్వ ఘటిత లక్షణం - అనిత్యత్వ
వ్యాపకమితి-వినాశిత్వవ్యాపకమిత్యర్థః - జన్యత్వస్యోదాసీనత్వం సం
పాదయితుంప్రమేయత్వాదితి - బాధస్య సాధ్యాభావవత్తానిశ్చయస్య
గ్రాహ్యాభావనిశ్చయత్వేనేతి - అనుమితి బంధకత్వ మిత్యనేనాన్వయి - వి
రోధిజ్ఞానసామగ్రీత్వేనేతి - ఇదం ప్రాచీన మతే - వస్తుగస్తు - విరోధిశరా

మకినస్యసాధ్యాభావవ్యాప్యవత్తానిశ్చయత్వేనైవ ప్రతిబంధకత్వం లాఘ
వాదితి ధ్యేయం-ఇతరేషాంవ్యభిచారాదిగ్రహాణాం-తత్రాపివ్యభిచారాదిగ్రహే
ష్వపి-సాధారణస్యేతి-భావ ప్రధానతయా సాధారణ్యస్యేత్యర్థః-అ
వ్యభిచారాభావతయా-తద్గ్రహస్యేతి శేషః వ్యాప్తిజ్ఞాన ప్రతిబంధక
త్వమిత్యనేనాన్వయః-ఏవమగ్రేపి-హేతౌ సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వ
స్యైవసాధ్యతావచ్ఛేదకహేతు సమానాధికరణాత్యంతాభావ ప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకత్వస్యాపివ్యభిచారతయా తద్గ్రహస్య హేతుసమా
నాధికరణాత్యంతాభావ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాభావ రూపోయో అ

నసామగ్రీత్వే నసాక్షాదనుమితి ప్రతిబంధకత్వం ఇతరేషాం
తుపరామర్శప్రతిబంధకత్వం। తత్రాపిసాధారణస్యావ్య
భిచారాభావరూపతయా విరుద్ధస్య సామానాధికరణ్యాభా
వతయావ్యాప్త్యా సిద్ధస్యవిశిష్టవ్యాప్త్యభావతయాఅ
సాధారణానుపసంహారిణోర్వ్యాప్తిసంశయాధాయక
త్వేనవ్యాప్తిజ్ఞాన ప్రతిబంధకత్వం ఆశ్రయాసిద్ధిస్వరూపా

వ్యభిచారస్తద్గ్రహ ప్రతిబంధకతేతి భావః-హేతౌ సాధ్యాభావవద్వృ
త్తిత్వప్రకారకగ్రహస్యవ్యాప్తిగ్రహ ప్రతిబంధకత్వంతుమణిమంత్రాది
న్యాయేన-విశిష్టవ్యాప్త్యభావతయా హేతువ్యాపకతావచ్ఛేదకసాధ్య
తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న సామానాధికరణ్యాభావరూపతయా-వ్యాప్తిసం
శయాధాయకత్వేనేతి-హేతావసాధారణ్యాదిజ్ఞానదశాయాం హేతుసా
ధ్యయోస్సామానాధికరణ్యనిశ్చయాసంభవేన పక్షాంతర్భావేనచ సా
ధ్యసంశయసత్వేనవ్యాప్తిసంశయసంభవాన్న వ్యాప్తినిర్ణయఇతి ప్రా
చీనమతమభిప్రేత్యేదం-పక్షధర్మతాజ్ఞాన ప్రతిబంధకత్వమితి-పక్షే

Funding: IKS/Tattva Heritage. Digitization: Sarayu Trust/eGangotri

పక్షతావచ్ఛేదకవిరహస్య హేతువిరహస్య చ నిశ్చయదశాయాం హే-
తౌ పక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టపక్షవృత్తిత్వగ్రహాసంభవాదితి భావః - ననుపం
చత్వోక్తిరసంగతా హేతావుపాధిగ్రహదశాయామపి వ్యాప్తినిశ్చ
యాసంభవేనోపాధిజ్ఞానస్య వ్యాప్తినిశ్చయప్రతిబంధకతాయా అవ
శ్యం వక్తవ్యతయోపాధేరపి హేత్వాభాసలక్షణాక్రాంతత్వాదత ఆహ-
ఉపాధిస్త్వితి - వ్యభిచారజ్ఞానద్వారేతి - తథా చ హేత్వాభాసలక్షణే
సాక్షాదనుమితితత్కరణాన్యతరప్రతిబంధకత్వస్యైవ నివేశనీయత
యా పరముఖనిరీక్షకస్యోపాధేర్న హేత్వాభాసత్వమితి భావః :- ననుత
థాపి సిద్ధిసత్త్వేప్యనుమిత్యుదయాత్తద్విషయస్య సాధ్యవత్పక్షస్యాపి

సిద్ధేః పక్షధర్మతాజ్ఞానప్రతిబంధకత్వం | ఉపాధిస్తు వ్యభి
చారజ్ఞానద్వారా వ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధకః సిద్ధసాధనం తు ప
క్షతావిఘటకతయా శ్రయాసిద్ధావంతర్భవతీతి ప్రాంచః
నిగ్రహస్థానాంతరమితి నవీనాః ఇత్యనుమానపరిచ్ఛేద

హేత్వాభాసస్యావశ్యకమిత్యాశంకాం జరన్నైయాయికానాంమ
తమతమవలంబ్యేష్టాపత్త్యా పరిహరతి - సిద్ధసాధనం త్వితి - పక్షతా విఘట
కతయేతి - తన్మతే పక్షతాయాస్సాధ్య సంశయ రూపతయా తద్విఘటకస్య
సాధ్యనిశ్చయస్యాక్షతమితి భావః - అంతర్భవతీతి - తథా చ నవిభా
గవ్యాఘాత ఇతి భావః - దర్శితమపి శిథిలమిత్యాలోచ్యాహ - నిగ్రహేతి
న చ సిద్ధాంతే ఽనుమితిం ప్రతి సిద్ధేః ప్రతిబంధకతయా తద్విషయస్య కథం
హేత్వాభాసతా నేతి వాచ్యం సిసాధయిషాయాస్సిద్ధినిష్ఠప్రతిబంధకతా
యాముత్తేజకతయా కేవలం సిసాధయిషాసహితసిద్ధాప్రతిబంధకత్వా
భావేన తద్విషయో ఉక్తహేత్వాభాసలక్షణాసంస్పర్శాదధిక మస్మది

యాయ్యభినవదీధితివ్యాఖ్యాయాం తర్కకర్కశ విచార చాతురీ ధురీణై రను
సంధేయం- ఇత్యనుమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః
ఉపమానం లక్షయతీతి - అవసరసంగత్యోపమానం నిరూపయతీ
త్యర్థః - ఉపమితిస్వరూపం వ్యుత్పాదయతి - మూలే సంజ్ఞేతి - సంజ్ఞా
పయపదం సంజ్ఞిగవయ స్తయో స్సంబంధశ్శక్తిస్తద్ జ్ఞానమిత్యర్థః - ల
క్షణం తూపమినోమీత్యనువ్యవసాయగమ్యోపమితిత్వమేవ - వాక్యార్థం
స్మరన్ గోసదృశత్వవిశిష్టపిండం పశ్యతీతి - ఏతేన స్మరణం సాదృశ్య దర్శ
నజన్యముద్బోధకాంతరజన్యం వా ఉభయమపి సాదృశ్య దర్శన సహ
కారి : నతు సాదృశ్య దర్శన జన్యమేవ స్మరణం సహకారీతి సూచితం -
ప్రాంచస్తు వాక్యార్థం స్మరన్నిత్యత్ర వర్తమాన సామీప్యే ప్రత్యయః

ప్సమాప్తః
ఉపమానం లక్షయతి । ఉపమితికరణమితి। ఇత్యుపమానపరి
చ్ఛేదస్సమాప్తః

వాక్యార్థం స్మరిష్యన్నిత్యర్థః - ఏవంచ వాక్యార్థస్మరణస్య సాదృశ్య
దర్శనజన్యత్వాలాభేన వ్యాపారతా లాభ ఇత్యాహుః - తదనంతర మి
త్యాది - సాదృశ్య దర్శనానంతరం గవయో గవయపదవాచ్య ఇత్యాకారి
కా గవయత్వరూపలఘుధర్మధర్మితావచ్ఛేదకోపమితిరుత్పద్యత
ఇత్యర్థః - ఇదముపలక్షణం వైధర్మ్య దర్శనేనాప్యుపమితిరితి ధ్యేయం
వైశేషికాస్తు పదవాచ్యత్వ వ్యాప్య సాదృశ్యాదిపరామర్శాత్పదవా
చ్యత్వస్యానుమితిరేవాతో నోపమానం ప్రమాణాంతరమిత్యాహుః - త
చ్చింత్యం వ్యాప్తిజ్ఞానమంతరాపి పదవాచ్యత్వ ప్రమితేరనుభవ సిద్ధత్వా
దిత్యుపమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః

శబ్దంలక్షయతీతి- ఉపజీవ్యోపజీవకత్వ సంగత్యా శబ్దంనిరూపయ
తీత్యర్థః - అత్రజ్ఞాయమానశబ్దస్య శబ్దప్రమాణతయాశబ్దె ఉపమా
నోపజీవకత్వాభావాదుపమితి శాబ్దబోధ రూపఫలయో స్సంగతిర్బో
ధ్యా తథాహిశక్తిపరిచ్ఛిత్తిరూపా ఉపమితిస్తస్యాశ్చ శాబ్దబోధోపజీవ్య
త్వే నఫలయో రుపజీవ్యోపజీవకత్వ సంభవస్తాదృశ సంగతేశ్చ ఫలనిష్ఠ
త్వేపిస్వాశ్రయకరణత్వాత్మకపరంపరాసంబంధేన కరణనిష్ఠత్వాత్ క
రణయో రనంతరాభిధాన ప్రయోజకత్వం - శబ్దజ్ఞానస్య ప్రమాణత్వం
నీకర్తృ నవీనమతె ఉపమితేశ్శక్తపదవిషయకత్వేనశబ్దప్రమాణతయా
తత్రోపమానజన్యత్వస్యాతుతతయాస్వరూపయోరపి సంగతిరితిమంత
వ్యం - మూలె ఆప్తవాక్యంశబ్ద ఇతి- శబ్ద ఇతిలక్ష్యనిర్దేశః- ప్రమాణశబ్ద

శబ్దంలక్షయతి । ఆప్తేతి । ఆప్తంలక్షయతి । ఆప్తస్త్వితి । వాక్య
లక్షణమాహ । వాక్యమితి । పదలక్షణమాహ । శక్తమితి । అర్థ
స్మృత్యనుకూలపదపదార్థసంబంధశ్శక్తిస్సాచపదార్థానాం

ఇతితదర్థః - ఆప్తవాక్య మితిలక్షణం - భవతిహి పయసాసించతీత్యాది
శబ్దః ఆప్తోక్తవాక్యం నతువహ్నినాసించతీత్యాదిశబ్దస్తదుచ్చారణకర్త
ర్యథార్థవక్తృత్వరూపాప్తత్వాభావాత్ప్రకృతవాక్యార్థగోచర
యథార్థజ్ఞానజన్యవాక్యం ప్రమాణశబ్ద ఇతితు నిష్కృష్టః - వాక్యప్ర
యోగే వాక్యార్థజ్ఞానస్య హేతుత్వాల్లక్షణసంగతిః స్ఫుటమేతచ్ఛ
బ్దమణౌ - మీమాంసకమతనిరాసకత్వేనాగ్రెమూలమవతారయితుంతన్మ
తసాధారణ్యేనశక్తిపదార్థమాహ - అర్థస్మృత్యనుకూలేతి - శాబ్ద
బోధజనకార్థస్మృత్యనుకూలోఘటాదిపదఘటాది రూపార్థయోస్సం
బంధశ్శక్తిరిత్యర్థః- అనుకూలత్వమిహ ప్రయోజకత్వం తచ్చకారణ

Funding: IKS/Tattva Heritage. Digitization: Sarayu Trust/eGangotri

తావచ్ఛేదకపదపదార్థసంబంధేప్యస్తి అతః పదపదార్థసంబంధస్య
శాబ్దబోధజనకస్మృతిజనకత్వాభావేపి నక్షతిః - అర్థస్మృత్యనుకూలత్వ
స్యాదృష్టాదిసాధారణ్యాద్విశేష్యమితిధ్యేయం - పదార్థాంతరమితి - త
త్తత్పదార్థతావచ్ఛేదకాభావకూటవదిత్యర్థః ; - తేనాతిరిక్తపదార్థ
స్యాన్యమతాప్రసిద్ధత్వేపి నవ్యాఘాతః - అస్మాచ్ఛబ్దాదయమర్థోబోద్ధ
వ్య ఇత్యాదిమూలస్య ఏతత్పదజన్యబోధవిషయోయమర్థ ఇత్యాకారికే
శ్వరేచ్ఛాశక్తిరిత్యర్థః - నతుపదార్థాంతరమితి - నచేశ్వరీయజ్ఞానస్యే
చ్ఛాయాః కృతేర్వా శక్తిరూపత్వమితి వినిగమనావిరహాదతిరిక్తైవశక్తి
రితివాచ్యం ఆధునికసంకేతస్యేచ్ఛారూపతయా శక్తేరపీచ్ఛారూపత్వే
సంకేతజ్ఞానస్యానుగతకార్యకారణభావస్సంభవతి నాన్యథేత్యేవం విని

తరమితిమీమాంసకాస్తన్నిరాసాయాహ - అస్మాదితి - డిత్థాదీ
నామివఘటాదీనామపిసంకేత ఏవశక్తిః నతుపదార్థాంతరమి

గమకసంభవేనేచ్ఛాయా ఏవశక్తిత్వస్వీకారాత్ - నచభగవదిచ్ఛాయా
స్సకలవిషయిణ్యాశ్శక్తిత్వస్వీకారేఘటపదబోద్ధవ్యత్వప్రకారకేచ్ఛాయాః
పటేపిసత్వాద్ఘటపదవాచ్యత్వస్యాతిప్రసంగః ఏవంగంగాపదజన్య
బోధవిషయత్వప్రకారకేచ్ఛాయాస్తీరేపిసత్వేనశక్త్యైవతద్బోధసం
భవేలక్షణోచ్ఛేదాపత్తిరితివాచ్యం యతస్తత్తత్పదవాచ్యత్వంతత్తత్ప
దజన్యబోధవిషయత్వప్రకారతానిరూపితేశ్వరేచ్ఛీయవిశేష్యతావ
త్వంతాదృశప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతాసంబంధేనతదిచ్ఛావత్వం
వాతథాచతాదృశఘటపదవాచ్యత్వస్యపటేఽసత్వాన్నాతిప్రసంగః గం
గాదిపదజన్యత్వస్య బోధాంశే బోధవిషయత్వస్యచతీరాంశేసత్వాత్తం
త్ర్యంశఘానమీశ్వరేచ్ఛాయామపేక్షితే ఇత్థంచ విశకలితఘానస్థలే

Funding: IKS/Tattva Heritage. Digitization: Sarayu Trust/eGangotri

నిరూప్య నిరూపక భావాపన్నవిషయతాయా అభావేన గంగాపదజన్యత్వ ప్రకారతా నిరూపిత బోధ విషయతా నిరూపిత విషయత్వ ప్రకారతా నిరూపిత విశేష్యతాసంబంధేనేచ్ఛావత్వస్య తీరేఽసత్త్వేన తత్ర తీర ఇతి సంక్షేపః

విశిష్టే శక్తిం వ్యవస్థాపయితుం మీమాంసకమతముపన్యస్య దూషయతి - గవాదీతి - విశేషణీభూతజాతి గ్రహం వినా విశిష్ట గ్రహాసంభవేన విశిష్టే శక్తికల్పనం న సంభవతి అతో జాతిగ్రహస్య ప్రథమముపేక్షితత్వే న జాతావేవ శక్తికల్పనముచితం లాఘవాదిత్యాహ - విశేషణతయేతి - విశిష్టగ్రహాత్పూర్వముపగతత్వాదిత్యర్థః - కథం తర్హి వ్యక్తిలాభ ఇత్యత ఆహ - వ్యక్తీతి - ఆక్షేపాదితి - అర్థాపత్తి ప్రమాణాదిత్యర్థః - వ్యక్తావేవసం

త్యర్థః। నను గవాది పదానాం జాతావేవ శక్తిర్విశేషణతయా
జాతేః ప్రథమోపస్థితత్వాద్వ్యక్తిలాభస్త్వాక్షేపాదితి కే
చిత్ తన్న గామానయేత్యాదౌ వృద్ధవ్యవహారేణ సర్వత్రానయ
నాదేర్వ్యక్తావేవ సంభవేన జాతివిశిష్టవ్యక్తావేవ శక్తికల్ప
నాత్। శక్తిగ్రహశ్చ వృద్ధవ్యవహారేణ। వ్యుత్పిత్సుర్బాలో

భవేనేతి - అనుపపత్తి ప్రతిసంధానశూన్య దశాయామపి వ్యక్తిభానస్యానుభవసిద్ధత్వేనేత్యపి బోధ్యం - విశిష్టవ్యక్తావేవేత్యేవకారేణ కేవలజాతికల్పనవ్యవచ్ఛేదః - అత్రేదం బోధ్యం జాతి తద్వైశిష్ట్య తదాశ్రయేషు త్రిషు శక్తిః కల్ప్యా అన్యథా పదార్థద్వయ సంబంధస్యైవ పదద్వయసమభివ్యాహారలభ్యత్వేనాన్యస్యాశక్యస్య శాబ్దబోధే భానాసంభవాదితి - నవ్యాస్తు లక్ష్యతావచ్ఛేదకత్వ గ్రహమాత్రేణ లక్ష్యతావచ్ఛేదకస్యేవ శక్యతావచ్ఛేదకత్వ గ్రహమాత్రేణ శక్యతావచ్ఛేదకస్యాపి శాబ్దబోధే భానసంభవ ఇతి శక్యతావచ్ఛేదకే శక్తిర్న కల్పనీయేతి వదంతి - శక్తిగ్రహశ్చ

వృద్ధవ్యవహారేణేతి - శక్తిగ్రహస్తు వృద్ధవ్యవ
హారాదినా సంభవతీత్యర్థః- ఆదినా వ్యాకరణాదిపరిగ్రహః-
అత ఏవ - శక్తిగ్రహం వ్యాకరణోపమానకోశాప్తవాక్యాద్వ్యవహారత
శ్చ-వాక్యస్య శేషాద్వివృతేర్వదంతి సాన్నిధ్యతస్సిద్ధపదస్య వృద్ధా ఇత్యా
భియుక్తోక్తిస్సంగచ్ఛతే - వ్యాకరణాత్ప్రకృతిప్రత్యయాదీనాం శక్తిగ్రహః-
ఉపమానాచ్ఛక్తిగ్రహస్త్వథస్తాద్దర్శితః - అప్యేకదంతహేరంబలంబోద
రగజాననా ఇతి కోశాదేకదంతాదిశబ్దాః గణేశత్వవిశిష్టే శక్తా ఇత్యర్థకా
ద్గణేశత్వవిశిష్టే శక్తిగ్రహః - తత్రైకదంతాదిశబ్దానామేవార్థతయా తే
షాం విభిన్నత్వేన ద్వంద్వోపపత్తిః - కోకిలః పికపదవాచ్య ఇత్యాప్తవాక్యా

గామానయేత్యుత్తమవృద్ధవాక్యశ్రవణానంతరం మధ్య
మవృద్ధస్య ప్రవృత్తిముపలభ్య గవానయనం చ దృష్ట్వా మధ్య
మవృద్ధప్రవృత్తిజనకజ్ఞానస్యాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం వా
క్యజన్యత్వం నిశ్చిత్యాశ్వమానయ గాం బధానేతి వాక్యాం

త్పికపదస్య కోకిలే శక్తిగ్రహః - వ్యవహారతశ్శక్తిగ్రహముపపాదయతి -
వ్యుత్పిత్సురితి - శక్తిగ్రహేచ్ఛావానిత్యర్థః - ఉత్తమవృద్ధేతి - ప్రయోజ
కవృద్ధేత్యర్థః - మధ్యమవృద్ధస్యేతి - ప్రయోజ్యవృద్ధస్యేత్యర్థః - గవాన
యనం దృష్ట్వా ప్రవృత్తిముపలభ్యేత్యన్వయః - ఉపలభ్యేత్యస్యానుమా
యేత్యర్థః - ఇయం క్రియా ప్రయత్నపూర్వికా విలక్షణక్రియాత్వాత్సిద్ధ్య
క్రియావదిత్యనుమానప్రయోగో బోధ్యః - ప్రవృత్తిజనకజ్ఞానస్య గవాన
యనగోచరప్రయత్నజనకగవానయనజ్ఞానస్య । వాక్యస్య విశిష్టేఽర్థే శ
క్తిర్న కల్పనీయా త్వాద్యశాబ్దస్య సముభివ్యాహారలభ్యత్వాదనన్యలభ్యో
హి శబ్దార్థః ఇతి న్యాయాదిత్యభిసంధిమాహ - అశ్వమానయేత్యాది - ఆ

వాపోద్వాపాభ్యామితి - ఆవాపస్సంగ్రహః ఉద్వాపస్త్యాగః - వ్యుత్పద్యత ఇతి
వ్యుత్పత్త్యాశ్రయో భవతీత్యర్థః - వాక్యశేషాద్యథా యవమయశ్చరుర్భవ
తీత్యత్ర యవశబ్దః ఆర్యవ్యవహారాద్దీర్ఘశూకవిశిష్టస్య వాచకః మ్లేచ్ఛ
వ్యవహారాత్ప్రియంగోర్వాచకో వేతి సందేహే వసంతే సర్వసస్యానాం
జాయతే పత్రశాతనం - మోదమానాశ్చ తిష్ఠంతి యవాః కణిశశాలిన ఇతి-
వాక్యశేషాద్దీర్ఘశూకవిశిష్టే శక్తినిర్ణయః - ప్రియంగౌ తు శక్తిభ్రమా
త్ప్రయోగః - వివరణాద్యథా పచతి పాకం కరోతీత్యత్ర యత్నార్థకకరో

తరేణావాపోద్వాపాభ్యాం గోపదస్య గోత్వవిశిష్టే శక్తిర
శ్వపదస్యాశ్వత్వవిశిష్టే శక్తిరితి వ్యుత్పద్యతే। నను సర్వత్ర
కార్యపరత్వాద్వ్యవహారస్య కార్యపర ఏవ వ్యుత్పత్తి
ర్నసిద్ధపర ఇతి చేన్న, కాశ్యాం త్రిభువనతిలకో భూపతిరాస్త ఇ
త్యాదౌ సిద్ధేపి వ్యవహారాద్వికసితపద్మే మధుకరస్తిష్ఠతీత్యా
దౌ ప్రసిద్ధపదసమభివ్యాహారాత్సిద్ధేపి మధుకరపదాదౌ వ్యు
త్పత్తిదర్శనాచ్చ। లక్షణాపి శబ్దవృత్తిః శక్యసంబంధో లక్షణా।
గంగాయాం ఘోష ఇత్యత్ర గంగాపదవాచ్యప్రవాహసంబం

తినా సర్వాఖ్యాతవ్యాఖ్యానాదాఖ్యాతస్య యత్నత్వవిశిష్టే శక్తిగ్రహః -
సిద్ధపదసాన్నిధ్యాచ్ఛక్తిగ్రహస్తు వికసితపద్మే మధుకర ఇత్యాద్యగ్రిమ
గ్రంథేన స్ఫుటీభవిష్యతీత్యలం పల్లవితేన - వ్యవహారస్య కార్యపరత్వాదితి
యోజనా - కార్యపరత్వం చ కృతిసాధ్యానయనాదిరూపక్రియాతాత్పర్య
కత్వం - వ్యుత్పత్తిశ్శక్తిగ్రహః - వ్యవచ్ఛేద్యం స్ఫుటయతి - న సిద్ధేతి - సి
ద్ధేపి వ్యవహారాదితి - తథా చ సిద్ధేపి శక్తిగ్రహస్స్వావశ్యకః అన్యథా త
త్రానుభవసిద్ధస్య శాబ్దబోధస్యాపలాపాపత్తేరితి భావః - కేరేపి శక్తిర్నకల్ప

త ఇతి - గంగాపదస్యేతి శేషః - నన్వేవం సైంధవాదిపదానాం నానార్థ-
కత్వానుపపత్తిరేకత్రశక్త్యాన్యత్రలక్షణయైవనిర్వాహాదత ఆహ - సైం-
ధవాదావితి - ఆదినాహర్యాదిపరిగ్రహః - సంబంధాభావాదితి - సంయో-
గాదిరూపసంబంధాభావాదిత్యర్థః - ఇదముపలక్షణం ప్రసిద్ధయోరర్థ-
యోః కుత్రశక్తిః కుత్రలక్షణేత్యత్రవినిగమకాభావేనోభయత్రశక్తికల్ప-
నస్యావశ్యకతేతి - మంచా ఇతి - మంచపదం మంచస్థపురుషే లాక్షణికం.
వాచ్యార్థస్య క్రోశనకర్తృత్వాన్వయాభావాదిత్యర్థః - వాచ్యార్థస్యా-
పీత్యపినాలక్ష్యస్య సముచ్చయః - ఛత్రిణ ఇతి - ఏకసార్థవాహిత్వేనచ్ఛ-

థాదివతేరోపస్థితౌతీరేపిశక్తిర్న కల్ప్యతే సైంధవాదౌతు
లవణాశ్వయోః పరస్పరసంబంధాభావాన్నానాశక్తికల్ప
నం। లక్షణా త్రివిధా। జహల్లక్షణా అజహల్లక్షణాజహద
జహల్లక్షణాచేతి। యత్రవాచ్యార్థస్యాన్వయాభావస్తత్రజ
హతీయథామంచాః క్రోశంతీతి। యత్రవాచ్యార్థస్యాప్యన్వ
యస్తత్రాజహతీ యథాఛత్రిణోగచ్ఛంతీతి। యత్రవాచ్యై

త్యేకఛత్రిష్వగమనకర్తృత్వాన్వయః - తాత్పర్యానుపపత్తిరేవలక్షణాబీ-
జం - నచచ్ఛత్రీత్యస్యమతుబర్థకేనిప్రత్యయాంతస్య పదసమూహరూప-
త్వేనతచ్ఛక్త్యాప్రసిద్ధ్యాతత్సంబంధరూపలక్షణాయా అభావేనకథమిద-
ముదాహరణమితి వాచ్యం ప్రతిపాద్యసంబంధ ఏవలక్షణేత్యేతదభిప్రా-
యేణతదుదాహరణదర్శనాదన్యథాకాకేభ్యోదధిరక్ష్యతామిత్యుదాహర్త-
వ్యమత్రకాకపదస్యకాకతదితరసాధారణదధ్యుపఘాతకత్వావచ్ఛిన్నపర-
త్వాత్. కేచిత్తుఛత్రపదస్యైకసార్థేలక్షణా తద్ధితార్థస్సంబంధీ తథా-
చైకసార్థసంబంధినోగచ్ఛంతీత్యన్వయబోధ ఇత్యాహుః - తత్త్వమ

పీ౦ - తత్పదవాచ్యసర్వజ్ఞత్వాదివిశిష్టత్వంపదవాచ్యస్యాంతఃకరణాదివిశిష్టస్యాభేదాన్వయానుపపత్త్యా ఉభయత్రవిశిష్టాంశపరిత్యాగః తథాచతత్పదలక్ష్యస్యశుద్ధస్యత్వంపదలక్ష్యేణసహాభేదాన్వయోపపత్తిరిత్యభిప్రాయః - ఇదముదాహరణం జీవబ్రహ్మణోరైక్యం బ్రువతాం బ్రహ్మవాదినాంమతాభిప్రాయేణ నైయాయికమతేతస్యాసమ్మతత్వాత్ నైయాయికమతరీత్యా తుసోయందేవదత్త ఇత్యాదౌతత్తాంశస్యేదానీమసంభవాద్ధానం ఇదంత్వాంశస్య సంభవాదహానమితి జహదజహల్లక్షణామాచక్షతే - పరేతు ఘటోఽనిత్యఇత్యాదౌఘటత్వస్యైవసోయందేవదత్త ఇత్యాదౌతత్తాంశస్యాపలక్షణతయాభానేనకించిద్బాధకమితికింజహదజహల్లక్షణయేతివదంతి - గౌణ్యాఃపృథక్త్వం తర్కత్వం నిరాచష్టే-గౌణ్యపీతి-నసగం

కదేశత్వా గనైకదేశాన్వయస్తత్రజహదజహతీయథాతత్వమసీతి । గౌణ్యపిలక్షణైవలక్ష్యమాణగుణసంబంధరూపా ॥

గాయాంఘోషఇత్యత్రతీరేశక్యస్యప్రవాహస్యేవాగ్నిర్మాణవకఇత్యాదౌమాణవకస్యశక్యస్యాగ్నేస్సాక్షాత్సంబంధోనసంభవతీతి కథం లక్షణయానిర్వాహఇత్యతఆహ - లక్ష్యమాణేతి - లక్ష్యమాణోయోగుణశ్శుచిత్వాదిస్తత్సంబంధరూపేత్యర్థః - అయమభిప్రాయఃశక్యసంబంధోలక్షణాసచక్వచిత్సాక్షాత్సంబంధఃక్వచిత్పరంపరాసంబంధః ఏవంచశక్యస్యాగ్నేస్సనిష్ఠశుచిత్వవత్వసంబంధో లక్షణేతి - ఆలంకారికాః పునరేవమాహుఃతీరేఘోషఇతిశబ్దప్రయోగస్యాయత్రగంగాయాంఘోషఇత్యన్వితాభిధానంశైత్యపావనత్వాదిప్రతీత్యర్థంనచసాప్రతీతిర్లక్షణయోపపద్యతేకేవలతీరలక్షణయైవాన్వయానుపపత్తిపరిహారేశైత్యపావనత్వాదివిశిష్టతీరలక్షణాయాంమానాభావాత్తస్మాద్వ్యంజనావృత్తిరంగీ

శక్యత్వేతి - తన్మతంనిరస్యతి - వ్యంజనాపీతి - శక్తిలక్షణాంతర్భూతేతి - అ
యంభావః నానార్థశబ్దస్థలేదూరస్థాభూధరరమ్యాఇత్యాదౌభూధరశబ్దసపర్యతా
నామివరాజ్ఞామపిశక్త్యైవప్రతీతిస్సంభవతి గంగాయాం ఘోషఇత్యాదౌ
శైత్యపావనత్వాదివిశిష్టతీరప్రతీతిరపి లక్షణాసామర్థ్యాదేవ తత్రలక్ష
ణాశల్పనాయాస్తాత్పర్యానుపపత్తిరేవసద్భావాత్కింవ్యంజనయేతి - శబ్ద
శక్తిమూలాయాఃవ్యంజనాయాః అన్యథాసిద్ధత్వేప్యర్థశక్తిమూలాయాస్త
స్యాఃఅనన్యథాసిద్ధిస్తథాహి - గచ్ఛగచ్ఛసిచేత్కాంతపంథానస్సంతుతేశివాః -
మమాపిజన్మతత్రైవభూయాద్యత్రగతోభవానిత్యాదౌహిప్రియతవగమ
నోత్తరంమమప్రాణనాశోభవిష్యత్యతోనగంతవ్యమిత్యాద్యర్థోవ్యజ్యతే
నహ్యత్రశక్తిలక్షణాభ్యాం నిర్వాహఃఇత్థంచ వ్యంజనాయాః ఆవశ్యకత్వే

యథాగ్నిహోత్రాదిపక్షఇతి। వ్యంజనాపిశక్తిలక్షణాంతర్భూతా।
అర్థశక్తిమూలాచానుమానాదినాన్యథాసిద్ధా। తాత్పర్యా
నుపపత్తిర్లక్షణాబీజంతత్ప్రతీతీచ్ఛరోచ్చరితత్వంతా

త్య త ఆహ - అర్థశక్తిమూలాచేతి - చస్త్వర్థః - అనుమానాదినేతి -
అనుమానప్రయోగస్తు ఇయంమదియ్యగమనోత్తరకాలప్రాణవియోగ
వతీవిలక్షణశబ్దప్రయోక్తృత్వాదిత్యాదిరూపః - ఆదినాసంభావనాదిపరి
గ్రహః - ఉత్కటైకతరకోటికస్సంశయస్సంభావనా సౌత్కట్యంచవి
షయతావిశేషః - యదిపునరానుభావిక్తోత్కానాంస్వరసవాహిశబ్దా
దనుమత్యంప్రత్యేమీత్యనుభవస్తదావైయ్యంజికీవృత్తిర్గీర్వాణగురుణా
వ్యశక్యవారణేతివ్యంజనావృత్తిర్నిష్ప్రత్యూహైవేతిమంతవ్యం - అన్వయా
నుపపత్తేర్లక్షణాబీజత్వే యష్టీః ప్రవేశయేత్యాదౌలక్షణానుపపత్తిస్తాత్ప
ర్యానుపపత్తేస్తథాత్వేతస్యాస్తత్రాపిసత్త్వేనయష్టిపదస్యయష్టిధరేలక్ష

కాసంభవతీత్యాశఙ్కామేనాహ - తాత్పర్యానుపపత్తిరితి-తత్ప్రతీతీతి - తీరాది
రూపార్థప్రతీతిరిత్యర్థః-నానార్థేతి-సైన్ధవమానయేత్యాదినానార్థక
త్వేసైన్ధవపదస్యాశ్వే లవణేచశక్తేస్తుల్యతయాశాబ్దబోధేతాత్పర్యగ్ర
హస్యకారణత్వమంతరానియతకాలేతత్తద్బోధోపపత్తిర్నాస్తీతితత్రతత్కా
రణత్వస్యావశ్యకత్వే నతదనురోధేన సర్వత్రతదావశ్యకతేతిభావః-న
చశుకాదిశ్లోకాదౌశాబ్దబోధానుపపత్తిః తత్రనిరుక్తతాత్పర్యస్యాసత్త్వా దితి
వాచ్యం తాత్పర్యస్యతత్ప్రతీతీచ్ఛారూపత్వవ్యవస్థానేనతత్రతాదృశతాత్ప
ర్యస్యసత్త్వేనాదోషాన్నచతథాపితత్ప్రతీతీచ్ఛారహితశుకాద్యుచ్చరితవా
క్యాదపిశాబ్దబోధస్యానుభావికతయాతత్రానుపపత్తేః పరిహారాసంభవ
ఇతివాచ్యం తత్రేశ్వరేచ్ఛామాదాయానుపపత్తేః పరిహారసంభవాదిత్యే

త్పర్యం। తాత్పర్యజ్ఞానంచ వాక్యార్థజ్ఞానే హేతుర్నానార్థా
నురోధాత్। ప్రకరణాదికం తాత్పర్యగ్రాహకమ్। ద్వారమిత్యా
దావపి ధేహీతి శబ్దాధ్యాహారః। నచ అర్థజ్ఞానార్థత్వాచ్ఛబ్దస్యార్థ

లమధికజల్పనేన-ప్రకరణాదికమితి-ఆదినా సశంఖచక్రో హరిః ప్రాజ్య ఇత్యా
దౌహరిశబ్దస్యభగవతితాత్పర్యనిర్ణాయకస్య సశంఖచక్రేతి విశేషణ
స్యః పరిగ్రహః-కథంప్రకరణాదేస్తాత్పర్యగ్రాహకత్వ మితిచేదిత్థం ఇదం
సైన్ధవపదంలవణబోధేచ్ఛయోచ్చరితంభోజనప్రకరణేఉక్తత్వా దితి
రీత్యాగృహీతేన-ప్రాభాకరంనిరాకరిష్యమాణస్స్వసిద్ధాంతం ప్రదర్శయ
తి-ద్వారమితి- అర్థజ్ఞానార్థత్వాచ్ఛబ్దస్యేతి-శబ్దజ్ఞానస్యార్థ
జ్ఞానఫలకత్వాదిత్యర్థః ఏతావతా ప్రథమతఏవార్థానుసంధానేలాఘ
వమితిసూచితం- కించార్థంబుధ్వాశబ్దరచనేతిన్యాయేనార్థజ్ఞానమంతరా
శాంతాదిభిశ్శబ్దానుసంధానరూపశబ్దాధ్యాహారస్యైవాసంభవాత్పు

థమతోఽర్థాధ్యాహారస్యైవావశ్యకతేత్యాహ-ద్వారమితి-యథాకథంచిదు
పస్థితపదార్థానాంశాబ్దబోధానుదయేనపదజన్యత్వస్యోపస్థితౌవిశేషణతా
యా ఆవశ్యకతయాతాదృశోపస్థితిసంపూర్తయేశబ్దాధ్యాహార ఎవా
నాయత్యావశ్యకర్తవ్య ఇత్యాహ-పదవిశేషేతి-విశేషపదస్యాపిప్రయోజనం
దర్శయితుంఘటఃకర్మత్వమిత్యాద్యనుసంధానం-తత్రకర్మత్వాదిపదజన్య
కర్మత్వాద్యుపస్థితేస్సత్వేపిఘటపదోత్తరాంపదజన్యకర్మత్వాద్యుపస్థితే
రసత్వేననసిద్ధాంతిమతేశాబ్దబోధప్రసంగ ఇతిభావః-పదవిశేషజన్యత్వ
త్రవృత్త్యా పదవిశేషజన్యత్వ పిబోధ్యం తేనఘటమానయేత్యాదౌఘటాది
పదాదాకాశాదేరుపస్థితావపినశాబ్దబోధ ఇతిదిక్ - యద్యపిపదంతాపశ్చ

మవిజ్ఞాయశబ్దాధ్యాహారాసంభవాదర్థాధ్యాహార ఎవ
యుక్త ఇతిచేన్న పదవిశేషజన్యపదార్థోపస్థితేశ్శాబ్దజ్ఞాన
హేతుత్వాదన్యథాఘటఃకర్మత్వమానయనంకృతిరిత్యత్రాపి
శాబ్దజ్ఞానప్రసంగాత్ । పంకజాదిపదేషుయోగరూఢిః । అత

తుర్విధం యౌగికంరూఢంయోగరూఢంయౌగికరూఢం చేతి-యోగోవయవశ
క్తిస్తన్మాత్రేణార్థప్రతిపాదకంయౌగికంయథా పాచకాదిపదం-రూఢిస్సము
దాయశక్తిస్తన్మాత్రేణార్థప్రతిపాదకంద్వితీయ్యంయథాగవాదిపదం-యో
గరూఢిభ్యాంపరస్పరసహకారేణార్థ ప్రతిపాదకంతృతీయ్యంయథాపంక
జాదిపదం - యోగశక్త్యా సముదాయశక్త్యా చపరస్పరాసహకారేణవి
భిన్నార్థప్రతిపాదకంచతుర్థంయథా ఉద్భిత్పదం. యోగేన తరుగుల్మా
దేఃరూఢ్యా తుయాగవిశేషస్య చ వాచకం - తథాపియోగరూఢిం ప్రద
ర్శ్య-తత్రయోగరూఢ్యోస్స్వరూపప్రదర్శనేతదితరాన్యత్రాపి బోద్ధుం
శక్యమిత్యభిప్రాయేణపంకజాదిపదేయోగరూఢిం ప్రదర్శయతి - పంకజా

జేతి - యోగరూఢీతి - యోగసహితారూఢి రిత్యర్థః - నను పంకజాదిపదే
షు యోగ ఏవాస్తు తావతైవ నిర్వాహాదిత్యాశంక్య పంకజశబ్దస్య పద్మత్వా
వచ్ఛిన్నే వృత్తిమంతరా నియమేన పద్మత్వావచ్ఛిన్న భానమనుభవసిద్ధం న
పర్యవస్యతీతి పద్మత్వావచ్ఛిన్న భానానుభవైవ ప్రతిపన్నం ప్రత్యాహ-అన్య
థేతి - నియతపద్మత్వావచ్ఛిన్న భానోపయోగి సముదాయశక్త్యనంగీకార
ఇత్యర్థః - ప్రయోగ ఇతి - పంకజపద ప్రయోగ ఇత్యర్థః- యద్యపి కార్యా
న్వితే శక్తి రితి ప్రాభాకరమతం తథాపి సిద్ధార్థపర వాక్యే వ్యుత్పత్తేర్వ్యవ
స్థాపితత్వేన తత్సాధారణ్యాయ తన్మతం పరిష్కృత్య దర్శయతి- ఇతరాన్వి
త ఇతి - అన్వితే శక్తిరిత్యర్థః - అయమభిప్రాయః కథం చిదుప స్థిత పదా
ర్థానాం శాబ్దబోధవారణాయ తద్విషయక శాబ్దబోధం ప్రతివృత్తిజ్ఞానజన్య

> యపశక్తిర్యోగస్య సముదాయశక్తీ రూఢిః । నియతపద్మత్వజ్ఞా
> నార్థం సముదాయశక్తిరన్యథా పంకజపదప్రయోగప్రసం
> గాత్ ॥ ఇతరాన్వితేశక్తిరితి ప్రాభాకరాః । అన్వయస్య వా

పదుపస్థితిత్వేన హేతుతా యాః కల్పనీయా తయాన్వయాంశేపి శక్తిరపేక్షి
తాన్యథా తాదృశసామాన్య కార్యకారణభావభంగ ప్రసంగాన్న చ సంస
ర్గవిషయతాభిన్న తత్తద్విషయతాక శాబ్దబోధం ప్రతివృత్తిజ్ఞానాధీనతదుప
స్థితిత్వేన హేతుత్వమాస్థాం తథా చాన్వయాంశే శక్త్యనంగీకారేపి నక్షతిరితి వా
చ్యం తథా సతి కార్యతావచ్ఛేదకగౌరవాపత్తేః ఏవం చాన్వితో ఘటపద వాచ్య
ఇత్యాకారకశక్తిజ్ఞానమేవ శాబ్దబోధ ప్రయోజకమితి - కేచిత్త్వితరా
న్వితేశక్తిరిత్యస్య కార్యాన్వితేశక్తిరిత్యర్థమాహుః - సయుక్తికం
నైయాయికమతం దర్శయతి - అన్వయస్యేతి - పదార్థసంసర్గ
స్య పదసమభివ్యాహారబలాదేవ శాబ్దబోధే భానసంభవాత్తాదృశ సంస

గాణం శేశక్తిర్నకల్ప నియ్యోతిసముదితార్థవిషయపర్మః - అయమాశయః తత్తద్విషయకశాబ్దబుద్ధిం ప్రతివృత్తిజ్ఞానాధీనతత్తదుపస్థితిత్వేనాసగతే కార్యకారణభావో నసంభవతిశక్తిలక్షణోభయసాధారణస్య వృత్తిత్వస్య దుర్వచత్వాత్ అపితుతచ్ఛక్తపదజ్ఞానజన్యతదుపస్థితిత్వేనైకా కారణతా తల్లక్షణిక పదజ్ఞానజన్యతదుపస్థితిత్వేనచాపరా కారణతా స్వీకర్తవ్యా పరస్పరతదుపస్థితిజన్యశాబ్దబోధేవ్యభిచారవారణాయ తత్తత్కారణావ్యవహితోత్తరత్వంతత్తత్కార్యతావచ్ఛేదకకోటౌనివేశనీయ్యం ఏవంచవృత్త్యనుపస్థితస్యాపిపదార్థద్వయసంసర్గే వ్య శాబ్దబోధోపగమేవ్యభిచారాప్రసక్త్యాదర్శితద్వివిధకార్యకారణభా

> క్యార్థతయా భానసంభవాదన్వయాంశేపిశక్తిర్నకల్ప నియ్యోతిగౌతమియాః। ఆకాంక్షేతి। ఆకాంక్షాదిజ్ఞానమిత్యర్థః। అన్యథా ఆకాంక్షాదిభ్రమాచ్ఛాబ్దధీర్నస్యాత్। ఆకాంక్షాంలక్షయతి।పదస్యేతి। యోగ్యతాలక్షణమాహ।అర్థేతి।

వస్య నిష్ప్రయోజనత్వాదితికిమన్వయాంశేశక్తికల్పనేన- ఆకాంక్షాదిరహితపదసముదాయాచ్ఛాబ్దబోధవారణాయ కాంక్షాదేశ్శాబ్దధీహేతుత్వమభిహితంమూలకృతాతచ్చ నవీనమతేనసంభవతీతి పదజ్ఞానస్యహేతుతామాహ- ఆకాంక్షాదిజ్ఞానమితి- ఆదినాయోగ్యతాదిపరిగ్రహః - అన్యథా ఆకాంక్షాదేశ్శాబ్దబోధహేతుత్వే - మూలే యత్పదస్యేత్యాది- యత్పదస్య యత్పదాభావప్రయుక్తమన్వయబోధాజనకత్వంతత్పదసమభివ్యాహృతతత్పదత్వమాకాంక్షేత్యర్థః ప్రయుక్తత్వంచకారణాభావాత్కార్యాభావ ఇతి ప్రతీతిసాక్షికస్స్వరూపసంబంధవిశేషః అజనకత్వంతంపరిచాయకం ఏకపదార్థే ఽపరపదార్థవత్త్వం యోగ్య

తేతిచేతే సంశయనిశ్చయసాధారణ తత్తద్ జ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నంశాబ్దధీ
హేతుఃబాధనిశ్చయాభావో యోగ్యతేతినవీనమతేతుస్వరూపసత్యేవ
యోగ్యతాతద్ధేతురితిదిక్ - మీమాంసకశ్శంకతే - నన్వితి - వేదస్యేశ్వ
రోక్తత్వంవ్యవసాపయత్యనుమానేన - వేద ఇతి - నన్వష్టాదశపురాణా
నాంకర్తాసత్యవతీసుత, ఇతివైజయంత్యాదిప్రమాణబలేన భారతాదౌక
ర్తా ఉపలభ్యతేనహివేదే తథాచస్మర్యమాణకర్తృకత్వస్య భారత

సన్నిధిలక్షణమాహ। పదానామితి। అవిలంబేనపదార్థోప
స్థితిస్సన్నిధిః। ఉచ్చారణంతుతదుపయోగితయోక్తం। గౌర
వ్వఇతి। ఘటఃకర్మత్వమిత్యనాకాంక్షోదాహరణం ద్రష్టవ్యం
వైదికస్యవిశేషమాహ। వైదికమీశ్వరోక్తత్వాదితి। నను
వేదస్యానాదిత్వాత్కథమీశ్వరోక్తత్వమితిచేన్న వేదఃపౌ
రుషేయఃవాక్యసమూహత్వాద్భారతాదివన్నచస్మర్యమా
ణకర్తృకత్వముపాధిఃగౌతమాదిభిశ్శిష్యపరంపరయావే
దేపికర్తృస్మరణేనసాధనవ్యాపకత్వాత్తస్మాత్తేపానాత్త్ర
యోవేదాఅజాయంతేతిశ్రుతేశ్చ। ననువర్ణాఃనిత్యాఃసఏవా
యంగకారఇతిప్రత్యభిజ్ఞాబలాత్తథాచకథంవేదస్యానిత్య
త్వమితిచేన్న। ఉత్పన్నోగకారోవినష్టోగకారఇతిప్రతీత్యా

దాసాధ్యవ్యాపకత్వే నపక్షేసాధనావ్యాపకత్వేనచ కథమనుమానం సా
ధకంభవేదిత్యాశంకతే- నచేతి - గౌతమాదిభిశ్శిష్యపరంపరయా వేద
కర్తురుపదేశేవివదంతం ప్రత్యాహ - తస్మాదితి - స ఏవాయం గకార ఇ
తి- అత్రైతత్కాలికగకారాభేదో భాసతేనచవర్ణానామనిత్యత్వే నసం
భవతీతిభావః- అనిత్యత్వాదితి- తథాచ ప్రత్యక్షజ్ఞానవిరోధ ఇత్యత ఆహ

సోఽయమితి - ఉత్పత్తివినాశప్రత్యయగోచరత్వాద్భేదకత్వకల్పనాపేక్ష యాతత్ప్రత్యయస్య తథాకల్పనే లాఘవమితి హృదయం - అగ్నిమీళ ఇత్యాదావానుపూర్వీ అకారోత్తరగకారోత్తరనత్వాదిరూపా తచ్ఛ్రోత్రత్వమవ్యవహితోత్తరక్షణవృత్తిత్వంవాచ్యం ఇత్థంచవర్ణానామనిత్యత్వాసంగీకారేప్యనిత్యక్షణఘటితాయా ఆనుపూర్వ్యా అనిత్యత్వాత్తద్విశిష్టవాక్యసముదాయాత్మకవేదస్య త్వదభిహితనిత్యత్వం నసంభవతీతి వర్ణానామనిత్యత్వమేవోచితమిత్యాహ - వర్ణానామితి - యాద్యపిస్మృత్యాదీనామాప్తోక్తత్వాదేవ ప్రమాణత్వంసిధ్యతి - తత్కర్తౄ

> వర్ణానామనిత్యత్వాత్ సోఽయంగకార ఇతిప్రత్యభిజ్ఞాయా
> స్సైయందీపజ్వాలేతివజ్జాత్యాలంబనత్వాద్వర్ణానాంనిత్య
> త్వేప్యానుపూర్వీవిశిష్టవాక్యస్యానిత్యత్వాచ్చ తస్మాదీశ్వ
> రోక్తో వేదః మన్వాదిస్మృతీనామాచారాణాంచ వేదమూ
> లకతయాప్రామాణ్యంస్మృతిమూలవాక్యానామిదానీమనధ్య
> యనాత్తన్మూలభూతాశాఖాదిచ్ఛాఖా ఉత్సన్నా ఇతికల్ప్యతే ।

మన్వాదీనామాప్తత్వాత్తథాపి తేషామాప్తత్వే విప్రతిపన్నం ప్రత్యాహ-
మన్వాదీతి- ఆచారాణామితి - ఆచారప్రతిపాదకశిష్టవాక్యానామిత్యర్థః
ఏతేన ప్రమాణవిభాగవ్యాఘాతశంకానిరస్తా - వేదార్థం జ్ఞాత్వైవ మన్వాభిస్తదర్థకస్మృత్యాదీని విరచితాని అతస్తేషాం ప్రామాణ్యం మనసికృత్వాహ - వేదమూలకతయేతి - నను తర్హి వేదః కుతో నోపలభ్యత ఇత్యత ఆహ - స్మృతిమూలేతి- తన్మూలేత్యాది- స్మృత్యాదిమూలభూతాశాఖాచ్ఛాఖాపాఠతః పరిభ్రష్టేష్వనుమీయ్యత ఇత్యర్థః - వాక్యేత్వాదనస్యవాక్యేశ్చ్ఛేదస్త - ననుసమానానుపూర్వీకవేదపాఠస్య సంప్ర

ధాయసిద్ధత్వాత్తాదృశవైదికపదవాక్యోచ్ఛేదస్య కల్పయితుమశక్య
త్వాపిపఠ్య మానవేద ఏవవిశకలిత తయాఽవిద్య మానవేదానాంస్మృతి మూ
లత్వమస్త్విత్యత ఆహ - విప్రకీర్ణేతి - అయుక్తత్వాదితి - స్మృత్యాది సమా
నార్థకవాక్యానాంపఠ్య మానవేదే ఽనుపలంభాదితిభావః - నిత్యాను
మేయ ఇతి:- నిత్య మనుమీయత ఇత్యర్థః - వర్ణానుపూర్వీ జ్ఞానాభావే
నేతి - తాదృశజ్ఞానస్యాపి శాబ్దబోధహేతుత్వాదన్యథానదీదీనాది శబ్దైరర్థ
విశేషబోధనాపత్తేరితిభావః - శబ్దస్య పృథక్ప్రమాణత్వమనంగీ కుర్వ

ననుపఠ్యమానవేదవాక్యోత్సాదనస్యకల్పయితుమశక్యతయా
విప్రకీర్ణవాదస్యాయుక్తత్వాన్నిత్యానుమేయో వేదోమూ
లమితిచేన్న కదాపివర్ణానామానుపూర్వీజ్ఞానాసంభవేన
బోధకత్వాసంభవాత్ | నన్వేతానిపదానిస్మారితార్థసంసర్గ
వంతిఆకాంక్షాదిమత్పదకదంబకత్వాత్ మద్వాక్యవదిత్య
నుమానాదేవ సంసర్గజ్ఞానసంభవాచ్ఛబ్దోన ప్రమాణాం
తరమితిచేన్న | అనుమిత్యపేక్షయా విలక్షణస్య శాబ్దజ్ఞాన
స్యశబ్దాత్ప్రత్యేమీత్యనువ్యవసాయసాక్షికస్య సర్వసమ్మ

తత్వాద్వైశేషికాణాం మతందూషయితు ముపన్యస్యతి - నన్వేతానీత్యాది
నా - ఏతాని పదాని ఘటమానయేత్యాదిపదాని, స్మారితార్థసంసర్గజ్ఞా
నపూర్వకాణీత్యర్థః - సంసర్గతాత్పర్య విషయత్వంనివేశనీయం
తేనసంసర్గాంతర మాదాయ నార్థాంతరతా - ఆకాంక్షాదీత్యాదినా
యోగ్యతాసన్నిధ్యోఃపరిగ్రహః- ఆకాంక్షాదివిరహితే పదకదంబేవ్య
భిచారవారణాయాకాంక్షాదీతి - సర్వసమ్మతత్వాదితి - తథాచకార్య వైల
క్షణ్యాత్ సుదృఢేన శబ్దః ప్రమాణాంతరమితి భావః - మీమాంసకమ్మన్యంతే

నన్వితి-దివానభుఙ్క్త ఇతి - దివానభుఙ్క్త ఇత్యర్థ-దృష్టే ప్రత్యక్షతో జ్ఞాతే-
శ్రుతే శబ్దావగతే - ఏతేన దృష్టార్థాపత్తిః శ్రుతార్థాపత్తిశ్చేత్యర్థా
పత్తేర్ద్వైవిధ్యం సూచితం - పీనత్వాన్యథానుపపత్త్యేతి-పీనత్వస్య రాత్రి
భోజనం వినానుపపత్త్యేత్యర్థః -అత్రేదమవధేయం యద్వినా యదనుపప
న్నం తత్తదుపపాదకమితి రాత్రిభోజనముపపాదకం పీనత్వముపపాద్యం
ఉపపాదకజ్ఞానం ఫలం ఉపపాద్యజ్ఞానంకరణం ఫలకరణయోరర్థాప
త్తిశబ్దో వర్తతే ఫలే అర్థస్యాపత్తిః కల్పనేతి వ్యుత్పత్త్యా కరణే తు అర్థ
స్యాపత్తిః కల్పనా యస్మాదితి వ్యుత్పత్త్యేతి - వ్యతిరేక్యనుమానేనైవగతా

తత్వాత్ । నన్వర్థాపత్తిరితి ప్రమాణాన్తరమస్తి పీనో దేవ
దత్తో దివా న భుఙ్క్తే ఇతి దృష్టే శ్రుతే వా పీనత్వాన్యథానుపప
త్త్యా రాత్రిభోజనమర్థాపత్త్యా కల్ప్యత ఇతి చేన్న దేవదత్తో
రాత్రౌ భుఙ్క్తే దివా అభుఞ్జానత్వే సతి పీనత్వాదిత్యనుమానే
నైవ రాత్రిభోజనస్య సిద్ధత్వాత్ । శతే పఞ్చాశదితి సమ్భవో
ప్యనుమానమేవ - ఇహ వటే యక్షః తిష్ఠతీత్యైతిహ్యమప్ర

ర్థత్వాదర్థాపత్తేః ప్రమాణాన్తరత్వమనుచితమితి సమాధత్తే - దేవ
దత్త ఇతి - దివా రాత్రిభోజిని పీనే వ్యభిచారవారణాయ సత్యన్తం - అ
హోరాత్రాభోజిన్యపి పీనే వ్యభిచారవారణాయ విశేష్యం రోగాద్య
జన్యపీనత్వపరం - తేన భోజనశూన్యే రోగిణి పీనే న వ్యభిచారః - సం
భవైతిహ్యయోరతిరిక్తప్రమాణత్వమఙ్గీకుర్వతాం పౌరాణికానాం మ
తం దూషయతి - శతే పఞ్చాశదిత్యాదినా - అనుమానమేవేతి-అనుమానమే
వ న తు ప్రమాణాన్తరమిత్యర్థః - శతవానిత్యుక్తే పఞ్చాశద్వానితి జ్ఞానం
సమ్భవతి తస్యానుమానేనైవ సిద్ధత్వాచ్ఛతస్య పఞ్చాశద్వ్యాప్యత్వాదితి

భావః - అజ్ఞాతమూలేతి - విశిష్యానిశ్చిత ప్రథమవక్తృకశబ్దో నతు ప్రమా
ణాంతరమిత్యర్థః - తాదృశశబ్దస్య యథార్థత్వే శబ్ద ప్రమాణ మధ్యేంత
ర్భావః అన్యథాత్వ ప్రమాణమేవేతిహృదయం - నన్వనయా చేష్టయాయ
మర్థో బోద్ధవ్య ఇతిసంకేతతః చేష్టయా విజాతీయప్రమాజననాచ్చేష్ట
యా అపి ప్రమాణాంతరత్వం వదంతం నిరస్యతి - చేష్టాపీతి - శబ్దానుమాన
ద్వారేతి - శబ్దద్వారానుమాన ద్వారా నతుస్వాతంత్ర్యేణేత్యర్థః - చేష్టయా
కల్పితస్యశబ్దస్య ప్రమాపకత్వే గౌరవాదనుమానానుసరణం - వ్యవహా
రేతి - ప్రవృత్త్యాత్మకజ్ఞానేత్యర్థః - ఉపసంహరతి - తస్మాదితి - ఇతి తర్కసం

అజ్ఞాతమూలవక్తృకశబ్ద ఎవ । చేష్టాపి శబ్దానుమానద్వారా
వ్యవహార హేతురితి న ప్రమాణాంతరం । తస్మాత్ప్రత్య
క్షానుమానోపమానశబ్దాశ్చత్వార్యేవ ప్రమాణాని - ఇతి శబ్దప
రిచ్ఛేదస్సమాప్తః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

జ్ఞానానాం తద్వతి తత్ప్రకారకత్వం స్వతో గ్రాహ్యం పరతో
వేతి విచార్యతే । తత్ర విప్రతిపత్తిః జ్ఞాన ప్రామాణ్యం తదప్రా

గ్రహదీపికాప్రకాశే భగవద్దర్పితే శబ్దపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః. ❁❁❁❁❁❁

ప్రమాణ ప్రసంగాత్ప్రమాత్వస్య పరతో గ్రాహ్యత్వం వ్యవస్థా
పయిష్యన్నాహ - జ్ఞానానామితి - పష్ట్యర్థః ఆధేయత్వం తస్య చాన్వ
యస్తద్వతి తత్ప్రకారకత్వే తచ్చ తద్వద్విశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న తత్ప్ర
కారకత్వం తచ్ఛబ్దార్థో ఘటత్వాదిరూపః - స్వతో గ్రాహ్యమితి - జ్ఞాన
గ్రాహకసామగ్రీజన్య గ్రహవిషయ ఇత్యర్థః - పరత ఇతి - గ్రాహ్యమి
త్యనుషజ్యతే - అనుమానాది జన్య గ్రహ విషయ ఇత్యర్థః - తత్ర విచార
ప్రయోజకత్వం సప్తమ్యర్థః విప్రతిపత్తావన్వేతి - కథః తస్యా విచార ప్ర

యోజకత్వమితిచేదత్రవదంతి-నిర్ధుష్టార్థ ప్రతిపాదకవాక్య ద్వయసంహావి
ప్రతిపత్తిః అప్రామాణ్య శంకాకబళితతత్త్వాక్యార్థ బోధద్వారా
మధ్యస్థస్య సంశయోజన్యత ఇత్యేకతరకోటినిశ్చయాయన్యాయ ప్రయో
గరూపో విచారః ఏవంచ విచారోపయోగిత్వ మత్రత మితి - జ్ఞాన ప్రామా
ణ్యమితిపదనిర్దేశః - అత్రతద్వతితత్ప్రకారకజ్ఞానత్వ రూపమేవ ప్రా
మాణ్యం వక్ష్యే నతుప్రమితికరణత్వరూపమితి తాత్పర్య గ్రాహకం జ్ఞానప
దం- వస్తుతస్తుతద్వతితత్ప్రకారకత్వస్య ఘటత్వ పటత్వ రూపార్థభే
దేనభిన్న తయాఽనేకస్యాపి ప్రమాత్వస్య యావద్ జ్ఞాన గ్రాహక సామ
గ్రాహ్యత్వన్న సంభవతీత్యతో యద్ధర్మ ఘటిత ప్రామాణ్యం యదాప
తుస్తదాతద్ధర్మప్రకారకజ్ఞాన గ్రాహకయావద్గ్రాహ్యత్వమేవ సాధ

మాణ్యగ్రాహకయావద్జ్ఞానగ్రాహకసామగ్రీ గ్రాహ్యం
నవేతి । అత్రవిధికోటిస్వతస్త్వం । నిషేధకోటిః పరతస్త్వం ।

నియ్యంనతుసామాన్యతో జ్ఞాన గ్రాహకయావద్గ్రాహ్యత్వమితి తాత్ప
ర్య గ్రాహకంజ్ఞానపదం - తదప్రామాణ్యేత్యాది- తదప్రామాణ్య గ్రా
హికాయావతీజ్ఞాన గ్రాహికాయా సామగ్రీతజ్జన్య గ్రహావిషయోనవేత్య
ర్థః - తాదృశగ్రహః గురుమతేవ్యవసాయః - మురారిమిశ్రాణాన్మ
తేనువ్యవసాయః - భాట్టమతేచ జ్ఞాతతా లింగకానుమితిః - అత్రగురుమతే
సర్వస్మిన్నేవజ్ఞానేమితిమాతృ మేయోత్పత్తి తయం భాసతే తన్మతే ఘట
మహంజానామీత్యాకారకస్యైవ వ్యవసాయస్యోత్పత్తేః ఏవంచవ్యవ
సాయస్య స్వప్రకాశాత్మకతయా స్వైనైవస్వగత ప్రామాణ్యస్య గ్రా
హ్యత్వం విశిష్టబుద్ధిం ప్రతివిశేషణ జ్ఞానస్యకారణతాయా స్త్వైరసంగీకారా
దనుపస్థితస్యాపి ప్రామాణ్యస్య భానసంభవాత్ - మిశ్రమతే అయంఘ

టకలిజ్ఞానానంతరం ఘటత్వేన ఘటమహం జానామీతి జ్ఞానవిషయక లౌకి
కమానస ముత్పద్యతే తేన ప్రామాణ్య గ్రహణం భాట్టమతే జ్ఞానస్యా
తీంద్రియతయా జ్ఞాతతా లింగకానుమితేరేవ ప్రాథమిక గ్రహరూపత
యా ప్రామాణ్యంగృహ్యతే అనుమాన ప్రయోగస్తు ఘటో ఘటత్వవద్వి
శేష్యక ఘటత్వ ప్రకారకజ్ఞానవిషయః ఘటత్వ ప్రకారకజ్ఞాతతావత్వాత్
యన్నైవం తన్నైవమితిజ్ఞాతతాచ సవిషయకో జ్ఞానజన్యోऽతిరిక్తః ప
దార్థ ఇతితుమతవివేకః - యావత్వ విశేషణే సత్యే వా గ్రాహకాం తం
సార్థకమిత్యభిప్రేత్య ప్రథమతస్తస్యైవ ప్రయోజనం దర్శయతి - అను
మానేతి - ప్రామాణ్యస్యేత్యాదిః - సిద్ధసాధనమితి - నైయాయికమతే
పీదంజ్ఞానం ప్రమా సమర్థ ప్రవృత్తిజనకత్వాదిత్యనుమానేనేదంజ్ఞా

అనుమానాది గ్రాహ్యత్వే నసిద్ధసాధనవారణాయయావదితి।

ఇదంజ్ఞానమప్రమేతిజ్ఞానేన ప్రామాణ్యాగ్రహాద్వా భవా

నం ప్రమేత్యాప్తవాక్యేనచ గ్రాహ్యత్వాదితిభావః - నైయాయికమ
మతేపినిషేధే సాధ్య బాధవారణాయేత్యపిబోధ్యం - యావదితీతి - నను
సామగ్ర్యం యావత్వవిశేషణమయుక్తం యావత్సామగ్రీజన్య గ్రహా ప్ర
సిద్ధేః నహి సర్వాభిజ్ఞాన సామగ్రీభిరేకంజ్ఞానంజన్యతే - నచ యావతీ
స్సామగ్రీర్విశిష్యోపాదాయ తత్తజ్జన్య గ్రహ విషయత్వంసాధ్యత ఇతివా
చ్యమనువ్యవసాయాదిసామగ్రీణాం తాదృప్యేణ నివేశే మతత్రయసా
ధారణ్యానిర్వాహాదితిచేన్న యతో యావదితి ఫలతో గ్రహవిశేషణం త
థాచజ్ఞాన గ్రాహకసామగ్రీజన్యయావద్గ్రహవిషయత్వమితిఫలితం తద్ధర్మ
ప్రకారకజ్ఞాన గ్రాహక సామగ్రీజన్యగ్రహత్వ వ్యాపక విషయతా ప్రతి
యోగిత్వమితితునిష్కర్ష ఇతి సంక్షేపః - ప్రామాణ్యాగ్రహాదితి - వ్యవ

సాయనిష్ఠేత్యాదిః - ప్రామాణ్యావిషయీకరణాదిత్యర్థః - అప్రామా
ణ్యాగ్రాహకేతీతి - తథాచ తాదృశజ్ఞానసామగ్ర్యాస్సాధ్యకోట్యప్రవి
ష్టత్వాత్తయా ప్రామాణ్యస్యాగ్రహణేపి న బాధ ఇతి భావః - అనువ్యవసా
యనిష్ఠేత్యాది - తాదృశానువ్యవసాయనిష్ఠం యదప్రామాణ్యావద్విశే
ష్యకత్వవిశిష్టాప్రామాణ్యప్రకారకత్వరూపప్రామాణ్యం తద్గ్రాహక
స్యేత్యర్థః - సామాన్యే నపుంసకమితి నపుంసకనిర్దేశః - స్వతస్త్వం
నస్యాదితి - యదా నిరుక్తప్రామాణ్యస్య పక్షతా తదా ఽప్రామాణ్యా
గ్రాహకప్రామాణ్యగ్రాహకసామగ్ర్యా ఏవ సాధ్యకోటౌ నివేశనీయ
తయా తాదృశసామగ్ర్యా అప్రసిద్ధత్వాత్తస్య స్వతో గ్రాహ్యత్వం న సి

రణాయాప్రామాణ్యాగ్రాహకేతి । ఇదం జ్ఞానమప్రమేత్య
నువ్యవసాయనిష్ఠప్రామాణ్యగ్రాహకస్యాప్రామాణ్యా
గ్రాహకత్వాభావాత్స్వతస్త్వం న స్యాదతస్తదితి । తస్మి
న్గ్రాహ్యప్రామాణ్యాశ్రయేఽప్రామాణ్యాగ్రాహకేత్య

ద్ధ్యైవేత్యర్థః - స ప్రమీతత్పురుషమభిప్రేత్యాహ - తస్మిన్నితి - ఏతస్యైవ
వివరణం గ్రాహ్యప్రామాణ్యాశ్రయ ఇతి - యాదృశప్రామాణ్యం ప్రకృ
తానుమితావుద్దేశ్యం తాదృశప్రామాణ్యాశ్రయవిశేష్యకాప్రామాణ్య
ప్రకారకజ్ఞానాజనకేత్యగ్రాహకాంతార్థః - ఇదం జ్ఞానమప్రమేత్యను
వ్యవసాయనిష్ఠప్రామాణ్యగ్రహసామగ్ర్యాః వ్యవసాయవిశేష్యకాప్రా
మాణ్యగ్రహజనకత్వేప్యనువ్యవసాయవిశేష్యకాప్రా
మాణ్యగ్రహాజనకత్వాద్ జ్ఞానగ్రాహకత్వాచ్చాప్రా
మాణ్యవద్విశేష్యకత్వాదిఘటితప్రామాణ్యస్య స్వతో గ్రాహ్యత్వసిద్ధి
రిత్యాహ - ఉదాహృతస్థల ఇతి - ఇదమప్రమేతి జ్ఞానం ప్రమేత్యత్ర - అధికమ

స్మదీయ్య మణిదీధితివ్యాఖ్యాయామనుసంధేయం - ఇత్థం విప్రతిపత్తి
ముపన్యస్య మీమాంసకమతముపన్యస్యతి - నన్వితి - స్వత ఏవేత్యాది - ఘ
టత్వాదిఘటిత ప్రామాణ్యం నిరుక్తసామగ్రీత ఏవ గృహ్యత ఇత్యర్థః - అ
ప్యర్థకే నైవకారేణానుమానాదిపరిగ్రహః - అనువ్యవసాయేనేతి -
ఇదం చ మిశ్రమతాభిప్రాయేణ - మతత్రయసాధారణ్యే నతు ప్రాథమికజ్ఞా
నగ్రహేణేతి ధ్యేయం - తత్సంబంధస్యాపీతి - ఘటఘటత్వయోర్యస్సంబం
ధస్తస్యాపీత్యర్థః - నన్వనువ్యవసాయే కథం సంబంధస్య భానమిత్యాశంక్య
యథా ఘటఘటత్వయోర్వ్యవసాయరూపప్రత్యాసత్యా భానం తథా

ర్థః । ఉదాహృతస్థలే వ్యవసాయాప్రామాణ్యగ్రాహకస్యా
పి అనువ్యవసాయేన గ్రాహకత్వే నస్వతస్త్వసిద్ధిః । నను
స్వత ఏవ ప్రామాణ్యం గృహ్యతే ఘటమహం జానామీత్య
నువ్యవసాయేన ఘటఘటత్వయోరివ తత్సంబంధస్యాపి విష
యీకరణాత్ వ్యవసాయరూపప్రత్యాసత్తేస్తుల్యత్వాత్పు
రోవర్తిని ప్రకారసంబంధస్యైవ ప్రమాత్వపదార్థత్వాది
తి చేన్న స్వతః ప్రామాణ్యగ్రాహిజలజ్ఞానం ప్రమానవేత్య

త్సంబంధస్యాపి వ్యవసాయరూపప్రత్యాసత్తేరవిశేషాదిత్యాహ - వ్యవసా
యేతి - తావతా కథం ప్రామాణ్యస్య భానమత ఆహ - పురోవర్తిని ప్ర
కారసంబంధస్యైవేతి - పురోవర్తినియః ప్రకార
సంబంధస్తద్ఘటితస్యైవేత్యర్థః - నైయాయికా అప్యనువ్యవసా
యేపి శేష్యత్వప్రకారత్వయోర్భానమంగీకుర్వంతి పురోవర్తినం ఘటత్వే
న జానామీత్యాకారకస్యైవానువ్యవసాయస్య తైరంగీకారాత్పరంతు పురో
వర్తిని ఘటాదౌ ఘటత్వాదిరూపప్రకారసంబంధభానం నాంగీకుర్వంతే

తత్తత్ర ప్రకారసంబంధభానస్య వ్యవస్థాపనేకిమపినావశిష్టమితి ప్రామా
ణ్యస్య భానంసిద్ధ్యత్యనుపస్థితయోరపి విశేష్యత్వప్రకారత్వయోర్భాన
స్య సర్వసమ్మతత్వాదితి - జలజ్ఞానమిత్యాది - జలజ్ఞానంప్రమాణవేత్యాకా
రకః అనభ్యాసదశాయాం ప్రాథమికజలజ్ఞానగ్రహణోత్తరదశాయామను
భవసిద్ధః ప్రామాణ్యసంశయో నస్యాదిత్యర్థః - నిశ్చితత్వాదితి - తద్వత్తా
నిశ్చయస్య తదభావవత్తాజ్ఞానం ప్రతి ప్రతిబంధకత్వాదిత్యర్థః - అత్ర
జ్ఞాతో ఘట ఇతి ప్రతీతేర్జ్ఞాన విషయతా విషయకత్వ కల్పనేనైవనిర్వా
హేతిరిక్తజ్ఞాతతాకల్పనియ్యా గౌరవాన్మానాభావాచ్చేతి తన్నిరసన ప్ర
కారోబోధ్యః - తస్మాదితి - అనభ్యాసదశాయాంసంశయానుభవాదిత్యర్థః-
ఏతస్యస్వతోగ్రాహ్యత్వాభావేన్వయః - పరతోగ్రాహ్యత్వమితి - ప్రా

నభ్యాసదశాయాం ప్రమాత్వసంశయోనస్యాత్ అనువ్యవ
సాయేనప్రామాణ్యస్యనిశ్చితత్వాత్తస్మాత్స్వతోగ్రాహ్య

మాణ్యస్యానుమానాదిత ఏవ గ్రాహ్యత్వమిత్యర్థః - ఏతేనమీమాంసకై
రభ్యుపగతాయాం ప్రామాణ్యనిశ్చయస్య ప్రవృత్తిహేతుతాయాంవ్య
భిచారో దర్శితః - నచనిష్కంప ప్రవృత్తావేవ ప్రామాణ్యనిశ్చయస్య
హేతుతాసకంపప్రవృత్తౌతు ప్రామాణ్యసంశయస్య నిష్కంపత్వంసకం
పత్వంచవిషయతావిశేషః - ఏవంచతత్రసకంపప్రవృత్త్యంగీకారేపి ప్రా
మాణ్యనిశ్చయస్య హేతుతాయాంకథంవ్యభిచార ఇతివాచ్యంతథాపియ
త్రప్రామాణ్యస్య ప్రామాణస్య వాజ్ఞానం నాసీదాసీచ్చ కేవలజలాదిజ్ఞా
నంతత్రప్రవృత్తిదర్శనేన ప్రామాణ్యసంశయహేతుతాయాంవ్యభిచార
స్యదుర్వారత్వాత్ |నచైవంజలాదిజ్ఞానేఅప్రామాణ్యనిశ్చయకాలేప్ర
వృత్తిస్స్యాదితిశంకనీయం మగృహీతాప్రామాణ్యకజలాదిజ్ఞానత్వేన

తద్ధేతుత్వాస్వీకారేణాదోషాదితి సంక్షేపః - జలలాభే సతీతి _ ఏతావతావ
త్ప్రమాణస్య ప్రామాణ్యవ్యవస్థాపకహేతోస్స్వరూపాసిద్ధికం కానిరా
కృత్యా - తదానీం పతుస్వాసత్త్వాదాహ - పూర్వోత్పన్నమితి - సఫ
లేతి - తద్విశేష్యకతత్ప్రకారకేత్యర్థః - అన్వయ్యుదాహరణాసంభ
వాద్వ్యతిరేక్యుదాహరణం సదృష్టాంతమాహ : యన్నైవం తన్నైవమి
తి - యదప్రమాతత్సమర్థప్రవృత్త్యజనకమిత్యర్థః - వ్యతిరేకిణావ్యతిరే
కవ్యాప్తిమతా - నిశ్చియ్యతేనుమీయతే - ద్వితీయాద్యజ్ఞానేష్వితి

త్వాభావాత్పరతో గ్రాహ్యత్వమేవ తథాహి ప్రథమం జల
జ్ఞానానంతరం ప్రవృత్తౌసత్యాంజలలాభేసతిపూర్వోత్పన్నం
జలజ్ఞానంప్రమా సఫలప్రవృత్తిజనకత్వాద్యన్నైవంత
న్నైవంయథాఅప్రమేతికేవలవ్యతిరేకిణా ప్రమాత్వం నిశ్చీ
యతేద్వితీయాదిజ్ఞానేషుపూర్వదృష్టాంతేనతత్సజాతీయ
త్వలింగేనాన్వయవ్యతిరేకిణాపిగృహ్యతే । ప్రమాయాః
గుణజన్యత్వముత్పత్తౌపరతస్త్వం। ప్రమాఽసాధారణకార
ణంగుణః । అప్రమాఽసాధారణకారణందోషః । తత్రప్రత్యక్షే

య్యాదిజలజ్ఞానేషు - తత్సజాతీయత్వలింగేనపూర్వజ్ఞానసజాతీయ
త్వలింగేనసమర్థప్రవృత్తిజనకత్వే నేతియావత్ - గృహ్యత ఇతి ప్రామా
ణ్యమనుమీయత ఇత్యర్థః ఏవం ప్రమాత్వే పరతస్త్వంవ్యవస్థాప్యోత్ప
త్తౌపరతస్త్వం నిరూపయతి - ప్రమాయా ఇతి - ప్రమాసాధారణకారణ
మితి - ప్రమాత్వాధికదేశావృత్తిధర్మావచ్ఛిన్నప్రమానిష్ఠకార్యతానిరూ
పితకారణతాశాలీత్యర్థః - తేనజ్ఞానమాత్రహేత్వాత్మమనస్సంయోగా
దేర్భ్రమజనకపిత్తాదిదోషాణాంచ వ్యుదాసః - అప్రమాసాధారణ

కారణత్వమప్యేవంభరిష్కర్తవ్యం - చతుర్విధప్రమాయాం హేతుభూతం గుణం క్రమేణోపపాదయతి - తత్రేతి - చతుర్విధప్రమామధ్య ఇత్యర్థః - ఇత్యాద్యూహనీయమితి - పీతశ్శంఖ ఇత్యాదౌ పిత్తాదిదోషః ఇదంరజతమిత్యాదిభ్రమే చాకచక్యాదిరిత్యూహనీయమిత్యర్థః - అప్రమాత్వస్య పరతస్త్వం సయుక్తికం దర్శయతి - పురోవర్తినీతి - అనుపస్థితత్వాదితి. అవిషయీకరణాదిత్యర్థః - తథాచ, ప్రత్యాసత్తేరభావాద ప్రమాత్వస్యానువ్యవసాయేన గ్రహణం న సంభవతీతి భావః - అప్రమాత్వం తదభా

విశేషణవద్విశేష్య సన్నికర్షో గుణః। అనుమితౌవ్యాప్య పక్షవతి వ్యాప్యజ్ఞానం। ఉపమితౌయథార్థసాదృశ్యజ్ఞానం। శాబ్దజ్ఞానే యథార్థయోగ్యతాజ్ఞానమిత్యాదికమూహనీయం। పురోవర్తినిప్రకారాభావస్యానువ్యవసాయేనానుపస్థితత్వాదప్రమాత్వం పరతఏవగృహ్యతే। పిత్తాదిదోషజన్యత్వముత్పత్తౌపరతస్త్వం। నను సర్వజ్ఞానానాం యథార్థత్వాదయథార్థజ్ఞానమేవనాస్తి। నచశుక్తావిదంరజతమితిజ్ఞానాత్ప్రవృత్తిదర్శనాదన్యథాఖ్యాతిసిద్ధిరితి వాచ్యంరజతస్మృతిపు

వవద్విశేష్యకత్వ విశిష్టత త్ప్రకారకత్వంపరత ఏవగృహ్యత ఇత్యర్థః - అనుమానప్రయోగస్త్వదంజ్ఞానమప్రమావిసంవాదిప్రవృత్తిజనకత్వాద్యన్నైవంతన్నైవంయథాప్రమేతి - గురుమతన్నిరస్యాన్యథాఖ్యాతివ్యవస్థాపయతి - నన్విత్యాదినా - యథార్థత్వాత్ప్రమాత్వాత్ । అయథార్థజ్ఞానమేవనాస్తీతి - తదభావవద్విశేష్యకత్వాదిరూపాయథార్థత్వంజ్ఞానవృత్తి నేత్యర్థః - తేనపస్థిత్యసిద్ధిభ్యాంవ్యాఘాతః - అయథార్థత్వస్య ప్రసిద్ధిరిచ్ఛాదౌబోధ్యా। అన్యథాఖ్యాతీతి - తథానంగీకారేపురోవృత్తివిశేష్య

కరజతత్వాదిరూపేష్టతావచ్ఛేదకప్రకారకజ్ఞానస్య సంవాదివిసంవాది
సాధారణప్రవృత్తిజనకతయా తత్ర ప్రవృత్తిరేవ న స్యాదితి భావః - రజత
స్మృతీతి - క్లృప్తనియతపూర్వవర్తిభ్యామిత్యాదిః - సంభవాదితి - తథా
చ ప్రవృత్తిం ప్రతి విశిష్టజ్ఞానత్వేన కారణత్వైవ నాస్తీతి తదనురోధేనాన్యథా
ఖ్యాతికల్పనం న సంభవతీతి భావః - నన్వేవం యత్ర నేదం రజతమిత్యాదిబా
ధగ్రహస్తత్రాపి ప్రవృత్తిస్స్యాదిత్యత ఆహ- ఉపస్థితేతి - ఏతావతా స్మృ
తిరూపకారణాపేక్షా స్ఫుటీకృతా- ఇష్టభేదాగ్రహస్య రజతాదిరూపేష్ట
భేదాగ్రహాభావస్యైవ- ఏవకారేణ విశిష్టజ్ఞానస్య ప్రవర్తకత్వవ్యవచ్ఛే
దః - సర్వత్రేతి - రజతే శుక్తౌ చేత్యర్థః - సత్యరజతస్థలే విశిష్టజ్ఞానత్వే

రోవర్తిజ్ఞానాభ్యామేవ ప్రవృత్తిసంభవాత్స్వతంత్రోపస్థితే
ష్టభేదాగ్రహస్యైవ సర్వత్ర ప్రవర్తకత్వేన నేదం రజతమిత్యా
ద్యావతిప్రసంగాభావాదితి చేన్న సత్యరజతస్థలే పురోవర్తివి
శేష్యకరజతత్వప్రకారకజ్ఞానస్య లాఘవేన ప్రవృత్తిజనకతయా

నైవ ప్రవృత్తిం ప్రతి కారణత్వమేష్టవ్యమన్యథా ధర్మధర్మిజ్ఞానయోరిష్ట
భేదాగ్రహత్వరూపగురుధర్మావచ్ఛిన్నస్య చ కారణతాపత్తేరేవం చ తత్ర ప్ర
వృత్తిం ప్రత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం విశిష్టజ్ఞానస్య కారణతాయాం లాఘ
వాత్సామాన్యతః ప్రవృత్తిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి విశిష్టజ్ఞానత్వేనానుగత
కార్యకారణభావస్యైవ కల్పనీయతయా విసంవాదిప్రవృత్తేరపి తత్కా
ర్యతావచ్ఛేదకావలీఢతయా తత్పూర్వం విశిష్టజ్ఞానస్య కల్పనీయత్వా
దన్యథాఖ్యాతిర్నిరాబాధైవేతి సమాధత్తే - సత్యరజతేతి - రజతత్వప్ర
కారకజ్ఞానస్యేతి - తాదృశజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నస్యేత్యర్థః - ప్రవృత్తిజనకత
యా ప్రవృత్తిత్వావచ్ఛిన్నజనకతయా - విశిష్టజ్ఞానస్యైవ పురోవర్తివిశే

వ్యకేష్టతావచ్ఛేదకప్రకారకజ్ఞానస్యైవ - ఏవేనేష్టభేదాగ్రహస్య వ్య
వచ్ఛేదః - కల్పనాదసమానాత్ - ప్రయోగస్త్వియమిష్టతావచ్ఛేదక
ప్రకారకజ్ఞానజన్యా ప్రవృత్తిత్వాద్రజతస్థలీయప్రవృత్తివదితి - స్యా
దేతత్ ప్రత్యక్షే సన్నికర్షస్య కారణతయా రజతత్వాంశే తదభావేనక
థం శుక్తావిదం రజతమితి ప్రత్యక్షమితి చేన్న ఏవమలౌకికసన్నికర్షస్యా
పి ప్రత్యక్షజనకతాయా వ్యవస్థాపితత్వేన జ్ఞానలక్షణాప్రత్యాసత్తేరేవ ప్ర
కృతే సంభవాత్ - నన్వయథార్థానుభవస్య త్రైవిధ్యకథనం మూలే ఽసం
గతం స్వప్నజ్ఞానస్యానుభూతపదార్థస్మరణపిత్తాదిరూపదోషశుభాశుభాద్య

శుక్తావపి రజతార్థిప్రవృత్తిజనకత్వేన విశిష్టజ్ఞానస్యైవ కల్పనాత్ ।
అయథార్థానుభవం విభజతే । అయథార్థేతి । స్వప్నస్యమా
నసవిపర్యయరూపత్వాన్న త్రైవిధ్యవిరోధః । సంశయ
లక్షణమాహ । ఏకేతి । ఘటపటావితి సమూహాలంబనేతివ్యా
ప్తివారణాయైకేతి । ఘటో ద్రవ్యమిత్యాదావతివ్యాప్తివా
రణాయ విరుద్ధేతి । ఘటత్వవిరుద్ధపటత్వవానిత్యత్రాతివ్యా

ప్తేర్జాయమానస్య బాధితార్థవిషయకస్యానుభవసిద్ధత్వాదత ఆహ - స్వ
ప్నస్యేతి - యద్యపి ప్రదేశవిశేషావస్థితమనస్సంయోగస్స్వప్నస్థా
పితదసమవాయికారణకజ్ఞానే స్వప్నశబ్దో ఽభాక్త ఇత్యవధేయం - చాక్షు
షాదిరూపత్వాసంభవాదాహ - మానసేతి - యత్తు స్మృతిరూపం స్వప్న
జ్ఞానమితి తద్భాష్యవిరుద్ధమిత్యుపేక్షితం - కోట్యోరవ్యాప్యవృత్తిత్వజ్ఞా
నోత్తరం జాయమానే ఏకస్మిన్ ధర్మిణి ఘటతదభావోభయప్రకారకసము
చ్చయేఽతివ్యాప్తివారణాయ విరోధివిషయకత్వస్య నివేశేఽపి నాన్యత్ర నేత్యస్యావ
శ్యకతేతి దర్శయితుమాహ- ఘటత్వవిరుద్ధేతి - నానేతీతి - ఏకధర్మినిష్ఠపి

శేష్య తానిరూపితవిరుద్ధనానాధర్మనిష్ఠ ప్రకారతాకత్వా భానాన్నా తివ్యా
ప్తిరితిభావః - నచవిభిన్న రూపేణైకధర్మివిశేష్య కవిరుద్ధానేకధర్మ ప్రకార
కజ్ఞానేతివ్యాప్తి రితిశంక్య మేకధర్మావచ్ఛిన్న విశేష్య తాఘటితపరిష్కా
రకరణేనాదోషాదితిదిక్ - తత్రాంతరే బ్రహ్మభిన్నే సర్వస్మిన్నేవమిథ్యా
శబ్దస్య ప్రయోగ దర్శనాదాహ - తదభావవతీతి - ప్రమావారణాయేదం.
తదభావవద్విశేష్యకత్వావచ్ఛిన్నతత్ప్రకారకత్వేత్యాద్యర్థ వివక్షణాన్న
సమూహాలంబనేతి ప్రసంగః - సంశయస్యేచ్ఛాయాశ్చ వారణాయసం
శయాన్యజ్ఞానార్థకంనిశ్చయపదమితిసంక్షేపః- మూలేవ్యాప్యారోపేణేతి
ఆహార్యవ్యాప్య వత్తాభ్రమజన్యః ఆహార్య వ్యాపకవత్తాభ్రమస్తర్క

ప్తివారణాయ నానేతి। విపర్యయలక్షణమాహ। మిథ్యేతి।
తదభావవతితత్ప్రకారకనిర్ణయఇత్యర్థః తర్కంలక్షయతి। వ్యా
ప్యేతి। యద్యపితర్కోవిపర్యయేంతర్భవతి తథాపి ప్రమాణా
నుగ్రాహకత్వాద్భేదేనసంకీర్తనం। స్మృతింవిభజతేస్మృతి

ఇత్యర్థః - ఆహార్యజ్ఞానమాత్రేతి ప్రసంగవారణాయతజ్జన్య ఇతి - య
త్ర నాయం పురుష ఇతి నిశ్చయ సత్వే శాఖాదౌకరాదిభ్రమాద
యం పురుష ఇత్యాహార్యారోపస్తత్రాతివ్యాప్తివారణాయ
ప్రథమమాహార్యపదం - రజతత్వవ్యాప్యాభావవత్
గ్రహకాలె ఆహార్యం యద్రజతత్వవ్యాప్యవత్తాజ్ఞానం తజ్జన్యే ఇదంర
జతమిత్యనాహార్యేతివ్యాప్తివారణాయద్వితీయమాహార్యపదం - తర్కేణ
సాధ్యస్య వ్యతిరేకనిశ్చయః ఆపాద్యాపాదకయోర్వ్యాప్తినిశ్చయశ్చ కార
ణమితి ధ్యేయం - తర్కస్త్రమానసవిపర్యయరూపపవేతికథమయథార్థస్యత్రై
విధ్యకథనమిత్యాహ - యద్యపీతి - ప్రమాణానుగ్రాహకత్వ - ప్రమాణేనప్రమా

యాం జననీయాయాం ప్రతిబన్ధకవిఘటనద్వారోపయోగిత్వం। ఖేద ఇతి త
ర్కత్వరూపవైలక్షణ్యేనేత్యర్థః- తర్కస్య ప్రమాణానుగ్రాహకత్వజ్ఞాప
నాయ తథా కథనమితి భావః-నను సర్వేషామనుకూలతయా వేదనీయమి
త్యాదిమూలం సుఖాదిలక్షణపరం న సంభవతి పరద్రవ్యోపభోగాదిజన్య
సుఖసాధూనాం ద్వేషదర్శనాదవ్యాప్తేరిత్యాశంకాయాం సుఖ్యహమి
త్యాదిప్రత్యక్షసిద్ధం సుఖత్వాదికమేవ లక్షణమిత్యాహ-సుఖ్యహమిత్యా
ద్యనువ్యవసాయేతి-సుఖత్వాదీత్యాదినా దుఃఖత్వపరిగ్రహః-యథాశ్రుతం
త్వితి-సర్వేషామనుకూలేత్యాదికమిత్యర్థః- అనుభవేతీతి-స్మృతిం సంస్కా

రితి। సుఖం లక్షయతి। సర్వేషామితి। సుఖ్యహమిత్యనువ్యవసాయ
గమ్యసుఖత్వాదికమేవ లక్షణం। యథాశ్రుతం తు స్వరూపక
థనమితి ద్రష్టవ్యం। సంస్కారం విభజతే। సంస్కార ఇతి। సం
స్కారత్వజాతిమాన్సంస్కారః। వేగస్యాశ్రయమాహ। వే
గ ఇతి। వేగత్వజాతిమాన్వేగః। భావనాం లక్షయతి। అను[illegible]
వేతి। ఆత్మాదావతివ్యాప్తివారణాయానుభవేతి। అను[illegible]
వధ్వంసేతివ్యాప్తివారణాయ స్మృతీతి। స్మృతేరపి సంస్కా

రం ప్రతి చానుభవత్వేనైవ కారణత్వం వదతాం ప్రాచామయమభిప్రాయః
తత్తద్విషయకస్మృతిం ప్రతి తత్తద్విషయకసంస్కారం ప్రతి చ తత్తద్విష
యకానుభవత్వేనైవ హేతుతా న తు తత్తద్విషయకజ్ఞానత్వేనానుభవ
త్వస్యాపి జాతిత్వేన జ్ఞానత్వాపేక్షయా గౌరవాసంభవాత్ న చ వినిగమ
నావిరహ ఇతి శక్యం వ్యాప్యధర్మపురస్కారేణ కారణత్వసంభవే వ్యా
పకధర్మస్యాన్యథాసిద్ధినిరూపకత్వాదితి-నవీనాః పునరనుభవానాం త
త్తద్విషయకస్మృతిం తాదృశసంస్కారం ప్రతి చ తాదృశజ్ఞానత్వేనైవ

హేతుతానత్వ్యనుభవత్వే నసంస్కారస్య ఫలనాశ్య తయా ప్రథమస్మరణే
నైవానుభవజన్య సంస్కారస్య నాశేనసకృ దనుభూతస్య స్మరణోత్త
రమస్మరణప్రసంగాత్ నచస్వ జన్య స్మరణస్య సంస్కారనాశకత్వే స్మృ
తిసాధారణేనజ్ఞానత్వే నహేతుత్వే పిఘటపటాది రూపనా నావిషయావ
గాహినానుభవేనజనితస్య తావద్వి షయకసంస్కారస్య ఘటాద్యేకైక
గోచరస్మరణేనాపి వినాశాత్తదుత్తరం ఘటాదిస్మరణా నుపపత్తిస్తద్వి షయ
కసంస్కారాభావాత్ స్మృతిజన్య ఘటాదిగోచరసంస్కారస్యభిన్న విష
యకతయాపటాదిస్మారకత్వా యోగాదతస్స్వ జన్య చరమస్మృతె రే
వానాయత్యా తత్తద్వ్యక్తిత్వే నతత్తత్సంస్కారనాశకతాయా అంగీకర్త
వ్యతయానుభవత్వేనజనకతాయామపినదోషఇతివాచ్యం అన్యానవిషయ

కజనకత్వంనవీనైరుక్తం। స్థితస్థా పకంలక్షయతి। అన్యేతి।

సంఖ్యాదయోష్టౌ నైమిత్తిక ద్రవత్వ వేగ స్థితస్థాపకాస్సా

కస్యైవఫలస్య నాశకత్వాంగీకారేణాదోషాత్ జాయతేచ పునః పునస్మ
రణాద్ద[illegible]రః చాత్యంచసంస్కారగతోజాతి విశేషః ఝ
టితిస్మ[illegible]జకఃనచదైవవశ సంభవన్యా ఝటిత్యుద్బోధక
సమవధానాదేవఝటితిస్మృతినియమోపపత్త్యా తత్ప్రయోజకతయా
సంస్కారగతోజాతివిశేషో నసిద్ధ్యతీతివాచ్యం ఝటితిస్మృతెర్దైవాధీ
నఝటిత్యుద్బోధకసమవధానాధీనత్వ మభ్యుపగమ్య సంస్కారాతిశ
యఖండనేశాస్త్రాదావభ్యాసస్యైవానాపత్తేః కించ పరిత్యజ్య చవి[illegible]
త్వావ్యభిచారకంగృహ్యమాణవ్యభిచారేణకారణత్వ కల్పనన్న సంభవతీ
తినానుభవత్వేనస్మృతిసంస్కారహేతుతాసంభవ ఇత్యాహుస్తన్మతం
దర్శయతి -స్మృతెరపీతి- అపినానుభవపరిగ్రహః ఏతన్మతేలక్షణే చాసే

భవజన్యేతిస్థానే జ్ఞానజన్యేతినివేశనీయం-ద్రవ్యవిభాజకోపాధీతి-పృథివీ
త్వజలత్వాదిరూపం యద్ద్రవ్యవిభాజకోపాధిద్వయం ప్రత్యేకం తత్తత్స
మానాధికరణాః ద్విత్వద్విపృథక్త్వసంయోగాదయస్తదవృత్తిజాతి
మద్గుణత్వమిత్యర్థః రూపాదిషు చతుర్షు నీలత్వాదికం సాంసిద్ధికద్రవత్వే
చ ద్రవత్వత్వావాంతరజాతిం స్నేహాదిషు దశసు స్నేహత్వాదికం భావనా
ఖ్యాంసంస్కారత్వావాంతరజాతిమాదాయ లక్షణసమన్వయః-నన్వే
తల్లక్షణమేకత్వాదిష్వతివ్యాప్తమేకత్వత్వాదిజాతేరపి తాదృశత్వాన్న చ
తాదృశోపాధిద్వయసమానాధికరణవృత్తిగుణత్వన్యూనవృత్తిజాతిశూన్యగు
ణత్వమిత్యర్థః ఏవంచైకత్వాదిషు సంఖ్యాత్వాదేస్సత్త్వాత్తాదృశజాతిశూన్య
త్వస్య సత్త్వే నాతివ్యాప్తిరితివాచ్యమేవమపి పరిమాణాదిష్వతివ్యా

మాన్యగుణాః । అన్యే రూపాదయో విశేషగుణాః । ద్రవ్య
విభాజకోపాధిద్వయసమానాధికరణావృత్తిజాతిమద్గుణత్వం

ప్తేః పరిమాణత్వాదేస్తాదృశజాతిత్వాసంభవాదితి చేదత్ర ప్రవదంత్యభి
జ్ఞాః యద్ద్రూపావచ్ఛిన్నసమానాధికరణం యత్కించిద్ద్రవ్యవిభాజ
కోపాధిద్వయం తత్తద్భిన్నా స్థితస్థాపకవృత్తిభిన్నా చ యా జాతిస్తద్వ
త్త్వే సతి గుణత్వమిత్యర్థః- యద్రూపావచ్ఛిన్నసామానాధికరణ్యస్య స
మవాయసంబంధఘటితస్యైవ నివేశనీయతయా యద్రూపపదేన ఘ
టత్వాదేర్ధర్తుమశక్యత్వాద్ఘటాదావతివ్యాప్తిరతో విశేష్యం స్థిత
స్థాపకేత్యతివ్యాప్తివారణాయ స్థితస్థాపకవృత్తిభిన్నేతి-స్థితస్థాపకస్య పృథి
వ్యాదిచతుష్టయవృత్తిత్వమతే తు న దేయం-రూపత్వాదేర్యద్రూపపదేన
ధర్తుమశక్యత్వేప్యవాంతరజాతీరాదాయ రూపాదిషు లక్షణసమన్వ
యః పార్థివానుష్ణాశీతస్పర్శస్యాపి వాయవ్యాపేక్షయా విజాతీయ్య

స్యైవానుభవసిద్ధత్వాత్, సంఖ్యాదయ స్తుసామాన్య గుణా ఇతిసత త్రత్రై
జాత్యః జలపృథివ్యా దిభేదేన సిద్ధాంతసిద్ధమత స్తత్ర నాతివ్యాప్తిః - తాదృ
శ జాతిమద్భిన్న గుణత్వమేవ సామాన్య గుణానాం లక్షణ
మవధేయం-మూలోక్తం సర్వ సంగ్రాహకం నసంభవతీ త్యాహ-వ క్ర
తేతి- నిత్య మితీతి- అత్రనిత్యత్వం ప్రాగభావా ప్రతియోగిత్వంధ్వంసాప్ర
తియోగిత్వంవాఏకతర నివేశ నాదపి సంయోగాదే ర్వారణా త్ ఏకపదం
స్వరూపకీర్తనమాత్రపరమితి ద్రష్టవ్యం-మూలే వ్యా వర్తకా ఇతి- నిత్య ద్ర
వ్యాణాం పరస్పరం భేద సాధకా ఇత్యర్థః అథవిశేష పదార్థే కిం ప్రమాణం

విశేషగుణత్వం । కర్మణో లక్షణమాహ। చలనేతి । ఉత్క్షేపణా
దీనాం కార్య భేదమాహ ।ఊర్ధ్వేతి । శరీరేతి । వక్రతాసంపా
దకమాకుంచనం । ఋజుతాసంపాదకం ప్రసారణమిత్యర్థః ।
సామాన్యంలక్షయతి । నిత్య మితి । సంయోగేతి వ్యాప్తివార
ణాయనిత్య మితి । పరమాణుపరిమాణాదావతివ్యాప్తి వార
ణాయ అనేకేతి। అనుగతత్వం సమవేతత్వం తేనాభావాదా
వతివ్యాప్తిః । విశేషంలక్షయతి । నిత్యే తి । సమవాయంలక్ష

నచాత్యంతం సంకీర్ణానాం పరమాణూనాం భేదకధర్మంవినా భేదాసిద్ధర్వి
శేషా అంగీకర్తవ్యా ఇతి వాచ్యమేకత్వా దివ్యక్తేరేవ భేదకత్వసంభవాది
తిచెన్నయతః ఏతత్పరమాణౌ తత్పరమాణు భేదసాధనే ఏకత్వాదేర్వ్యభిచా
రితతన్మైత దేకత్వాదేరేవ హేతుతా వాచ్యానచతయోః పరమాణ్వో ర్భే
దాసిద్ధావేకత్వాదావే తత్వంసు గ్రహమేతత్పరమాణుసమవేతత్వంహి
తస్యైతత్వంతస్మాత్పృతినిత్య ద్రవ్యమేష్టవ్యో విశేష పదార్థస్స ఏవస్వసమా
తియ్యానాంపరస్పరంభేద సాధక ఇతితత్రాపివిశేషాంతరాపేక్షా నాస్య

తోనానవస్థేతి సంప్రదాయః। వైశేషికమతసాధారణ్యేన సమవాయేనుమా
నం ప్రమాణయతి-నీలఇతి-సమవాయికారణత్వస్యావయవిని సత్త్వాద్ద్రవ్యేతి
పరమాణువారణాయజన్యేతి-అవినశ్యదవస్థమపరాశ్రితమేవావతిష్ఠతేవిన
శ్యదవస్థః సమానాశ్రితం క్షణమవతిష్ఠతే యథా తంత్వాదినాశే పటాది
రితిమనసికృత్వా మూలేఽవినశ్యదిత్యుక్తం-ప్రాగభావే ప్రమాణమా

యతి। నిత్యేతి। సంయోగేతివ్యాప్తివారణాయ నిత్యేతి। ఆ
కాశాదావతివ్యాప్తివారణాయ సంబంధేతి। అయుతసిద్ధ
లక్షణమాహ। యయోరితి। నీలోఘట ఇతివిశిష్టబుద్ధిర్విశేష
ణవిశేష్యసంబంధవిషయా విశిష్టబుద్ధిత్వాద్దండీతి విశిష్టబుద్ధి
వదితిసమవాయసిద్ధిః। అవయవావయవినావితి। ద్రవ్య
సమవాయికారణమవయవః। జన్యద్రవ్యమవయవి। ప్రా
గభావం లక్షయతి। అనాదిరితి- ఆకాశాదావతివ్యాప్తివార
ణాయసాంత ఇతి। ఘటాదావతివ్యాప్తివారణాయానాది
రితి। ప్రతియోగిజనకః। భవిష్యతీతివ్యవహారహేతుః ప్రా
గభావః। ధ్వంసంలక్షయతి। సాదిరితి। ఘటాదావతివ్యాప్తి
వారణాయానంతేతి। ఆకాశాదావతివ్యాప్తివారణాయసా
దిరితి। ప్రతియోగిజన్యః ప్రతియోగిసమవాయికారణవృత్తిః।
ధ్వస్త ఇతివ్యవహారహేతుర్ధ్వంసః। అత్యంతాభావంల

హ-భవిష్యతీతి-సంసర్గేతి-తాదాత్మ్యాతిరిక్తసంసర్గేత్యర్థః- ధ్వం
సప్రాగభావయోరపి ప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధో వర్తత ఇతి
మతాభిప్రాయేణ త్రైకాలికవిశేషణమన్యథాన్యోన్యాభావవారణే
నైవతయోర్వారణాత్తస్యవ్యర్థతాపత్తేర్వ్యధిసంసర్గేత్యాదేరన్యోన్యా

భావభిన్నాభావ ఇత్యర్థస్తదాత్రైకాలికేతి సిద్ధాంతేసార్థకంత్రైకాలిక
త్వన్నిత్యత్వరూపం-మూలేభూతలేఘటోనాస్తీతి-తత్రఘటాభావాంశేభూ
తలస్య విశేష్యత్వం సంబంధః ఘటాభావవద్భూతలమిత్యత్రతుభూతలాం
శేఽభావస్యవిశేషణత్వంసంసర్గ ఇతివదతాంప్రాచామయమభిప్రాయః
విశేష్యత్వవిశేషణత్వే స్వరూపసంబంధవిశేషౌనజ్ఞానీయ్యే విషయతావిశే
షౌనచవిశేషణతాఖ్యస్స్వరూపసంబంధ ఏకఏవాస్తుభూతలే ఘటోనాస్తీ
తిప్రతీతౌభూతలం ఘటాభావవదితి ప్రతీతితో వైలక్షణ్యస్య విశేషణత్వావ
చ్ఛిన్నాధేయత్వవిషయకత్వకల్పనేనైవనిర్వాహాదితివాచ్యం తాదృశప్ర
తీతితోవైలక్షణ్యాయప్రథమాయాం విశేషణత్వావచ్ఛిన్నాధేయతాసన్ని
కర్షః ద్వితీయాయాం విశేషణత్వావచ్ఛిన్నాధారతేత్యత్రవినిగమ

లక్షయతి। త్రైకాలికేతి। అన్యోన్యాభావేతివ్యాప్తివార
ణాయ సంసర్గేతి। ధ్వంసప్రాగభావయోరతివ్యాప్తివా
రణాయత్రైకాలికేతి। అన్యోన్యాభావంలక్షయతి। తా

న్యాదుర్లభత్వాన్నచతాదృశప్రతీత్యోస్సంసర్గాంశేఽవిలక్షణత్వేపివి
షణవిశేష్యభావభేదాద్వైలక్షణ్యోపపత్తిరిత్యుభయత్రవిశేషణతాయా
వసంబంధతాస్త్వితివాచ్యం తావతాపిభూతలేఘటోనాస్తిభూతలవా
టాభావ ఇత్యనయోర్భూతలంఘటాభావవద్ఘటాభావేభూతలమిత్యనయో
శ్చప్రతీత్యోర్వైలక్షణ్యానిర్వాహాత్తస్మాద్విశేష్యత్వవిశేషణత్వనామ
యోరుభయోస్స్వరూపసంబంధవిశేషయోస్సంసర్గతాతథాచభూత
వాన్ఘటాభావ ఇత్యత్రఘటాభావాంశేభూతలస్యవిశేష్యత్వంసంసర్గ
ఘటాభావేభూతలమిత్యత్రచభూతలాంశేఽభావస్యవిశేషణతాసంసర్గ
తాధికోతోభ్రమత్వనిర్వాహ ఇతిసు[illegible]- ధ్వంసప్రాగయోరతి

ప్రతియోగికయోరత్యంతాన్యోన్యాభావయోరైకవిధత్వ న్నేత్యాహ-ప్రతి
యోగితేతి-ఆరోప్యేతి ప్రాచీనమతాభిప్రాయేణ - అత్రయథాయోగం ప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకధర్మభేద ఇవ సంసర్గభేదోఽప్య త్యంతాభావబహుత్వ
ప్రయోజకః ప్రతియోగితావచ్ఛేదకధర్మభేదోఽన్యోన్యాభావబహుత్వప్ర
యోజక ఇతి ద్రష్టవ్యం - తదేవ వర్ణయతి - కేవలేతి - కేవలదేవదత్తా
భావాద్విశిష్టాభావోఽతిరిక్త ఇత్యన్వయః అన్యథా కేవలదేవదత్తవతి దం
డీనాస్తీతి ప్రత్యయానాపత్తేః - ఉభయాభావస్యాతిరిక్తత్వే ప్రతీతిం ప్ర
మాణయతి- ఏకత్వేపీతి - ఘటపటౌద్వౌనస్త ఇత్యాదౌ ఘటత్వం పటత్వము

> దాత్మ్యేతి। ప్రతియోగితావచ్ఛేదకారోప్య సంసర్గభేదా
> దేకప్రతియోగికయోరత్యంతాన్యోన్యాభావయోర్భిన్న
> త్వం। కేవలదేవదత్తాభావాద్దండ్యభావప్రతీత్యా విశిష్టాభావః
> ఏకసత్త్వేపిద్వౌనస్తఇతిప్రతీత్యాద్విత్వావచ్ఛిన్నాభావః। సం
> యోగేన ఘటవతి సమవాయేన ఘటాభావస్తత్తద్ఘటాభా
> వాద్ఘటత్వావచ్ఛిన్నసామాన్యాభావశ్చాతిరిక్తః। ఏవ
> మన్యోన్యాభావేపి। ఘటత్వేన పటో నాస్తీతి ప్రతీత్యా

భయత్వం చైతత్త్రితయం ప్రతియోగితావచ్ఛేదకం కేవలఘటవతి కేవ
పటవతి యత్కించిదుభయవతిచ తథా ప్రత్యయాత్ - సంబంధభేదేనా
భావస్యాతిరిక్తత్వం వర్ణయతి - సంయోగేనేతి - సామాన్యవిశేషాభా
వయోర్భేదం దర్శయతి - తత్తదితి - అతిరిక్త ఇతి - అన్యథా యత్కించి
ద్ఘటవతిఘటోనాస్తీతిప్రత్యయాపత్తేః - ఏవమన్యోన్యాభావేపీతి - అ
వచ్ఛేదకభేదాత్తత్తద్ఘటభేదో ఘటభేదాత్ప్రత్యేకభేదత ఉభయభేద
శ్చాతిరిక్త ఇత్యర్థః - ప్రసంగాదాహ - ఘటత్వేనేతి - నాంగీక్రియత ఇ

Funding: IKS/Tattva Heritage. Digitization: Sarayu Trust/eGangotri

తి - అభావధియో విశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిమర్యాదోపబృంహితతయా ఘటత్వేన పటో నాస్తీతి ప్రతీతేః ఘటత్వావచ్ఛిన్నపటనిష్ఠప్రతియోగితావగాహిత్వం న సంభవతీతి భావః - అతిరిక్తత్వ ఇతి - అయం భావః అసతి బాధకే తచ్ఛబ్దోల్లిఖితప్రతీతేస్తచ్ఛబ్దప్రతిపాద్యార్థవిషయకత్వవదత్యాగాయోగాత్పటాధికరణకఘటత్వాభావస్య ఘటత్వేన పటో నాస్తీతిశబ్దాత్తథం ప్రతీతిః కింత్వవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వసంబంధేనాభావాంశే స్వాతంత్ర్యేణ ఘటత్వావగాహిత్వమేవాభావబుద్ధేర్విశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిమర్యాదాన్నాతిశేత ఇతి నియమస్తు న ఏవం చ వ్య

వ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నాభావో నాంగీక్రియతేప టేఘటత్వం నాస్తీత్యర్థాత్। అతిరిక్తత్వే కేవలాన్వయీ। సామయికాభావోఽత్యంతాభావ ఏవ సమయవిశేషే ప్రతీయమానః। ఘటాభావవతి ఘటానయనేత్యంతాభావస్యాన్యత్రగమనాభావేపి తదప్రతీతేః ఘటాపసరణే సతి ప్రతీతేర్భూతలఘటసంయోగప్రాగభావధ్వంసయోరత్యంతాభావప్రతీతిని

ధికరణధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావః కేవలాన్వయీ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగిరూపవిరోధివిరహాదితి - నను భూతలే ఘటసత్వదశాయాం న తదభావబుద్ధిరన్యదా తు జాయతే తస్మాత్సామయికాభావోఽతిరిక్త ఏవాంగీకర్తవ్య ఇతి వదంతం నిరాకర్తుమాహ - సామయికేతి - ప్రతియోగివిరహసమయే ప్రతీయమానోఽత్యంతాభావ ఏవ సామయికాభావః న తూత్పాదవినాశశాల్యతిరిక్త ఇతి సముదితార్థః - నన్వేవం భూతలే ఘటస్యానయనదశాయామపి తదభావస్య నిత్యత్వేన తత్ప్రత్యయాపత్తిరత ఆహ - ఘటాభావవతీతి - నియామకమేవ సముపపాదయ

తి- ఘటవతీతి - తత్కాలావచ్ఛిన్న భూతలాదేరేవ ఘటాద్యభావసంస
ర్గతయా ఘటకాలేచతచ్ఛూన్యకాలవిశిష్ట భూతలాదిరూప సంసర్గా
భావేనతదానతద్వత్తాభావబుద్ధిరిత్యపి ద్రష్టవ్యం - నన్వభావో నాస్త్యతిరి
క్తః పదార్థః యస్మిన్నధికరణేఘటో నాస్తీత్యాది ప్రత్యయస్తస్మిన్నధిక
రణేఘటాభావత్వ కల్పనేనైవతథా ప్రతీతినిర్వాహాత్ క్లుప్తధర్మిణి ధ
ర్మకల్పనాయా అక్లుప్తధర్మికల్పనతోలఘీయస్త్వాదితిగురు మతమా
శంక్యనిరాచష్టే - కేవలేతి - యద్యప్యనేకేష్వధికరణేషు ధర్మకల్పన
త్వౌతిరిక్తైక ధర్మికల్పనస్యైవలఘీయస్త్వాదత్రోక్తన్యాయస్యానవ

కాశమకత్వం కల్ప్య తేఘటవతితత్సంయోగప్రాగభావ
యోరసత్త్వాదేవాత్యంతాభావస్యప్రతీతిః ఘటాపసరణ
తుసంయోగధ్వంసస్య సత్త్వాత్ప్రతీతిః ఘటానయనాత్పూ
ర్వంసంయోగప్రాగభావస్య సత్త్వాత్ప్రతీతిరితి । కేవలా
ధికరణైనైవనాస్తీతివ్యవహారోపపత్తౌ అభావోనపదార్థాం
తరమితిగురవస్తన్న అభావానంగీకారేకైవల్యస్య నిర్వక్తు

శక్యః కించాభావస్యాధికరణస్వరూపత్వే జలాదావిద్యమానస్య గంధా
ద్యభావస్య జలాదిరూపత్వాదితరేంద్రియగ్రాహ్యతాపత్తిరిత్యాది దూష
ణానిప్రస్ఫురంతితథాపి కేవలాధికరణాదేవేతి తద్వచననిరాసాదేవతన్ని
వృత్తిసంభవే కిమేతాన్యపేక్షితానీత్యాలోచ్య తదేవ నిరాకరోతి - అభా
వానంగీకార ఇతి- అతిరిక్తాభావానంగీకార ఇత్యర్థః - అధికమిదం కైవ
ల్యంభూతలస్వరూపమితిచేద్ఘటవద్భూతలస్యాపి తదభావస్వరూపతా
పత్త్యా తదానీం ఘటాభావవత్తాబుద్ధిప్రసంగః ఘటాభావవత్త్వమితిచే
త్సిద్ధమతిరిక్తాభావేనాతః కైవల్యనిర్వచనమశక్యమిత్యాహ - కైవల్య

స్యేతి - నన్వభావస్యాతిరిక్తత్వే తదభావోప్యతిరిక్తస్తస్యాప్యభావస్తథే
త్యనవస్థాస్యాదత ఆహ-అభావాభావ ఇతి - ధ్వంసేత్యాది - ధ్వంసప్రా
గభావః ప్రతియోగిస్వరూపస్తత్ప్రాగభావస్వరూపశ్చ ప్రాగభావధ్వం
సస్తు ప్రతియోగిరూపస్తద్ధ్వంసరూపశ్చేత్యర్థః-న చైవం సైన ప్రతియో
గి ప్రాగభావదశాయామపి ధ్వంసో భవిష్యతీతి ప్రత్యయస్య ప్రతియోగి
ధ్వంసదశాయామపి ప్రాగభావో నష్ట ఇతి ప్రత్యయస్య చోపపత్తిః - న
నుకాలే ద్రవ్యత్వం నాస్తీతి ప్రత్యయో న జాయతే - ద్రవ్యత్వాభావ ఇతితు
జాయత ఇతి వైషమ్యనిర్వాహాయ నాస్తీతి ప్రత్యయో దైశిక సంబంధావ

> మశక్యత్వాత్ | అభావాభావో భావ ఏవ నాతిరిక్తోఽనవస్థాప్ర
> సంగాత్ | ధ్వంసప్రాగభావః ప్రాగభావధ్వంసశ్చ ప్రతి
> యోగ్యేవ | అభావాభావోఽతిరిక్త ఏవ తృతీయాభావస్య
> ప్రథమత్వాదతో నానవస్థేతి నవీనాః | నను ప్రమాణప్రమేయ
> సంశయప్రయోజనదృష్టాంతసిద్ధాంతావయవతర్కనిర్ణ
> యవాదజల్పవితండాహేత్వాభాసచ్ఛలజాతినిగ్రహస్థానా
> నాం తత్త్వజ్ఞానాన్నిశ్శ్రేయసాధిగమ ఇతి న్యాయసూత్రే షోడ

చ్ఛిన్నాధేయత్వాభావం కల్పనీయమిత్థం చ ఘటాభావాభావాదేర్ఘ
టాదిరూపత్వే త్వేవం ఘటాభావో నాస్తీతి ప్రత్యయస్య భ్రమత్వమేవస్యా
ద్భావస్య విశేషణతా విశేషేణ వృత్త్యనంగీకారాదతో ఽభావాభావో
ఽతిరిక్తః నతు భావస్వరూప ఇతి నవీనమతం దర్శయతి - అభావేతి - తర్హ్యన
నవస్థేత్యత ఆహ - తృతీయేతి - పరమకారుణికేన మునినా దుఃఖపంకని
మగ్నం జనముద్దిధీర్షుణా ప్రణీతం ప్రమాణప్రమేయేత్యాదిసూత్రంతే
ద్విరోధం పరిహర్తుమాక్షిపతి - నన్వితి - ప్రత్యక్షప్రమాణస్య ద్రవ్యే ఽ

సమానాదీనాంచ గుణేంతర్భావస్య స్ఫుటత్వాత్ ప్రమేయాదీనాం ద్ర
వ్యాదిష్వంతర్భావమాహ- ఆత్మేత్యాదినా - ఆత్మశరీరేంద్రియాణాం ద్ర
వ్యే - అర్థస్య పృథివ్యాదిరూపస్య ద్రవ్యాదిషు బుద్ధేర్గుణేంతరింద్రియస్య
మనసో ద్రవ్యేంతర్భావః - ఏవమగ్రేపి యథాయథమంతర్భావో ద్రష్టవ్యః -
ధర్మాధర్మావితి - తజ్జనికేత్యర్థః - ఏతచ్చ స్ఫుటమాకరే - రాగః ఇచ్ఛావిశే
షః - మరణమితి - మరణానంతరభావిజననమిత్యర్థః - తథాచ పదవ్యుత్ప
త్తిః ప్రేత్య మృత్వా భావో జననమిత్యర్థః - చరమప్రాణశరీరసంయోగ

శపదార్థానాముక్తత్వాత్ కథం సప్తైవేత్యత ఆహ। సర్వేషా
మితి। సర్వేషాం సప్తస్వేవాంతర్భావ ఇత్యర్థః। ఆత్మశరీరేంద్రి
యార్థబుద్ధిమనఃప్రవృత్తిదోషప్రేత్యభావఫలదుఃఖాపవర్గా
స్తు ప్రమేయమితి ద్వాదశవిధం ప్రమేయం। ప్రవృత్తిర్ధ
ర్మాధర్మౌ। రాగద్వేషమోహా దోషాః। రాగః ఇచ్ఛా। ద్వే
షో మన్యుః। మోహశ్శరీరాదావాత్మభ్రమః। ప్రేత్యభావో
మరణం। ఫలం భోగః। అపవర్గో మోక్షః। సచ స్వసమా
నాధికరణదుఃఖప్రాగభావాసమానకాలీనదుఃఖధ్వంసః।

ధ్వంసో మరణమాద్యశరీరప్రాణసంయోగో జననః - ముక్తాత్మసంయోగధ్వంస
వతో ఘటస్య ముక్తత్వాపత్తివారణాయ దుఃఖధ్వంస ఇతి - దుఃఖధ్వంసవ
తామస్మదాదీనామపి ముక్తత్వాపత్తివారణాయ కాలీనాంతం - అస్మదీయ
దుఃఖప్రాగభావసమానకాలీనదుఃఖధ్వంసవతాం శుకాద్యాత్మనామముక్త
త్వప్రసంగాత్స్వసమానాధికరణేతి దుఃఖప్రాగభావవిశేషణం - నచ స్వ
సమానాధికరణదుఃఖాసమానకాలీనేత్యేవైవాస్తు ప్రాక్కాలికధ్వంస
స్యాప్యగ్రిమక్షణవృత్తి వారణాత్ప్రాగభావేతి వ్యర్థమితివాచ్యం యథా

సన్నివేశైవైయర్థ్యాభావాదితిదిక్ । సంశయస్య నిరూపితత్వాత్ప్ర
యోజనస్య రూపం దర్శయతి - ప్రయోజనమితి - ఉభయసాధనవతీతి-
పరపక్ష నిరాకరణస్య పక్షసాధనవతీ - ఇదంచ వితండాతివ్యాప్తివారణా
యేతిధ్యేయం. స్వపక్షేతి - అత్రవిజిగీషుకథేత్యనువర్తతే - నానేతి :- ఏ
కేనపూర్వపక్షః క్రియతేఽన్యేన చ సమాధానమితి నానావక్తృకత్వం వా
క్యస్యావసేయం - ఛలమితి - యథానవకంబలోఽయం దేవదత్త ఇతినూత
నతాత్పర్యేణ ప్రయుక్తస్యనవత్వసంఖ్యావిశిష్టమర్థాంతరం పరికల్ప్య క

ప్రయోజనంసుఖప్రాప్తిర్దుఃఖహానిశ్చ । దృష్టాంతో మహా
నసాదిః । ప్రామాణికత్వేనాభ్యుపగతోఽర్థస్సిద్ధాంతః । ని
ర్ణయోనిశ్చయః । ప్రమాణఫల తత్త్వబుభుత్సోః కథావాదః ।
ఉభయసాధనవతీవిజిగీషుకథాజల్పః । స్వపక్షస్థాపనాహీ
నాపరపక్షవిదళనమాత్రావసానావితండా । కథానా
మనానావక్తృకపూర్వోత్తరపక్షవాక్యసందర్భః । అభి
ప్రాయాంతరేణ ప్రయుక్తస్యార్థాంతరంపరికల్ప్యదూష
ణం ఛలం । అసదుత్తరంజాతిః । సాధర్మ్యవైధర్మ్యోత్కర్షాపా

శ్చిద్దూషయతినాస్యనవ కంబలాస్సంత్యేకదరిద్రత్వాదితి - అసదుత్తరమి
తి - ఉత్తరస్య సత్త్వంతుస్వసాధకతాసాధారణ్యే నపరాసాధకతాసా
ధకతయాస్వవ్యాఘాతకత్వాత్ తథాచస్వవ్యాఘాతకముత్తరంజా
తిరితిలక్షణంపర్యవస్యతి తదవాంతరభేదందర్శయతి - సాధర్మ్యేత్యాది
నా - ద్వంద్వాంతేశ్రూయమాణసమశబ్దస్య ప్రత్యేకం యోగః సాధర్మ్య
సమావైధర్మ్యసమేత్యాదయశ్చతుర్వింశతిర్జాతయః - సాధర్మ్యేణ
స్థాపనాహేతుదూషకముత్తరం సాధర్మ్యసమా - యథా ఆత్మాసక్రియ

ః క్రియాహేతుగుణవత్త్వాల్లోష్టవత్క్రియాహేతుగుణశ్చాత్ర క్రియాజనకవాయుసంయోగాదిరేవేతి స్థాపనాయాముత్తరం యదిస క్రియసాధర్మ్యాత్సక్రియస్తదా విభుత్వరూపాన్నిష్క్రియసాధర్మ్యాన్నిష్క్రియ ఏవ కిన్నస్యాన్న చాత్ర కించిద్వినిగమకమస్తీతి ॥ ౧ ॥ వైధర్మ్యేణ తద్దూషకముత్తరం వైధర్మ్యసమా - యథా తత్రైవ క్రియావతో లోష్టస్య సాధర్మ్యాద్యది క్రియావానాత్మా తదా విభుత్వరూపాద్వైధర్మ్యాన్నిష్క్రియ ఏవ కిన్నస్యాన్న హి తత్సాధర్మ్యాత్క్రియావతా భవితవ్యం తద్వైధర్మ్యాన్నిష్క్రియేణ న భవితవ్యమిత్యత్ర కించిన్నియామకమస్తీతి ॥ ౨ ॥ పరోక్తసాధనాదేవ తదవ్యాపకధర్మస్య పక్షే ఆపాదనముత్కర్షసమా - యథా శబ్దో ఽనిత్యః కృతకత్వాద్ఘటవదిత్యాదౌ కశ్చి

ఉత్కర్ష వర్ణ్యావర్ణ్యవికల్పసాధ్యప్రాప్త్యప్రాప్తిప్రసంగ
ప్రతిదృష్టాంతానుత్పత్తిసంశయ ప్రకరణహేత్వర్థాపత్త్య
విశేషోపపత్త్యుపలబ్ధ్యనుపలబ్ధినిత్యానిత్య కార్య సమాజా

దేవమాహ యది కృతకత్వేన హేతునా శబ్దో ఽనిత్యస్స్యాత్తర్హి తేనైవ హేతునా శబ్దో ఘటవత్సావయవస్స్యాదితి । 3 । పరోక్తదృష్టాంతసాధర్మ్యేణ పక్షే పరాభిమతధర్మాంతరస్యాభావసాధనమపకర్షసమా - యథా తస్మిన్నేవానుమానే యది కృతకత్వేన శబ్దో ఘటవదనిత్యస్స్యాత్తర్హి తేనైవ శబ్దో ఘటవదశ్రావణస్స్యాదితి । ౪ । వర్ణ్యస్య స్థాపనీయస్య దృష్టాంతధర్మస్య పక్షే సాధనం వర్ణ్యసమా - యథా పూర్వోక్తానుమానే క్రియాజనకనోదనాఖ్యసంయోగవత్త్వాల్లోష్టాదేర్భవతు క్రియావత్త్వమాత్మనస్తు క్రియావత్త్వే తజ్జనకనోదనాఖ్యసంయోగవత్త్వమపి స్యాదితి । ౫ । సాధ్యహేత్వోర్ధర్మయోరపి పక్షే తుల్యతాసాధనమవర్ణ్యస

Funding: IKS/Tattva Heritage. Digitization: Sarayu Trust/eGangotri

మా-యథా తత్రైవానుమానే లోష్ఠాదిగతనోదనాదిరూప క్రియాహేతు
గుణవత్త్వమాత్మన్యసిద్ధం తథాచ తుల్యతయా యథాఽసిద్ధేన క్రియాహేతు
గుణేనాత్మని క్రియావత్త్వం సాధ్యతే తథా తాదృశేన క్రియావత్త్వేన తజ్జనకగుణవ
త్త్వమపి కిమితి న సాధ్యతే నియామకాభావాదితి । ౬ । దృష్టాంతవికల్పం ప్ర
దర్శ్య దార్ష్టాంతికవికల్పకథనం వికల్పసమా-యథా తత్రైవానుమానే క్రి
యాహేతుగుణయుక్తం కించిద్గురు యథా లోష్ఠాది కించిల్లఘు యథా వాయురే
వం క్రియాహేతుగుణయుక్తం కించిత్క్రియావత్స్యాద్యథా లోష్ఠాది కించి
దక్రియం యథా ఽఽత్మా పూర్వవికల్పే భవత్యయం తు న భవతీత్యత్ర కిన్ని
యామకం స్యాదితి । ౭ । దృష్టాంతస్య పక్షతుల్యతాకథనం సాధ్యసమా-
సాధ్యశబ్దోఽత్ర పక్షవాచీ-యథా తత్రైవ యది యథా లోష్ఠస్తథాఽఽత్మేతి
త్వయోచ్యతే తదా యథాఽఽత్మా తథా లోష్ఠ ఇత్యప్యాగతం తథాచ యదాఽఽ
త్మని క్రియావత్త్వం సాధ్యతే తర్హి లోష్ఠేఽపి తత్సాధనీయం నేతి చేత్తర్హి
యథా లోష్ఠస్తథాఽఽత్మేతి న వాచ్యం లోష్ఠసదృశ ఆత్మా ఆత్మసదృశో న లోష్ఠ
ఇత్యత్ర నియామకాభావాదితి । ౮ । ప్రాప్త్యా ప్రత్యవస్థానం ప్రాప్తిస
మా-ప్రాప్తిశ్చ సాధ్యహేత్వోస్సామానాధికరణ్యం-యథా తత్రైవ
క్రియాహేతుగుణవత్త్వేనైవ కిమితి క్రియావత్త్వం సాధ్యతే కిమితి క్రియావ
త్త్వేన తాదృశగుణవత్త్వం న ఉభయావిశేషాదితి । ౯ । అప్రాప్త్యా ప్ర
త్యవస్థానమప్రాప్తిసమా-యథా తత్రైవ పూర్వోక్తదోషాదప్రాప్త
స్య హేతోస్సాధ్యసాధకత్వం వాచ్యం తథాచాప్రాప్తత్వావిశేషాత్సర్వ
స్సర్వం సాధయతీత్యయమేవ హేతుస్సాధ్యాభావం కిమితి న సాధయేత్సా
ధ్యమేవ తు సాధయేదిత్యత్ర వినిగమకాభావాదితి । ౧౦ । సాధనపరంపరా
ప్రశ్నః ప్రసంగసమా - యథా క్రియావత్త్వే క్రియాహేతుగుణవత్త్వం సా
ధనం తత్ర కిం సాధనం న హి సాధనం వినా కస్యచిత్సిద్ధిరస్తి ఏవం తత్రాపి కిం

సాధనమిత్యాది । ౧౧ । దృష్టాంతాంతరేణ సాధ్యాభావ సాధనం ప్రతిదృ
ష్టాంతసమా - యథాతత్రైవ లోష్టదృష్టాంతేన క్రియావత్త్వే సాధితేని
ష్క్రియాకాశదృష్టాంతేనాత్మనో నిష్క్రియత్వమేవ కిన్న స్యాల్లోష్ట
దృష్టాంతేనక్రియావత్త్వమాకాశదృష్టాంతేననిష్క్రియత్వన్నేత్యత్రనియా
మకాభావాదితి ॥ ౧౨ । అనుత్పత్త్యాప్రత్యవస్థానమనుత్పత్తిసమా - యథా
ఘటో ఽనిత్యః జన్యైకత్వాదిత్యాదౌ కశ్చిదాహ యది జన్యైకత్వమని
త్యత్వే ప్రమాణం తదా ఘటే ఏకత్వోత్పత్తేః పూర్వం తదభావాన్నిత్యత్వం
నిత్యశ్చేత్తదానుత్పన్న ఏవేతి ॥ ౧౩ ॥ సాధారణ ధర్మం ప్రదర్శ్య
సంశయోద్భావనం సంశయసమా - యథా శబ్దో ఽనిత్యః కార్యత్వాది
త్యాదౌ శబ్దస్యానిత్య ఘటేన సహ కార్యత్వరూపం సాధర్మ్యం యథాస్తి
తథా నిత్యే నశబ్దత్వే న సహ శ్రావణ ప్రత్యక్షవిషయత్వం సాధర్మ్యమస్తి
త్యుభయ సాధర్మ్య దర్శనాత్సంశయస్స్యాదేకతరశేషే నియామకా
భావాదితి । ౧౪ । వాద్యుక్తహేతోస్సాధ్య విపరీత సాధక హేత్వంతరో
ద్భావనం ప్రకరణసమా - సత్ప్రతిపక్షోదాహరణమేవాత్రోదాహర
ణం బోధ్యం ॥ ౧౫ ॥ కాలత్రయేపి హేతుత్వాసంభవేనాహేతుత్వకథన
మహేతుసమా - యథా కార్యత్వాదిరూప సాధనం సాధ్యాదనిత్యత్వా
త్ప్రాగ్వా కాలవృత్తి చేత్తదా ఽనిత్యత్వ సాధ్యస్య తదానీమసత్త్వాత్తస్య న
సాధకమథ పశ్చాత్కాలవృత్తి చేత్తదా పూర్వ కాలే సాధనాభావాత్తస్య
న సాధ్యమనిత్యత్వం యది చోభయమేక కాలవృత్తి తదా కిం కస్య సాధనం
కిం కస్య సాధ్యం వినిగమకాభావాదితి - హేతుసమేతి పాఠే తు కాలత్రయే
పి హేతుత్వాసంభవకథనం హేతుసమేతి బోధ్యం । ౧౬ । అర్థాపత్తి
పురస్కారేణ సాధ్యాభావోద్భావనమర్థాపత్తిసమా - యథా పూర్వోక్త
స్థానుమానే శబ్దస్యానిత్య సాధర్మ్యాదనిత్యత్వం యద్యర్థాపత్త్యా సి

ష్టంతదానిత్యసాధర్మ్యాన్నిత్యత్వమప్యేకతరావధారణేనియామకాభావా
దితి‖ ౧౭‖ సర్వావిశేషప్రసంగోద్భావనమవిశేషసమా - యథాతత్రైవ
యదికృతకత్వాదినా సాధర్మ్యేణ శబ్దస్యానిత్యత్వం తదా ప్రమేయ
త్వాదిరూపేణ తత్సాధర్మ్యేణ సర్వస్యైవానిత్యత్వం స్యాన్మదుక్తసా
ధర్మ్యేణ తత్సిధ్యతి నతు త్వదుక్తేనేత్యత్ర నియామకాభావాదితి.
౧౮ ‖ ఉభయపక్షే సాధర్మ్యేణసాధనోపపత్తిరుపపత్తిసమా - యథాయ
ద్యనిత్యత్వసాధనం కార్యత్వముపపద్యత ఇతిశబ్దస్యానిత్యత్వం తదా
నిత్యత్వసాధనమపికించిదుపపద్యత ఇతినిత్యత్వంకిన్న స్యాదితి ‖ ౧౯ ‖ వా
ద్యుపదర్శితసాధనాభావేపి సాధ్యస్యోపలబ్ధికథనముపలబ్ధిసమా -
యథాశబ్దోऽనిత్యః ప్రయత్నానువిధాయిత్వాద్ఘటవదిత్యత్ర ప్రయ
త్నం వినాపి వాయునోదనవశాద్వృక్షశాఖాభంగజన్యస్య శబ్దస్యో
పలబ్ధేర్న ప్రయత్నానువిధాయిత్వం శబ్దేస్తీతి ‖ ౨౦ ‖ వాదినోऽనుపల
బ్ధివశాదేవవాద్యభిమతస్యాపి యత్కించిత్పదార్థస్యాభావసాధ
నమనుపలబ్ధిసమా - యథా జలాదేర్విద్యమానస్యాప్యావరణవశాద్యథా
నుపలబ్ధిస్తథోచ్చారణాత్పూర్వంశబ్దస్యావరణవశాదనుపలబ్ధిరిత్యేవం
మతంవాదినా దూష్యతేయద్యావరణవశాచ్ఛబ్దోనోపలభ్యతే తదాజ
లాద్యావరణమివ శబ్దావరణమప్యుపలభ్యేతేత్యత్రోత్తరంయది భవద్భి
రనుపలబ్ధిత ఆవరణస్యాభ్యుపేయతేతదానుపలబ్ధేరప్యనుపలబ్ధ్యాऽభా
వేసిద్ధేతదభావాదావరణాభావాసిద్ధావావరణసిద్ధిరితి ‖ ౨౧ ‖ ధర్మ
స్య నిత్యత్వానిత్యత్వవికల్పాద్ధర్మిణో నిత్యత్వసాధనం నిత్యసమా -
యథాశబ్దస్య యదనిత్యత్వంభవద్భిరుచ్యతేతన్నిత్యమనిత్యం వాయద్య
నిత్యంతదాశబ్దవృత్తేరేవతస్య సదాతనత్వాచ్ఛబ్దస్య తథాత్వమాగతం
యద్యనిత్యంతదాశబ్దేకదాచిదనిత్యత్వాభావోస్తీతినిత్య ఏవశబ్ద ఇత్యాభ

యథాపి శబ్దస్యానిత్యత్వమితి । ౨౨ । అనిత్య దృష్టాంతసాధర్మ్యాత్సర్వా నిత్యత్వ ప్రసంగాదుద్భావనమనిత్య సమా - యథా యద్యనిత్యేన ఘటేన సా దృశ్యాచ్ఛబ్దో ఽ నిత్య ఇత్యుచ్యతే తదా యేన కేనచిద్ధర్మేణ సర్వస్యైవ తత్సదృశత్వాత్సర్వస్యానిత్యత్వ ప్రసంగ ఇతి । ౨౩ । వాద్యుక్త హేతోర న్య కార్యేణ సంభవాభిధానం కార్య సమా - యథా తత్రైవ ప్రయత్నా నువిధాయిత్వస్యోభయథా సంభవతి ఘటాదివచ్ఛబ్దస్వరూపోత్పత్త్యా జలాదివదావరక నివృత్త్యా చ । ఉభయత్రాపి ప్రయత్నానువిధాన దర్శనాత్తథా చ తస్యావరక నివృత్తి రూప కార్యాంతర సంభవాన్నానిత్యత్వ నియతత్వ మితి - క్వచిత్కారణ సమేతి పాఠః తస్యాపి కారణస్య ప్రయత్నానువిధాయి

తయః । వాదినోపజయ హేతుర్నిగ్రహస్థానం । తచ్చ ప్రతిజ్ఞాహానిః ప్రతిజ్ఞాంతరం ప్రతిజ్ఞావిరోధః ప్రతిజ్ఞాసన్న్యాసః హేత్వంతరమర్థాంతరం నిరర్థకమవిజ్ఞాతార్థమపార్థకమప్రాప్తకాలం న్యూనమధికం పునరుక్తమననుభాషణమజ్ఞానమప్రతిభా విక్షేపో మతానుజ్ఞా పర్యనుయోజ్యోపేక్షణం నిరనుయోజ్యానుయోగోపసిద్ధాంతో హేత్వా

త్వస్యోభయత్ర శబ్దస్యోత్పత్తౌ తదావరక నివృత్తౌ చ సమత్వాభిధానమితి రీత్యోక్త ఏవార్థః పర్యవసానమవసేయం । ౨౪ । అత్రగ్రంథగౌరవభయాత్సూక్ష్మప్రకారా దర్శితాః అభియుక్తైరన్యత్రానుసంధేయాః ॥

నిగ్రహస్థానం లక్షయతి - వాదిన ఇతి - ఇదం చ యద్యపి ఫలాభావస్యాస్తి తథాప్యర్థాంతరాదిరూప నిగ్రహస్థానేంతర్భావాన్న దోషః - చ్ఛలత్వాదినాపి జ్ఞానస్యోపయోగిత్వాత్పృథగుపాదానం - హేత్వాభాసవత్తస్యాప్యవాంతర భేదాన్ దర్శయతి - ప్రతిజ్ఞేత్యాదినా - యత్ర ప్రతిజ్ఞాతార్థ విరుద్ధాభ్యుపగమః ప్రతిజ్ఞాతార్థ పరిత్యాగో వా తత్ర ప్రతిజ్ఞా

హానిః- యథా శబ్దోఽనిత్యః ప్రత్యక్షగుణత్వాదిత్యత్ర సోఽయం గకార ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞాబలాత్పరేణ బాధ ఉద్భావితేఽస్తు తర్హి నిత్య ఏవ శబ్ద ఇతి నిత్యత్వమంగీకుర్వన్నాదౌ శబ్దస్యానిత్యత్వప్రతిజ్ఞాం జహాతీతి ॥ ౧ ॥ పరోక్తదోషోద్దిధీర్షయా పూర్వానుక్తవిశేషణవిశిష్టతయా ప్రతిజ్ఞాతార్థకథనం ప్రతిజ్ఞాంతరం - యథా క్షిత్యాదికం గుణజన్యం కార్యత్వాదిత్యత్రాదృష్టజన్యత్వేన సిద్ధసాధనోద్భావనే సవిషయకేతి గుణవిశేషణదానం । ౨ । స్వోక్తసాధ్యవిరుద్ధహేతుకథనం ప్రతిజ్ఞావిరోధః - యథా ద్రవ్యం గుణభిన్నం రూపాదితః పృథక్త్వేనానుపలభ్యమానత్వాదితి । ౩ ॥ స్వోక్తార్థే పరేణ దూషితే తదపలాపః ప్రతిజ్ఞాసన్న్యాసః- యథా శబ్దోఽనిత్య ఐంద్రియకత్వాదిత్యుక్తే పరేణ సామాన్యే వ్యభిచారముద్భావ్య దూషితే స్వోక్తమపలపతి కేనోచ్యతే శబ్దోఽనిత్య ఇతీతి ॥ ౪ । పరోక్తదోషోద్దిధీర్షయా పూర్వోక్తహేతుకోటౌ విశేషణాంతరోపాదానం హేత్వంతరం - యథా శబ్దోఽనిత్యః ప్రత్యక్షత్వాదిత్యత్ర సామాన్యే వ్యభిచారోద్భావనే జాతిమత్త్వే సతీతి విశేషణదానం । ౫ । ప్రకృతానుపయుక్తకథనమర్థాంతరం- యథా నిత్యః శబ్దోఽస్పర్శవత్త్వాదితి హేతుర్హేతుపదం హినోతేస్తునిప్రత్యయేనిష్పన్నం పదం చ సుప్తిఙంతమిత్యాది । ౬ ॥ అవాచకశబ్దప్రయోగో నిరర్థకం - యథా జబగడదశిత్యాది । ౭ ॥ పరిషత్ప్రతివాద్యబోధప్రయోజకపదప్రయోగోఽవిజ్ఞాతార్థకం - తచ్చ క్లిష్టాన్యయమప్రసిద్ధార్థకం త్వరితోచ్చరితమిత్యాదిరూపం । ౮ ॥ పరస్పరానన్వితపదసమూహోఽపార్థకం యథా శబ్దత్వం ఘటః పటః నిత్యమనిత్యం చ ప్రమేయత్వాదిత్యాది । ౯ । అవయవానాం వ్యుత్క్రమేణ కథనమప్రాప్తకాలం - యథా శబ్దత్వాచ్ఛబ్దోఽనిత్య ఇత్యాది । ౧౦ । యత్కించిదవయవశూన్యావయవాభిధానం న్యూనం స్పష్టం । ౧౧ । అధికహేత్వాదిక

థనమధికం- యథాశబ్దోనిత్యశ్శబ్దత్వాచ్ఛ్రావణత్వాచ్చేత్యాది। ౧౨। అ
నువాదంవినాకథితస్య పునః కథనంపునరుక్తం - యథానిత్యశ్శబ్దోనిత్య ఇ
త్యాది॥ ౧౩॥ పరిషదాత్రిరభిహితస్యా ననువాదోఽననుభాషణం। ౧౪॥
పరిషదావిజ్ఞాతస్యవాదినా త్రిరభిహితస్య వాక్యార్థస్యా బోధోఽజ్ఞా
నం। ౧౫। ఉత్తరార్హంపరోక్తంబుద్ధ్వాప్యుత్తరస్యాస్ఫూర్తివశాత్తూ
ష్ణీంభావః అప్రతిభా ॥ ౧౬॥ అసంభవత్కాలాంతరకార్యవ్యాసంగము
ద్భావ్య కథావిచ్ఛేదోవిక్షేపః। ౧౭। స్వపక్షేదోషమనుద్ధృత్య పరపక్షే
దోషాభిధానం మతానుజ్ఞా। ౧౮ ॥ ఉద్భావనార్హపరకీయనిగ్రహస్థా
నానుద్భావనంపర్యనుయోజ్యోపేక్షణం। ౧౯ । నిగ్రహస్థానానవసరేత
న్నిగ్రహస్థానాభిధానంనిరనుయోజ్యానుయోగః । ౨౦ । ఏకసిద్ధాంతమా

భాసాశ్చ శేషంసుగమం। ననుకరతలానలసంయోగేసత్యపి
ప్రతిబంధకేసతి దాహానుత్పత్తేశ్శక్తిఃపదార్థాంతరమితిచే

లంబ్య కథాప్రవృత్తౌతద్విరుద్ధంసిద్ధాంతమాలంబ్యోత్తరదానమపసిద్ధాం
తః। ౨౧। ప్రతిజ్ఞాహాన్యననుభాషణాజ్ఞానాప్రతిభావిక్షేపపర్యనుయో
జ్యోపేక్షణానామభావే అన్యేషాంహేత్వాభాసవ్యతిరిక్తనిగ్రహస్థానా
నాంగుణే హేత్వాభాసానాంచ ద్రవ్యాదిష్వంతర్భావో యథాయథం
బోధ్యః- అతిరిక్తస్సూత్రార్థస్సుగమఇత్యాహ. శేషమితి॥ ❁❁❁❁❁❁

నన్వనలసంయోగే సత్యపిమణ్యాదిసమవధానే దాహో నజా
యత ఇతిమణ్యాదేః ప్రతిబంధకతావాచ్యా సాచవహ్నిదాహానుకూలశక్తి
స్వీకారాదేవ నిర్వహతి ప్రతిబంధకతాయాః కార్యానుకూలశక్తివిఘట
కత్వరూపత్వాత్తదన్యథానుపపత్త్యా సిద్ధాయాశ్శక్తేరతిరిక్తత్వాత్స
ప్తైవపదార్థా ఇత్యసంగతమితి ప్రాభాకరశ్శంకతే- నన్వితి - నన్వేవం
శక్తిసిద్ధావపితస్యాఅతిరిక్తత్వాసిద్ధిరితిచెన్న, యతోనద్రవ్యాత్మికాశక్తిర్గుణా

దివృత్తిత్వాదత ఏవ న శక్తిర్గుణకర్మాన్యతరరూపేణాపి సామాన్యా
ద్యన్యతమరూపా ఉత్పత్తివినాశశాలిత్వాదేవం చాతిరిక్తపదార్థత్వ
సిద్ధిరితి - నను ప్రతిబంధకత్వం న కార్యానుకూలశక్తివిఘటకత్వం కింతు కా
రణీభూతాభావప్రతియోగిత్వం తచ్చ మణ్యభావస్య హేతుత్వాదేవోపప
ద్యతే తేన మణిసమవధానదశాయాం చ తదభావరూపకారణాంతరాభావా
దేవ దాహానుత్పత్తిసంభవః ఇత్థం చాతిరిక్తశక్తిస్వీకారోనుచిత ఇతి సమా
ధత్తే- ప్రతిబంధకాభావస్యేతి - నను దాహాభావాత్వాదేవ హి న శక్తి ఇతి వ్య
వహారాన్యథానుపపత్త్యా సిద్ధ్యత్యతిరిక్తా శక్తిరిత్యాశంక్య తస్యాః కార
ణత్వరూపత్వేపి వ్యవహారోపపత్తేర్నాతిరిక్తశక్తిరిత్యాహ - కారణత్వ
స్యేతి- నను మణ్యాద్యభావస్య హేతుత్వే మణిసమవధానదశాయాం స

న్న ప్రతిబంధకాభావస్య కార్యమాత్రే కారణత్వే న శక్తేరను
పయోగాత్కారణత్వస్యైవ శక్తిపదార్థత్వాత్ ॥ నను
భస్మాదినా కాంస్యాదౌ శుద్ధిదర్శనాదాధేయశక్తిరంగీకార్యే

త్యుత్తేజకే దాహాభావో న స్యాన్మన్మతే తు మణ్యాద్యపసరణదశాయామి
వోత్తేజకసమవధానదశాయామపి వహ్నేర్దాహానుకూలశక్త్యంత
రోత్పత్త్యంగీకారేణాదోష ఇతి చేన్న ఉత్తేజకాభావవిశిష్టమణ్యాద్య
భావస్య కారణత్వాంగీకారేణాదోషాన్న చోత్తేజకానా
మననుగతత్వాత్తత్తదుత్తేజకాభావకూటవిశిష్టమణ్యాద్యభా
వస్య కారణతాయాః కల్పనీయతయా గౌరవమితి వాచ్యం దాహానుకూ
లశక్తిం ప్రత్యేతాదృశకారణతాయాస్త్వయాప్యవశ్యకత్వాదనంతశక్తి
తత్ప్రాగభావతద్ధ్వంసకల్పనే గౌరవాదితి సంక్షేపః ॥
నన్వేవమపి కాంస్యాదావస్పృశ్యవస్తుస్పర్శనసతి సభోజనాదిరూపకార్యో
పహతాశక్తిమత్తా కాంస్యాదిరేవ తదపహతత్వాదస్పృశ్యస్పర్శనసతి సత్రే

నాశాద్భస్మసంయోగేతుపునశ్శక్తేరుత్పాదాత్తదహేతుత్వాపత్తేఃఏవంచకాంస్యా దావాధేయశక్తిరంగీకార్యా - నచకాంస్యాదౌభోజనాదికంప్రత్యస్పృశ్య స్పర్శస్య ప్రతిబంధకత్వ కల్పనాదేవోపపత్తౌతదనంగీకారఇతివాచ్యంప్ర కృతేచాస్పృశ్యస్పర్శస్యాస్పృశ్య సంయోగ రూపతయా సతితన్నా శే ప్రతిబంధకాభావసద్భావాత్కాంస్యా దావంతరా భస్మాది సంయో జనంభోజనాద్యాపత్తిరితి పునః ప్రత్యవతిష్ఠతే - నసుభస్మాదినైత్తి కత్వమనాదిశిష్టైర్నాద్రియేత్యేతి నచతాదృశేఃపరిగ్రహఃక్లప్తత్వం, నవిశేషేణైవకాంస్యాదేశ్శుద్ధ్యుపపత్తావతిరిక్తశక్త్యంగీకారోనుచి త ఇతిసమాధత్తే - భస్మాదిసంయోగేతి - యత్ర కాంస్యాదౌ భస్మాదిసం యోగధ్వంసానంతరంపునరస్పృశ్య స్పర్శస్తత్రాపి భస్మాది సంయో

తిచేన్న భస్మాది సంయోగ సమాన కాలీనాస్పృశ్యస్ప ర్శప్రతియోగికయావదభావ సహిత భస్మా ది సంయోగధ్వంసస్య శుద్ధిపదార్థత్వాత్ । స్వ

గధ్వంసస్యసత్వే చ్ఛుద్ధ్యాపత్తిరతస్స హితాంతంధ్వంసవిశేషణం - సా హిత్యంచాత్రసంబంధవిశేషనియంత్రితంసామానాధికరణ్యం - అస్పృశ్యా పస్తూనామనుగమకరూపస్యదుర్వచతయాసామాన్య ధర్మానవచ్ఛిన్నాభా వనివేశాసంభవాద్యత్కించిదస్పృశ్యస్పర్శాభావస్య చతత్రసత్వాత్త దాపత్తిస్తదవస్థైవేత్యతోయావదితి - తత్రయావతామస్పృశ్య స్పర్శా భావానాంనిరవచ్ఛిన్నవిశేషణతాసంబంధేనాసత్వాన్నోక్తదోష ఇతిభా వః - యత్రభస్మాదిసంయోగాస్పృశ్యవస్తుస్పర్శయుగపదేవోత్పన్నౌ వి నష్టౌతత్రతత్తదస్పృశ్య స్పర్శాభావకూట సామానాధికరణ్యవిశిష్టభ స్మాదిసంయోగధ్వంసమాదాయ శుద్ధత్వాపత్తిరతో భస్మాదిసంయోగ కా లావచ్ఛేదేనతత్రవిద్యమానాభావకంకాలీనాంతముభయానపి శేషణం - తథా

చత్రభస్మాదిసంయోగత్వేనావచ్ఛేదేనయావత్తదభావాసత్త్వాన్న దోషఇతిభావః- చైత్రస్యేంధనమిత్యాదౌధనాదౌయత్స్వత్వంప్రతీయతే తత్పదార్థాంతరమితిమతన్నిరస్యతి-స్వత్వమపీతి - అపినానుక్తసముచ్చాయకేనప్రతియోగిత్వాదిపరిగ్రహః - ననుతర్హిస్వత్వంకింస్వరూపమిత్యతఆహ- యథేష్టేతి - తదవచ్ఛేదకంచేతి - తాదృశయోగ్యత్వప్రయోజకమిత్యర్థః - ప్రతియోగిత్వంప్రతియోగిరూపం ప్రతియోగితావచ్ఛేదకంవేత్యాదికంబహుతరమూహనీయం - సర్వేషాంపదార్థానాముక్తపదార్థేషు యథాయథమంతర్భావం నిరూప్య మూలస్య న్యూనతాంపరిహర్తుంవిధింనిరూపయిష్యమాణశ్శిష్యావధానార్థం తన్ని

త్వమపినపదార్థాంతరం। యథేష్టవినియోగయోగ్యత్వస్యస్వత్వరూపత్వాత్తదవచ్ఛేదకంచప్రతిగ్రహాదిలబ్ధత్వమేవేతి। అథవిధిర్నిరూప్యతే। ప్రయత్నజనకచికీర్షాజనకజ్ఞానవిషయోవిధిస్తత్ప్రతిపాదకోలిఙాదిర్వా। కృతిసాధ్యప్రవృత్త్యదర్శనాత్కృతిసాధ్యతాజ్ఞానం ప్రవర్తకంన

రూపణం ప్రతిజానీతే అథేతి - స్వపరమతసాధారణంవిధిత్వంనిర్వక్తి- ప్రయత్నేతి - ప్రయత్నజనికాయాచికీర్షా తజ్జనకంయద్జ్ఞానంతద్విషయఇత్యర్థః- గురుమతేకృతిసాధ్యతాజ్ఞానస్య స్వమతేకృతిసాధ్యత్వవిశిష్టేష్టసాధనతాజ్ఞానస్య చికీర్షాద్వారా ప్రయత్నజనకత్వాత్తన్మతేకృతిసాధ్యత్వే స్వమతేకృతిసాధ్యత్వవిశిష్టేష్టసాధనత్వే చలక్షణసంగతిః - విధాయకత్వంవిధిత్వమితి మతాభిప్రాయేణాహ - తత్ప్రతీతి - తాదృశజ్ఞానవిషయకార్యత్వాదిప్రతిపాదకలిఙాదిరిత్యర్థః - లిఙాదీత్యాదినా - లోట్తవ్యాదిపరిగ్రహః - గురుమతమాశంకతే- కృత్యసాధ్యఇతి - కృత్యసాధ్యత్వేనావగతఇత్యర్థః- ప్రవర్తకమితి - చికీర్షాద్వారా ప్రవృత్తిజనక

మిత్యర్థః - నచకృత్య సాధ్యత్వ జ్ఞానాభావ ఎవ ప్రవర్తకోస్త్వితి శం
క్యం కృత్యసాధ్యత్వజ్ఞానాభావత్వే నతత్వే గౌరవాత్కృతిసాధ్యత్వాభా
వకృతిసాధ్య భేదతత్తద్వ్యాప్యాదిదర్శనానాం ప్రవృత్తౌ ప్రతిబంధకత్వ
కల్పనేనమహాగౌరవాచ్చేతిదిక్ - నను విషభక్షణాదౌ ప్రవృత్త్యాపత్తిః కృ
తిసాధ్యతాజ్ఞానస్యతత్రాపిసత్త్వాదిత్యాశంకాన్నిరాకురుతే- సచేత్యాది
నా- ఇష్టసాధనతాలింగకేతి - అయంమత్కృతిసాధ్యః మత్కృతింవినా
నుపపద్యమానత్వేసతిమదిష్టసాధనత్వాదిత్యానుమానికేత్యర్థః - కామ్య
స్థలఇతి- ప్రవర్తకత్వాదిత్యనేనాన్వయః- జ్యోతిష్టోమయాగాదావిత్య
ర్థః- విహితకాలేత్యాదిః- విహితకాలశుచిజీవిత్వజ్ఞానాధీనస్య కృతిసాధ్య

చవిషభక్షణాదౌ ప్రవృత్తిప్రసంగః । ఇష్టసాధనతాలింగక
కృతిసాధ్యతాజ్ఞానస్య కామ్యస్థలే విహితకాలశుచిజీవిత్వ
నిమిత్తజ్ఞానజన్యస్య నిత్యనైమిత్తికస్థలే ప్రవర్తకత్వాన్న
చాననుగమస్స్వవిశేషణవత్తాప్రతిసంధానజన్యత్వస్యా
నుగతత్వాదితిగురవస్తన్న । లాఘవేనకృతిసాధ్యేష్టసాధన

తాజ్ఞానస్య నిత్యే సంధ్యావందనాదౌ ఆశౌచాదిరూపనిమిత్తజ్ఞానాధీనస్య
తస్య నైమిత్తికేస్నానాదౌ ప్రవర్తకత్వాదిత్యర్థః- అహమేతత్కాలకృ
తిసాధ్య సంధ్యావందనకః ఏతత్కాలశుచిజీవిత్వాదిత్యేవంరీత్యా కృతిసా
ధ్యత్వజ్ఞానస్య విహితకాలశుచిజీవిత్వాదిజ్ఞానజన్యత్వమవసేయం- అనను
గమఇతి- ప్రవృత్తిసామాన్యప్రయోజకస్యైకస్యాభావాదితిభావః - స్వ
విశేషణవత్తేత్యాది- స్వం ప్రవర్తమానః పురుషస్తస్య విశేషణం తన్నిష్ఠో
ధర్మః కామనాదిః తద్వత్తాయాస్స్వవిషయసాధనత్వాదిరూపతత్సం
బంధస్య ప్రతిసంధానం జ్ఞానం తజ్జన్యత్వస్యేత్యర్థః- లాఘవేనేతి- కారణ
తావచ్ఛేదకలాఘవేనేత్యర్థః- తన్మతే కారణతావచ్ఛేదకస్యజన్యత్వాది

ఘటితత్వాద్గౌరవమితి భావః - కృతిసాధ్యేష్టసాధనతేతి - అత్రబలవదని ష్టాననుబంధిత్వమప్యంతర్భావనీయం తేననకృతిసాధ్యత్వే నతృప్తిరూపే ష్టసాధనత్వే నచావగతే విషసంపృక్తభోజనాదౌ ప్రవృత్త్యాపత్తిర్విశిష్ట జ్ఞానత్వావచ్ఛిన్న కారణత్వ కథనంతు ప్రాచాంమతే-నవ్యమతే కృతిసాధ్య త్వాదిజ్ఞానానాంపృథగేవదండచక్రాదిన్యాయేన కారణత్వాత్ - ప్రయత్నే తి-ప్రవృత్తిత్యర్థః- ప్రత్యవాయేతి - ప్రత్యవాయస్య పరిహారః ప్రాగ భావఃతస్య దుఃఖజనకాభావతయాతన్నాశస్యేవేష్టత్వే నఫలత్వమితిభా వః-నచకథంతత్ప్రాగభావస్య ఫలత్వంతస్యాజన్యత్వాదితి వాచ్యం

తాజ్ఞానస్యైవచికీర్షాద్వారా ప్రయత్నజనకత్వాన్నచని త్యనైమిత్తికస్థలే ఇష్టసాధనత్వాభావాదప్రవృత్తిప్రసం గస్తత్రాపిప్రత్యవాయపరిహారస్య పాపక్షయస్య చఫలత్వ కల్పనాత్తస్మాత్కృతిసాధ్యేష్టసాధనత్వమేవలిఙ్గార్థః॥ నను జ్యోతిష్టోమేనస్వర్గకామోయజేతేత్యత్రలిఙాస్వర్గసాధన మపూర్వంకార్యంప్రతీయతేయాగస్యాశుతరవినాశినః కా లాంతరభావిస్వర్గసాధనత్వాయోగాత్తదోగ్యంస్థాయికా ర్యమపూర్వమేవలిఙర్థఃకార్యంకృతిసాధ్యంకృతేస్సవిషయ

యత్వత్వేయత్వత్వమితివ్యవహారలభ్యస్యస్వరూపసంబంధరూపస్యసా ధ్యాంశనప్రయోజ్యత్వస్యతత్రసత్వేనఫలత్వాత్కృతేరిత్యవధేయం - లి ఙాదేఃకార్యఏవశక్తిరితిగురుమతమాశంకతే - నన్వితి - ఇచ్ఛావిశేషరూ పస్యయాగస్యాశుతరవినాశినస్స్వర్గసాధనత్వేనభానన్నసంభవత్యనో గ్యత్వాదిత్యపూర్వరూపఏవకార్యేశక్తిరఙ్గీకార్యేత్యాహ - యాగస్యేతి ఆశుతరవినాశినస్తృతీయక్షణవృత్తిధ్వంసప్రతియోగినః - స్థాయిఫలవ ర్యంతస్థాయి- అన్వయప్రకారందర్శయతి- కార్యంకృతిసాధ్యమితి - యా

గెకృతిసాధ్యత్వంసామాన్యాదపూర్వే తుయాగద్వారేతిబోధ్యం - కార్యబో
ద్ధేతి- మత్కృతిసాధ్యమితిజ్ఞానవానిత్యర్థః - విధ్యర్థముఖ్యవిశేష్య
కబోధందర్శయతి - తేనేతి- స్వర్గకామస్య లిఙర్థకార్యైకదేశదేశే
యాగస్యాన్వయో నేత్యర్థః- న్యాయమతేతత్రకృతిసాధ్యబలవదనిష్టాజన
కేష్టసాధనయాగానుకూలకృతిమాన్ స్వర్గకామ ఇతివాక్యార్థబోధః-
నన్వపూర్వస్య పూర్వమనుపస్థితత్వాత్కథం తత్రశక్తిగ్రహ ఇతిచేదత్ర
వదంత్యభిజ్ఞాఃతన్మతేతద్ధర్మావచ్ఛిన్న విషయకశాబ్దబోధం ప్రతితద్ధర్మా
వచ్ఛిన్నవిషయకశక్తిగ్రహస్య తాదృశోపస్థితేశ్చ హేతుతా నతుసమాన

త్వాద్విషయాకాంక్షాయాం యాగోవిషయత్వేనాన్వేతి । క
స్య కార్యమితినియోజ్యాకాంక్షాయాంస్వర్గకామపదంని
యోజ్యపరతయాన్వేతి । కార్యబోద్ధానియోజ్యస్తేనజ్యో
తిష్టోమనామకయాగవిషయకంస్వర్గకామస్య కార్యమితి
వాక్యార్థస్సంపద్యతే । వైదికలిఙో యావజ్జీవమగ్నిహో
త్రంజుహుయాదితినిత్యవాక్యేష్వపూర్వమేవ వాచ్యంకల్ప్యతే
ఆరోగ్యకామో భేషజపానంకుర్యాదిత్యాదౌ క్రియాకార్యే

విషయకత్వే న హేతుహేతుమద్భావః ఏవంచకార్యత్వావచ్ఛిన్నే యత్ర
క్వచిచ్ఛక్తిగ్రహాత్ యోగ్యతాబలాచ్చాపూర్వరూపకార్యస్య శాబ్దబో
ధే భానంనహి యాగవిషయకమన్యత్కార్యం సంభవతీతి - నను నిత్యే ఫ
లాభావాత్కథంతత్రాపూర్వబోధకత్వమిత్యతఆహ - యావజ్జీవమితి - అపూ
ర్వమేవేతి- కార్యత్వేనేత్యాదిః- ఏవంచాపూర్వమిత్యర్థః - లౌకికస్థలే ఽ
పూర్వభానాసంభవాదాహ - ఆరోగ్యేతి - క్రియాకార్య ఇతి - ధాత్వ
ర్థనిష్ఠకార్యత్వ ఇత్యర్థః - లౌకికాలౌకికసాధారణ్యే నకార్యత్వాదావే
వలిఙాదేశ్శక్తిరంగీకార్యేత్యాశయేనసమాధత్తే - యాగస్యేతి - అయో

గ్యత్వావ్యాగస్యసాధనత్వేనభానంనసంభవతీత్యుక్తదోషం నిరాచష్టే అయోగ్యేతి - అయోగ్యతాసంశయసత్వేపి తస్యా విఘటకత్వాద్బోధో భవత్యేవేతిభావః - వాక్యాదిష్టసాధనత్వే నయాగేవగతే తస్యాశుతరవినాశినోవ్యాపారంవినా ఫలజనకత్వాసంభవాత్తన్నిర్వాహాయాపూర్వంకల్ప్యత ఇత్యాహ - తన్నిర్వాహార్థమితి - ననుయాగధ్వంసస్యైవ వ్యాపారత్వమస్తుకిమపూర్వకల్పనేనేత్యత ఆహ - కీర్తనాదినేతి - ఆదినా కర్మనాశాజలస్పర్శాతదురతోయాతిలంఘనాత్ - గండకీబాహు రణాద్ధర్మఃక్షరతికీర్తనాదిత్యత్రోక్తకర్మనాశాజలస్పర్శాదిపరిగ్రహః - ధ్వంసస్యవ్యాపారత్వే స్వర్గధారాపత్తిరిత్యపిదూషణాంతరం

లఘుణేతిచేన్నయాగస్యాప్యయోగ్యతానిశ్చయాభావేనసాధనతయా ప్రతీత్యనంతరంతన్నిర్వాహార్థమవాంతరవ్యాపారతయాపూర్వకల్పనాత్కిర్తనాదినానాశశ్చ తేన యాగధ్వంసోవ్యాపారః లోకవ్యుత్పత్తిబలాత్క్రియాయామేవకృతిసాధ్యేష్టసాధనత్వంలిఙాబోధ్యత ఇతిలిఙ్త్వ రూపేణవిధ్యర్థత్వమాఖ్యాతత్వేనప్రయత్నార్థకత్వం చ

విభావనీయం :- లోకవ్యుత్పత్తీతి - లోకవ్యవహారేత్యర్థః - నచరోయత్రప్రవర్తతే సకృతిసాధ్యత్వేనేష్టసాధనత్వే నచతద్జ్ఞానవానిత్యేవంరూపః - కేచిత్తు యదిచ్ఛయా యత్రప్రవృత్తిస్సతత్సాధనమిత్యేవంరూపోలోకస్యవ్యవహారఇత్యాహుః - నవ్యాః పునర్లోకపచేతేత్యాదిలిఙాదిసముభివ్యాహారస్థలేక్రియాయామేవకృతిసాధ్యత్వవిశిష్టేష్టసాధనత్వబోధఇతినియమబలాదిలితదర్థస్తత్రేతిశేష ఇతివ్యాచక్ష్యుః- ఆఖ్యాతత్వేనేతి - తచ్చసంకేతసంబంధేనాఖ్యాతపదవత్వం-తిజ్త్వాదికమేవ శక్తతావచ్ఛేదకమితితునవీనాః-యత్నార్థకత్వంకృతిత్వావచ్ఛిన్నవాచకత్వం - క

రోతీతీతి-కృతిత్వావచ్ఛిన్నే జిజ్ఞాసితసంబంధబోధకం తత్ప్రశ్నవాక్యం ఉత్తర
వాక్యస్య కృతిత్వావచ్ఛిన్నే పాకసంబంధబోధకత్వ ఏవ తన్నివర్తకత్వం నా
న్యథేతి భావః-ననురథోగచ్ఛతీత్యాదావాఖ్యాతస్య కృతిబోధకత్వాసంభ
వాత్తదనురోధేన వ్యాపార ఏవ శక్తిర్వక్తవ్యేత్యత ఆహ-రథోగచ్ఛతీత్యా
దావితి- వ్యాపారేనుకూలత్వోక్తి-ర్గమనమతేన సంబంధేన వ్యాపారే గమన
స్యాన్వయలాభాదుః-నవ్యాః పునర్గచ్ఛతీత్యత్రాఖ్యాతస్య జానాతీత్యాదావి
వాశ్రయత్వే నిరూఢలక్షణా న చాశ్రయతాసంబంధేనైవ ప్రథమాంతార్థే
గమనాదేరన్వయొ ననిర్వాహ ఇత్యాశ్రయత్వే నిరూఢలక్షణాకల్పనం నిరర్థక
మితి వాచ్యం నామార్థయోరివ ధాత్వర్థనామార్థయోరభేదాతిరిక్తసం

చతి పాకం కరోతీతి వివరణదర్శనాత్ కరోతీతి ప్రశ్నే పచతీ
త్యుత్తరాచ్చాఖ్యాతస్య ప్రయత్నార్థకత్వాత్ । రథో గ
చ్ఛతీత్యాదావనుకూలవ్యాపారే లక్షణా దేవదత్తః పచతి దే
వదత్తేన పచ్యతే తండుల ఇత్యాదౌ కర్తృకర్మణోర్నాఖ్యాతా
ర్థత్వం కింతు తదేకత్వాదీనామేవ । తయోరాక్షేపాదేవ

బంధేనాన్వయస్యావ్యుత్పన్నత్వాత్ తత్ర తథాన్వయాస్వీకారాత్ ప్రోక్తం
పచతీత్యాదావాక్షేపాదేర్థాత్వర్థపాకేన్వయాదభేదాతిరిక్త ఇతి ధ్యేయం
వైయాకరణాస్తన్నిరాచష్టే-దేవదత్త ఇతి- నాఖ్యాతార్థత్వమితి-ఆఖ్యాత
స్య కర్తృశక్తిస్వీకారేణ నంతకృత్యాదేశ్శక్యతావచ్ఛేదకత్వమంగీకా
ర్యం కృత్యాదౌ శక్తిస్వీకారే తు కృతిత్వాదిజాతేశ్శక్యతావచ్ఛేదకత్వాల్లా
ఘవమితి భావః-తద్గతైకత్వాదీనామేవేతి-ఆఖ్యాతార్థత్వమితి పూర్వేణా
న్వయః ఆదినా కృత్యాదిపరిగ్రహః - నను తర్హి కర్తృకర్మణోః కథంలాభ
ఇత్యత ఆహ - తయోరితి - ఆక్షేపాదేవేతి-స్వఘటితేతు ప్రథమాంతపదైః

వత్త్వలాభః దేవదత్తస్తండులం పచతీత్యత్ర తండులకర్మకపాకానుకూలకృతిమాన్ దేవదత్త ఇత్యన్వయబోధః - దేవదత్తేన పచ్యతే తండుల ఇత్యత్ర తు దేవదత్తసమవేతకృతిజన్యపాకకర్మీభూతస్తండుల ఇతి శాబ్దబోధః - న చ దేవదత్తః పచతీత్యత్ర తృతీయాయాః తండులః పచ్యత ఇత్యత్ర ద్వితీయాయాశ్చ స్యాత్తత్ర కర్తృకర్మణోరాఖ్యాతేనానభిధానాదితి వాచ్యం అనభిహితే కర్తృత్వే తృతీయాయాస్తాదృశే కర్మత్వే చ ద్వితీయాయా విధానేనాదోషాదితి ధ్యేయం- ఉపసర్గాణాం వాచకత్వమతన్నిరస్యతి - ప్రజయతీత్యాదావితి - ననుధాతునైవప్రకర్షార్థబోధే ప్రశబ్దాదేర్వైయర్థ్యమత ఆహ - ఉపసర్గాణామితి - ద్యోతకత్వం తాత్పర్యగ్రాహకత్వం - తేనేతరనిపాతానాం వాచ

> లాభః। ప్రజయతీత్యాదౌ ధాతోరేవ ప్రకర్షే శక్తిరుపసర్గాణాం ద్యోతకత్వమేవ న తత్ర శక్తిః। పదార్థతత్త్వజ్ఞానస్య పరమప్రయోజనం మోక్షః। తథాహి। ఆత్మా వారే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇతి శ్రుత్యా శ్రవణాదీనామాత్మసాక్షాత్కారహేతుత్వబోధనాచ్ఛ్రుత్యాదే

కత్వమితి సూచితం - తథాహి ఏవకారస్యాయోగవ్యవచ్ఛేదోఽర్థః శంఖః పాండర ఏవేత్యాదౌ - అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదశ్చ పార్థ ఏవ ధనుర్ధర ఇత్యాదావిత్యాదికం బహుతరమూహనీయం - ప్రేక్షావత్ప్రవృత్తయే సకలశాస్త్రానావిషయముక్త్వా ప్రయోజనకథనం గ్రంథస్య దర్శయతి - పదార్థజ్ఞానస్యేతి - పదార్థతత్త్వజ్ఞానస్యేత్యర్థః - అన్యేషామవాంతరప్రయోజనానామపి సత్త్వాదాహ - పరమేతి - శ్రుతేరయమర్థః అరే ముముక్షుణా ఆత్మా ద్రష్టవ్యః ముముక్షోరాత్మదర్శనమిష్టసాధనమితి యావత్ - ఆత్మదర్శనోపాయం దర్శయతి - శ్రోతవ్య ఇత్యాదినా - అర్థక్రమేణ శాబ్దక్రమస్త్యక్తో భవతి అగ్ని

హా త్రంజుహాబాతీయ వాగూంపచతీత్యాదివత్ - అసంభావనానివృత్తైరితి - అప్రామాణ్యజ్ఞాననివృత్తైరిత్యర్థః - వాక్యార్థానుసంధానేతి - యుక్తిభిరనుచింతనం - మననం - తచ్చాత్మన ఇతరభిన్నత్వే నానుమానం - తచ్చ భేద ప్రతియోగీతర జ్ఞానసాధ్యం - తదర్థం సకలపదార్థ నిరూపణమితి - మోక్షోపయోగిత్వం విశదయతి - తదనంతరమితి - మననానంతరమిత్యర్థః - శ్రుతస్యార్థస్య నైరంతర్యేణానుసంధానరూపనిదిధ్యాసనే ఉపాయమాహ - యోగవిధినేతి - ఇంద్రియాణి విషయేభ్యః ప్రత్యా

దేహాదివిలక్షణాత్మజ్ఞానే సత్యప్యసంభావనానివృత్తిర్వాక్యార్థానుసంధానరూపమననసాధ్యత్వాన్మననోపయోగిపదార్థనిరూపణద్వారా శాస్త్రస్యాపి మోక్షోపయోగస్తదనంతరం శ్రుత్యుపదిష్టయోగవిధినా నిదిధ్యాసనే కృతే తదనంతరం దేహాదివిలక్షణాత్మసాక్షాత్కారే సతి దేహాద్యహమిత్యభిమానరూపమిథ్యాజ్ఞాననాశే దోషాభావాత్ప్రవృత్త్యభావే ధర్మాధర్మయోరభావే జన్మాభావః పూర్వధర్మాధర్మయోరనుభవానురోధేన నాశే చరమదుఃఖధ్వంసలక్షణమోక్షో జాయతే । జ్ఞానమేవ మోక్షసాధనం మిథ్యాజ్ఞానని

వృత్త్యై - ఇంద్రియేభ్యో మనః ప్రత్యాహృత్య - సాక్షాత్కర్తవ్యే వస్తుని మనఃప్రణిధానం - యోగః - తదనంతరం నిదిధ్యాసనానంతరం - మిథ్యాజ్ఞాననాశే - వాసనాసహితమిథ్యాజ్ఞాననాశే - దోషః - రాగాదిః - జ్ఞానమితి - ఏవకారేణ కర్మణో వ్యవచ్ఛేదః మిథ్యాజ్ఞానేతి - శుక్త్యాదౌ రజతభ్రమో విశేషజ్ఞానేనైవ యథా నివర్తతే తథా ప్రకృతేపీతి భావః - కైవల్యం లభతే నర ఇత్యాదినేతి - ఆదినా తీయ్యంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరా

పర ఇతి శ్రుతేః - జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే ఽర్జున ఇత్యా
దిస్మృతేశ్చ సంగ్రహః - జ్ఞానద్వారైవేతి - అత్రాయం క్రమః - నిష్కామ
నయా భగవత్ప్రీత్యర్థం కృతైః కర్మభిర్దురితక్షయరూపాత్మశుద్ధిర్భవతి
తతో విషయేషు వైరాగ్యం తతశ్శ్రవణాదౌ ప్రవృత్తిః తతః శ్రవణాదిక్రమేణ
తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తౌ పూర్వోక్తమిథ్యాజ్ఞాననాశాదిక్రమేణ మోక్షనిష్పత్తి

వృత్తేర్జ్ఞానమాత్రసాధ్యత్వాత్ తమేవం విదిత్వాతిమృత్యు
మేతి నాన్యః పంథా విద్యతే ఽయనాయేతి శ్రుత్యా సాధనాంతరని
షేధాచ్చ । నను తత్త్వజ్ఞప్తిహేతుర్విజ్ఞానం కర్మ చోక్తం మ
హామునే । ఇతి కర్మణో మోక్షసాధనత్వస్మరణాజ్జ్ఞానకర్మ
ణోస్సముచ్చయ ఇతి చేన్న । నిత్యనైమిత్తికైరేవ కుర్వా
ణో దురితక్షయం । జ్ఞానం చ విమలీకుర్వన్నభ్యాసేన చ పాచ
యేత్ । అభ్యాసాత్పక్వవిజ్ఞానః కైవల్యం లభతే నర ఇత్యా
దినా కర్మణో జ్ఞానసాధ్యత్వప్రతిపాదనాత్ । జ్ఞానద్వారై
వ కర్మణో మోక్షసాధనత్వం న సాక్షాత్ తస్మాత్పదార్థ
తత్త్వజ్ఞానస్య మోక్షః పరమప్రయోజనమితి సర్వం రమణీ
యం । ఇత్యన్నంభట్టోపాధ్యాయకృతా తర్కసంగ్రహ
దీపికా సమాప్తా.

రితి - అధికమస్మదీయ చింతామణివ్యాఖ్యాయామనుసంధేయం

కౌండిన్యగోత్రసంభూతః నీలకంఠాఖ్యపండితః ।
కృతిమార్పయదేతస్మై చంద్రచూడాయ మంగళం ।
ఇతి నీలకంఠవిరచిత దీపికా-
ప్రకాశస్సమాప్తః

శ్రీరస్తు.

పట్టాభిరామకృతతర్కసంగ్రహటిప్పణీప్రారంభః.

నిధాయేతి - హృత్పదం పునః పరం - జన్యత్వం సప్తమ్యర్థః - అన్వయశ్చాస్య నిధానే - నిధానం జ్ఞానవిశేషః - విశ్వేశమితి ద్వితీయార్థో విషయత్వం - తథాచ విశ్వేశవిషయకమనోజన్యజ్ఞానవిశేషోత్తరకాలీనాయాః కృతిరితి కేచిత్ - తన్న - జ్ఞానమాత్రస్య మనోజన్యత్వే న మనోజన్యత్వార్థకస్య హృదీత్యస్య వ్యావర్తకతాపత్తేః - కింతు హృత్పదం హృదయరూపశరీరావయవపరం నిధానం ధాత్వర్థః - తచ్చావస్థాపనం అవస్థితత్వారోపణం - తథాచావస్థితత్వప్రకారకాహార్యజ్ఞానోత్తరకాలీనాయాః కృతిరిత్యన్వయబోధః - హృదీత్యత్ర సప్తమ్యర్థో నిరూపితత్వం - తస్యావస్థితత్వేన్వయః - విశ్వేశమిత్యత్ర ద్వితీయార్థో విశేష్యత్వం - తథాచ విశ్వేశవిశేష్యకహృదయనిరూపితవృత్తిత్వప్రకారకాహార్యజ్ఞానోత్తరకాలీనాయాః కృతిరిత్యన్వయః - ద్రవ్యేత్యాది - సప్త సప్తవిధాః - సప్తప్రకారవంత ఇతియావత్ - ద్రవ్యాదిపదం ద్రవ్యత్వాదిపరం - తస్యాభేదసంబంధేన ప్రకారేన్వయః - న చ సప్తప్రకారవత్త్వం కుత్రేతి వాచ్యం సప్తపదే సప్తప్రకారాన్యతమవతి లక్షణాస్వీకారాత్ - నను తథాపి ద్రవ్యత్వాద్యభేదః కస్మిన్ ప్రకారే - న చ ద్రవ్యాదిపదే ద్రవ్యత్వాద్యన్యతమే లక్షణాస్వీకారాన్నానుపపత్తిరితి వాచ్యం వినిగమనావిరహేణ ద్రవ్యాదిపదానాం లక్షణాకల్పనాపత్త్యా ద్రవ్యత్వాద్యన్యతమత్వావచ్ఛిన్నస్య సప్తపదార్థానాపత్తేరితి చేన్న సమాసఘటకపూర్వపదార్థస్య సమాసాఘటకపదార్థేనా

న్వయాసంభవేనఅభావపదస్యైవ ద్రవ్యత్వాద్యన్యతమత్వావచ్ఛిన్నే ల
క్షణాస్వీకారాత్ - ఇత్థంచసత్త్వపదలక్ష్యార్థేనాన్యతమగర్భతాప్రయో
జనాభావాత్ నచసత్త్వప్రకారవత్త్వంకుత్రేతి వాచ్యం సత్త్వస్య పర్యాప్త్యధిక
రణప్రకారవత్త్వస్యావివక్షితత్వాత్ సత్త్వాశ్రయప్రకారస్యైవవివక్షణాత్స
త్త్వంచప్రాతీతికస్వరూపసంబంధవిశేషోపేక్షాబుద్ధివిశేషవిషయత్వం వా
అన్యత్సర్వంసాధ్వివిధేత్యత్రవక్ష్యమాణరీత్యావక్తవ్యమితిసుందరః పంథాః - అ
న్యేతు - అభావపదంద్రవ్యాద్యన్యతమపరం తస్యాభేదేన పదార్థేన్వయః ద్ర
వ్యాద్యన్యతమత్వంచద్రవ్యాద్యవృత్తిపదార్థశూన్యత్వం నాతోప్రసిద్ధిః స
త్త్వంచపదార్థత్వవ్యాపకద్రవ్యాద్యన్యతమత్వాత్వం అత ఏవతదు
ద్దేశ్యవిధేయభావమహిమ్నా లభ్యమితి సత్త్వపదంవ్యర్థమిత్యామనంతి
గ్రంథకృతః పరంతూద్దేశ్యవిధేయభావమహిమ్నావ్యాపకత్వలాభస్యౌత్స
ర్గికతయానపౌనరుక్త్యం - స్పష్టార్థమేవతన్న్యేతిచబహవః తథాచ ద్ర
వ్యాద్యన్యతమాభిన్నాః పదార్థాః యథోక్తసత్త్వవంత ఇత్యన్వయబో
ధ ఇత్యాహుః - అపరేతు అభావపదంద్రవ్యత్వాద్యన్యతమవత్పరమన్య
తమత్వావచ్ఛిన్నేసత్త్వపదార్థస్యాభేదసంబంధేనాన్వయః వ్యుత్పత్తివై
చిత్ర్యాత్ తథాచ పదార్థాః సత్త్వాశ్రయ యథోక్తాన్యతమవంత ఇ
త్యన్వయః పదార్థేషు సత్త్వస్యాన్వయోనసంభవతి కోటికోటిష్వర్థా
నాం సత్త్వాత్ - నచపర్యాప్తిసంబంధేనసత్త్వవిశిష్టం యదన్యతమంత
ద్వత్త్వంతత్రాపి పదార్థేన సంభవతీతి సత్త్వాశ్రయస్యైవ సత్త్వప
దార్థతయావాచ్యతయా తస్యపదార్థేన్వయస్సంభవతీతి వాచ్యం సత్త్వా
శ్రయస్య పదార్థేన్వయే ఉద్దేశ్యాప్రసిద్ధేరవ్యావర్తకత్వాత్ - స
త్త్వాన్యతమే సత్త్వాశ్రయస్యాన్వయేపి తద్దోషతాదవస్థ్యమితి వాచ్యం
అన్యతమత్వావచ్ఛిన్నే సత్త్వపర్యాప్త్యధికరణస్యైవాన్వయాత్ - నచ

సత్త్వపర్యాప్త్యధికరణత్వవిశిష్టాన్యతమాధికరణత్వం నవ త్రాపీత్యు
క్తమితి వాచ్యం సత్త్వపర్యాప్త్యధికరణస్యాన్యతమే విశేషణత్వేనాన్వ
యాస్వీకారాత్ కింతూపలక్షణతయా - తథా చ వస్తుగత్యా సత్త్వపర్యాప్త్య
ధికరణం యదన్యతమం తద్వంత ఇత్యర్థః - విశేషణపుచ్ఛలగ్నస్యాప్యుపల
క్షణత్వస్వీకారాత్కింతూపలక్షణపుచ్ఛలగ్నస్య విశేషణత్వం నస్వీక్రియ
త ఇత్యాహుః - ॥ తత్రేతి ॥ యథోక్తవాక్యప్రతిపాద్యానీత్యర్థః - తత్పద
స్య యథోక్తవాక్యపరత్వాత్ప్రత్యయస్య ప్రతిపాద్యపరత్వాదితి కేచిత్ -
తదసత్ ॥ తత్పదస్య పూర్వోపస్థితార్థపరామర్శకత్వే నానుపస్థితయథో
క్తవాక్యపరామర్శకత్వాయోగాత్ - నచ తాదృశవాక్యస్య శ్రోత్రో
పస్థితత్వాత్తత్పరామర్శకత్వం సంభవతీతి వాచ్యం తర్హి రూపం జాతి
మత్ - తచ్చాకాశాశ్రయమితి వాక్యస్య ప్రామాణ్యాపత్తేః - తత్పదేన శ్రో
త్రోపస్థితస్య రూపం జాతిమదితి వాక్యస్య పరామర్శసంభవాత్తస్మాత్ప
దజన్యపదార్థోపస్థితిరేవ పూర్వమపేక్షితేతి - కింతు ద్రవ్యాదిసముదాయ
ఘటకానీత్యర్థః - నచ ద్రవ్యాదిసముదాయఘటకత్వే నాపి పదాత్పూర్వ
మనుపస్థితత్వాత్తత్కథమేతద్వా సంభవతీతి వాచ్యం తత్పదేన ద్రవ్యాదీనా
మేవ పరామర్శాత్సప్తమ్యర్థస్సముదాయఘటకత్వం తదేవ త్రలర్థః - అత ఏ
వ తత్ర ద్రవ్యాదీనాం మధ్య ఇతి గ్రంథకృతాం వివరణం సంగచ్ఛతే - తత్రస
ముదాయఘటకత్వం మధ్యశబ్దార్థః - ద్రవ్యాదీనామిత్యత్ర షష్ఠ్యర్థో నిరూ
పితత్వం సముదాయాన్వేతి - ఆశ్రయత్వం సప్తమ్యర్థః ॥ నవైవేతి ॥ పృథి
వీత్వాద్యన్యతమాభిన్ననవత్వాశ్రయప్రకారవంతీత్యస్మదుక్తపక్షే - నవ
త్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణత్వోపలక్షితపృథివీత్వాద్యన్యతమవంతీతి చర
మపక్షే చ - ఉద్దేశ్యవిధేయభావమహిమలభ్యవ్యాప్యవ్యాపకభావస్ఫు
టీకరణాయ - ఏవకారః - ద్వితీయపక్షే తు తద్వైయర్థ్యం - నవపదస్యై

వద్రవ్యత్వవ్యాపకపృథివ్యాద్యన్యతమత్వవదర్థకత్వాదిత్యవధేయం ॥ ఏ
క ఏవేతి॥ ఏకత్వం స్వరూపసంబంధవిశేషః - నతు సమవాయత్వ వ్యాప్య
యత్కించిద్ధర్మవిరుద్ధధర్మావ్యాపకసమవాయత్వం కత్వం - ఏవకారవైయ
ర్థ్యాపత్తేః - తుశబ్దః పూర్వస్మాద్వైలక్షణ్యం ద్యోతయతి ॥ తత్ర గంధవతీ
తి ॥ పృథివ్యాదిసముదాయఘటకీభూతా పృథివీ గంధవతీత్యన్వయః - ॥ సేతి॥
పృథివీత్యర్థః - ॥ ద్వివిధేతి॥ ద్వైవిధ్యమస్యాస్సా ద్వివిధా - విధీయన్తే వ్యావ
ర్త్యంతే ఇతరభేదప్రకారకానుమితివిశేష్యే క్రియతే అథోనయేతి - విధా -
వ్యావర్తకధర్మః - విభాజకోపాధిరితి యావత్ - తథా చ విభాజకధర్మద్వ
యవతీత్యర్థః - బహువ్రీహావుత్తరపదలక్షణయా విధాశబ్దస్య విభాజకధ
ర్మద్వయవిశిష్టపరత్వాత్ - ధర్మద్వయమాహ ॥ నిత్యానిత్యా చేతి॥ తత్ర భా
వప్రధానో నిర్దేశః - భావప్రధాననిర్దేశ ఇత్యుక్తే కోర్థ
ఇతి చేత్ శ్రూయతామవధానేన - భావ్యతేఽవచ్ఛిద్యతే విశేష్య
తా అనేనేతి భావః - స్వార్థసకలతత్పదజన్యశాబ్దబోధవి
శేష్యతావచ్ఛేదకధర్మ ఇత్యర్థః - స ప్రధానం స్వజన్యశాబ్దబోధవిశేష్యభూ
తో యస్య సః - భావప్రధానః నిర్దిశ్యతే బోధ్యతే అనేనేతి - నిర్దేశః పదం
ప్రకృతే నిత్యపదమనిత్యపదం చ - తద్భావప్రధానం - స్వార్థసకలతత్పదజన్య
శాబ్దబోధవిశేష్యతావచ్ఛేదకీభూత నిత్యత్వానిత్యత్వరూపధర్మవిశేష్యక
శాబ్దబోధజనకం - ఏవంచ నిత్యపదస్య నిత్యత్వం అనిత్యపదస్యానిత్యత్వం
లక్షణయా అర్థ ఇతి ఫలితం - ఇతివదార్థశ్చాభేదః - విభాజకధర్మద్వయ
వతీతి - అథవా ఇతిపదం తాదృశలక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకం - అభేదసంబంధే
న నిత్యత్వానిత్యత్వవిభాజకధర్మేణాన్వయః - తథా చ నిత్యత్వానిత్యత్వ భిన్నవిభా
జకధర్మద్వయవతీ పృథివీత్యన్వయబోధః - నను యాదృశార్థస్య లక్షణయా
యత్కించిత్పదాదుద్భవః - తాదృశార్థస్య శక్త్యాదపి పదాదుద్భవోఽనుభవసిద్ధః

గంగాయాంఘోషఇత్యత్రగంగాపదబోధ్యస్య తీరేఘోషఇతిశక్త్యాత్తీరప
దాదపిబోధస్యానుభవసిద్ధత్వాత్ - తథాచపృథివీద్వివిధానిత్యత్వ మనిత్య
త్వంచేత్యస్య ప్రామాణ్యాపత్తిః - శక్త్యైవేదానీంనిత్యత్వానిత్యత్వయో
ర్బోధసంభవాత్ | నచతదానీంనిత్యత్వత్వాదేరేవబోధోలక్షణయావక్త
వ్యఇతివాచ్యంతథాబోధనియామకస్యానిరూపణాదితిచేత్, | అత్రకేచిత్ |
విధాపదార్థతావచ్ఛేదకవిభాజకధర్మనిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితాభేదసంబంధా
వచ్ఛిన్నప్రకారతాసంబంధేనశాబ్దబోధం ప్రతి - విధాపదసమభివ్యాహృ
తేతిపదసమభివ్యాహృతయత్కించిత్పదనిరూపితశక్తిజ్ఞానజన్యోపస్థితే
ర్విశేష్యతాసంబంధేనప్రతిబంధకత్వంస్వీకృత్య ప్రకృతానుపపత్తింవార
యంతి - తత్రనిత్యత్వమనిత్యత్వమితిద్వివిధేపృథివ్యాఇత్యత్రవ్యభిచార
వారణాయ ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేవిధాపదార్థత్వమపహాయవి
ధాపదార్థతావచ్ఛేదకత్వం నివిష్టం ఇత్యాదిపదప్రయోజనం స్వ
యమూహ్యం - కేచిత్తువిభాపదార్థతావచ్ఛేదకధర్మనిష్ఠవిశేష్యతా
నిరూపితాభేదసంబంధావచ్ఛిన్నప్రకారతా సంబంధేన శాబ్దబోధం ప్రతి
విధాపదసమభివ్యాహృతేతిపదసమభివ్యాహృతయత్కించిత్పదనిరూపి
తశక్త్యవచ్ఛేదకధర్మనిష్ఠలక్షణాజ్ఞానస్య హేతుతాంకల్పయిత్వో
క్తానుపపత్తింపరిహరంతి - నన్వత్రనిత్యపదస్యానిత్యపదస్యచస్త్రీలింగ
త్వంకుతః - నచపృథివీపదస్యస్త్రీలింగత్వాత్తస్యాపిస్త్రీలింగత్వమితివా
చ్యం పుష్పతాడనేనదంతభంగాపత్తేః - యత్పదార్థస్య యత్పదార్థేన
అభేదసంబంధేనాన్వయః - తస్యైవఖలువిశేష్యనిఘ్నత్వేనవిశేష్యవాచ
కపదసమానలింగకత్వమితినియమః - ప్రకృతే నిత్యపదార్థస్యానిత్య
పదార్థస్యచాభేదసంబంధేనపృథివ్యామన్వయాసంభవేనస్త్రీలింగత్వా
నుపపత్తేర్దుర్వారత్వాత్ - నచతర్హికింలింగమాపాద్యత ఇతివాచ్యం -

సామాన్యతో నపుంసకమితి నపుంసకత్వస్యైవాపాదనీయత్వాత్ - ఏవ
మాపోద్వివిధాః నిత్యా అనిత్యాశ్చేత్యత్ర నిత్యాదిపదోత్తరబహువచనా
నుపపత్తిః - తదర్థయోర్నిత్యత్వానిత్యత్వయోర్బహుత్వాభావాత్ -
తర్హి కిమాపాద్యత ఇతి చేత్, ప్రాథమికత్వాదేకవచనమేవేతి గృహాణ -
తస్మాదయం శాబ్దబోధోనుపపన్న ఇతి చేత్ - అత్ర కేచిత్ - విశేష్యనిష్ఠ ప
దార్థతావచ్ఛేదకనిష్ఠతన్నిరూపితలక్షణాజ్ఞానప్రయోజ్యప్రకారతానిరూ
పితాభేదనిష్ఠవిషయతానిరూపితవిధాపదార్థతావచ్ఛేదకవిభాజకధర్మ
నిష్ఠప్రకారతానిరూపితాశ్రయనిష్ఠప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతాసంబ
ధేన శాబ్దబుద్ధిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి తాదృశవిశేష్యవాచకపదసమానలింగవ
చనకపదసమభివ్యాహృతేతి పదసమభివ్యాహృతసంఖ్యావాచకపదస
మభివ్యాహృతవిధాపదసమభివ్యాహృతయత్కించిత్పదనిరూపితశక్తిజ్ఞాన
జన్యోపస్థితేర్విశేష్యతాసంబంధేన కారణతాయా అనుభవానురోధాత్క
ల్పనీయతయా నోక్తానుపపత్తిరిత్యాహుః - అథాత్ర నిత్యత్వాని
త్యత్వాత్మకవిభాజకధర్మద్వయస్యైకస్యాం పృథివ్యామసత్త్వాదయోగ్య
త్వం స్యాదస్య వాక్యస్య - న చ పృథివీత్వావచ్ఛిన్నే ద్వయమపి శక్యం న హి పృ
థివీత్వావచ్ఛిన్నం నామ పరమాణుద్వ్యణుకాదేరతిరిక్తం కించిన్నిత్య
త్వానిత్యత్వోభయవదిదమితి నిరూపయితుం శక్యతే యేనైవముపపాద్యతే ఇ
తి చేన్న అనాయత్త్యా ద్విపదసమభివ్యాహృతవిధాపదస్య విభాజకధర్మద్వ
యాన్యతరవత్త్వాత్మకత్వస్వీకారేణానుపపత్త్యభావాత్ - న చైవం సతి పరమా
ణుర్ద్వివిధో నిత్యోనిత్యశ్చేతి ఘటో ద్వివిధో నిత్యోనిత్యశ్చేతీత్యాదివాక్యానాం
ప్రామాణ్యాపత్తిః - తత్రాప్యన్యతరస్య విద్యమానత్వాత్, - న చ పరమా
ణావనిత్యత్వస్య ఘటే నిత్యత్వస్య చాభావాన్న తథా ప్రయోగ ఇతి వాచ్యం
మమ దారిద్ర్యసహిష్ణుతయా రాజ్ఞే న భవితవ్యం - ఉచ్యతే - పృథివీ ద్వి

ధేతి వాక్యాత్తాదృశధర్మాద్వయాన్యతరవత్త్వే పృథివీత్వాదివ్యాప్యత్వం భా
సతే- తేన నిత్యత్వానిత్యత్వాన్యతరవత్త్వే పరమాణుత్వాదివ్యాప్యత్వాభావా
న్న తథా ప్రయోగః - న చాతుణీనిమీల్య భాసత ఇత్యుక్తిః కథం సంగచ్ఛతే- న చ వి
ధావవస్య పృథివీత్వాది వ్యాప్యతాదృశాన్యతరవత్త్వాతుణికత్వ స్వీకారాత్।
పృథివీవిశేషణతాపన్నస్య పృథివీత్వస్య వ్యాప్యతాసంబంధేన తాదృశాన్యతరాం
శేవ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యా ద్దన్వయస్వీకారాద్వా నానుపపత్తిరితి వాచ్యం ఉ
ద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకతాయా ఏవ విధేయాంశే భానస్య సిద్ధాంతి
తత్వేన తద్వ్యాప్యతాభానే ప్రమాణాభావాత్ -ఉచ్యతే నిత్యానిత్యాశ్చేతి ద్వివి
ధాః పృథివీతి తాదృశాన్యతరవత్త్వస్యోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకత్వస్వీకారేణ
తద్వ్యాపకతాయాః పృథివీత్వరూపవిధేయే భానసంభవాదనుపపత్త్య
భావాత్ - స్యాదేతత్ - తాదృశాన్యతరవ్యాపకత్వం పృథివీత్వస్య న సంభవతి.
నిత్యత్వానిత్యత్వయోః పృథివీత్వాదిశూన్యజలాదిసాధారణ్యేన వ్యాప్య
త్వాసంభవాత్ - నైష దోషః-నిత్యపదస్య నిత్యపృథివీత్వే అనిత్యపదస్యాని
త్యపృథివీత్వే లక్షణాస్వీకారేణానుపపత్త్యభావాత్ -అథ యద్యేవముద్దేశ్య
విధేయభావవైపరీత్యస్వీకారః - తదా ద్రవ్యం ద్వివిధం పృథివీజలం చేతి వా
క్యస్య ప్రామాణ్యాపత్తిరితి చేన్న విభాగవాక్యస్థలే పరస్పరోద్దేశ్యవిధేయ
భావః స్వీక్రియతే - తేన పరస్పరవ్యాప్యవ్యాపకభావో బోధ్యతే - తేన ద్రవ్య
త్వస్య పృథివీత్వజలత్వాన్యతరవ్యాప్యత్వాభావాన్న తథా ప్రయోగః - అ
త్రోద్దేశ్యతాభేదే విధేయతాభేదే చ వాక్యభేదనియమాత్ పృథివీ ద్వివిధేత్యా
దౌ వాక్యభేదాపత్తిః - స చ నానుభావిక ఇతి చేన్న ఇతరవిషయత్వావచ్ఛి
న్నోద్దేశ్యతాద్వయం తత్ప్రతినిష్ఠవిధేయతాద్వయం వా యత్ర తత్రైవ వా
క్యభేదః - ప్రకృతే పృథివీత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతానిరూపితవిధేయతావచ్ఛి

న్నా -యా-అన్యతరవన్నిష్ఠోద్దేశ్యతా-తన్నిరూపితవిధేయతావచ్ఛిన్నైవ-
పృథివీత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతేతినదోషః - అత్రైవమపినిత్యత్వస్యానిత్య
త్వస్యచాభేదసంబంధేనవిభాజకధర్మేణాన్వయోనసంభవతి - నిత్యత్వాభి
న్నస్యానిత్యత్వాభిన్నస్యచైకస్య విభాజకధర్మస్యాప్రసిద్ధేరితి చేన్న వి
ధావిధాచేతిద్వంద్వే - సరూపైకశేషే - బహువ్రీహౌచ - ద్వివిధశబ్దో
జాతః - ద్వంద్వఘటకీభూతవిధాశబ్దద్వయేన విభాజకధర్మస్య వారద్వ
యంబోధనస్య తత్సిద్ధేః - తదనంతరమేకవిధాశబ్దోలుప్యతే - అన్యశ్శిష్యతే-
శిష్యమాణంలుప్యమానార్థబోధకమితిన్యాయేనాత్రత్యవిధాశబ్దేనాపివార
ద్వయంవిభాజకధర్మస్యానాయత్యాభానఃస్వీక్రియతే - నిత్యత్వవిశేష్యత
యాసకృదనిత్యత్వవిశేష్యతయాచసకృత్ -తథాచనిత్యత్వాభిన్నవిభాజకధ
ర్మానిత్యత్వాభిన్నవిభాజకధర్మాన్యతరవతీత్యర్థే - నానుపపత్తిః-అథకించి
ద్విధాకథంకితంనిత్యానిత్యాచేత్యత్రచకారఃకింసునోవాలతీతి చేత్ ॥అత్రవదం
తి-చకారోవిభజ్యమానయోఃప్రత్యేకం భేదమాహేతి॥నిత్యత్వేనవిభజ్యమానా
యాః-నిత్యపృథివ్యాః-అనిత్యత్వేనవిభజ్యమానాయాఅనిత్య పృథివ్యాః-పర
స్పరంభేదబోధకశ్చకారఇత్యర్థః-అయమాశయః - విభాగవాక్యస్య త్ర
యంఫలం - విశేషధర్మానవచ్ఛిన్న సామాన్యధర్మావచ్ఛిన్న వ్యవచ్ఛే
దః సామాన్యధర్మానవచ్ఛిన్న విశేషధర్మావచ్ఛిన్న వ్యవచ్ఛేదః - వి
శేషధర్మాణాంపరస్పరసామానాధికరణ్యావ్యవచ్ఛేదశ్చేతి । అత్రాద్యద్వ
యం - సమవ్యాప్యవ్యాపకభావలాభార్థం - తృతీయంతుచకారాద్బోధ
నీయం - యత్రసమభివ్యాహృతపదార్థతావచ్ఛేదకయోస్సామానాధి
కరణ్యంనాస్తి - తత్రైవప్రాయశశ్చకారప్రయోగాదితి ॥ ప్రకృతేచకార
స్యనభేదోర్థః - అనన్వయాపత్తేః - కింతుసామానాధికరణ్యాభావఏవ - త
త్రనిత్యత్వానిత్యత్వయోఃపరస్పరంవిశేషణవిశేష్యతయాన్వయః - తథా

చనిత్యత్వాసమానాధికరణమనిత్యత్వం - అనిత్యత్వాసమానాధికరణంని
త్యత్వం చలక్ష్యతఇతినానుపపత్తిరితి కేచిదాహుః - తన్న - చాదీనామవాచ
కత్వాత్ - కింతునిత్యపదం- అనిత్యత్వవిరుద్ధనిత్యత్వలాక్షణికం - అనిత్యప
దం - నిత్యత్వవిరుద్ధానిత్యత్వలాక్షణికం - చకారస్తాత్పర్యగ్రాహకః। అత
ఏవచకారంవినాకృత్రైవ - యత్రనిత్యానిత్యేత్యేతావన్మాత్రంప్రయుజ్యతే-
తత్రాపియావత్పదప్రయోజననిర్వాహః - పరంతుచకారసమవధానేసతి
తాదృశలక్షణాతాత్పర్యగ్రహాత్ స్పష్టతయార్థోభవతీత్యేతావన్మాత్ర
మేవచకారప్రయోజనం -యత్రచనిత్యాచానిత్యాచేత్యుభయత్రాపి చకార
ప్రయోగః - తత్రనిత్యపదేలక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకః - ప్రథమచకారః - అ
నిత్యపదేలక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకః - ద్వితీయచకారఇతివక్తవ్యం - తథాచ
స్వవ్యాపకపృథివీత్వవ్యాపకానిత్యత్వవిరుద్ధనిత్యత్వాభిన్నవిభాజకధ
ర్మానిత్యత్వవిరుద్ధానిత్యత్వాభిన్నవిభాజకధర్మాన్యతరవతీ - పృథివీ
త్యన్వయబోధః - పర్యవసన్నః - యథోక్తవిరోధభానాస్వీకారే
పృథివీత్రివిధా - నిత్యాఽనిత్యా ఘటశ్చేత్యాదివాక్యస్య ప్రామాణ్యా
పత్తేరితిదిక్ ॥ నిత్యేతి ॥ పృథివీత్యనుషజ్యతే - నిత్యపదం - నిత్యపృథివీపరం -
పరమాణురూపాపృథివీ - నిత్యేత్యన్వయః - అతోనానుపపత్తిః - ఏవమగ్రే
పి॥పునరితి॥పృథివీత్యనుషజ్యతే॥నతుకార్యరూపేతి॥పునఃపదాస్వారస్యాత్ - అ
న్యథా-సాచేత్యేవవదేత్ నచవిషయోద్వ్యణుకాదిస్త్రివేత్యత్రద్వ్యణుకాదేరేవ
విషయత్వాభిధానాత్ కార్యరూపేత్యనువర్తనమావశ్యకమితివాచ్యంనిత్యా
స్యవిషయత్వమేవేత్యేతద్గ్రంథకారస్యాభిప్రాయాత్ -అతఏవశరీరేంద్రియ
భిన్నమాత్రస్యవిషయత్వముపపాదితందీపికాయాం - పునరిత్యస్య పూర్వో
క్తవిభాజకధర్మభేదోర్థః తస్య త్రివిధేత్యత్రవిభాజకధర్మేన్వయః-తథాచపూ
ర్వోక్తవిభాజకధర్మభిన్నవిభాజకధర్మత్రయాన్యతమవతీపృథివీత్యన్వయబో

ర్థః- కేతకత్యత హ ఆహ- శరీరేతి- భేదః పరస్పరభిన్నార్థకశబ్దసముదాయః ·
తాదృశశబ్దస్య రూపమాహ - శరీరేంద్రియవిషయేతి - అస్యానుపూర్వీ వి
శేషవిశిష్టపదత్రయమర్థః - తస్య చాభేదసంబంధేన భేదపదార్థేన్వ
యః - తాదృశాభేదద్యోతనాయైవ శరీరేంద్రియవిషయా ఇతి భేద ఇతి విగ్ర
హః - ఇతిశబ్దః - అథవా త్ర పరస్పరభిన్నార్థకశబ్దసముదాయో నామ ·
ఇంద్రియపదార్థభిన్నవిషయపదార్థభిన్నార్థకశరీరపద - శరీరపదా
ర్థభిన్నవిషయపదార్థభిన్నార్థకేంద్రియపద - శరీరపదార్థభిన్నేం
ద్రియపదార్థభిన్నార్థకవిషయపదైతత్త్రయసముదాయః :- తథాచ
శరీరేంద్రియవిషయపదం - తాత్పర్యగ్రాహకం - జ్ఞానజ్ఞాప్యత్వం పంచ
మ్యర్థః - తచ్చ జ్ఞానజన్యశాబ్దబోధవిషయత్వం - విభాజకధర్మేన్వేతి·
తథాచ పరస్పరభిన్నార్థకతాదృశపదత్రయజన్యశాబ్దబోధ విషయవిభా
జకధర్మత్రయాన్యతమవత్త్వం విధేయం - తత్రపృథివీత్వాదివ్యాపకతా
బోధస్తుపూర్వవత్ - పృథివీచతుర్విధా శరీరేంద్రియవిషయఘటభేదాదితివా
క్యస్యాప్రామాణ్యాపత్తివారణాయ పరస్పరభిన్నార్థకత్వం పదవిశేషణం·
నన్వేవమపి శరీరేంద్రియయోరపి విషయత్వే న పరస్పరభిన్నార్థకత్వస్య
సంభవతీతి చేన్న అత్రత్యవిషయపదేన శరీరేంద్రియభిన్నవిషయస్యైవబో
ధనాత్ - అతఏవ శరీరేంద్రియభిన్నా విషయా ఇతి దీపికాయాం స్థితం - త
యోరపి విషయపదవాచ్యత్వమితి వదతాం కా గతిరితి చేదథాగతిరేవ - య
థాకథంచిత్సమర్థనే పృథివీచతుర్విధా శరీరేంద్రియవిషయఘటభేదాదితివా
క్యే న కిమపరాద్ధం - తదేవ విశ్వనాథపంచాననేనాపి సూచితం శరీరేంద్రియ
యోర్విషయత్వేపి శిష్యబుద్ధివైశద్యాయ భేదేనోక్తిః - తానమితి వదతా
తథాహి - శరీరేంద్రియయోః - ప్రాగుక్తోపభోగసాధనత్వరూపలక్షణా
క్రాంతత్వేపి - శరీరేంద్రియభిన్నవిషయత్వేన రూపేణ తస్య విభాగః కిమ

ర్థంకృత ఇత్యాశంకాయామేవతాదృశగ్రంథావతరణేనోపభోగసా
ధనత్వరూపవిషయలక్షణం శరీరేంద్రియసాధారణమేవపర్యత్తుసాచత్రి
ధాభవేద్దేహమింద్రియంవిషయస్తథేత్యత్రవిషయపదం శరీరేంద్రియభి
న్నవిషయపరమిత్యర్థోలభ్యత ఇతి - తథాచస్వవ్యాపకపృథివీత్వవ్యా
పకేంద్రియపదార్థభిన్నవిషయపదార్థభిన్నార్థకశరీరపద - శరీరప
దార్థభిన్నవిషయపదార్థభిన్నార్థకేంద్రియపద - శరీరపదార్థభిన్నేం
ద్రియపదార్థభిన్నార్థకవిషయపద-సముదాయజ్ఞానజన్యశాబ్దబోధవిషయ
పూర్వోక్తవిభాజకధర్మభిన్నవిభాజకధర్మత్రయాన్యతమవతీతి పర
మార్థః - పరంత్వత్రత్య శరీరాదిపదజన్యశాబ్దబోధవిషయతావచ్ఛేదకం
పార్థివశరీరత్వం - పార్థివేంద్రియత్వం - పార్థివవిషయత్వం చే
త్యాశయ ఇతిసర్వంసమంజసం - అత్రబహవోబహుధావర్ణయంతి - త
థాహి - శరీరేంద్రియవిషయాణాంభేదః - భిద్యతే - వ్యావర్త్యత ఇతివ్యు
త్పత్త్యావ్యావర్తకః-శరీరేంద్రియవిషయవిశేష్యకేతరభేదప్రకారకానుమితి
జనక ఇతియావత్ - నచశరీరేంద్రియవిషయవిశేష్యకానుమితిజనకత్వం శరీ
రత్వస్యేంద్రియత్వస్య విషయత్వస్య వాసంభవతీతి వాచ్యం శరీరేం
ద్రియవిషయవిశేష్యకసమూహాలంబనాత్మకానుమితిజనకత్వస్య త్రయోపి
సంభవాత్ - నచైవంభేదశబ్దోత్తరంబహువచనాపత్తిరితి వాచ్యం వ్యు
త్పత్తివైచిత్ర్యాద్వ్యావర్తకత్వేనవ్యావర్తకస్య బోధనేబహుత్వస్యా
వివక్షితత్వాత్ - అభేదః - పంచమ్యర్థః - విభాజకధర్మాన్వేతి - శరీ
రేంద్రియవిషయవిశేష్యకేతరభేదప్రకారకానుమితిజనకత్వం నామ - ఇం
ద్రియవిషయభిన్నత్వనిష్ఠప్రకారతానిరూపితశరీరనిష్ఠవిశేష్యతాశాలి - శ
రీరవిషయభిన్నత్వనిష్ఠప్రకారతానిరూపితేంద్రియనిష్ఠవిశేష్యతాశాలి - శ
రీరేంద్రియభిన్నత్వనిష్ఠప్రకారతానిరూపితవిషయనిష్ఠవిశేష్యతాశాల్య

నమితిజనకత్వం - అయమర్థోఽస్మాద్వాక్యాత్కథముపపాద నీయ ఇతి చేత్ - భేదపదస్య తాదృశార్థ లక్షణయా - శరీరేత్యాదికం తాత్పర్య గ్రాహకమితి - అథవా భేదపదస్య ప్రాతిస్వికరూపేణ త్రివిధ ప్రకారతా శాలిజ్ఞానమర్థః - శరీరేంద్రియవిషయేషు భేద ఇతివ్యుత్పత్త్యా - శరీరపదా ర్థనిష్ఠవిషయతా నిరూపితస్యా భేదసంబంధనైక ప్రకారతాయా మన్వ యః - అన్యత్సర్వం పూర్వవదితి - అస్మదుక్తవాక్యార్థోఽప్యేషా రీతిస్సం భవతీతిబోధ్యం - శరీరపదం శరీరత్వ పరం - ఇంద్రియపదం - ఇంద్రియత్వ పరం - విషయపదం - విషయత్వ పరం - భేదస్సముదాయః - అభేదః పంచమ్య ర్థః - యద్వా ఘటకత్వం పంచమ్యర్థః - శేషం పూర్వవదిత్యప్యాహుః అపరేతు శరీరేంద్రియవిషయాణాం యో భేదః - పరస్పరవృత్తిభేదప్రతి యోగి త్వం - తద్జ్ఞానజ్ఞాప్యత్వం పంచమ్యర్థ ఇత్యాహుః - అత్రోక్తపక్షేతుబహు విచారణీయమస్తి - తత్తు ముక్తావళీవాక్యార్థనిశ్చయే - విచారయిష్యతే. శరీరమితి - ఏతత్పదమావర్తతే ఽనువర్తతే చ పృథివీతి - అవచ్ఛేదకత్వం షష్ఠ్యర్థః - అస్మదాద్యవచ్ఛేదకం శరీరం పృథివీశరీరమిత్యన్వయః - ఇం ద్రియం - పార్థివేంద్రియం - విషయః - పార్థివవిషయః - మృత్పాష ణేతి - మృచ్చపాషాణశ్చ మృత్పాషాణౌ - తావాదీయస్య - యన్నిరూపి తాదిత్వాశ్రయౌ మృత్పాషాణౌ - మృత్పాషాణనిష్ఠాదిత్వ నిరూపకోఽయ ఇ తియావత్ - తథాచాత్రాదిపదస్య మృత్పాషాణనిష్ఠాదిత్వ నిరూపకేలక్ష ణేతిఫలితం - ననుకిన్నామాదిత్వం - నతావత్పూర్వక్షణోత్పన్నత్వం - అసంభ వాత్ - నాపి ప్రథమవేద్యత్వం - తస్య దుర్వచత్వాత్ - నచపార్థివవి షయవిషయకజ్ఞానధ్వంసాసమానకాలీనజ్ఞాన విషయత్వం తత్ - పార్థివ విషయకజ్ఞానే ప్రథమతో మృత్పాషాణావేవ విషయావిత్యత్ర గురుర్వాజ్ఞా దభావాత్ - ఇతిచేత్ - అత్ర కేచిత్ - ఔత్పత్తికేంద్రియమనురుధ్య దము

క్త్రమిత్యాహుః - వస్తుతస్తు-స్వ విషయకజ్ఞానవిషయసముదాయఘటకత్వ
మాదిత్వం - స్వం - పార్థివవిషయః - తథాచమృత్పాషాణనిష్ఠస్య విష
యకజ్ఞానవిషయ సముదాయ ఘటకతా నిరూపకః - మృత్పాషాణఘటిత
సముదాయ విషయకజ్ఞాన విషయః పార్థివ విషయ ఇత్యర్థః - నన్వే
వం - పార్థివవిషయోమృత్పాషాణజలాదిరితి వాక్యస్య ప్రామాణ్యాపత్తిః -
మృత్పాషాణజలఘటితసముదాయవిషయకజ్ఞానవిషయత్వస్యాపి పార్థివ
విషయే సత్వాత్ - నచోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకశూన్యాఘటితత్వంసముదాయవిశే
షణంవక్తవ్యం - తథాచ మృత్పాషాణజలఘటిత సముదాయస్యోద్దేశ్య
తావచ్ఛేదకీభూతపార్థివవిషయత్వ శూన్య జలఘటితత్వాన్న తథా ప్ర
యోగ ఇతి వాచ్యంతథాసతిప్రమేయంపృథివ్యాదిరితివాక్యస్య ప్రామా
ణ్యాపత్తేః - ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకశూన్యాప్రసిద్ధేః - నచోద్దేశ్య తావచ్ఛే
దకాశ్రయత్వస్య సముదాయఘటకతయా ప్రతిపాద్యమానపదార్థేషువిశే
షణత్వాన్నాయందోషః - నిరుక్త సముదాయ ఘటకతయా ప్రతిపాద్యమా
నస్యజలస్యపృథివీత్వానాశ్రయత్వాదితివాచ్యంతథాపి పృథివీ ద్రవ్యాదిరి
తివాక్య స్య ప్రామాణ్యాపత్తేః - పృథివీత్వాశ్రయ ద్రవ్య ఘటిత సము
దాయవిషయకజ్ఞాన విషయత్వస్య పృథివ్యాంసత్వాత్ - ఉచ్యతే - ఉ
ద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవ్యాప్యత్వంఘటకతావచ్ఛేదకతయా ప్రతిపాద్యమా
నధర్మవిశేషణంకర్తవ్యం - తథాచజలత్వస్య ద్రవ్యత్వస్యచపృథివీత్వా
వ్యాప్యత్వాన్నోక్తదోషః - ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవ్యాప్యత్వంచోద్దేశ్య
తావచ్ఛేదకసమానాధికరణభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వే సత్యుద్దేశ్య
తావచ్ఛేదకసామానాధికరణ్యం - తేనపృథివీ - పృథివ్యాదిః - గంధవదా
దిరిత్యాదివాక్యస్య నప్రామాణ్యాపత్తిరిత్యలంవిస్తరేణ ।అబింధనమితి॥
అబింధనం - అబ్నిష్ఠేంధనతానిరూపకం - ఇంధనత్వంచ - ప్రదీపకత్వం.

ప్రదీపకత్వంచ - దహనావయవైర్మణావో దహనోత్పాదనే సహకారి
త్వం ॥సర్వశరీరవృత్తిరితి॥ సర్వావయవావచ్ఛేదేనశరీరవృత్తిరిత్యర్థః.
శరీరపదంశరీరావయవపరం - వృత్తిత్వంచ - అవచ్ఛేద్యవృత్తికత్వం - ॥శ
రీరాంతరితి॥ సంచారిత్వం సంయోగవత్త్వం। సచైకోపీతి। సంజ్ఞామితి
సామాన్యత ఏకవచనం - ప్రాణపదం - ప్రాణశబ్దపరం - అపానపదం -
అపానశబ్దపరం - తదాదిత్వం - తద్ఘటితసముదాయవిషయకజ్ఞానవిషయ
త్వం - సంజ్ఞామిత్యత్రద్వితీయార్థో నిరూపితత్వం - లాభస్సంబంధః - త
చ్ఛవాచ్యత్వం - ఆశ్రయత్వమాఖ్యాతార్థః - ఏకపదం - సంజ్ఞాభేదస
మానాధికరణత్వేన - సంజ్ఞాభేదప్రయోజకత్వేనవా - ప్రతిసంధీయమా
నైకత్వపరం - అవిరోధిత్వమపిశబ్దార్థః - తచ్చతద్వ్యాపకీభూతాభావప్ర
తియోగిత్వాభావః - అవిరోధిత్వపర్యంతమేవైకశబ్దార్థః - అపిశబ్దస్తా
త్పర్యగ్రాహకః - అన్వయశ్చాస్య సంజ్ఞాయాం - లాభేవా - వ్యుత్ప
త్తివైచిత్ర్యాన్నవిశేష్యనిఘ్నత్వం - అథవా అపిశబ్దసమభివ్యాహృతై
కశబ్దః - సంజ్ఞాభేదప్రయోజకత్వేన ప్రతిసంధీయమానవస్తుతస్సంజ్ఞా
భేదాప్రయోజకైకత్వాశ్రయపరః - అన్వయశ్చాస్య తచ్ఛబ్దార్థే ప్రా
ణవాయౌ - ఉపాధిపదం - ప్రాణనహేతుత్వాదిరూపప్రవృత్తినిమిత్తప
రం - ప్రయోజ్యభేదాశ్రయత్వం - పంచమ్యర్థః - అథవా ప్రయోజ్యత్వం
పంచమ్యర్థః - సంజ్ఞాపదం - భిన్నసంజ్ఞాపరం - భేదే ప్రయోజ్యత్వమన్వే
తి - చకారోవాక్యాలంకారాయ - ॥తచ్చేతి॥ చకారస్త్వర్థః పూర్వోక్తవైలక్ష
ణ్యం - తచ్చ విభాజకధర్మశూన్యత్వం - తచ్చాకాశత్వవ్యాప్యధర్మవిరుద్ధ
ధర్మావ్యాపకాకాశత్వకత్వం - నిత్యంచేత్యత్రచకారోవాక్యభేదస్ఫుటీకర
ణాయ। అతీతేతి॥ అతీతపదం - అతీతశబ్దపరం - హేతుపదం - జనకజ్ఞానవి
షయపరం - నతు జనకపరం - వ్యవహారేవ్యవహర్తవ్యస్య స్వరూపతో

హేతుత్వే మానాభావాత్ ॥ప్రతిశరీరంభిన్న ఇతి॥ ననుప్రతిశరీరంభిన్న ఇతి వాక్యాత్ - ప్రతి ద్రవ్యంసత్తైస్య త్రేవ - ప్రతిపదసమభివ్యాహృతశరీర పద స్యశరీరత్వవ్యాపకత్వార్థకతయా - శరీరత్వవ్యాపకభేద ప్రతియోగి త్వార్థోలభ్యతే - తచ్చనఘటతే జీవాత్మన ఏకత్వే పిస్వశార్థనిర్వాహాదాత్మ భేదస్య శరీరత్వవ్యాపకతాయా అతఉతేః - అత్రాహుః - శరీరంస్వావ చ్ఛేదకశరీరం - తథాచ ప్రతిపదసమభివ్యాహృతశరీరపదస్య స్వావచ్ఛే దకయత్కించిచ్ఛరీరభేదవ్యాపకత్వమర్థః - తస్య భేదేన్వయః - తథాచ స్వావచ్ఛేదకయత్కించిచ్ఛరీరభేదవ్యాపకభేదప్రతియోగిత్వమర్థః - అత్ర స్వాశ్రయశరీరత్వంవ్యాప్యతావచ్ఛేదకసంబంధః - స్వాశ్రయావచ్ఛే దకత్వం - వ్యాపకతావచ్ఛేదకసంబంధ ఇతి ॥ప్రత్యాత్మనియతత్వా దితి ప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మపదం - సకలాత్మపరం - నియతపదం - వ్యాప కపరం - అవచ్ఛేదకత్వంవ్యాప్యతావచ్ఛేదకసంబంధఃవ్యాపకతావచ్ఛే దకసంబంధస్సంయోగ ఇతి కేచిత్ - తన్న - ప్రతిశబ్దవైయర్థ్యాపా త్తేః అన్యేతు ప్రతిపదసార్థక్యాయ నియతపదంసంబద్ధపరమితివ్యాచక్షు తేతదపిన ఆత్మనోవిభుత్వేన మనస ఏకత్వేపి సకలాత్మసంబంధిత్వసం భవేనతస్య అనంతత్వాసాధకత్వాత్ - ఆత్మపదం శరీరపరం నియతపదం సంబద్ధపరం - నచాకాశస్యాపి సర్వశరీరసంబద్ధత్వా దానంత్యే వ్యభిచార ఇతివాచ్యం - సర్వశరీరానుయోగికసంయోగప్రతియోగిత్వస్య వివక్షి తత్వాత్, - కథమితిచేత్ - నిపూర్వకయమిధాతోః సంయోగోర్థః - క్త ప్రత్యయార్థః ప్రతియోగిత్వం - ఆత్మపదార్థస్య శరీరస్య స్వానుయోగి త్వసంబంధేనసంయోగే అన్వయ ఇత్యుపరే - తదపిసర్వశరీరానుయోగి కసంయోగస్య క్తేరప్రసిద్ధేశ్చింత్యం - అన్యేతు ప్రతిపదసమభివ్యాహృ

త్మాపదం శరీరత్వపరం - నియతత్వం - వ్యాపకత్వం - తథాచ - శరీరత్వ
వ్యాపకత్వ మిత్యప్యాహుః-తదప్యసత్ - కస్యాపిమనస శ్శరీరత్వవ్యాపక
త్వాభావాద ప్రసిద్ధేః - కేనచి ద్రూపేణవ్యా పకత్వోక్తావతి ప్రసక్తేః -
ఇతరేతు - ప్రతిపదసమభివ్యా హృతాత్మపదంశరీరత్వపరం - నియతపదం
వ్యాపకతావచ్ఛేదకమనస్త్వా శ్రయపర మిత్యా హుః - తదసత్ - ప్రతి
పదా నర్థక్యాపత్తేః - ఆత్మపదస్య శరీరత్వే లక్షణా తాత్పర్య గ్రాహక
తాయాః ప్రతి పదే అసిద్ధేః - వయంతు బ్రూమః- యావంత ఆత్మానస్తావ
తాంమనసాంవాచ్యత్వాదనంతత్వమితివిశిష్టార్థః - తల్లాభః కథమితిచేదిత్థం
ప్రతిపదసమభివ్యా హృతాత్మపదం ప్రాతిస్వి కత త్తద్వ్యక్తిత్వా వచ్ఛి
న్నాత్మవ్యక్తిపరం - తన్నియతత్వంతదన్యా సంబంధిత్వం- తచ్చతదన్య
సమవేతజ్ఞానాజనకత్వం - తథాచ - స్వజన్య జ్ఞానా శ్రయ యత్కించి దా
త్మభిన్నసమవేతజ్ఞానాజనకత్వాదిత్య ర్థః- ఎకైకస్య మనస ఇతి శేషః -
జ్ఞానజ్ఞాప్యత్వంపంచమ్య ర్థః- అనంతత్వే ఽ న్వేతి - యద్వా - ప్రతిపద
సమభివ్యాహృతాత్మపదస్య స్వజన్య జ్ఞానసమవాయి యత్కించిదాత్మభే
దవ్యాపకత్వమర్థః - నియతత్వం భిన్న త్వం - భేద ప్రతి యోగిత్వం - అ
త్రవ్యా ప్య తావచ్ఛే దకసంబంధస్స్వా శ్రయాత్మత్వం - వ్యాపకతావ
చ్ఛే దకసంబంధస్స్వా శ్రయజన్య జ్ఞానసమవా యిత్వం - తథాచ - స్వ
జన్య జ్ఞాన సమవాయి యత్కించిదాత్మ భేదవ్యా పకభేద ప్రతియోగిత్వా
దితిపర్యవసితోర్థ ఇతి - కేచిత్తు ప్రతిపద సమభివ్యా హృతాత్మ పదస్య -
ఆత్మవృత్తి సంఖ్యా సజాతీయ మర్థః - నియతత్వంసంఖ్యా వత్వం - తథా
చాత్మవృత్తి సంఖ్యా సజాతీయసంఖ్యా వత్వా దిత్య ర్థః - ననుమనసోఽనంత
త్వాభావేపిసంఖ్యాత్వేనరూపేణాత్మవృత్తి సంఖ్యా సజాతీయ సంఖ్యా వ
త్వంమనస్యక్షతంనచసంఖ్యాత్వ వ్యాప్య జాత్యా సాజాత్యంవివక్షితమితి

వాచ్యం. ఆత్మన్యేకత్వస్యాపి సత్త్వేన మనస ఏకత్వేపి సంఖ్యాత్వవ్యాప్య
జాత్యా ఏకత్వత్వేనాత్మనిష్ఠసంఖ్యాసజాతీయసంఖ్యావత్త్వస్య సంభవాత్,
అథబహుత్వత్వేనరూపేణసాజాత్యంవివక్షితం - నచమనసస్త్రిచతుష్ట్వ
స్యాత్మనిష్ఠసంఖ్యాసాజాత్యంసంభవతి - త్రిత్వాదిసకలసంఖ్యాసాధార
ణబహుత్వత్వస్యైకత్వాదితినాస్యానంత్యసాధకత్వమితివాచ్యంబహు
త్వత్వవ్యాప్యజాత్యా సాజాత్యస్య వివక్షితత్వాదితిచేత్ - ఆత్మని త్రిత్వ
స్యాపిసత్త్వేనబహుత్వత్వవ్యాప్యజాత్యా త్రిత్వత్వే నాత్మవృత్తిసంఖ్యా
సాజాత్యసంభవేనతస్య మనోనంతత్వాసాధకత్వాత్ - ఉచ్యతే - శ్రు
తిపదసమభివ్యాహారాదాత్మపదస్యాత్మత్వవ్యాపకసంఖ్యాసజాతీయమర్థః -
సాజాత్యంచబహుత్వత్వవ్యాప్యజాత్యేతినానుపపత్తిః-నచమనసఏకత్వేప్యా
త్మమనసోస్సాధారణసంఖ్యా [illegible] స్త్విహ హేతోస్సంభవఇతివాచ్యంతా
దృశసంఖ్యాసజాతీయ [illegible] వ్యధికరణత్వస్యవివక్షితత్వాదితి
దంతి॥ అనంతమితి॥ పదార్థత్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణమితికేచిత్-శ్ర
ణీనిమీల్య శ్రోత్రేనిరుధ్యవాచంయచ్ఛంతి - నవిద్యతేఽంతోయస్యేతిబహు
వ్రీహివిరోధాత్ - నచబహువ్రీహావుత్తరపదలక్షణాయాస్త్వయాపివా
చ్యతయానుమాపిలక్షణాస్త్వితివాచ్యంవిగ్రహవాక్యాద్యాదృశార్థస్య
యాదృశవిశేషణవిశేష్యభావాపన్నస్య బోధః - బహువ్రీహావుత్తరపదా
త్తాదృశ విశేషణ విశేష్య భావవిపరీత విశేషణ విశేష్య భావాపన్నస్య
తాదృశార్థస్యైవలక్షణయా బోధస్య వ్యుత్పత్తిసిద్ధత్వాత్ -
అత్రకేచిత్ - అంతః - పరార్ధత్వన్యూనసంఖ్యా - తచ్ఛూన్యత్వమనంత
త్వం - ననుకిమిదం పరార్ధత్వసంఖ్యాన్యూనత్వం నతావత్పరా
ర్ధత్వ సమానాధికరణ భేదప్రతియోగితావచ్ఛే
దకత్వేసతిపరార్ధత్వసంఖ్యాసమానాధికరణత్వం - పరార్ధత్వసంఖ్యా

యాఽపిపరార్థత్వసమానాధికరణప్రత్యేకవృత్తిభేదప్రతియోగితావచ్ఛే
దకత్వేనబాధావృత్తేః - నచపరార్థత్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణవృత్తిభేద
ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వంవివక్షితం - పరార్థత్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణే
పరార్థత్వసంఖ్యావచ్ఛేదస్యాసత్వాన్నదోషఇతివాచ్యం - తర్హితాదృశ
సంఖ్యాయా అప్రసిద్ధ్యాపత్తేః - ద్విత్వాదిసంఖ్యావచ్ఛేదస్యాపిపరార్థ
త్వపర్యాప్త్యధికరణేఽసత్వాత్ - ఏకదేశవృత్తేర్వ్యాసజ్యవృత్తిధర్మా
వచ్ఛేదేనవర్తమానభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాయాభట్టాచార్యస్యా
సమ్మతత్వాత్ - యదిచోభయన్నైకమితిప్రతీతేస్సర్వజనసిద్ధత్వాదితిమత
మాశ్రిత్యసమర్థ్యతేతథాపీదృశద్విత్వాదిసంఖ్యాశూన్యత్వస్యమనస్యభా
వేనబాధోదుర్వార ఏవేతిచేన్న తాదృశసంఖ్యాపర్యాప్త్యనధికరణత్వస్య
వివక్షితత్వాత్ - ఆత్మమనస్సు - పరార్థత్వన్యూనసంఖ్యాయాః కస్యా అపిప
ర్యాప్త్యధికరణత్వాభావేనబాధాభావాదితివదంతి అన్యేతుఅంతఃసంఖ్యా
త్వావ్యాప్యధర్మావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితాస్మదాదినిశ్చ యవిశేష్యత్వం
తచ్ఛూన్యత్వమానంత్యమితి ప్రాహుః ॥ అభాస్వరేతి ॥ రూపమిత్యనుషజ్య
తే - వృత్తిస్సప్తమ్యర్థః - జలవృత్తిరూపం - అభాస్వరశుక్లమిత్యన్వయః - నను
గుణేశుక్లాదయఃపుంసీతిగుణవాచకశుక్లశబ్దస్య పుంల్లిగత్వాచ్ఛుక్లమితినపుం
సకనిర్దేశోనుచిత ఇతిచేన్న తాదృశనియమస్యనియతస్త్రీలింగభిన్నలింగ
కవిశేష్యవాచకపదాసమభివ్యాహారవిషయత్వాత్ - నన్వత్రకింపిత్రాదీ
నామాజ్ఞానియామికా ఉతకించిత్ప్రమాణమితిచేన్న ఆరోపితనీలరూపస్యకం
దళీకారమతేతమస్త్వాపాదికాయానీలంతమశ్చలతీతి ప్రతీతేః కాగతిరిత్యాకాం
క్ష్యతమశ్శబ్దస్యనపుంసకత్వాదితికథరసమాధానస్యైవ ప్రమాణత్వాత్
నన్వేవంతుల్యయుక్త్యా శీతంగుణ ఇతిగుణవాచకశీతశబ్దస్య నపుంసకలిం
గస్యాపినియతస్త్రీలింగభిన్నలింగకవిశేష్య వాచకపదాసమభివ్యాహా

రవిషయతయాశ్రితం జల ఇత్యత్రాప్యుక్తరీత్యా శాబ్దబోధోపపత్తయే స్ప
ర్శశబ్దస్యానువర్తనీయ్య తయాశ్రితో జల ఇత్యేవ ప్రయోగస్స్యాదితిచే
న్న తత్ర స్పర్శశబ్దోనువర్తనీయ్య ఏవేత్యత్రశ్రాద్ధనియమాభావాత్ -
రూపాదిచతుష్టయమితి॥ ననుకథమత్రార్థః - అత్ర కేచిత్ - రూపమాదిర్య
స్య తత్ - ఆదిత్వంచఘటకత్వం - తథాచరూపపదసమభివ్యాహృతా
దిపదస్య రూపఘటితే లక్షణా - చతుఃపదం - చతుష్ట్వవత్పరం - తయోశ్చ
స్సముదాయోర్థః - ఆదిపదార్థస్య సముదాయే - అభేదేనాన్వయః - చ
తుష్ట్వమపేక్షా బుద్ధివిశేష విషయత్వం - తథాచరూపఘటితంచతుష్టయ
మిత్యాహుః - తన్నరూపమాదిర్యేషాంతే రూపాదయః - రూపాదీనాం
చతుష్టయమితివిగ్రహావిరోధాత్ - వ్యస్తేనసతాయత్పదేనయాదృశాను
పూర్వీవిశేషవిశిష్టేనయాదృశవిశిష్టార్థస్య బోధః - తత్పూరువఘటకపూ
ర్వపదేనసతాతత్పదేనతాదృశానుపూర్వీవిశేషవిశిష్టేనలక్షణయాతాదృశ
విశిష్టసంబంధిబోధస్యైవప్రామాణికత్వాత్ -పరంతురూపాదిపదసమభివ్యా
హృతాదిపదస్య రూపఘటితసముదాయవిషయకజ్ఞానవిషయేలక్షణా-ప్రకృ
తేచతత్సంబంధినిలక్షణా-తస్యాభేదేన చతుష్టయేన్వయ ఇతియుక్తం-పృథివ్యా
మితి-వృత్తిత్వం-సప్తమ్యర్థః-పృథివీవృత్తిరూపాదిచతుష్టయంపాకజమిత్య
న్వయః - పాకపదం - పాకావయవ గుణాన్యతరపరం - అనిత్యమిత్యతః
ప్రాక్ అత్ర ఇత్యధ్యాహారః - పాకజత్వాదిత్యర్థః - ప్రయోజ్యత్వంపంచ
మ్యర్థః - నిత్యత్వాభావేన్వేతి - అన్యత్రేతి - పృథివీభిన్న ఇత్యర్థః - వృ
త్తిత్వం - త్రలర్థః - అనువృత్తరూపాది చతుష్టయపదార్థేన్వేతి - నచ
రూపాదిచతుష్ట్వవత్సముదాయస్య పృథివీభిన్నవృత్తిత్వాభావాదసంగ
తిరితివాచ్యం అనువృత్తచతుష్టయపదస్య చతుష్టయ ఘటకపరత్వాత్ - త
థాచరూపాది చతుష్టయ ఘటకం పాకజభిన్నమిత్యర్థః - నిత్యమనిత్యం

చేత్యతః ప్రాక్ - అత ఇత్యధ్యాహారః - అపాకజత్వా దిత్యర్థః - నను ని
త్యస్యానిత్యస్య చాభేదనైక ద్రవ్య యమితిరీత్యా రూపాదిచతుష్టయస్య
యోనసంభవతి-ఉభయాభిన్నస్యాప్రసిద్ధేః - నిత్య పదస్యానిత్య పదస్య
వాన్యతర త్వావచ్ఛిన్నే అతఃతాయాముద్దేశ్యా సిద్ధిః - వినిగమనావిరహే
ణనిత్యపదస్యా నిత్యపదస్య చలక్షణా కల్పనాపత్త్యా నిత్యా నిత్యాన్యతర
త్వావచ్ఛిన్న స్యవారద్వయంభానాపత్తిశ్చేతిచేత్ - అత్ర కేచిత్ - చకా
రోవాక్య భేదద్యోతకః - తథాచపృథివీభిన్నవృత్తిరూపాదికన్నిత్య మిత్యేకం
వాక్యం - పృథివీభిన్నవృత్తిరూపాదిక మనిత్య మిత్యేకంవాక్యం - అతఇత్య
స్య వాక్యద్వయేప్యధ్యాహారః - ప్రయోజ్యత్వం - త సేరర్థః - తచ్చ - అ
విరోధిత్వం - జ్ఞాప్య త్వంవా - యత్కించి దితి వాక్య ద్వయేప్య ధ్యాహా
ర్యం - తచ్చ - ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదక వ్యాపకత్వస్య విధేయే భానాభావసూ
చనాయ - నాతో బాధః - యత్కించిత్త్వ విశేషితమేవ వోద్దేశ్య తా వచ్ఛే
దకం - యత్కించిత్త్వం - ప్రాతీతికస్వ రూపసంబంధవిశేష ఇత్యాహుః"
వయంతునిత్యమనిత్యంచేత్యనంతరంద్వివిధమితి వాక్యంపూరయిత్వా - సా
ద్వివిధానిత్యా నిత్యా చేత్యత్రైవోపపాదయామః - ॥ ఏకత్వా దిపరార్ధ
పర్యంతేతి ॥ ఏకత్వ మాదిర్యస్యాస్సా - పరార్ధం పర్యంతోయస్యాస్సా -
తథా - అత్రాదిత్వం - నస్వ విషయకజ్ఞానవిషయ సముదాయఘటకత్వ వి
శిష్టసంఖ్యాత్వాశ్రయత్వమాత్రం - పరార్ధాదిరితి ప్రయోగాపత్తేః - నచ
ప్రథమోపస్థితత్వ విశేషితంతదేవాదిత్వం - ఏవంచ రమోపస్థితత్వ విశే
షితం - తదేవపర్యంతత్వ మితివాచ్యం - ప్రథమమేకత్వ మేవజ్ఞాయతే - చ
రమం -పరార్ధత్వమేవేత్యత్ర శాస్త్రనియమా భావాత్ - నచప్రథమత్వే
నోపస్థితత్వం - చరమత్వే నోపస్థితత్వ మేవ - విశేషణమితివాచ్యం తా
దృశప్రథమత్వచరమత్వయోర్దుర్జ్ఞేయత్వాత్ - సుజ్ఞేయత్వే తయోరేవా

దిత్వ పర్యంతత్వ రూపతాసంభవేనోపస్థితత్వ రూపవిశేషణ వైయర్థ్యా
దితిచేదత్ర కేచిత్ - ప్రథమోపస్థితత్వ మేవాదిత్వం - చరమోపస్థితత్వ మే
వపర్యంతత్వం - ఇదంచాత్ర గీః కింరీతిమనుసృత్యేత్యాహుః - అన్యేతుస్వ
విషయకజ్ఞానవిషయసముదాయఘటకసంఖ్యాత్వాశ్రయవ్యాపకత్వా
భావవిశిష్టస్వవిషయకజ్ఞానవిషయసముదాయఘటకత్వ విశిష్టసంఖ్యాత్వా
శ్రయత్వమాదిత్వం - వ్యాపకత్వాభావేత్యత్రాభావంవిహాయైతదేవపర్యం
తత్వం - న చాత్ర వ్యాపకత్వం - యదితాదృశసముదాయఘటకయత్కించిన్ని
రూపితం వివక్షితం - తదైకత్వస్యాపి పర్యంతత్వాపత్తిః - తస్యాపిస్వాత్మకయ
త్కించిద్వ్యాపకత్వాత్ - స్వభిన్నత్వస్య వ్యాపకతానిరూపకవిశేషణత్వే
న తద్వారణేపి - ద్విత్వాదేరేకత్వాదిరూపయత్కించిత్తాదృశవ్యాపక
త్వాత్ - యదిచ తాదృశసముదాయఘటకయావన్నిరూపితం వివక్షితం -
తదా పరార్థస్యాపి తదనుపపత్తిః - అపేక్షాబుద్ధిజన్యస్య పరార్థస్య తద
సమానకాలీనయత్కించిద్ఘటాద్యుత్పన్నద్విత్వాద్యవ్యాపకత్వాదితివా
చ్యం - ఏకత్వమేకత్వత్వంతత్రాదిత్వమాదితావచ్ఛేదకత్వం - తచ్చ - నిరు
క్తవ్యాపకతానవచ్ఛేదకత్వే సతి - తాదృశసముదాయఘటకతా
వచ్ఛేదకత్వే సతి - సంఖ్యావృత్తిత్వం - ఏవం పరార్థం పరార్థ
త్వం - తత్ర - పర్యంతత్వం - పర్యంతతావచ్ఛేదకత్వం - తచ్చ - వ్యా
పకతావచ్ఛేదకత్వ ఘటితముక్తమేవ - వ్యాప్యతావచ్ఛేదకసంబంధః - ప
ర్యాప్తిః - వ్యాపకతావచ్ఛేదకసంబంధస్సమవాయః - ద్విత్వాదిపర్యా
ప్త్యధికరణేసమవాయేనైకత్వాభావాదేకత్వత్వస్యాదితావచ్ఛేదకత్వం -
ఈశ్వరాపేక్షాబుద్ధివశాద్ధారావాహిపరార్థస్య జగత్యుత్పత్త్యా పరా
ర్థత్వస్యసకలసంఖ్యావ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వం - ॥ సకలానాం సంఖ్యా
నాంప్రత్యేకాధికరణవృత్తితావచ్ఛేదకత్వాభావః - వ్యాపకతానవచ్ఛే

Funding: IKS/Tattva Heritage. Digitization: Sarayu Trust/eGangotri

దకత్వస్థానే నివేశ్యః - తాదృశవృత్తితావచ్ఛేదకత్వం వ్యాపకతావచ్ఛే
దకత్వస్థానే నివేశ్యమితి తు న - అనంతానాం తాసాం తత్తద్వ్యక్తిత్వేన దు
ర్జ్ఞేయత్వాదిత్యాహుః - తాదృశసముదాయఘటకతావచ్ఛేదకానియా
మకద్విత్వత్వాదీని - ప్రత్యేకం తదవచ్ఛిన్నాధికరణవృత్తితావచ్ఛేదక
త్వం నివేశ్యం తస్యాంతం దుర్జ్ఞేయతాం నిరస్యంతి కేచిత్ - ॥ ద్విత్వాదికంతు స
ర్వత్రానిత్యమితి ॥ సర్వత్ర - సర్వవృత్తి ద్విత్వాదికమిత్యన్వయః - సర్వ
పదం - సకలద్రవ్యపరం - నాతో ద్విత్వాదేర్గుణవృత్తిత్వాభావాద్బాధ
కత్వాపత్తిః - కస్యాపి ద్విత్వాదేస్సర్వద్రవ్యవృత్తిత్వాభావాత్ ॥
ద్విత్వాదిపదాన్నిత్యగతద్విత్వాదిత్వేనానిత్యగతద్విత్వాదిత్వేనచ వారద్వ
యం భానం - సర్వత్రపదం తాత్పర్యగ్రాహకమిత్యపరే తన్న । ఉభయత్వా
వచ్ఛిన్నే - సత్త్వదనిత్యత్వాన్వయే బాధాత్ - అసత్త్వదన్వయే వాక్యభేదా
పత్తేః ॥ అనిత్యపదం - ద్విత్వాదిత్వవ్యాపకానిత్యత్వావచ్ఛిన్నపరం - సర్వత్ర
పదం - తాత్పర్యగ్రాహకమిత్యన్యే । తన్న ఏవకారవైయర్థ్యాపత్తేః -
తస్యైకదేశ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకత్వార్థకత్వాత్ - వయంతు బ్రూమః -
సర్వపదం - నిత్యానిత్యాన్యతరపరం - వృత్తిత్వం త్రలర్థః - తథాచ నిత్యాని
త్యాన్యతరవృత్తిద్విత్వాదిత్వవ్యాపకానిత్యత్వవదభిన్నం నిత్యానిత్యాన్యత
రవృత్తిద్విత్వాదికమిత్యన్వయబోధ ఇతి ॥ ధ్వన్యాత్మకో భేర్యాదావితి ॥ అవ
చ్ఛేదకత్వం - సప్తమ్యర్థః శబ్ద ఇత్యనుషజ్యతే ॥ సైవ ప్రమేత్యుచ్యత ఇతి ॥ అ
నపూర్వత్వావచ్ఛిన్నం - ప్రమాపదస్యార్థః - ఇతరభేదః - వచేర్వాక్యబో
ధ్యత్వమాఖ్యాతార్థః ॥ యస్సమవేతమితి ॥ నను సమవేతత్వం - సమవాయ
సంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వం - తథాచ కార్యం - యన్నిరూపితసమవాయసం
బంధావచ్ఛిన్నవృత్తితాశ్రయీభూతం సత్ తత్ప్రద్యత ఇతి లభ్యతే - తచ్చనోప
పద్యతే - యతస్సర్వం కార్యముత్పన్నం సదేవ సమవైతి - న తు సమవేతం స

దేవోత్పద్యతే - నచాత్రకోవిశేష ఇతి వాచ్యం - సమవేతంసదుత్పద్యత ఇ
త్యుక్తౌ సమవేతత్వస్యోత్పత్తిప్రయోజకత్వలాభాత్ - తత్కథమితిచేత్ - స
త్పదసమభివ్యాహృతసమవేతశబ్దార్థస్యసమవేతత్వప్రయోజ్యత్వస్యోత్ప
త్త్యావన్వయాత్ - సమవేతత్వకాలీనత్వమేవసత్పదసమభివ్యాహృతసమవేతప
దార్థః కిన్నస్యాదితిచెన్న ఘటోరూపవాన్సన్నవలోక్యతే - చైత్రస్స్వర్గ
మిచ్ఛన్జ్యోతిష్టోమంకరోతి - హస్తినంపశ్యన్ హస్తిపకంస్మరతి - ధూమంప
రామృశన్నగ్నిమున్నయతి - పదంగృహ్ణన్ఘటం బుధ్యతీత్యాదౌసర్వత్ర
తత్సమానకాలీనత్వమాత్రబోధోపగమే - ఘటోవలోక్యమానస్సన్రూ
పవాన్ - చైత్రః - జ్యోతిష్టోమంకుర్వన్స్వర్గమిచ్ఛతి - హస్తిపకం - స్మ
రన్హస్తినంపశ్యతి - వహ్నిమున్నయన్ధూమంపరామృశతి - ఘటంగృ
హ్ణన్పదంశృణోతీత్యాదివాక్యానాం ప్రామాణ్యాపత్తేః - అతః ప్రయో
జ్యత్వమేవార్థః - ప్రయోజ్యత్వంచోత్తరకాలీనత్వమేవ - తేన - ఆసీనశ్శృ
ణోతి - శయానోవక్తీత్యాదౌశ్రవణవచనాదౌ - ఆసనశయనాదిప్రయో
జ్యత్వాభావేపినక్షతిః - తథాచాద్యక్షణసంబంధరూపాయాముత్పత్తౌస
మవేతత్వోత్తరకాలీనత్వాభావాదిదం వాక్యమప్రమాణం - నచోత్తరకా
లీనత్వంయద్యర్థః - తదా - ఉత్పన్నం - సమవైతీతినోపపద్యతే - రూపా
దీనాముత్పత్తిక్షణ ఏవఘటాదౌసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాం
గీకారాత్ - అన్యథాతృతీయక్షణేఘటాదీనాం చాక్షుషానుపపత్తిరితివా
చ్యం ఉత్తరకాలీనత్వముత్తరక్షణవృత్తిత్వం - తచ్చ - తత్సమానక్షణేత
దుత్తరక్షణేచ వర్తమానస్య సమవేతత్వస్యాక్షతం - అత ఏవసు
ఖంవ్యాదాయనిద్రాతీత్యాదౌముఖవ్యాదానోత్తరకాలీనత్వంనిద్రాయామ
క్షతమితి - వస్తుతస్తుప్రయోజ్యత్వేనిరాకాంక్షతయా - ఉత్తరకాలీనత్వేస్వా

రసికలక్షణా - ఉత్తరకాలీనత్వే యదిః రూఢిలక్షణాస్యాత్ - తదా - ఆసీన
స్స్వర్గ - స్వర్గమిచ్ఛతీత్యాది ప్రయోగాపత్తేః - స్వారసికలక్షణాయాః
ప్రయోగబలకల్ప్యత్వాన్నానుపపత్తిః - యదితు తేషామిష్యతే ప్రామా
ణ్యాన్నవైయ్యః - తదాతత్రైవనిరూఢలక్షణాస్యాత్ - తథాచేదమప్రమా
ణమితి. అత్ర కేచిత్ - యత్సమవేతమితి - అత్రయస్మిన్ - సమవైష్య
దిత్యర్థః - తథాచభవిష్యదర్థకప్రత్యయసమభివ్యాహృతసత్పదస్య - పూ
ర్వకాలీనత్వం - ప్రయోజకత్వంవార్థః - యథాస్వర్గం ప్రాప్స్యన్ జ్యో
తిష్టోమంకరోతి - వహ్నిమనుమాస్యన్ లింగంపరామృశతీత్యాదౌ - స్వ
ర్గం ప్రతిప్రయోజకత్వంజ్యోతిష్టోమకృతౌ - వహ్న్యనుమితిప్రయోజక
త్వంధూమపరామర్శేచ - బోధ్యతే - తథాత్రాపిసమవేతత్వప్రయోజక
త్వం - తత్పూర్వకాలీనత్వంవా - ఉత్పత్తౌబోధ్యత ఇత్యాహుః - తన్న
ఉత్పత్తికాల ఏవసమవేతత్వసంభవేన - తత్ప్రయోజకత్వస్య - తత్పూ
ర్వకాలీనత్వస్య వా - ఉత్పత్తావసంభవాత్ - అన్యథా - ఆసీనోవక్తీ
త్యాదావాసిష్యమాణోవక్తీత్యాద్యాపత్తేః - అత్రోచ్యతే - కార్యపదం -
వస్తుపరం - యత్సమవేతత్వంచోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకకోటిప్రవిష్టం - యత్స
మవేతత్వంచప్రకృతే - నయన్నిరూపితసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నవృ
త్తిత్వం - కింతుయదనుయోగికసమవాయవత్త్వం - తద్వత్త్వంచ ప్రతియో
గితాసంబంధేన - తథాచ ప్రతియోగితాసంబంధేన యదనుయోగికసమ
వాయవదితిపర్యవసితం - ఉత్పద్యత ఇతి - విధేయం - ఉత్పూర్వకపద్ల్
ధాతోరుత్పత్తిరర్థః - ఉత్పత్తిశ్చ ప్రకృతే కార్యత్వం - ఆఖ్యాతార్థఆశ్ర
యత్వం - తచ్చైవసంబంధతయావివక్షితం - తథాచాశ్రయతయా కార్య
త్వంవిధేయమితిఫలితం - ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవిధేయయోరవచ్ఛేద్యా
వచ్ఛేదకభావస్యవ్యాప్తిసిద్ధత్వాత్కార్యత్వే యదనుయోగికసమవాయ

సంబంధావచ్ఛిన్నత్వం లభ్యతే - కార్యమిత్యస్య యదిత్యాదిః - సమవాయి
కారణమిత్యస్య తత్కార్యం ప్రతీత్యాదిః - తథాచ యదనుయోగిక సమ
వాయసంబంధావచ్ఛిన్న కార్యతాశ్రయీభూతం యత్కార్యం - తత్కా
ర్యం ప్రతి - తత్ - సమవాయికారణమిత్యర్థః ఫలిత ఇతి నకాచిదనుపపత్తిః -
అసమవాయికారణం లక్షయతి ॥ కార్యేణేతి ॥ కార్య కారణపదే - స్వకార్య
స్వకార్యసమవాయికారణపరే - ననుకథమత్రవిశిష్టవాక్యార్థః - అత్ర కేచి
త్ - వాకారార్థోఽన్యతరత్ - తత్త్వంచ - అన్యోన్యాభావద్వయావచ్ఛి
న్నాన్యోన్యాభావవత్త్వం - అన్యోన్యాభావద్వయే కార్యస్య కారణస్య
చ - అనుయోగితాసంబంధేనాన్వయః - యదిచ - అన్యోన్యాభావద్వ
యేఽనుయోగితా సంబంధేన - స్వకార్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నస్య స్వకార్య
సమవాయికారణతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నస్య చాన్వయోపగమే - స్వకార్యతావ
చ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావే స్వకార్యసమవాయి కారణ
తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వస్య స్వకార్యసమవాయికారణతా
వచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావే చ స్వకార్యతావచ్ఛే
దకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వస్యాభావేన - పృథివీజలోభయం గం
ధస్నేహవదితి వాక్యవదుక్తవాక్యస్య ప్రామాణ్యాపత్తిః -
కించ యద్యత్రవాక్యార్థతావచ్ఛేదకం - అన్యోన్యాభావద్వయావచ్ఛి
న్నప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావవత్త్వం - తదాఽప్రసిద్ధిః - జగత ఏవ య
త్కించిదన్యోన్యాభావద్వయవత్త్వేన తదవచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాన్యో
న్యాభావాప్రసిద్ధేరితి విభావ్యతే - తదా వాకారస్య ఘటకత్వే రన్యోన్యా
భావేఽవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వే - ఆశ్రయేచ ॥ తతః - అన్యోన్యాభావస్య
యత్ర ప్రతియోగినస్తదన్వయినోర్ద్విత్వం - తత్ర వారద్వయమవచ్ఛిన్న
విశేషణతయా భానం - ఏవం త్రిత్వాదౌ వారత్రయాదికం బోధ్యం - సర్వ

త్రావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వవిశేష్యతయాసకృద్భానం - తథాచ కార్యప్ర
తియోగికాన్యోన్యాభావకారణప్రతియోగికాన్యోన్యాభావైతద్ద్వయా
వచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావాశ్రయస్యలాభాన్నానుపపత్తిః -
అథాత్రకార్యకారణవాచకపదోత్తరతృతీయావైయర్థ్యం - తదర్థాభా
వాత్ - నచతస్యాపి ప్రతియోగిత్వమనుయోగిత్వంవార్థః తస్యైవాన్యో
న్యాభావేన్వయ ఇతి వాచ్యం ఘటః పటో వా వర్తత ఇత్యాదౌ యథా ఘటపటా
ద్యోర్విభక్త్యర్థమద్వారీకృత్యైవసాక్షాద్వాకారార్థేన్యోన్యాభావే
న్వయః - తథాత్రాప్యన్వయసంభవేన - తద్వైయర్థ్యస్య దుర్వారత్వా
దితిచేన్నతస్యాశబ్దసాధుత్వార్థకత్వాత్ నచతథాసతి ఘటః పటో వా వర్త
త ఇత్యత్రాపితృతీయాపత్తిరితి వాచ్యం భ్రాంతోసి - వాకారసమభివ్యాహా
రవిరహదశాయాం యాదృశప్రకృత్యర్థాన్వితయాదృశవిభక్త్యర్థస్య యా
దృశార్థేన్వయః - వాకారసమభివ్యాహారదశాయాం తాదృశప్రకృత్యర్థా
న్వితవాకారార్థస్య తాదృశవిభక్త్యర్థేనోపలక్షితసంబంధేన తాదృశప
దార్థేన్వయః - తాదృశప్రకృతిపదసమభివ్యాహృత తాదృశవిభక్తిసమభి
వ్యాహృతవాకారసమభివ్యాహృత తాదృశపదజ్ఞానస్యకారణత్వోపగమే
నప్రకృతే వాకారసమభివ్యాహారవిరహదశాయాం కార్యకారణవాచకప
దోత్తరతృతీయార్థనిరూపితత్వస్య సహశబ్దసమభివ్యాహృతసమవేతపదా
ర్థైకదేశేసమవేతత్వే - సామానాధికరణ్యే - అన్వయేన వాకారసమభి
వ్యాహారదశాయాం - కార్యకారణాన్వితాన్యోన్యాభావద్వయావచ్ఛిన్న
ప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావాశ్రయరూపవాకారార్థస్యనిరూపితత్వ
సంబంధేనసహపదసమభివ్యాహృతసమవేతపదార్థైకదేశసామానాధి
కరణ్యేన్వయస్యావశ్యకతయా తాదృశతృతీయాయా ఆవశ్యకత్వాత్ ఘటః
పటో వా వర్తత ఇత్యత్ర తు వాకారసమభివ్యాహారవిరహదశాయామపి తృతీ

ఆద్యనపేక్షణేనానుపపత్త్యభావాదితి వదంతి తన్మందం చాదీనాం వాచ
కతాయాః సిద్ధాంతవిరుద్ధత్వాత్ - అథ తర్హి - కార్యపదస్య కారణపదస్య వా
కార్యకారణాన్యతరలక్షణాస్తు - ఇతరపదం తాత్పర్యగ్రాహకం - వాకారో
పిద్యోతకః - లక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకతాయా ఏవద్యోతకత్వపదార్థత్వాది
తి చేత్తథా సతి కార్యపదస్య లక్షణా స్వీక్రియతే కారణపదస్య వేత్యత్ర వినిగమ
నావిరహేణోభయోరపి లక్షణాస్వీకారాపత్త్యా కార్యకారణాన్యతరత్వా
వచ్ఛిన్నస్య వారద్వయం భానాపత్తిరితి ప్రాప్తే - బ్రూమః - వాకారస్యాస్వ
వ్యవహితపూర్వవృత్తిపద ఏవ లక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకత్వం - నతు వ్యవ
హితే - కార్యేణ వా కారణేన వేత్యుభయత్రాపి వాకారసమభివ్యాహారస్తు
ప్రామాణికః - తథా చ ప్రకృతే కార్యపదం తాత్పర్యగ్రాహకం - కారణప
దం కార్యకారణాన్యతరలాక్షణికం - వాకారోద్యోతకః - తృతీయార్థో ని
రూపితత్వం - ఏకపదం - యత్కించిత్పరం - యత్కించిత్త్వం స్వరూపసంబంధ
విశేషస్తద్వ్యక్తిత్వం వా - అర్థపదోత్తరసప్తమ్యాః - ఘటితత్వమవచ్ఛే
దకత్వం వార్థః - సహపదసమభివ్యాహృతసమవేతపదం సమవాయద్వయ
ఘటితసామానాధికరణ్యవిశిష్టపరం - తస్య చ కారణపదార్థకారణత్వేఽన్వ
యః - అసమవాయికారణమితి భావప్రధానో నిర్దేశః - తథా చ కార్యకా
రణాన్యతరనిరూపితయత్కించిదర్థఘటితసామానాధికరణ్యవిశిష్టకారణ
త్వమసమవాయికారణత్వమిత్యర్థః - స్వాధికరణవృత్తిత్వరూపసామా
నాధికరణ్యే స్వాధికరణవిధయా యత్కించిదర్థస్య ఘటకత్వాత్తస్య తద్ఘ
టితత్వమితి బోధ్యం ॥ అత్ర కేచిత్ - కారణపదం కార్యకారణాన్యతరలక్ష
కం తృతీయార్థో నిరూపితత్వం - సహపదార్థోఽధికరణం - తదేకదేశేఽధికర
ణత్వే వ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యాత్తృతీయార్థనిరూపితత్వాన్వయః - అధికరణ
స్యాభేదసంబంధేన యత్కించిదర్థేఽన్వయః - అర్థపదోత్తరసప్తమ్యాః -
నిరూపితత్వమర్థః - సమవేతం - సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తి

త్రయస్త్రింశః పరిచ్ఛేదః

మత్ - తదేకదేశసమవేతత్వనిరూపితత్వాన్వయః - తథాచ కార్యకారణా
న్యతరనిరూపితాధికరణతావదభిన్న యత్కించిదర్థనిరూపిత సమవా
యసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వవిశిష్టకారణత్వ మసమవాయికారణత్వ మి
త్యర్థ ఇత్యాహుః - తత్తు సమీచీన మేవ ప్రతిభాతి - అవ్యయనిపాతాతిరి
క్తనామార్థస్యైవ నామార్థేఽభేదసంబంధేనాన్వయస్య వ్యుత్పత్తిసి
ద్ధత్వాత్ - నచాధికరణత్వ మేవ సహపదార్థః - తస్యాశ్రయతాసంబం
ధేనార్థపదార్థేఽన్వయ ఇతి వాచ్యం - ఏకస్మిన్నర్థ ఇతిపదద్వయం వినా
కృత్య - యదా కార్యేణ కారణేన వా సహ సమవేతత్వే సతీత్యేతావన్మా
త్రం ప్రయుజ్యతే తదా తాదృశవాక్యస్యాపి యోగ్యతాయాస్సర్వమతసి
ద్ధత్వేన - తత్ర సహపదార్థాధికరణతాయాః - ఆశ్రయతయాన్వయ
యోగ్యపదార్థానుపస్థిత్యా - అప్రామాణ్యాపత్తేః - అథ తత్ర సహప
దార్థోఽధికరణమేవ తస్య నిరూపితత్వసంబంధేన సమవేతత్వేఽన్వయః - అథ
వాధికరణత్వ మేవార్థః - తస్య చ స్వాశ్రయనిరూపితత్వ సంబంధేన సమ
వేతత్వేఽన్వయః - పరంపరయా అపి సంబంధత్వ స్వీకారాదితి చేన్న ఉభ
యత్రాపి సంభవత్యర్థైక్యే తద్భేదకల్పనాయా అన్యాయ్యత్వాత్ - కిం
చైకస్మిన్నర్థ ఇతి పదసమభివ్యాహారేఽపి - ఏకస్మిన్నర్థే కార్యేణ కార
ణేన సహ సమవేతత్వే సతీతి సహపదస్య సమవేతత్వపదేనైవ సహయోజ
నా - ఆనుభావికీ - యుక్తిసిద్ధా చ - ఏకపద సమభివ్యాహృత సప్తమ్యంతా
ర్థపద సమవేతపదయో స్సమభివ్యాహారజ్ఞానస్యైకస్మిన్నర్థే సమవే
తౌ రూపరసావిత్యత్ర - సహపద సమవేతపదయో స్సమభివ్యాహారజ్ఞా
నస్యైకస్మిన్నర్థ ఇతిపదాఘటితనిరుక్తవాక్యస్థలే కారణతాయాస్త్వయా
పి వాచ్యతయా - తత ఏవైకస్మిన్నర్థ ఇతిపదఘటితనిరుక్తవాక్యాదపి శా
బ్దబోధోపపత్తౌ సహపదార్థపదయో స్సమభివ్యాహారజ్ఞానస్య శాబ్దబో
ధే ప్రాతిస్వికకారణతాయాః కల్పనీయతయా గౌరవం తస్మాదస్మదుక్తవా

శాబ్దార్థ ఏవ సమీచీన ఇత్యలం పల్లవితేన॥ యథా వహ్ని వ్యాప్య ధూ
న్పర్వత ఇతిజ్ఞానం పరామర్శ ఇతి॥ వహ్ని వ్యాప్య ధూమ
ర్వత ఇతిజ్ఞానరూపం యత్పరామర్శపదవాచ్యం తద్యథా - యథోక్తలక్ష
ణాక్రాంతమిత్యర్థః - వహ్నిపదసమభివ్యాహృతవ్యాప్యపదసమభివ్యా
హృతధూమపదసమభివ్యాహృతమతుప్ప్రత్యయస్య వహ్నివ్యాప్యధూ
మత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపకమర్థః - పర్వతపదస్య పర్వతత్వా
వచ్ఛిన్నవిశేష్యతానిరూపకమర్థః - ఇతిపదస్యాభేదోऽర్థః - తథా చ ప
ర్వతత్వావచ్ఛిన్నవిశేష్యతానిరూపకత్వావచ్ఛిన్నే పర్వతపదార్థే - అ
భేదసంబంధేన మతుబంతార్థస్య ప్రకారతానిరూపకత్వావచ్ఛిన్నస్యాన్వ
యాన్మతుబంతపదస్య - పర్వతపదసమానలింగకత్వనియమ ఉపపద్యతే
అన్యథా కస్యాపి పర్వతపదస్య పుల్లింగకత్వాత్ - ఉద్దేశ్యవిధేయభావమ
హిమ్నా పర్వతవిశేష్యకత్వతాదృశప్రకారకత్వయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేద
కభావలాభాన్న ధూమో వహ్నివ్యాప్యః ధూమవాన్పర్వత ఇతిజ్ఞానానంతరం
వహ్నివ్యాప్యధూమవాన్పర్వత ఇతిజ్ఞానమిదమితి ప్రయోగః - ఇత్యాకార
కం జ్ఞానమితిపాఠే తు - ఇతిపదం పూర్వపదలక్షణా తాత్పర్యగ్రాహక[illegible] - ఆకా
రశ్చాభేదః - కప్రత్యయస్యాశ్రయోऽర్థ ఇత్యాహుః - అన్యే తు వహ్ని
వ్యాప్యధూమవాన్పర్వత ఇత్యేకం పదమవ్యయం - తస్య పర్వతత్వావచ్ఛి
న్నవిశేష్యతానిరూపితవహ్నివ్యాప్యధూమత్వావచ్ఛిన్నప్ర[illegible]త్వమ
ర్థః - ఇతి శబ్దస్తాత్పర్యగ్రాహకః - తస్య నిరూపకతా సంబంధేన జ్ఞానేన్వ
యః - ఇత్యాకారకమితిపాఠే తు - ఆకారో విషయ[illegible] తస్మిన్నభేదసంబం
ధేన ప్రకారత్వాన్వయః - నిరూపకం కప్రత్యయా[illegible]ః - తస్యాభేదేన జ్ఞా
నేన్వయ ఇత్యాహుః - యత్ర ధూమస్తత్రాగ్నిరితి సాహచర్యం - సా
మానాధికరణ్యం - నియమో - నియమవాన్ - కృదభిహితో భావో ద్ర
వ్యవత్ప్రకాశత ఇతి న్యాయాత్ ॥ తత్కథం చేత్కృతాభోధ్యష్మా-

మూలాభావః- ధాత్వర్థః - ద్రవ్యవత్ - స్వాశ్రయవత్త్వ - ప్రకాశతేభావా ర్థకః:- భావాశ్రయవాచకో భవతీతి ఫలితమితి కేచిత్. తన్న భావస్య స్వాశ్రయవద్వ్యాపకాసంభవాత్ ॥ కింతు ద్రవ్యవదిత్యత్ర వత్త్వస్యాంతాద్వృత్తిః - స్వాశ్రయే బోధ్యమాన ఇవేతియావత్ - తథాచక్వ చ్ప్రేద్యమానోభావస్స్వాశ్రయవిశేషణతయాపి ప్రకాశత ఇతి ఫలితం॥ అన్యేతు ద్రవ్యవద్విశేష్యవత్త్వావతి ప్రత్యయసామర్థ్యాత్ క్వచిద్విశే షణతయాపీత్యర్థమాహుః - తథాచ నియతం సాహచర్యమితి ఫలితం - ని యతత్వం - వ్యాపకనిరూపితత్వం - యత్ర ధూమస్తత్రేతిపదద్వయం తాత్ప ర్యగ్రాహకం - వహ్నిపదం ధూమవ్యాపకవహ్నిసామానాధికరణ్యలక్షకం - ఇతిపదార్థశ్చ భేదః - సాహచర్యేన్వయః - ధూమవ్యాపకవహ్నిస మానాధికరణ్యాభిన్నం నియతం సామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిరిత్యన్వయః త్రకేచిత్ - యత్ర ధూమస్తత్రాగ్నిరిత్యేకం పదం - అవ్యయం - తస్య తా దృశవాక్యమర్థః - ప్రతిపాద్యత్వమితిపదార్థః - అన్వయశ్చాస్య ని యతసాహచర్యే - యత్ర ధూమస్తత్రాగ్నిరితిపదే ధూమపదం ధూమవ్యా పకల్లాక్షణికం తస్య వహ్నేశ్చాభేదేనాన్వయః - యత్ర తత్రేతి తాత్పర్యగ్రాహ కం - అథవా యత్ర ధూమస్తత్రాగ్నిరితి వాక్యాత్ప్రథమతో ధూమవహ్ని సామానాధికరణ్యబోధః - తదనంతరం వ్యాపకత్వస్య మానసబోధః - తా వత్ప్రతిభాసితసాహచర్యస్య తాదృశవాక్యప్రతిపాద్యత్వమిత్యాహుః ॥

ఇతి పట్టాభిరామకృతా తర్కసంగ్రహటిప్పణీ.

సమాప్తా ।

అన్యేటు

వణతయాపీశ్య ర్థ-మాసాః -తథాద

యతత్వం - వ్యా పకనిరూపితత్వం- యత్రధూమ

కంధూమవ్యా ప్యవహ్ని సామాన

చర్యే న్వయః - ధూమవ్యా ప్య

ణ్ణాం వ్యాప్తి